Grundbøgern... (Skjøde- og panteprotoko... historie i Norge, ...

Ludvig Mariboe
Benjamin Aubert

SIGILLVM ACADEMIAE HARVARDIANAE IN NOV. ANG.
VE
RI
TAS

~~SWEDEN~~
NORWAY

Til

Konrad Maurer

i taknemmelig Hengivenhed

fra

[illegible]

GRUNDBØGERNES

(SKJØDE- OG PANTEPROTOKOLLERNES)

HISTORIE

I

NORGE, DANMARK OG TILDELS TYSKLAND

AF

L. M. B. AUBERT

Prof. jur. ved Kristiania Universitet, Dr. jur. hon. c. ved Upsala og Berlins Universiteter,
Membre de l'institut de droit international

Mit einem Resumé in deutscher Sprache

KRISTIANIA

H. ASCHEHOUG & CO.s FORLAG

HOVEDKOMMISSIONÆR FOR DANMARK: H. HAGERUP

1892

Det Mallingske Bogtrykkeri.

TIL

KONRAD MAURER

DEN SNART 70-AARIGE FOREGANGSMAND I SAMARBEJDET
MELLEM DEN NORD- OG SYDGERMANISKE RETSVIDENSKAB

I TAKNEMMELIGHED

FRA

FORFATTEREN

Forord.

Foruden de mange, hvis literære Bidrag til nærværende Skrift vil findes omtalte i dette selv, har jeg ogsaa at takke Bestyrelsen for den Stang'ske Stiftelse i Kristiania for den Liberalitet, hvormed den har økonomisk lettet dets Udarbejdelse, særlig ved at dække mine Udgifter ved Undersøgelsen af de norske Skjøde- og Panteprotokoller.

Forsaavidt der i Skriftet findes enkelte Oplysninger, som er afvigende fra de i min Obligationsrets specielle Del III. (det norske Thinglysnings- og Registreringsvæsen) meddelte, da maa det bemærkes, at nærværende Skrifts Indhold er nyere og bygget paa mere omfattende Undersøgelser.

Blandt Rettelserne paa næste Side bedes strax bemærket den vedkommende S. 72.

Kristiania i November 1892.

Forfatteren.

Rettelser og Tillæg.

S. 37—8. Se nærmere nedenfor S. 139—40, 142.

S. 38. Om Sachsens nuværende Realfolier se S. 136.

S. 42. Se desuden S. 139, 140 Note 2.

S. **72.** Der er her indløbet en beklagelig Fejltagelse med Hensyn til den bayerske Hypotheklov af 1822, som findes rettet nedenfor S. 137—8. Det vil deraf sees, at det moderne Publicitets-System allerede indførtes i det bayerske Hypothekvæsen 1822 og Realfolier indførtes 1823 (jfr. Schemaet S. 143). I 1848 kom kun et Tillæg til Hypothekloven — hvilket dog her er uden Betydning — ligesom München i dette Aar fik et nyt Sæt Grundbøger, indrettede efter Schemaet af 1823. Det da afløste Schema for Münchens Grundbuch findes i Gönners Skrift Ueber die Einrichtung des Hypothekenbuchs (1823).

S. 76. *Auth.* er vistnok Fejllæsning for *Anth.* (Forkortelse for *Anthoni*, Søndagen af dette Navn).

S. 77. Ifølge senere velvillig Meddelelse fra Stadtbuchschreiber Prutzscher er det først i det nyeste Sæt «Hauptbücher» (fra 188*) — og endnu ikke overalt — at man har faaet et Par Rubriker forud for *series possessorum*; istedetfor den i Schemaet S. 77 anførte vandrette Deling synes der ogsaa at bruges en lodret Deling af disse Rubriker. Ifølge Herr P. hændte det dog allerede i de ældste «Hauptbücher», at Spalte II i *series poss.* blev brugt til Notitser om selve Grundstykket, navnlig vedkommende Delinger og Sammenføjninger; i Almindelighed blev disse satte indimellem Ejerrækken efter Tidsfølgen. Fra Slutningen af 18de Aarh. blev det almindeligt at bruge Spalte II i *series* til saadanne Notitser. Derfra er da nylig Overgangen skeet til den omtalte Udskillelse af den første Rubrik. Jfr. ellers S. 128.

S. 82—3. Om det preussiske Schema jfr. S. 129, 139, 148, 179, 210.

S. 98. Om Itzehoes senere Realfolier se S. 209.

S. 113. Foruden Stampe Erkl. V. 82 ff. se V. 193 ff.

S. 119, 14 L. f. o.: «S. 33» skal være § 33 (jfr. S. 169).

S. 125. Se ogsaa her Stampe V. 127.

S. 128. Ved «Pantebogen» se nedenfor S. 220 Note 4 (Moss).

S. 136 i Overskriften staar «dänske» for «danske» og «schlesiske» for «sachsiske».

S. 136, 4 L. f. n.: «de sachsiske» for «den s.».

S. 141 Noten. Jfr. her nedenfor S. 211.

S. 154. Her kan mærkes Reskr. 19 Febr. 1687 om at føre Bog over Bergens Bys Grundleje.

S. 155. I sidste Linie af § 30 staar S. 146 for S. 156—7.

Indhold.

Indledning.

Der gives som bekjendt flere meget forskjellige Former for den Slags offentlige Protokoller, som vi er vante til at kalde «Skjøde- og Panteprotokoller» — eller for Kortheds Skyld Panteprotokoller alene —, men som i den senere Tid ogsaa hos os, efter den tyske Sprogbrug, stundom er blevne kaldte Grundbøger.

1) Det ældste og ufuldkomneste er det Protokolsystem, som nøjer sig med en kort Indførelse af Retshandler vedkommende fast Gods i de almindelige Retsprotokoller, altsaa sammen med alle andre Forretninger, der indtræffer paa Thinget. Exempel herpaa har vi i de ældste danske og norske Thingbøger før Pantebøgernes Indførelse; lignende har Forholdet været i nogle tyske og vistnok ogsaa i flere andre fremmede Lande, hvor Retshandlernes Indgaaelse eller Kundgjørelse for Retten var nødvendig. I det følgende vil de blive kaldte Thingbøger.

2) Meget nærmere de virkelige Grundbøger staar de Protokoller, som blot indeholder alt, hvad der henhører under den «frivillige Jurisdiktion»; thi om man end her ogsaa finder medtagne forskjellige andre Retshandler, f. Ex. Testamenter, visse Gjeldskontrakter, danner dog de, der vedkommer fast Gods, den vigtigste og vel største Del af Indholdet. Exempel herpaa har man især i mange af de ældre tyske Stadsbøger.

3) Et mere fremskredet Standpunkt indtager de Skjøde- og Panteprotokoller, der kun er saadanne og altsaa kun — eller ialfald væsentlig kun — indeholder Retsstiftelser ved-

kommende fast Gods, undtagelsesvis ogsaa vedkommende Løsøre eller Person. De kan igjen være anlagte paa større eller mindre Udførlighed, idet de enten som den forrige Klasse alene meddeler Retshandlens Hovedindhold — saaledes de fleste tyske Stadsbøger af denne Art, de ældre böhmisk-mähriske Landtavler — eller indeholder den hele Ordlyd af vedkommende Dokument, f. Ex. vore Pantebøger («Skjøde- og Pantebøger»). De er ligesom den foregaaende Klasse førte i kronologisk Orden, uden særlige Folier for enkelte Personer eller Ejendomme. Men der kjendes dog en Deling af Protokollerne enten efter de enkelte Arter af tinglige Retshandler (f. Ex. særskilte Skjøde- og særskilte Pantebøger) eller efter de enkelte Sogne eller endnu mindre lokale Kredse (saaledes navnlig det kölnske «Schreinswesen» fra 12te Aarhundrede af), eller endog begge Slags Delinger i Forening (f. Ex. i Hamburg). Denne Art Protokoller vil i det følgende blive kaldte, nærmest overensstemmende med vor Sprogbrug, Pantebøger (jfr. nedenfor § 27 om den kjøbenhavnske Praxis).

4) «Panteregistrene» i de forskjellige Former, idet man ikke blot har Personal- og Realregistre, men ogsaa atter af disse sidste — hvilke føres med særskilt Folium eller Rum for hver enkelt fast Eiendom og uden Sammenligning er de vigtigste for vort Emne — to indbyrdes vidt forskjellige Arter:

a) De ældre Realregistre, der — som endnu de dansk-norske, de svenske og de hamburgske — kun er et Hjælpemiddel for Retsskriveren til Benyttelsen af de afgjørende Panteprotokoller og forøvrigt ved den daglige Brug paa Kontoret, uden at de har nogen egentlig officiel Betydning. De vil i det følgende for Kortheds Skyld kaldes Hjælperegistre.

b) De moderne Realregistre eller Grundbøger i snevrere Forstand, der er den ene afgjørende Protokol, saaledes at Indførelsen deri er den egentlig ligeoverfor Tredjemand retsbeskyttende Form; saaledes navnlig «das Grundbuch» eller «Hypothekenbuch» [1]) efter de seneste tyske og øster-

[1]) Strengt taget sondrer den videnskabelige Sprogbrug mellem «Grundbuch», der er bestemt til at optage alle tinglige Retshandler ved-

rigske Love. De vil i det følgende for Kortheds Skyld stundom blive kaldte «Hovedbog», hvilket Ord («Hauptbuch») ogsaa bruges om dem i tyske Love.

Jeg har længe syslet med Studier over det dansk-norske Thinglysnings- og Protokollationsvæsens Historie. I den Hensigt har jeg undersøgt forskjellige Embedsarkiver i Norge og Danmark foruden Rigsarkiverne i Kjøbenhavn og Kristiania. Paa Grund af den Sammenhæng, som efter min Opfatning findes mellem vort nyere Thinglysningsvæsen og de beslægtede tyske Instituters, benyttede jeg i Sommer Leiligheden til under en videnskabelig Rejse at studere disses Historie. Da denne intetsteds findes samlet fremstillet, ialfald ikke i den for mit Øjemed nødvendige Udførlighed, og da der navnlig lidet findes om den vigtigste Klasse af de egentlige Grundbøger (Realfolierne), maatte jeg samle Uddrag af en Mængde Skrifter over de forskjellige tyske Territoriers Retsforfatning ligesom af Diplomatarier og lignende Udgaver af Kildeskrifter. Det blev mig imidlertid snart klart, at jeg ogsaa i Tyskland maatte gaa til Arkiverne dels for at faa en klar Forestilling om allerede tidligere kjendte gamle Grundbøger, dels for at søge efter saadanne, som endnu ikke er tilgodegjorte for Retsvidenskaben, eller som endog har været ganske ukjendte. Det lykkedes mig ogsaa dels selv at faa se flere af denne Slags Bøger, dels at blive bekjendt med dem gjennem Brevvexling. Jeg har under dette Arbeide været mødt med den største Velvilje af forskjellige udenlandske Arkivarer og Videnskabsmænd. Disse vil blive nævnte hver paa sit Sted i det følgende. Allerede her vil

kommende fast Gods, og «Hypothekenbuch», som kun er bestemt for Heftelser; se f. Ex. Regelsberger: Bayer. Hypothekenrecht I, 44. Men ligesom det tyske Lovsprog ofte bruger «Hypothekenbuch» i videre Forstand (jfr. vort «Pantebog» o. s. v.), saaledes sees ogsaa «Grundbuch» brugt i snevrere, og Ordet er i den følgende Fremstilling anvendt paa enhver offentlig Protokol, som er bestemt for nogen Art af tinglige Retshandler vedkommende fast Gods, selv om det kun er Heftelser eller endog atter kun en enkelt Art af disse, f. Ex. Grundrenten.

jeg dog fremhæve, at jeg skylder Professorerne Brunner i Berlin, Schröder i Heidelberg og K. Maurer i München værdifulde Oplysninger vedkommende forskjellige Retsterritorier.

Hvad jeg har samlet og fundet, har jeg da meddelt i det følgende, idet jeg har sammenarbeidet det med tidligere kjendt Stof. Det var oprindelig ikke min Tanke at skrive for andre end danske og norske Jurister. Mine Studiers Udvikling har imidlertid, som det vil forstaaes af det foregaaende, medført, at min Afhandling ogsaa indeholder Bidrag til de tyske Grundbøgers Historie.

I enkelte Afsnit vil der dog omtrent intet nyt være at finde for tyske Retshistorikere; men jeg har alligevel medtaget dem af Hensyn til deres almindelige Interesse. Herunder hører særlig det Afsnit, som handler om de østerrigske Grundbøger; derfor har jeg heller ikke fundet at burde hentyde til disse i Afhandlingens Titel.

Endelig maa her fremhæves, at jeg selvfølgelig intet Forsøg har gjort paa at give en fuldstændig Skildring af de tyske Grundbøgers historiske Udvikling. Det meste Materiale ligger vel her, fremdeles ukjendt af Videnskaben, i Arkiverne, og et saadant Forsøg kan overhovedet ikke gjøres af en Udlænding.

Hvad jeg har undersøgt og medtaget, er fortrinsvis, hvad der havde større Betydning for Grundbogvæsnets almindelige Historie, og hvad der særlig maatte interessere vore Jurister paa Grund af vedkommende Retsomraades almindelige historiske Forhold til Norden, saasom de hanseatiske Stæder samt Slesvig og Holsten. Disses Grundbøger vil findes behandlede i et særskilt Afsnit som Følge af det Forhold, hvori de nævnte Landskaber tidligere har staaet til Danmark.

Første Afsnit.

Tyske og østerrigske Grundbøger.

1ste Kapitel.

De retslige Forudsætninger for Grundbøgernes Oprindelse.

§ 1.

«Die gerichtliche Auflassung». Dokumentbevisets Stilling. Protokoller.

Nutidens Grundbogvæsen har, efter hvad der hidtil vides, sin Oprindelse fra det 12te Aarhundrede i Tyskland.

Det er bekjendt, at man ogsaa hos de gamle Ægypter og især hos Grækerne havde et Slags Protokollation af visse Retshandler vedkommende fast Gods[1]. Men, saavidt man hidtil kan se, er der ingensomhelt historisk Sammenhæng mellem disse Oldtidens Grundbøger og de middelalderlige[2], idet Udviklingen af Publicitetsprincipet blev kvalt af den senere romerske Ret. Hvad denne gav Eftertiden i Arv, var den rent private eller endog hemmelige Overdragelse af Ejendomsret og Underpant i fast Gods. Dog maa det i denne

---

[1]) Jfr. herom Aubert: den norske Obligationsrets spec. Del III § 3 og det der citerede.

[2]) Noget andet er, at Muligheden af saadan Sammenhæng ikke kan rent afvises. Man har jo nylig seet paavist (af Goldschmidt i Zeitschr. f. Rechtsgeschichte röm. Abth. X. 352 ff., jfr. samme Universalgesch. des Handelsrechts (1891) S. 55—56 og Tidsskrift for Retsvid. 1891 S. 139), at forskjellige handelsretslige Papirer kan føres tilbage til det gamle græske og romerske Retsliv, og lignende Opdagelser kan vel endnu blive gjorte af Retshistorien.

Sammenhæng mærkes, at det romerske Forretningsliv i Keisertiden bl. a. fremkaldte en Art af Dokumenter, hvis videre Udvikling har Betydning for Grundbogvæsnets Oprindelse[1]). Det er det romerske Bevis-Dokument, *notitia* — modsat *epistola* eller *charta* ɔ: det almindelige af Overdrageren udstedte, dispositive Hjemmelsbrev — et fortællende Brev, som egentlig udstedtes i Erhververens Navn, med Opregning af Vidnerne, men i den efterromerske Tid ofte udfærdigedes af disse (eller en tilstedeværende Notarius) og i deres Navn, med Beretning om den Retshandel, hvis Afslutning de havde overværet.

I det 11te og 12te Aarhundrede var det i store Dele af det forrige frankiske Rige, saaledes ogsaa i Størstedelen af Nord- og Mellemtyskland og paa enkelte Steder af Sydtyskland, blevet gjeldende Ret, at Overdragelse af Ejendomsret til fast Gods maatte foregaa til Thinge (eller i mange Byer for Raadet). Noget senere udvikledes den anden Regel, som var et nødvendigt Vilkaar for Grundbogvæsnet, — den fortrinlige Beviskraft for «Thingsvidnet» eller Thingmændenes (Retsskrivernes) skriftlige Bevidnelse af, hvad de har seet og hørt paa Thinget. Bortseet fra den langobardiske Ret var denne Regel ukjendt i det frankiske Rige og kom, som det synes, først til fuldt Herredømme i Tyskland i det 12te og 13de Aarhundrede, altsaa lidt senere end Regelen om Nødvendigheden af «die gerichtliche Auflassung». Paa en noget lignende Maade forholdt det sig med det inden Retten eller af Retsskriveren udfærdigede Hjemmelsbrev (Thingbrev, «gerichtliche Urkunde»). Det regnedes i den frankiske Periode — ogsaa her dog bortseet fra den langobardiske Ret — som et rent Privatdokument, medmindre det var udstedt i Kongens Domstol. Imidlertid blev det efterhaanden ganske hyppigt, efterat Retsskriverinstitutionen under Karolingerne var indført fra de ribuariske Franker hos flere andre Stammer, idet Skriverne ofte paa Parternes Begjæring udstedte Brev, som medunderskreves af Thingmænd — saavel i Form af *charta* som af *notitia*. Men først i den følgende Periode, som

[1]) Jfr. især Brunner: Die Rechtsgesch. der röm. u. germ. Urkunde I (1881), især S. 44 ff., 64 og 145 ff.

det synes et Par Aarhundreder senere, fik Thingbrevet det offentlige Dokuments Beviskraft og blev ligesaa uanfægteligt som dette.

Til at forsinke denne Udvikling bidrog det væsentlig, at Dokumentbeviset for største Delen tabte sin Tillid i det 10de og 11te Aarhundrede, ialfald hos de tyske Stammer (Vest- og Sydtysker), hvor det i Middelaldrens første Del allerede havde fundet adskillig Udbredelse. De uskrivekyndige Germaners naturlige Sky for den hemmelighedsfulde Skrift vandt Overhaand; de gamle nationale Bevismidler kom atter til Herredømme, og de offentlige Retsskrivere forsvandt. Især gik Mistilliden — der synes styrket ved overhaandtagende Forfalskning — ud over *charta*, som jo skulde undertegnes af Retsoverdrageren selv; dette kom næsten ganske af Brug for længere Tid. *Notitia* var da længe, og især i 11te Aarhundrede, det raadende Dokument; men ogsaa dette blev langt mere formløst og tjente nærmest kun til Støtte for Hukommelsen. Først i det 12te og 13de Aarhundrede, da den almindelige Brug af Segl gav større Sikkerhed mod Forfalskning, kom Dokumentbeviset til ny Ære og Værdighed, og Hjemmelsbrevene fik et tidligere ukjendt Opsving[1]).

Det er allerede almindelig erkjendt, at de første «Grundbøger» er fremvoxede af *notitia*, hvad tillige de ældre Indførslers Form viser[2]). Det er ogsaa let at tænke sig, hvorledes en saadan Udvikling kan gaa for sig. Det bliver først Skik, at Parterne begjærer en *notitia* af Thingmændene (Raadet, Retsskriveren) for alt, hvad der foregaar paa Thinget eller i Raadet, og i Forbindelse dermed Pligt for Thingmændene at give en *notitia* for alle de processuelle og andre Handlinger,

[1]) Jfr. hermed Brunner: Das Gerichtszeugnizs o. s. v. (i Festgaben für Heffter, Berlin 1877), samme. RG. der Urk. S. 240 ff. og Deutsche Rechtgesch. I. 398—9; Bresslau: Handbuch der Urkundenlehre I (Leipzig 1889) 9de Kapitel; Schröder: Deutsche Rechtsgesch. S. 171, 359, 655 ff., 714; Heusler: Instit. des deutschen Privatr. II. 86 ff.; Redlich i Mitth. des Instituts f. österr. Geschichtsforsch. V. 1 ff. (1884). Se ogsaa Aubert l. c.

[2]) Jfr. saaledes Kölns Schreinsbücher, hvor de gjerne begynder med «*notum sit*».

de har overværet. Dernæst bliver det Sædvane, istedetfor at udstede et særskilt Brev for hver enkelt Handling, at samle alle Vidnesbyrd i en og samme Bog eller Protokol[1]). Ganske saaledes af sig selv eller saa letvint gik dog Udviklingen ikke, navnlig ikke for Skjøde- og Panteprotokollernes Vedkommende. Det maa nemlig mærkes, at det kun er disse, som er af særlig Interesse for vort Emne. De almindelige Rets- eller Thingprotokoller kom vistnok, da de indførtes, til mangesteds i Tyskland, især vel paa Landet, at indeholde Anmærkning om den inden Retten stedfundne Overdragelse af fast Gods, ganske som endnu den Dag idag vore Thingbøger med Hensyn til Thinglysningerne. Men medens vore Thingbøger stedse har havt og endnu har en stor Betydning inden Skjøde- og Panteprotokollernes Omraade, synes dette aldrig at have været Tilfældet i de Lande, hvor det nyere Grundbogsystem især har udviklet sig. Udgangspunktet for dette ligger i Bøger, som har været førte særskilt kun over Retshandler vedkommende fast Gods eller ialfald, saaledes som mange af de gamle Stadsbøger, alene over private Retshandler henhørende under den frivillige Jurisdiktion, f. Ex. Testamenter, Vedkjendelse af likvid Gjæld. Det er ved disse Protokoller, navnlig de ældste Grundbøger, vi maa fæste vor Opmærksomhed, og her var der særegne historiske Forhold, som medvirkede til deres Oprindelse, og ikke blot den antydede naturlige Udvikling.

Disse Forhold hænger tildels sammen med den oven forklarede Mistillid til de skriftlige Hjemmelsbreve i de nærmest forudgaaende Aarhundreder. Denne bidrog maaske til umiddelbart at fremkalde de første bekjendte Grundbøger, men især til at udvikle et Slags Bøger, som tildels har været Forbilledet for disse i deres forskjellige Skikkelser. Her sigtes til Kronens, geistlige Stiftelsers, Byers og lignende store Jorddrotters Protokoller eller Registre over de dem vedkommende Hjemmelsbreve, Rettigheder o. s. v. (Jordebøger, Rente- og Afgiftsregistre, Urbarier o. s. v.). Disse

[1]) «Protokol» er oprindelig Navnet paa de i Dokumenter sædvanlige Ind- og Udgangsformularer; «Protokol» i egentlig Forstand er Indgangsformularen og «Eschatokol» Udgangsformularen, jfr. Bresslau Urkundenlehre I. 41—2.

skal her først blive behandlede i Sammenhæng — altsaa ikke blot for det Tidsrum, der ligger forud for ethvert Grundbogvæsens Oprindelse, men ogsaa for den senere Tid, forsaavidt nemlig disse Slags Protokoller kan antages at have indvirket paa Udviklingen af den interessanteste Art af Skjøde- og Panteprotokollerne, Realfolierne.

2det Kapitel.

De tysk-østerrigske Grundbøgers Forløbere.

§ 2.

Jordebøger.

Sandsynligt er det, at man allerede i Rom har kjendt Jordebøger eller store Jorddrotters Fortegnelse over deres egne Ejendomme, Rettigheder o. desl., og at Middelaldrens Forretningsliv altsaa har arvet dette fra Oldtiden. Man er berettiget at slutte sig hertil af den Omstændighed, at de allerede i den første Del af det 8de Aarhundrede forekommer i en forholdsvis meget god Ordning, hvad der synes alene at kunne skyldes en længere historisk Udvikling med Støtte i en ældre Civilisation.

Det er bekjendt, at der under de første Karolinger optoges saadanne Jordebøger over Krongodset i Form af *notitiæ* paa Grundlag af Brugernes Vidnesbyrd (jfr. Schröder RG. S. 246—7). Af større Betydning er dog vistnok her Kirkernes og andre geistlige Stiftelsers ældste Jordebøger. Den store Masse af Adkomstbreve, som efterhaanden havde ophobet sig hos de rigeste af disse i Middelaldrens første Aarhundreder, gjorde det nødvendigt at sikre deres Opbevarelse eller endog at skaffe sig en Oversigt derover. Først synes man at have sammenføjet flere Afskrifter af Hjemmelsbreve paa et Pergamentblad eller paa flere til hinanden heftede Blade. Senere kom man paa den Tanke at forme de istandbragte Afskrifter

eller Optegnelser som en Bog. Man har to Hovedgrupper heraf, som begge har Interesse for os. Kopial- eller Traditionsbøger og Registre eller egentlige Jordebøger. Disse skal her behandles særskilt.

1) Kopialbøger og Traditionsbøger *(chartularia).* Disse bestod dels i Uddrag af vedkommende Jorddrots Adkomstbreve, dels i Afskrifter af disse. Ordningen var dels ganske planløs, dels kronologisk, dels lokal, altsaa efter de Egne, hvori Ejendommene laa. Som et af de mærkeligste af de sidste kan anføres den i det 9de Aarhundredes sidste Halvdel anlagte Traditionscodex ved Klostret Mondsee i Øvre Østerrige.[1]) Til de ældste i Tyskland hører en lignende Bog fra Klostret Freysing i Bayern, anlagt mellem 811 og 835.

I det 10de Aarhundrede begyndte man navnlig ogsaa i Bayern at bruge de tidligere, for alle de ældre Adkomstbreve istandbragte, Bøger til senere deri at føre Protokol over Stiftelsens nye Erhvervelser samtidig med disse, navnlig i Form af en over Retshandlen optagen *notitia.* Herved blev altsaa Bogen ikke længer en Samling af Afskrifter, men en stedse videre ført Originalprotokol og har derfor, skjønt privat, særlig Interesse for Grundbøgernes ældste Historie.[2]) Af saadanne Protokoller, hvorpaa fortrinsvis Navnet Traditionsbøger bruges, er der mange fra 11te og 12te Aarhundrede.

2) Jordebøger i Registerform. Disse indeholdt Fortegnelser over Stiftelsers eller andre store Landherrers Gods, deres jorddrotlige Rettigheder, navnlig Afgifter, Grundrenter o. desl., tildels i Forbindelse med Uddrag af vedkommende Hjemmelsbreve, og var vistnok i Almindelighed ordnede efter Egnene, hvor Godset laa. Senere, især fra det 12te Aarhundrede, forenes de ofte med Traditionsbøgerne, eller

---

[1]) Se *Codex traditionum Monasterii Lunælacensis* i Urkundenbuch des Landes ob der Ens I. Saaledes f. Ex. S. 29: *Incipit capitulum de pago atargaune;* derpaa følger Opregningen af 12 Gaarde o. desl. herunder, hvorefter vedkommende Gavebreve gjengives.

[2]) Jfr. Brunner: Rechtsgesch. I. 399 ff. (særlig om Klostret Corveys Traditionscodex Note 37); Schrøder S. 658; Bresslau S. 85–6, 89; Redlich ueber bayrische Traditionsbücher und Traditionen i Mitth. des österr. Instituts für Geschichtsforsch. V.; Stobbe Handb. I § 67.

Bogen udgjør en Blanding af begge Dele. Et af de ældste og mærkeligste af saadanne er det Salzburgske Register[1]) fra de sidste Aar af det 8de Aarhundrede *(Indiculus Arnonis* med *breves notitiæ Salzburgenses*, udg. ved Keinz 1869). Af størst Interesse er den her indeholdte Fortegnelse over det til Kirken skjænkede Gods, Livegne o. desl., som for en stor Del er ordnet efter Egnenes Beliggenhed, saaat alle Gaarde o. s. v. i en Landsby er samlede i et Kapitel, hvor der da for hver Ejendom er gjort et kort Uddrag af Gavebrevet. Der findes enkelte senere Tilføjelser; men i det hele er dette Register ikke fortsat ned igjennem Tiden. Et lignende og endnu mere gjennemgaaende lokalt ordnet Register har man i den et Aarhundrede yngre Jordebog, den saakaldte *liber aureus*, for Abbediet Prüm ved Rhinen fra 893,[2]) der indeholder en Fortegnelse over de Stiftelsen i hver Landsby o. s. v. dengang tilhørende Ejendomme, Afgifts- og Arbeids-Rettigheder og andre Herligheder.

Kommer vi ned i det 13de Aarhundrede, er disse Jordebøger naturligvis adskillig fuldkomnere og er tildels indrettede saaledes, at de stadig kan holdes nøjagtige gjennem senere Tilføjelser. Et interessant Exempel herpaa har man i et Register for den østerrigske Kirke Ranshofen, anlagt 1278. Dets Indretning var ifølge Forfatterens egen Beskrivelse (jfr. Urkundenb. des Landes ob der Ens III, S. 489) en saadan, at den bl. a. indeholdt en Fortegnelse over alle Kirkens Gaarde og Vinbjerge, tilligemed de af de sidste tilkommende Afgifter, ordnede for Oversigtens Skyld efter Sogne, hvis Navne var anførte i Margin, og saaledes, at der for hvert Sogn var levnet nogle Linjers aabent Rum for senere Tilføjelser, idet han da ogsaa anmoder Efterfølgerne i Embedet om at indføre sine Forhandlinger *(gesta)*.

Enkelte saadanne Jordebøger antager endog Egenskaben af en formelig historisk-topografisk Beskrivelse af hvert Gods med Tilliggelser. Et interessant Exempel herpaa er *Liber*

[1]) Som meget mærkeligt anføres ogsaa et lignende Register fra det franske Kloster St. Germain de Près, ligeledes fra Karl den Stores Tid, men formentlig lidt yngre; jfr. Brunner d. Rechtsgesch. I. 401.

[2]) Mittel-Rhein. Urkundenbuch I. 342, jfr. Mitth. des Instituts f. österr. Gesch.-Forsch. I. 93.

fundationis claustri sanctæ Mariæ Virginis in Heinrichou (Schlesien, udgivet af Stenzel, Breslau 1854, 4to), forfattet i sidste Halvdel af 13de Aarhundrede, men med enkelte Tilføjelser fra senere Tid, lige ned til det 17de Aarhundrede. En af de fuldkomneste Bøger af lignende Art fra Middelaldren turde være Keiser Karl IV's «Landbuch der Mark Brandenburg» fra 1375 (udg. af Fidicin, Berlin 1856, 4to), der indeholder en statistisk-topografisk lokalt ordnet Beskrivelse og ikke blot for en enkelt Grundherres Gods, men, saavidt sees, for den hele Provins, By som Land, f. Ex. Fortegnelse over alle Slotte med de dem dengang tilkommende Rettigheder i hver Landsby, og især udførlig over Huse i Byerne med nøjagtige Oplysninger om de dem paahvilende Afgifter, deres nuværende Besiddere og disses nærmeste Formænd o. desl.

§ 3.

Urbarier. Renteregistre.

I. Naar man først er kommen saa langt som ved den ovennævnte Protokol for Ranshofen, at den lokalt ordnede Jordebog er bestemt til at føres videre ned igjennem Tiden, og der i dette Øjemed er levnet Plads paa hvert Sted for senere Tilføjelser, er der ikke noget langt Sprang til at indrette et særskilt Folium (Blad, Side eller Del af en saadan) for hvert Grundstykke, altsaa et Realregister eller Realfolium. Det første sikre, mig bekjendte, Spor af saadanne i Middelaldren finder man vistnok netop ved disse Jordebøger, nemlig i Nedre-Østerrige, hvor de fortrinsvis synes udviklede. Væsentlig efter velvillig Meddelelse af Professor Krasnopolski (ved det tyske Universitet i Prag) skal herom oplyses følgende:

Allerede i den første Del af 14de Aarhundrede begyndte i Neder-Østerrig verdslige og geistlige Jorddrotter at føre saaledes indrettede Bøger over de af dem bortlejede, dem tjenende Ejendomme, de saakaldte Urbarier,[1]) (Dienstbücher).

[1]) Dette Navn kommer af «Urbar», som i gammel-tysk Sprog betyder «Nytte»; «Urbarbuch» eller Urbarium er derfor egentlig Fortegnelse

Her var der levnet hvert saadant Grundstykke et særskilt Blad, hvor man næst Anførsel af dets Navn eller desl. og dets Bestanddele finder indført Lejeafgifterne og andre paahvilende Ydelser i Penge eller Arbejde, samt de efter hinanden følgende Brugere. Disse frivillig og egentlig rent private Urbarier udviklede sig imidlertid i Begyndelsen af den nyere Tid til at bruges som et Slags Grundbøger, hvilket ogsaa tildels var Tilfældet i Over-Østerrige. En Del af vedkommende Jordegods (f. Ex. det emphyteutiske) kunde nemlig, ialfald med Grundherrens Samtykke, af Lejeren overdrages andre til Brug eller Pant. Ligeledes synes Jorddrotterne mangesteds at have havt Øvrighedsmagt over Selvejere, der boede i samme Egne. Det blev da efterhaanden sædvanligt, at Urbarierne brugtes som ellers en virkelig Grundbog til Indførelse af saadanne Jorddrotten paa forskjellig Maade undergivne Personers Retshandler med Tredjemand, og de gik saaledes i Virkeligheden over fra private til offentlige Protokoller. Og i 1679 blev det endog paalagt Grundherrerne i Nedre-Østerrige at føre saadanne «Grundbøger», som de nu gjerne kaldes, jfr. ogsaa Randa l. c. S. 387—9. Hvorvidt disse Indførsler strax skete paa selve Realfoliet eller som i Böhmen (jfr. nedenfor) i særskilte Protokoller, kan jeg ej oplyse; det sidste turde dog være det rimeligste.

Et andet slaaende Bevis paa, at disse Urbariers Realfolium har havt Indflydelse paa Indretningen af de moderne Grundbøger, skal senere blive vist ved Omtalen af Wiens Stadsbøger.

Ogsaa i den böhmiske Krones Lande, der i det hele er af saa stor Interesse for Grundbogvæsenets Historie, har Urbarierne spillet en særegen Rolle i Udviklingen. Her finder man dem allerede saa tidlig som fra Slutningen af det 13de Aarhundrede.[1]) Her foregik da, men tidligere, en lignende Udvikling til Grundbøger som i det egentlige Østerrige.

---

over de «nyttige», afgiftspligtige Grunde, men har efterhaanden faaet sin ovenfor nævnte snevrere Betydning; jfr. Randa Eigenthumsrecht I. S. 389, Note 108.

[1]) Om disse har været indrettede som virkelige Realfolier, kan jeg ikke oplyse.

Allerede i 15de Aarhundrede indtegnedes nemlig i disse Bøger Overdragelse af Brugsret og Panteret i emphyteutisk og lignende Gods, som foregik med Samtykke af den geistlige eller verdslige Jorddrot og for denne (eller hans Embedsmænd) ligesom for en Øvrighed. Ialfald i det 17de Aarhundrede synes der at have uddannet sig en lignende Tredeling af Bøgerne, som siden vil findes omtalt under Wien, og som har havt væsentlig Indflydelse paa det nuværende østerrigske Grundbogvæsen, nemlig: 1) Selve Urbariet, der synes at have været Realfolium i lignende Forstand som vort Panteregister, altsaa ikke nogen «Hovedbog»; 2) Adkomstprotokol; 3) Panteprotokol, begge med Afskrift af vedkommende Hjemmelsbreve. Der synes at have været ført en Protokol over mundtlige Overdragelser for Bogføreren, hvis det ikke er Urbariet, som har været brugt dertil.[1])

Lignende «Realregistre» som de nævnte Urbarier er vistnok i Slutningen af Middelaldren og Begyndelsen af den nyere Tid blevne meget udbredte i beslægtede eller fiskalske Øjemed, saaledes i Byerne for at have Oversigt over Skatter og Afgifter af Grunde. Jeg har havt Anledning til nærmere at undersøge saadanne i Berlins Stadtarchiv med velvillig Bistand af dets Bestyrer, Herr Dr. Clauswitz. Her findes saaledes et «Schosz-Register» eller Grundskat-Register for den med Berlin senere forenede By Cöln fra 1567, som er det ældste levnede, men har havt Forgjængere, da det kalder sig «neues S.» Her er ethvert Grundstykke i Byen opført efter sin Beliggenhed, saaledes at det har faaet sit særskilte Rum, hvis Overskrift er f. Ex. saadan:

In der grossen Strasze.
Die erste Seite.
Veith Donner (ɔ: den daværende Ejer).

Herunder følger da Oplysning om den Grundskat, som hvilede paa de forskjellige Dele af Ejendommen (Hus, Have

[1]) Jfr. hermed Krasnopolski i Grünhuts Zeitsch. XI. 551—2; Randa l. c. S. 389—90. Hos Wächter Würtemb. Privatr. II. 362 findes nogle Oplysninger om beslægtede Bøger i Würtemberg; men deres nærmere Indretning kan ej sees.

o. s. v.) samt Fortegnelse over de forskjellige Grundstykker (Agre, Vinbjerge, Enge o. s. v.), samme Mand ejede udenfor selve Staden paa Bymarken, med de derpaa hvilende Skatter, — altsaa allerede et Slags Blanding af Personal- og Realfolium.[1])

Af endnu større Interesse er en, forøvrigt neppe fuldstændig bevaret, «Lagerbuch von Buden und Aeckern 1540—1650» (Titlen er fra nyere Tid) for Berlin—Cöln. Her finder man kun alle de Staden selv tilhørende og af den bortlejede faste «Boder» i Byen og Grundstykker udenfor denne,[2]) lokalt ordnede, hver med sit særskilte Rum til Oplysning om Lejeafgiften til «Raadet» og med en Overskrift, der betegner Boden o. s. v. ved første Ejers Navn (foruden ved Gaden, hver Gang en ny saadan begynder), saaledes at hans Navn gjerne senere er overstrøget og den nye Ejers tilføjet, naar Boden er gaaet over paa anden Haand. Hvad der imidlertid her er det interessanteste, er, at man paa hvert Folium foruden Lejeafgifter finder en formelig Indførsel af de senere Overdragelser ganske af samme Art som paa de egentlige Grundbøgers Realfolier. Som Exempel kan hidsættes:

1) [Fra et Folium, som er betegnet med «Märten Lemken» ɔ: dens Navn, der var Ejer ved Registrets Anlæg]:

Heute Freitags nach Barbara, anno 1601, hat obgenannte M. L. diese Bude P. T. wiederum frei friedlich für alle Ansprache aufgeben und verlassen.

2) [Fra et Folium med en Række Indførsler]:

H. P. hat diese Bude von B. T. Wittwe gekauft; dieselbe hat sie hier frei friedlich aufgeben und verlassen.

— — — — — —

B. H. hat diese Bude hinwieder C. K. heute vorm Rath frei und friedlich auf- und verschreiben lassen und ihm dessen seine Gewer zuseinde zugesagt. Actum Dienstags post Trinit. Anno 1579.

Denne Indførsel er altsaa blot skeet for at vise, hvem Byen har at holde sig til for Afgiften, og har altsaa ingen Betydning for Retsstiftelsen eller Retsbeskyttelsen. Det er imidlertid klart, at, naar man først havde Realfolier med den

---

[1]) Et noget lignende, men anlagt som Personalfolium, findes i sidste Del af samme Bind som den herefter omhandlede «Lagerbuch».

[2]) De sidste findes i en særskilt Afdeling senere i Bogen og indledes med en Oplysning om, at Fortegnelsen er afskreven 1553 efter en i 1522 anlagt ældre Bog.

Slags Indførsler, laa det nær at efterligne dette ved Indretningen af Grundbøgerne.

Et lignende Register turde den «Landbuch» være, som blev anlagt i det under lybsk Ret staaende Riga 1438 (eller maaske endog 1370), men først er bevaret fra 1494, og som indeholder Fortegnelse over Gaarde, Høslaatter o. desl. paa Bymarken med Oplysning om deres Brugere og paahvilende Afgift — tildels ogsaa om Lejekontrakter —, hvis den ikke skulde være et Renteregister (jfr. nedenfor); paa det ledige Rum anmærkedes Forandringer i Brugernes Person lige til Slutningen af 16de Aarhundrede.[1])

Herhen hører, som det synes, ogsaa det Register over Grundlejeafgift til Byen, som findes i Danzigs ældste «Erbbuch» fra 1357, om end ikke i Form af egentlige Realfolier. Paa Grund af den historiske Sammenhæng med de senere «Erbbücher», der maa antages at være Grundbøger, behandles det imidlertid bedst nedenfor i Forbindelse med disse (§ 11).

I Lübeck førtes ogsaa allerede fra 14de Aarhundrede i fiskalsk Øjemed Fortegnelse over de udenfor Staden liggende og denne tilhørende bortlejede Grundstykker («Gartenbuch» eller *liber hortorum*) med Opgave over Ejere og Lejeafgifter, ordnet efter Beliggenheden af Grundstykkerne, saaledes at hvert af disse har en særskilt større Plads af Siden, hvor ogsaa Brugerens Navn er anmærket, med Overstrygning og Tilføjelse af det nye Navn ved hvert Skifte. Af saadanne Registre har jeg i L.s Staatsarchiv ved Staatsarchivar Wehrmanns Velvilje faaet undersøge flere, nemlig det første fra 1348—1384, det andet fra 1384—1430 og det tredje fra 1431—1544. De to senere ere bedre udførte.

II. Renteбøger. De Registre, som skulde formodes at have størst Interesse som Forbillede for Realfolierne i Grundbogvæsnet, er dog vistnok de tyske Renteбøger eller Renteregistre. Det var i den senere Middelalder blevet overordentlig almindeligt i de tyske Byer[2]) at anbringe sine Kapitaler mod til Gjengjeld at faa en stedsevarende, paa en

[1]) Jfr. Napiersky: Die Erbebücher der Stadt Riga 1384—1579 (Riga 1888, 4to) Indl. p. LV.

[2]) Herfra udbredt til Danmark og Sverige; jfr. Matzen: Danske Panterets Historie, S. 3 f.; Amira: Altschwed. Obl., S. 667 ff.

fast Ejendom, navnlig et Hus, hvilende Grundrente (evig Rente, Eviggjeld o. s. v.), der dog senere blev afløselig fra Grundbesidderens Side. Stiftelsen af Renteretten foregik paa forskjellig Maade[1]. Ligesaa vel som senere Overdragelse deraf behandledes den mangesteds ganske som Salg af fast Gods og var altsaa Gjenstand for samme «Opladelse til Thinge», hvor denne overhovedet gjaldt, ligesom for den samme Protokollation. Paa andre Steder udfærdigedes, med eller uden en saadan, af Øvrigheden et Hjemmelsbrev paa Rettigheden («Rentebrev» o. desl.). Der nævnes[2] nu fra forskjellige Steder særlige Rentebøger eller Renteregistre, f. Ex. Prag 1375. Der trænges vistnok imidlertid nærmere Undersøgelse, end hidtil vides anstillet, for at afgjøre, om disse er en særskilt Art af Registre henhørende til denne Klasse — altsaa forfattede af en anden Myndighed end den, for hvem Retten skulde stiftes, og kun i det Øjemed at skaffe en Oversigt over de Stadens Huse paahvilende Afgifter i Lighed med de ovennævnte Skatteregistre — eller om de er en Art af Grundbøger. Det sidste turde ialfald ofte være Tilfældet. Jeg kommer ialfald til denne Slutning med Hensyn til Danzigs Renteregister (jfr. nedenfor), og den «Rentebuch» i Hamburg fra 1401, som er omhandlet hos Stobbe l. c. (efter Baumeister das Privatrecht Hamburgs I. 162 Note 16), er vistnok ikke andet end den særlige Panteprotokol, som under dette Navn netop anlagdes i hint Aar.

III. Jeg vil forøvrigt til Slutning i dette Kapitel, som handler om Grundbøgernes Forløbere, fremsætte den Gjætning, at særlig Realfolierne muligens i sin ydre Indretning ogsaa kan have havt et Forbillede i Kjøbmændenes Regnskabsbøger. De kan jo først paavises i enkelte store Handelsstæder, og det er jo muligt, at den Skik — jeg forudsætter altsaa, at denne er endnu ældre — at give enhver Debitor Konto eller Folium (jfr. nedenfor § 9 om Ro-

[1]) Jfr. især Roth Bayr. Civilrecht II. § 176; Stobbe Hb. d. deutsch. Priv. II. § 104.

[2]) Jfr. Stobbe Zur Gesch. u. Theorie des Rentenkaufes i Zeitsch. für deutsches Recht XIX. (1859), 187 ff.; Homeyer die Stadtbücher des Mittelalters (Særaftryk af Abh. der kgl. Akad. der Wiss. 1860, Berlin, 4to).

stock) kan have ledet paa den Tanke at give ogsaa Huse og andre Ejendomme et særskilt Folium[1]) i offentlige Bøger. Som nedenfor er antydet, kan der ogsaa ellers være Grund til at formode en Indflydelse fra Handelsmændene paa de ældste Grundbøger.

3dje Kapitel.

Grundbøger uden Realfolium[2]).

§ 4.

Indledning. «Stadsbøger».

Af det foregaaende Kapitel vil det sees, at man ialfald allerede i 10de Aarhundrede kjendte Bøger, der førtes af store Jorddrotter for deri, gjennem samtidig Protokollation i Form af en *notitia*, at tilvejebringe et sikrere fremtidigt Bevis for deres egne Erhvervelser af fast Gods eller forskjellige Rettigheder deri. Dette var altsaa et rent privat og ensidigt Foretagende af Erhververen selv. Men at det kunde faa Betydning som Forbillede for Anlægget af lignende virkelig offentlige Protokoller, er alligevel ganske naturligt. For det første havde jo enkelte Jorddrotter, især geistlige Stiftelser, Gods rundt omkring i mange Egne og det i saadan Mængde, at de herhen hørende Retsstiftelsers Tal vistnok kunde overgaa samtlige Retserhvervelser i mange mindre Byer og Traditionsbogen faa en tilsvarende Størrelse. Dernæst maa det mærkes, at disse Jorddrotter ogsaa tildels fik

---

[1]) I enkelte Egne af Tyskland kaldes Realfolier «Kontobuch». Ordet «Konto» bruges ogsaa stundom hos os om Foliet i Realregistrene.

[2]) Hovedarbeidet om disse Bøger er endnu Homeyers ovenfor S. 17 nævnte fortræffelige Afhandling, der forøvrigt selvfølgelig nu efter 30 Aar, hvori meget nyt Materiale er udgivet, er adskillig forældet. Det Værk, hvor man ellers finder mest samlet, turde være Stobbe Hb. d. deutsch. Pr. I. § 67 og II. §§ 104 og 107.

Lovgivningsmagt over tilgrænsende Selvejere, og det laa da nær for dem i Egenskab af Øvrighed at paabyde og føre lignende Protokoller for sine Undersaatters Erhvervelser, altsaa som virkelige offentlige Grundbøger. Exempler herpaa er allerede anførte ovenfor S. 13. Det er heller ikke usandsynligt, at hine Traditions-Codices kan have været Forbilledet i de Byer, der først indførte Grundbøger[1]). Imidlertid maa det ogsaa gjentages, hvad der allerede ovenfor S. 8 er antydet, at netop den stærke Trang til at sikre fremtidigt Bevis for Retshandler vedkommende fast Gods i Tider, da Hjemmelsbrevene var komne i saadan Miskredit, kan have været tilstrækkelig til sommesteds at skabe en offentlig Institution i dette Øjemed, og at den Skik at tage *notitia* af Thingmænd o. desl. da har ledet Tanken hen paa Bogførsel ved Retten eller Raadet. Især er det rimeligt, at man er kommen hertil i de største Byer, hvor Retsstiftelser i Grundejendom forekom saa meget hyppigere.

Det er da i det 12te og 13de Aarhundrede, den egentlige Grundbogs-Institution opkommer, og det, ialfald forsaavidt hidtil vides, i de vest- og nordtyske Stæder. Man har gjerne i det tyske Sprog indbefattet disse Bøger under Fællesnavnet Stadtbücher. Som allerede Homeyer har fremhævet, bruges dette Ord imidlertid i en tredobbelt Betydning:

1) Bøger, som kun indeholder, hvad der vedkommer Staden i dens Helhed, f. Ex. Privilegier, Love.

2) Bøger, som indeholder alt, hvad der henhører til den frivillige Jurisdiktion, f. Ex. Testamenter, likvide Gjeldskontrakter foruden Retsstiftelser vedkommende fast Gods[2]).

3) Bøger, som kun indeholder de sidstnævnte eller ialfald væsentlig kun saadanne.

Af disse vedkommer den første Klasse os aldeles ikke. Den anden Klasse har ogsaa mindre Interesse for Grundbogsvæsnets historiske Udvikling. Herom skal derfor i det hele kun henvises til Homeyers ovennævnte Værk samt til Notitser i yngre historiske Værker (især Schröder, Stobbe,

---

[1]) Dette er uden videre antaget som sikkert af Schröder RG. S. 658.

[2]) Stundom brugtes Ordet maaske endog om Bøger, der indeholdt alt, hvad der foregik paa Thinget, altsaa en almindelig Thingbog.

Bresslau) om senere udgivne Stadsbøger af denne Klasse. Nogle af dem vil dog lejlighedsvis blive omtalte i det følgende. Det maa ellers mærkes, at mange af disse Bøger endnu ligger i Arkiverne og aldrig har været benyttede af Retshistorien; adskillige er maaske endnu aldeles ukjendte.

Derimod skal jeg her særlig søge at samle en Del Oplysninger om de interessanteste, mig bekjendte «Stadsbøger»[1]) af den tredje Klasse samt andre Grundbøger, der ej førtes som Realfolier.

Man har oftere seet anført, at disse Grundbøgers egentlige Hjem var de flanderske Stæder. Warnkönig (Flandrische Staats- u. Rechtsgesch. I. 341) synes mene, at her maatte der i Midten af 13de Aarhundrede ved enhver Afhændelse af Huse foregaa en Overførsel i «Rentebogen», og Hoeniger (Indledn. til Rotulus v. Andernach S. 6—7 og «der älteste Aktenbestand der städt. Verwaltung Kölns» S. 17) paastaar, at man allerede i det 12te Aarhundrede har lignende Bøger som de kölnske i Gent, Brügge og Nordfrankriges Byer. Men noget Bevis herfor vides intetsteds ført. Og indtil videre maa det vel derfor med de fleste nyere Forfattere antages, at de første middelalderske Grundbøger er de kölnske. Jeg begynder da med at skildre disse.

§ 5.

Kölns «Schreinswesen»[2]).

Köln var i det 12te Aarhundrede formodentlig Tysklands største Handelsstad. Den bestod af forskjellige Kommuner, idet hvert Sogn gjerne udgjorde en saadan. Her

[1]) Det vil forøvrigt sees, at de har forskjellige Navne, endog det moderne «Grundbuch», der især forekommer i Syd-Tyskland og Østerrige. En Del af dem kaldes — især i den magdeburgske Kreds af Stadsretter — «Schöffenbücher», fordi de førtes af «die Schöffen» eller disses Skriver.

[2]) Dette er, især siden Homeyers ovennævnte Skrift og Arnold Gesch. des Eigenthums in deutsch. Städten (1861), S. 164, vel bekjendt og omtalt af mange Forfattere. Se herom foruden de sædvanlige Værker over tysk Retshistorie (især Schröder RG. S. 659—60; Bresslau Urkundenlehre I. 551—2) og Privatret fornemmelig Hoeniger Kölner Schreinsurkunden des 12 Jahrhunderts

havde fra den ældste kjendte Tid Borgernes egne Embedsmænd den frivillige Jurisdiktion. Retsstiftelser vedkommende fast Gods maatte ialfald paa den her omhandlede Tid indgaaes paa visse Thingdage for die Schöffen i det Sogn, hvor det laa. I Løbet af det 12te og i første Del af 13de Aarhundrede begyndte die Schöffen eller deres Skriver efterhaanden at indtegne disse Retshandler først paa Karter, dernæst i særskilte Bøger, som førtes særlig for hvert Kvarter af Sognet og kaldtes «Schreinskarten» og «Schreinsbücher», fordi de omhyggelig opbevaredes i Skrin. Den nærmere Sammenhæng med denne mærkelige Institutions Opkomst og tidligste Udvikling er følgende:

Det første Schreinskart er fra omkring 1135 for Sognet Martinspfarre, og det ansees ikke sandsynligt, at der har været noget ældre, bl. a. af den Grund, at Indførslens Methode er famlende og uregelmæssig (direkte Tale forekommer saaledes her ofte). Allerede det tredje Kart (fra ca. 1150) har imidlertid en langt mere stereotyp Skikkelse, med kortere, faste Formler, der siden bibeholdes, og det er i det hele mere

---

I. (Bonn 1884—8, 4to) og Der älteste Aktenbestand der städtischen Verwaltung Kölns (i Mitth. aus dem Stadtarchiv Kölns I.), hvilke Skrifter her fortrinsvis er benyttede; jfr. ogsaa Samme og Stern Das Judenschreinsbuch der Laurentzpfarre zu Köln, Berlin 1888 (i Quellen zur Gesch. des Judenthums I.); Merlo Die Meister der altkölnischen Malerschule (1852) S. 229 (Oversigt over alle Protokoller m. v.); Liesegang Die Sondergemeinden Kölns (Bonn 1885); Samme Die Parochialgerichte der Stadt Köln (Dissertation, Bonn 1885); Samme Zur Verfassungsgesch. der Stadt Köln i Zeitsch. f. Rechtsgesch. germ. Abth. XI. (1890); Keussen Aus den Schreinsbüchern (i Mitth. aus dem Stadtarchiv XV. 41 ff.) En dygtig Fremstilling især af de for «das Schreinswesen» i forrige Aarhundrede gjeldende Regler har man i Mathias Clasen Erste Gründe der Kölnischen Schreinspraxis etc. (Köln 1782, 4to, 72 pp.), der ogsaa indeholder mange historiske Oplysninger for den ældre Tid. I Kölns Stadsarkiv findes tillige flere ældre haandskrevne Arbejder til Vejledning for Bogførselen. — Jeg har selv tilbragt en Formiddag i dette Arkiv for at danne mig et personligt Indtryk af den mærkelige Institution og har herunder modtaget megen Vejledning af den forrettende Arkivar Dr. Keussen. Jeg skylder ogsaa den ovennævnte Docent Liesegang i Berlin adskillige mundtlige Meddelelser.

praktisk indrettet. Medens de ældste var bestemte til at oprulles paa en Stok (*rotuli*) og kun var beskrevne paa den ene Side, var dette og de følgende Karter beskrevne paa begge Sider og indrettede til at sammenfoldes; enkelte har ogsaa været sammenheftede. Interessantest er det dog, at den Spaltedeling, som allerede findes paa det første Kart, i det tredje er anvendt til en yderligere lokal Deling af Indførslerne, saaledes at hver Spalte — tildels med sin særegne Farve — har til Overskrift det Kvarter eller den Underafdeling af Sognet, hvis faste Gods Spaltens Indførsler gjelder. Denne Deling ophører midlertidig ved nogle af de følgende Karter; men i Slutningen af Aarhundredet blev Sognet «Martinspfarre» delt i 8 Kvarterer (Unterbezirke), hvert med sit Schreinskart. Fra 1230 (?), da 24 Karter var udskrevne, anlagdes i deres Sted for hvert Kvarter særskilte Bøger eller egentlig, som det synes, Hefter, der senere blev sammenbundne. Paa enkelte Karter var man begyndt at indføre en Deling efter Retshandlernes Art; men dette ophørte snart igjen. Et enkelt Kart var dog alene for Pantsættelser. I den ældste Tid synes man kun at have indført de paa Langvarighed beregnede Retsstiftelser; men snart (ca. 1160) begyndte man ogsaa at indføre Pantsættelser og Forpagtninger.

Kölns andre Sogne fulgte efterhaanden Martinspfarres Exempel, dog saaledes, at først den samlede Stad ved sit særskilte Schreinsvæsen (jfr. nedenfor) og senere (1210) Forstaden Airsbach gik i Spidsen med Anlæg af Bøger istedetfor af Karter.[1] Fra Tiden omkring 1230—40 har man i alle Stadens Sogne særskilte «Schreinsbücher» for hvert af disses Underkvarterer, undtagen i enkelte nyere Bydele og Forstæder, hvor de først indførtes i det 14de Aarhundrede.

I Laurentzpfarre, hvor Jøderne især boede, førtes fra ca. 1230 til 1349, da den jødiske Menighed ødelagdes, særskilt Schreinsbuch for disses Retshandler, der forøvrigt i den største Del af denne Tid egentlig blev indgaaede for Synagogen, idet kun det udfærdigede hebraiske Hjemmelsbrev fremlagdes for Schöffenstolens Schreinsschreiber til Bogførsel

[1]) I enkelte af disse findes i Begyndelsen alskens andre Optegnelser end vedkommende tinglige Retshandler, f. Ex. Indtægter og Udgifter.

(ved Siden af en kort latinsk). Desuden havde man i hvert Sogn en fælles Schreinsbuch for visse Slags Sager, f. Ex. hvor Godkjendelse af die Schöffen trængtes, saasom ved Mindreaariges Retshandler. I enkelte Kredse var der, ialfald en Tidlang, særskilte Protokoller for særskilte Arter af Adkomster, ligesom de Geistlige i hvert Kvarter havde sine egne Bøger. For Møllerne ved Rhinen var der et særskilt «Mühlenschrein». Endelig var der, som det synes ligefra ca. 1159, nogle Schreinsbøger fælles for den hele Stad, saasom i enkelte meget vigtige Sager og for dennes egne Ejendomme.

Den lokale Førelse af Schreinskarter havde fra først af den simple Forklaring, at hvert Sogn havde sin særskilte Domstol og altsaa sin særskilte «Schreinsbehörde» eller, som man nu siger, «Grundbuchamt». Men den videre Gjennemførelse af den lokale Inddeling af Karter og Bøger synes netop fra første Stund skeet for at opnaa en bedre Oversigt, idet Kvarter-Inddelingen med særegne *officiales* for hvert Kvarter endog for en stor Del synes foretagen for Schreinsvæsnets Skyld, samtidig med, at man vedblev at have en fælles Skriver for hele Sognet.

Denne Ordning har derfor sin store Interesse for de lokalt ordnede Grundbøgers Historie. Man skulde nu troet, at det havde ligget nær i Köln at gjøre Overgangen til Realfolier for hvert Grundstykke, ja, det kan endog siges, at Overgangen dertil var nærmest fra de gamle Karter. Men det kölnske Schreinsvæsens ydre Skikkelse stereotyperedes næsten ganske fra det 13de Aarhundrede eller med Overgangen til Protokoller.[1]) Man førte inden hvert Kvarter Protokollen rent kronologisk og nøjede sig med ved hver ny Indførsel at henvise til den forrige vedkommende samme Grundstykke og tildels at overstryge denne. Man iagttog ogsaa, da der ingen Stadsmatrikul fandtes, om end mange enkelte Huse havde egne Navne, altid at gjengive den gamle Forklaring af Husets Beliggenhed trods indtraadte Forandringer.

[1]) Det kan dog mærkes, at man fra senere Tid har enkelte Fortegnelser, der er beslægtede med Realregistre, saasom 1590 et Husregister med Fortegnelse over daværende Ejere, fra 1681 et lignende Vinhave-Register; intet af disse er dog ført længere ned i Tiden.

Forøvrigt maa det erindres, at hvert Kvarter var saa lidet, at Oversigten over de det enkelte Grundstykke vedkommende Retsstiftelser alligevel ikke kunde volde saa megen Møje, hvorfor vel heller ikke Trangen til Realfolier kunde være saa stærk. Til yderligere Belysning deraf kan tjene, at der for et enkelt Kvarter i de ca. 600 Aar, Schreinsvæsnet varede, kun har været tilsammen omtrent 5—6 Bøger. I det hele har man i Behold ca. 370 Protokoller, alle førte paa Pergament.

Skrinet var kun aabent paa visse Dage i Aaret, der ingensinde blev mange. Parterne, der ialfald i senere Tid maatte melde sig Dagen forud, mødte i Almindelighed personlig. Ofte nøjede de sig med en mundtlig Viljeserklæring; mange Breve findes dog vedlagte Indtegningen i Protokollen. Kopi- eller «Pantebøger» førtes aldrig, og Bogførslen bestod kun i Uddrag, hvilke oftest skete i indirekte Tale og i de senere Aarhundreder gjerne blev meget udførlige. Sproget var Latin indtil Slutningen af det 14de Aarhundrede, siden Tysk. Indfrielser af Pant o. desl. indtegnedes i samme kronologiske Orden som det øvrige. Som Exempel paa Protokollationer fra forskjellige Tidsaldre skal her hidsættes:

1) Fra det første Aarhundrede:

Hermannus et frater suus B. emerunt domum unam juxta monetam pro E. de S. (Dette er en af de ældste.)

Notum sit omnibus tam futuris quam praesentibus, qualiter ego U. H. domum quam inhabito, dotavi et signo fidei cum omni supellectile etc.

Notum sit, quod W. et frater suus U. exposuerunt C. domum suam et aream sub lobio sitam, quam dedit eis pater eorum W. pro 45 marc. a festo s. Gertrudi ultra annum. Et si Constantinus tempore termini istius non redierit, Simoni de omnibus his sicut C. plenarie respondeatur.

Til Sammenligning hidsættes en kortere Indførsel fra 18de Aarhundrede:

«Kund sey, dass Peter mit Bewilligung seiner Ehefrau, der Agnes, sein Haus genannt zu O., gelegen in der Rheingasse, sowie solches in *libro praesenti* 7 Maj 1766 geschrieben steht, gegeben und erlassen hat dem Johan; gestatten mit rechten zu haben, zu behalten. Datum 2 Maj 1780.

Man fik i Tidernes Løb forskjellige Love for Forholdet; der anføres saaledes en «Schreinsordnung» af 1473 og 1572.

I det væsentlige saaledes ordnet holdt det kölnske «Schreinswesen» sig ligetil 1798, da det bortskylledes af den franske Ret. Først nu, efterat en Lov i 1888 har indført det preussiske Protokolsystem i Rhinprovinserne, er man ifærd med atter at istandbringe ordentlige Grundbøger i Köln.

Det er værdt at lægge Mærke til, at denne interessante Indretning først er opstaaet i Martinspfarre, som var Kjøbmandssognet. Det synes, som om man ogsaa her maa se et Udslag af Handelsmændenes Opfindsomhed, hvilken Retsordenen ogsaa ellers skylder saameget. Man kunde da ogsaa spørge, om man muligens skulde have noget handelsretsligt Institut, der kunde have afgivet en Slags Forbillede. Hvad man isaafald maatte tænke paa, skulde være de ældste Handelsregistre, der ogsaa kaldtes *rotuli,* fordi de udvortes dannede en Pergamentrulle. Disse Registre har dog hidtil ikke kunnet paavises før 1225 i Florentz,[1]) altsaa 100 Aar senere end de ældste Schreinskarter i Martinspfarre.

Samtidig maa dog ogsaa Opmærksomheden fæstes derved, at Köln laa i de ribuariske Frankers Land, og hos dem var netop Retsskriver-Institutionen tidlig meget udviklet (S. 6).

Fra Köln antages den tilsvarende Indretning at være kommen, som man finder kort efter optagen i Metz og Andernach. Denne sidste By kom 1167 under Köln, og i 1173 indførtes et lignende Kartvæsen (*rotuli*) som det ældste kölnske,[2]) efterat der i samme Aar i et Statut af Erkebiskopen var paabudt *nullum allodium dari vel delegari debere vel posse et coram aliis testibus nisi coram judice et coram scabinis.*

I det 13de Aarhundrede var det netop, «Stadsbøgerne» i de forskjellige Skikkelser indførtes i mange nordtyske Byer — saasom i Magdeburg allerede 1215 — deriblandt ogsaa «Stads-

---

[1]) Jfr. Goldschmidt Universalgeschichte des Handelsrechts I. (1891) S. 241. Det maa dog mærkes, at der sandsynligvis allerede har været ført Kjøbmands-Matrikler i Rom; jfr. l. c. S. 88 Note 132.

[2]) Se Hoeniger Der Rotulus der Stadt Andernach i Annalen des hist. Vereins für den Nieder-Rhein, 42de Hefte; Særaftryk Bonn 1884.

bøger», der alene var Grundbøger, saasom i Hamburg og Lübeck. At inden den Bykreds, som tilhørte henholdsvis den lybske eller magdeburgske Stadsrets Omraader, den stærke Udbredelse af Systemet skyldes en Efterligning af Moderstadens Ret, er vistnok utvivlsomt. Vanskeligere er det at afgjøre, om Köln atter har været det fælles første Forbillede, saaledes som af flere antaget (jfr. Schröder S. 658). Lejlighedsvis skal dette Spørgsmaal berøres i det følgende, hvor nogle af de mere bekjendte af disse Grundbøger nærmere skal omtales.

§ 6.

Lübecks Stadsbøger.[1]

Efterat Lübeck i 1226 havde faaet «Rigsfrihed», fastsatte Raadet, at dets Skriver skulde optegne alle for dette afsluttede Retshandler i en egen Bog. Saaledes kom den første «Ober-Stadtbuch», der gik fra 1227—83, i Stand. Den er tabt; men Uddrag er dog opbevarede, og disse viser, at den væsentlig angik Retsstiftelser vedkommende Grundejendom.[2]

Fra 1284 findes imidlertid samtlige «Ober-Stadtbücher» i det nuværende «Hypothekenamts» Archiv. De er altsaa

[1]) Nogen samlet udførligere Fremstilling af deres Historie findes ikke. Foruden til de nedenanførte Skrifter, indeholdende Uddrag, og til den korte Omtale i de almindelige Værker om tysk Privatret og Retshistorie (jfr. ogsaa Homeyer S. 25—6) maa henvises til: Duhn Deutschrechtliche Arbeiten — Abhandlungen über das Immobiliarsachenrecht und die Gesch. der Reception des Röm. Rechts (Lübeck 1877) især S. 27—8. 60 ff., 123. Ialfald nogen nyere Fremstilling af den interessante lybske Ret i dens Helhed findes ikke.

[2]) De er samlede af Brehmer i Zeitschr. f. Lübeckische Gesch. u. Alterthumskunde IV. (1884) 222 ff under Titel: «Zusammenstellung der erhaltenen Eintragungen in das älteste Oberstadtbuch». Uddrag af andre af de ældste Bøger gaves allerede i Pauli Abhandl. aus dem Lübischen Rechte I. (1837) 100 ff. og Samme Lübeckische Zustände II. (1872) 46 ff., III. (1878) 34; men især maa nu her henvises til «Urkundenbuch der Stadt Lübeck» (hidtil 8 Bind 4to). Ogsaa i forskjellige Aargange af «Hansische Geschichtsblätter», der begyndte 1871, findes mange Oplysninger om Stadsbøgerne.

virkelige Grundbøger for Lübeck selv, om de end, ialfald i tidligere Tid, har indeholdt enkelte Indtegninger af anden Art henhørende under den frivillige Jurisdiktion. Over disse forøvrigt holdtes en anden særskilt Protokol, den saakaldte «Nieder-Stadtbuch», hvori tillige indførtes Retsstiftelser vedkommende fast Gods ved de Lübeck undergivne udenlandske Handelsanlæg, f. Ex. Kontoret i Bergen (jfr. nedenfor § 30).

Ifølge de Undersøgelser, jeg har anstillet i Lübecks Hypothekenamt,[1]) førtes «Ober-Stadtbuch» indtil 1437 i rent kronologisk Orden uden nogensomhelst Deling af Protokollerne efter lokale Hensyn. Med det nævnte Aar begynder imidlertid en Deling efter Stadens Sogne, men af noget vexlende Art, idet man snart samtidig førte Protokol i et særskilt Bind for hvert af de 4 Sogne,[2]) snart slog to Sogne sammen i ét Bind, snart lod hvert Bind vistnok omfatte alle Sogne, men saaledes, at hvert af disse havde sin Fjerdedel af Bindet med særskilt Paginering.[3]) Den sidste Delingsmaade blev den herskende. Fra Midten af 16de Aarhundrede er der levnet en stor Margin paa hver Side af Indførslerne til senere Anmærkninger, og denne Margin bliver efterhaanden meget bred, saaat den fylder den største Del af Siden. Ovenover er ved hver Indførsel anmærket de to i Tid nærmeste Indførsler vedkommende samme Grundstykke, nemlig den nærmest foregaaende og den nærmest følgende, saaledes at man paa denne Maade kan forfølge enhver Ejendoms Historie gjennem Tiderne. Ved Hjælp heraf har man i nyeste Tid forfattet et Register til de gamle Protokoller; men før 1818 fandtes der intetsomhelst Register til disse.

Retsstiftelsen er ligefra den ældste Tid foregaaet gjennem Parternes mundtlige Overenskomst for Raadet, hvorefter den indtegnedes i Bogen. I nyere Tid føres paa Stedet alene en Konceptprotokol; hvor langt tilbage dette strækker

---

[1]) Jeg skylder særlig fhv. Professor, nu Senatssekretær Dr. Hasse Tak for den Velvilje, hvormed han herunder bistod mig.

[2]) Saaledes 1455–80, da forøvrigt Nicolai og Petri Sogne tilsammen kun havde én Protokol.

[3]) Maaske har dog hver af disse Fjerdedele oprindelig været særskilte Hefter og er først senere indbundne.

sig, ved jeg ikke. Bogførslens Form er den i slige Bøger sædvanlige, altsaa omtrent som i de kölnske.

Lübeck er et af de faa Retsomraader, hvor allerede i den sidste Del af Middelaldren den Opfattelse med Sikkerhed kan antages uddannet, at først Indtegningen, og ikke allerede Forhandlingen for Raadet, skaffer fuld Retsbeskyttelse. Den, der havde overdraget en Ejendom ved «gerichtliche Auflassung» og endog modtaget Kjøbesummen, ansaaes dog fremdeles for Ejer, saalænge han stod som saadan i Stadsbogen (Revid. Lüb. Recht, udg. af Hach, S. 513 No. 9), og omvendt gjaldt Kjøberen ifølge en Dom af 1488 ikke før Indtegningen som «angesessener Mann».[1]) Hertil kan ogsaa føjes, at der i det 15de Aarhundrede i Protokollationen stadig fremhæves, at Overdragelsen er foregaaet «for denne Bog» eller *coram libro.*

I Aaret 1818 gik Lübecks «Ober-Stadtbuch» over til at blive en som Realfolium[2]) ført moderne Grundbog over de almindelig Ejendomsret undergivne Grundstykker, medens «Nieder-Stadtbuch» er bleven det samme for Grundstykker, der er en «indskrænket» («beschräncktes») Ejendomsret undergivne (jfr. Stadtbuch-Ordnung af 6 Juni 1818 med Hypotheken-Ordnung af 22 Marts 1820).

Den nugjeldende Lov om Lübecks Indtegningsvæsen m. v. er «die Hypothekenordnung für den Lübeckischen Freistaat» af 11 Maj 1880 med tvende Tillæg af 24 Marts 1882 og 19 Novbr. 1883. Den lader Indretningen af Realfoliet i det væsentlige urørt, men forandrer den forudgaaende Fremgangsmaade. Medens man endnu efter Loven af 1818 havde bibeholdt den nedarvede nationale Regel, at Overdragelse af Ejendomsret, Panteret o. s. v. kun maatte ske i «offentlig Audients» paa visse faste Dage[3]) — altsaa nærmest svarende til vore Thingdage — hvorpaa Indførelsen i «Stadsbogen» (Realfoliet) foregik førstkommende almindelige Forretningsdag, er man nu

[1]) Jfr. Stobbe Die Auflassung des deut. Rechts i Iherings Jahrbücher XII. (1872) § 13 i. f.

[2]) Af Foliets Sider er den ene Halvdel bestemt for Ejerskifter, den anden for Heftelser.

[3]) Jfr. Duhn l. c. S. 123; hver første Thorsdag i Maaneden var det i den seneste Tid.

gaaet over til det rene Indtegningssystem, idet Overdragelsen sker som en almindelig Kontorforretning for «das Hypothekenamt». Over denne føres en kortfattet Dagbog med en saakaldet «Nebenbuch», hvor i kronologisk Orden en udførligere Protokollation derover foretages, ledsaget af Afskrift af vedkommende Legitimations-Dokumenter[1]) (jfr. L. §§ 8, 14). Grundbøgerne har fuld offentlig Troværdighed, og den gamle Regel om, at Indtegningen i Ober-Stadtbuch kunde angribes i Aar og Dag, er ophævet (§ 15).

Hvorvidt Lübecks Grundbogsvæsen fra først af skyldes en Efterligning af det kölnske Schreinswesen, derom har jeg vanskeligt for at have en grundet Mening. Bekjendt er det, at Lübeck allerede i den sidste Del af det 12te Aarhundrede, da det fik sin ældste Stadsret, stod i levende Forbindelse med Westfalens Stæder, især Dortmund og Soest, saaledes at dennes Stadsret har væsentlig paavirket den lybske (jfr. Stobbe Gesch. d. deutsch. Rechtsqu. I. 505—6). Det er da vel heller ikke usandsynligt, at der i det følgende Aarhundredes første Halvdel har været megen Forbindelse mellem Lübeck og Köln, om end disse to Stæder først i det 14de Aarhundrede blev forenede gjennem Hanseforbundet. At man i Lübeck kan have kjendt Kölns Schreinswesen ved Anlægget af sin Ober-Stadtbuch, er derfor ingenlunde urimeligt. Det bestyrkes ved det i næste § oplyste Forhold ved Hamburgs ældste Grundbøger.

Lübecks Ret havde fra den senere Del af 13de Aarhundrede den største Indflydelse paa en stor Mængde Stæder i Nordtyskland og ellers i østersøiske Lande. I mange af disse blev ogsaa, som det tildels nedenfor vil blive nærmere paavist, indført lignende Grundbøger, formodentlig da efter Moder-Retsstadens Forbillede.

---

[1]) Denne Bogførsel svarer altsaa paa en Maade til Protokollationen i vore Thingbøger og Pantebøger; de sidste har i Tyskland ofte været kaldte «Nebenbuch». Mellem 1818 og 1880 skete den nævnte Bogførsel i en saakaldet Ober- (Nieder-) Stadtbuch-Protokoll.

§ 7.

Hamburgs «Erbe- und Rentebücher»[1]).

Hamburg, som dengang, før Redaktionen af den ældste Stadsret af 1270, væsentlig stod under lybsk Ret, fik, saavidt man ved, i 1248 sin første Stadsbog, der gaar til 1274[2]) og fortrinsvis indeholder Ejendomsoverdragelser o. desl. for Raadet vedkommende fast Gods (*hereditas* «Erbe» hvoraf *liber hereditatum* «Erbebuch») i kronologisk Orden for den hele By. I det sidstnævnte Aar blev der imidlertid ved Anlægget af den nye Erbebuch foretaget en Deling, saaledes at der blev en Protokol for hvert af de 4 Sogne.[3]) Inden hver af disse Sogne-Protokoller finder man imidlertid en yderligere Deling, nemlig efter Hovedgaderne med tilliggende Smaagader[4]); sandsynligvis er der oprindelig ført et særskilt Hefte for hver Hovedgade, idet samtlige Hefter siden er sammenbundne i en Bog.

Medens Renter og andre Heftelser tidligere var indførte i «Erbebuch» sammen med Ejendomsoverdragelser o. desl.,

---

[1]) Af disse, saadanne som de var indtil 1700, har man en god Skildring i Schlüter Tractat von unbeweglichen Gütern (ny Udgave af et Værk under Titlen: «Von denen Erben in Hamburg»), Hamburg 1709, 4to. (i et Bind), Theil IV, Titel I. Om den i 1856 gjeldende Ret findes Oplysninger i det ansete Værk af Baumeister Das Privatrecht der freien Hansestadt Hamburg I. (1856) S. 125 ff. og især S. 198 ff. Denne citerer S. 198 Note 1 en Afhandling af Neuen Hamb. Blättern 1844 No. 1—4, hvilken ikke har været mig tilgjængelig. Jfr. ogsaa Gries Die Hamburger Stadt Erbe- u. Rentenbücher (1880) og Homeyer S. 23—4.

En stor Del af de nedenfor givne Oplysninger er grundet paa egne Undersøgelser i Hamburg.

[2]) Den er udgiven af Reimarus i Zeitsch. des Vereins f. Hamburg. Gesch. I. (1841) S. 329 ff, med Bemærkninger S. 435 ff.

Indledningen lyder saaledes:

Anno — — 1248 conscripta sunt in hoc volumine omnia quæ acta sunt coram consulibus in resignatione hereditatum

[3]) Fra 1604 er der 5 Sogne med hver sin Protokol; fra 1847 blev egne Bøger indrettede for en Del af Michaelis Sogn, Forstaden St. Pauli.

[4]) Jfr. Baumeister I. 203 Note 16, hvis Oplysning dog maa forstaaes med den Begrænsning i Tiden, som vil sees nedenfor.

blev der fra 1401[1]) anlagt en særegen Række af Protokoller for disse Retsstiftelser, under Navn af «Rentebuch», *liber reddituum*. Dennes Inddeling var den samme, efter Sogne og Hovedgader.

I 2det Bind af «Erbebuch» for Sognet St. Petri, som begynder med 1536, finder man følgende Notits:

Sciendum, quod in altero volumine continente Haereditates Parochiae St. Petri, Haereditatum inscriptiones in certas plateas, nimirum Divitum, Pistorum et Longipontis directae sunt. Etquae in platea divitum cum annexis sitae sunt, ad annum Christi quinquagesimum exclusive deductae sunt. Eae vere Haereditates quae in Pistorum platea et annexis sitae, usque ad annum Tricesimum sextum, ad festum Ascensionis Domini, quae vero in platea Longipontis sitae ad annum Sexagesimum nonum inclusive in scriptae sunt.

Det fremgaar heraf, at med Aaret 1570 er denne lokale Deling inden de enkelte Sognes Protokol ophørt, og ifølge velvillig Oplysning fra Herr Stadtbuchschreiber Prutzscher[2]) er siden den Tid Erbe- og Rentebücher kun førte kronologisk for hvert Sogn.

Saadan er da disse Protokollers Indretning i alt væsentligt vedbleven at være indtil den Dag idag, kun med nogle faa Aars Afbrydelse i «den franske Tid» under Napoleon, da *Code civil* gjaldt i Hamburg og dens *livres d'inscription*, førte paa Fransk, fortrængte de gamle, indtil da paa Latin førte, Erbe- og Rentebücher. Da disse i 1814 gjenoptoges[3]) med hele den nationale Retsforfatning, begyndte man at føre dem paa Tysk; af Latinen er der imidlertid endnu mange Levninger i de korte tekniske Udtryk.

Samtlige Protokoller fra 1248 findes i Hamburgs «Stadt-Hypothekenamt»; der er nemlig nu ogsaa et eget Hypothekenamt for Landdistriktet.

---

[1]) 1270 indførtes ogsaa en «Schuldbuch» for at sikre sig exekutorisk Proces for likvide Fordringer.

[2]) De ovenfor givne interessante Oplysninger om Protokollernes ældre Indretning skyldes ligeledes denne, der ogsaa væsentlig lettede mine egne Undersøgelser i Arkivet; for Lettelse af Adgangen til dette har jeg Senator Dr. Herz at takke.

[3]) For de mellemliggende Aar blev Bøgerne siden omarbeidede efter det hjemlige System.

Det vil efter den ovenfor givne Forklaring være paafaldende, hvilken stor Lighed der er mellem den Indretning af Bøgerne, som længe var raadende fra 1274 af, og den, som vi tidligere har lært at kjende i Kölns «Schreinswesen». Vi finder nemlig ikke blot den samme Sognedeling, men ogsaa indenfor det enkelte Sogn de samme Underafdelinger for mindre Kvarterer af dette, om det end paa den anden Side maa fremhæves, at Ligheden kun gjelder selve Bogførslen, ikke Embedsværket, der ikke var særskilt for Byens enkelte Dele i Hamburg som i Köln. Den Tanke paatrænger sig da selv, at Hamburg har faaet sit Grundbogsvæsen fra Köln. Jeg anser ogsaa dette for sandsynligt, men maa dog indrømme, at det vilde været mere slaaende, hvis hin kölnske Delingsmaade allerede var forekommen i den ældste Erbebuch af 1248. Imidlertid kan det dog tænkes, at selve Bogførslens Princip fra først af er blevet kjendt fra Forbindelser med Köln og efterlignet, uden at man strax ogsaa har vidst den nærmere Indretning. Den i 1401 foretagne Deling i «Erbebücher» og «Rentebücher» er den samme, som gjenfindes paa forskjellige Steder i Nordtyskland.

Ved Siden af de hidtil nævnte Protokoller føres fra det 17de Aarhundredes sidste Del i Hamburg et Realfolium — der vil findes nærmere omhandlet nedenfor § 14 — under Navn af «Hauptbuch», men som dog kun er et Hjælperegister, idet det er Indførelsen i de ovenfor nævnte Bøger, som er afgjørende for Retsstiftelsen. Hamburg synes ellers at være af de Byer, hvor Regelen om Bogførslens Nødvendighed for Ejendomsrettens Overgang m. v. først udviklede sig, — som det synes allerede inden Middelaldrens Slutning.[1])

Ifølge den ældste Ret kunde Overdragelsen af de tinglige Rettigheder foregaa — gjennem en højtidelig «Verlassung» (Auflassung), som navnlig bestod i en offentlig «Aufrufung» — i ethvert Raadsmøde, og saadant afholdtes 3 Gange ugentlig. Ved den hamburgske Lovbogs Revision i 1603 indskrænkedes Adgangen saa stærkt, at Verlassungen o. s. v. alene kunde foretages paa 7 visse Fredage i Løbet af det

[1]) Jfr. Randa das Eigenthumsrecht nach österr. Recht I 360, Note; Stobbe die Auflassung (§ 13) S. 207.

hele Aar. Medens tidligere selve «Erbebuch» og «Rentebuch» var blevne førte i det offentlige Møde, ledede den heraf flydende Sammenhobning af Forretningerne til, at fra 1619 den egentlige afgjørende Bøgførsel først skete nogle Dage efter hvert Møde. I Stedet begyndte man i dette at føre «Verlassungsbücher» eller, som de hyppigst kaldes, «Konsensbücher» — som ikke var delte efter Sogne, men førtes under et for den hele By i kronologisk Orden — over «die Verlassung», og naar alt var i Orden, blev da siden den egentlige Retsoverdragelse indført i Erbebuch eller Rentebuch. Denne Fremgangsmaade ved Bogførslen er bibeholdt, efterat en «Gesetz ueber Grundeigenthum und Hypotheken» af 4 December 1868 har afskaffet den gamle «Verlassung» og atter aabnet Adgang til at foretage Retsoverdragelserne 3 Gange ugentlig, men fremdeles kun i «offentlig Audients». Parterne maa endnu i Regelen møde personlig eller ved Fuldmægtig (som saadan bruges særdeles meget Husmæglere) paa Extrathinget, som vi vilde kalde disse Møder, da de kun afholdes for dette Slags Forretninger af særlig ansatte «Hypotheken-Beamte.» Flere af disse forretter paa en Gang i Mødet, og Parterne kan henvende sig til hvemsomhelst af dem for at afgive sine mundtlige og skriftlige Erklæringer og faa udført den fornødne Prøvelse af den begjærede Bogførsels indre og ydre Retmæssighed. Paa samme Maade maa ogsaa andres Samtykke afgives, om saadant er fornødent til Indførelsen (f. Ex. Medejeres, tidligere Prioritetshaveres), hvis de ikke har været tilstede ved Hovedhandlingen. Indførelsen i Grundbücher og Hypothekenbücher — disse Navne har Loven optaget istedetfor de nedarvede Erbe- og Rentebücher — sker ifølge en Tillægslov af 5 Decbr. 1887 paa Grundlag af de til Konsensprotokollen afgivne Erklæringer; mellemkommende Forandringer, som Konkurs, har ingen Indflydelse. Konsensprotokollens Optagelse af samtlige fornødne Erklæringer bliver altsaa afgjørende for Prioriteten. Og trods de faa Garantier, der haves ved Konsensprotokollens Førelse — den underskrives saaledes hverken af Parterne eller af Embedsmanden — har den fuld offentlig Troværdighed. Under Strid mellem Konsensprotokollen og de egentlige Grundbøger (Erbe- und Rentebuch) maa dog vistnok disses Indhold gaa foran.

I flere Henseender er altsaa det moderne Grundbogsprincip fuldt gjennemført i Hamburg; men ellers er vel neppe nogetsteds den middelalderlige tyske Ret bevaret saa meget som her.

§ 8.

Andre Hansestæders Grundbøger.

Rostock, som ogsaa stod under lybsk Ret, fik tidlig i 13de Aarhundrede sin første Stadsbog, der indeholdt alskens Indførsler vedkommende den frivillige Jurisdiktion. Allerede den anden Stadsbog, fra 1261—70, indeholder dog overvejende tinglige Retsstiftelser vedkommende fast Gods.[1] I den første Del af 14de Aarhundrede fik man efter Retshandlernes Art en Deling af Stadsbogen i 3 Rækker af Protokoller, der findes i Byens Arkiv, fortsatte ligetil c. 1836, nemlig:

1) en «Hausbuch» (*liber hereditatum*) for Ejendoms-Overdragelser fra 1304 af; 2) «Rentebuch» (*liber redditaum*) fra 1314, og endelig 3) fra 1325 en almindelig «Urkundenbuch» eller *liber recognitionum*, saa kaldet, fordi den indeholdt *recognitiones* eller Erkjendelser for modtagen Arv, og formodentlig ført jevnsides med de øvrige Bøger, fordi der vel som oftest var fast Gods i Arven.

Desuden har man fra 1340 af en særskilt *liber hortorum* vedkommende Haverne og andre Grundstykker udenfor den egentlige Stad.

Fra c. 1520 begynder tillige en Deling af Hausbuch og Rentebuch efter Rostocks 3 Stadsdele (Altstadt, Mittel-

---

[1]) Af de ældste Rostockske Stadsbøger indtil 1350 er meddelt Uddrag i Mecklenb. Urkundenbuch. I Indledningen til første Bind (1863) gives historiske Oplysninger om denne og Stadsbøger i andre Mecklenburgske Byer, se særlig p. XLII om Parchim, der fra 1351 havde en Panteprotokol (maaske Fortsættelse af en ældre), hvor der ogsaa fandtes en Afdeling indeholdende Fortegnelse over «Renter» og en tredje over «*stillicidia et servite*» (Servituter?). — Se ellers om de Mecklenburgske Byer Böhlau i Z. f. RG. X. 112 ff., Meibom Mecklenb. Hypothekenrecht (1871, i sammes Samling, Deutsches H.). Jeg har selv seet Rostocks ældre og nuværende Protokoller, navnlig ved Hjælp af Herr Arkivar Dr. Koppmann, hvem jeg ogsaa har at takke for flere Oplysninger.

stadt, Neustadt), saaledes at hver af disse har sin særskilte Hausbuch og særskilte Rentebuch.

Fra 1541 begyndte man i hvert Bind af disse Bøger at føre et alfabetisk Register, især over Kreditorer og andre Personer.

Fra c. 1590 anlagdes et Slags Realregister, det saakaldte «alte Grundregister», der indeholdt Fortegnelse over alle Grundstykker, ordnede efter Gaderne. Den nærmere Indretning var følgende. Registret var for det første ordnet efter Stadens 3 Dele og dernæst for hver af disse efter Gader. Hver Gade havde paa en Maade sit Folium. Her blev alle daværende Ejere opregnede under hinanden med Tilføjelse af Mærker, som udtrykte Husets Art, f. Ex. B = Bude, B H = Brau-Haus, G H = Giebel-Haus; hvorvidt de er opregnede i en vis Orden, er nu vanskeligt at afgjøre. Ved hvert Hus stod paa det lille levnede Rum efter den oprindelige Ejers Navn de følgende Overdragelser i al Korthed angivne efter hinanden ved Datum, hvilket gjorde det let at finde nærmere Oplysning i «Hausbuch». Undertiden findes ogsaa en Rente.

Denne Bog, der aabenbart kun var et Hjælperegister for Retsskriveren, førtes ligetil 1814, da det afløstes af «das neue Grundregister». Dette har fremdeles kun til Hensigt at give en Oversigt over Ejerskifter, idet det forøvrigt henviser til den virkelige Grundbog, nemlig den saakaldte «Contobuch» (ogsaa kaldet Wittschafts- eller Wirthschaftsbuch, *liber recognitionum*). Denne føres med almindelige Realfolier, paa hvis ene Side alle nye Indførsler og paa hvis anden Udslettelser o. desl. staar. Ejendoms-Overdragelser og Heftelser staar om hinanden; men for hver ny Ejer sættes Indtegningen derom mellem to vandrette Linier. Bogførslen er navnlig for Heftelsernes Vedkommende ganske kortfattet, idet de mest kun angives med Summer og Datum (jfr. nedenfor i § 27 om Kjøbenhavns Realregister). Den hele Indretning, der kun benyttes i Rostock og ikke i Mecklenburgs andre Stæder, er meget oversigtlig.

Riga fik lybsk Ret i Slutningen af 13de Aarhundrede nærmest overensstemmende med den hamburgske Bearbeidelse deraf fra 1270. I den første Halvdel af 14de Aarhundrede indførtes sandsynligvis «Erbebücher»; men de ældste

er ikke opbevarede (jfr. nedenanførte Værk p. LXIX.) Dermod er de yngre udgivne og bearbeidede af Napiersky: die Erbebücher der Stadt Riga 1384—1579 (Riga 1888, 4to). De indeholder i kronologisk[1]) Orden i sædvanlig Form Retsstiftelser vedkommende fast Gods.[2])

Allerede i det andet Bind er der indført den Forbedring, at der er levnet et aabent Rum mellem hver Indførsel for senere Anmærkning. Men Staden selv fik neppe noget egentligt Realfolium før 1818. Derimod blev der 1599 for Rigas Landdistrikt indrettet et Realregister, med en Side for hvert Grundstykke, hvorpaa Ejer- og Brugerskifter («Besitzveränderungen») maatte indføres; jfr. Napiersky l. c. p. XLIX. Note 3.

Endelig kan her mærkes, at i Bremen førtes der vistnok, ialfald i Middelaldren, ingen Grundbog i snevrere Forstand, idet man der nøjede sig med Bogførsel i den almindelige Thingprotokol (jfr. Duhn l. c. p. 41); men paa den anden Side er Bremen maaske ogsaa blandt de Stæder, hvor man først har henlagt Retsstiftelsen til Protokollationen, idet det synes, som om et Statut af 1433 sætter dennes Datum som Udgangspunkt for Beregningen af den Frist (Aar og Dag), efter hvilken først «die rechte Gewere» indtræder; jfr. Stobbe l. c. Note 193.

Om Danzig og Hannover se nedenfor §§ 11 og 12.

§ 9.

Wiens Grundbuch.[3])

Staden Wiens Grunde laa i Middelaldren under mange forskjellige geistlige og verdslige Herrer, for hvem Retshandlerne vedkommende det faste Gods blev indgaaede og be-

[1]) Ganske kronologisk er den dog ikke, formodentlig fordi der foregik en Prøvelse, før Indtegningen tillodes.

[2]) Jfr Indledningen, især p XLV—VI og LXXX, om Formen for «die Auflassung».

, Jfr. herom især Tomaschek die Rechte u. Freiheiten der Stadt Méen I. II. (Wien 1877—9 i Geschichts-Quellen der Stadt Wien, 1 Jeg h.4to), Schuster das Wiener Stadtrechts- u. Weichbildsbuch ved Hjæ873) S. 29 ff., Krasnopolski i Grünhuts Zeitsch. f. pr. at takke (XI. 552 ff., Randa Eigenthumsrecht I. S. 386 ff.

kræftede med deres Brev og Segl, tildels ogsaa bogførte. Under 1360 udkom imidlertid, for at bøde paa denne Mangfoldighed, en Forordning af Hertug Rudolf IV, hvorefter alle saadanne Retshandler i hele Wien skulde indgaaes for Borgermester og Raad og indføres i en af dem ved de saakaldte *sigillatores*[1]) ført *gruntpuch*, hvilket Ord vistnok her første Gang forekommer i Lovsproget i sin særlige Betydning.

Grundbogen førtes ogsaa her i to Rækker Bøger, Skjødeprotokoller («Kauf- und Gewährbuch»), der anlagdes 1368, og Panteprotokoller («Satzbuch»), der anlagdes 1388. De førtes kun i kronologisk Orden, altsaa uden Realfolier; disse tilhører i Wien først en meget senere Tid. Trods det i den nævnte Forordning af 1360 indeholdte Forbud førte adskillige af Wiens Grundherrer særskilte Bøger — eller, maaske tildels rettere, de vedblev at føre saadanne — langt ned igjennem Tiden, og ved Siden deraf førte de Urbarier, indrettede som Realfolier[2]), uden at jeg dog kan oplyse nærmere, fra hvilken Tid de sidste begyndte (jfr. ovenfor S. 12). Efterhaanden gik imidlertid adskillige af disse Grundrettigheder over til Staden. Denne tog da ogsaa Urbarierne i Arv, og der førtes saaledes, ialfald allerede i det 17de Aarhundrede, af Staden Wiens Embedsmænd 3 Rækker af Grundbøger, idet det som Realfolium førte Urbarium («Dienstbuch») kun indeholdt Fortegnelse over Grundleje-Afgift o. desl. til Staden. Den samme Ordning indførtes 1765 i alle under Erkehertugen staaende neder-østerrigske Byer og holdt sig væsentlig uforandret indtil den nye Lov af 1871, som tilligemed senere Speciallove har indført det moderne Grundbogsystem i det østerrigske (cisleithanske) Monarkis allerfleste Lande, tildels efter Forbillede af den ungarske Lov af 1855. Den nuværende[3]) østerrigske Grundbog (Hauptbuch) er heltigjennem ført som Realfolium, der falder i 3 Afdelinger: 1) «das *Gutsbestandsblatt*,» som indeholder alt, hvad der hører til Godsets

[1]) Saa kaldte, fordi de udfærdigede de over Retshandlen udstedte beseglede Breve.

[2]) Det følgende skyldes mest Prof. Krasnopolskis velvillige Meddelelser.

[3]) Se nærmere Randa Eigenthumsrecht I. 393 ff.

nærmere Betegnelse, saaledes ogsaa stedsevarende Grundbyrder og omvendt tilliggende Herligheder, og har sit historiske Udgangspunkt i de, som ovenfor forklaret, paa forskjellige Steder ved Siden af de kronologisk førte Skjøde- og Panteprotokoller indrettede Realfolie-Urbarier; 2) *Eigenthumsblatt*; 3) *Lastenblatt*, hvilke begge har sin Oprindelse henholdsvis i de gamle Skjøde- og Panteprotokoller, der i en Del Landdistrikter allerede i 18de Aarhundrede var gaaede over til at føres som Realfolier med særskilte Afdelinger for Adkomster og Heftelser, men ingen for selve Ejendommen («Gutsbestand»).

§ 10.

Grundbøger paa Landet. De böhmisk-mähriske Landtavler.

Paa Landet har i Almindelighed Grundbøgerne ingen Betydning i Middelaldren. Dog kan det mærkes, at den bayerske Landret af 1346 befaler at indføre Pantsættelser i «das Gerichtsbuch», hvilket vel maa svare til vor Thingprotokol. Det samme kan vel saameget lettere have været Sædvane i Nordtyskland, hvor jo «die gerichtliche Auflassung» var langt mere gjennemført fra den Tid, saadanne Protokoller blev almindelige.

En chursachsisk Constitution af 1572 oplyser, at der i sachsisk Ret (hvilket da maa gjelde saavel for Land som By) ved langvarig Brug er indført den Regel, at al Pantsættelse af fast Gods maa protokolleres («insinueres») for den Øvrighed eller Lehnsherre, hvorunder det ligger, og ellers være kraftesløs, — hvilket efter Forordningens Forklaring har sin fornuftige Aarsag, for at ikke Folk skulde blive bedragne ved dobbelte Pantsættelser. En efter Romerrettens Reception opstaaet Strid, om ikke extrajudiciel Tradition var tilstrækkelig til Overdragelse af Ejendomsret, afgjordes for de chursachsiske Lande ved en Decision af 1661 derhen, at Besidderen ikke skulde ansees som Ejer før »Zuschreibung und Belehnung durch das Gericht.» [1])

[1]) Jfr. Beseler deutsch. Privatr. I. 4 Aufl. S. 445, Dernburg preuss. Priv. I. § 190.

Først i 16de og 17de Aarhundrede begyndte man paa Landet at indføre virkelige Grundbøger. Det skete vistnok efter Forbillede dels af Byernes, dels maaske af de böhmisk-mähriske Landtavler, som nu skal blive særskilt omhandlede.

Medens som forklaret S. 42 forskjellige Stæder i Böhmen og Mähren[1]) med tysk Befolkning efter tyske Forbilleder (navnlig magdeburgsk Ret) indførte Stadsbøger, finder man omtrent fra samme Tid lignende Bøger anlagte for Landet, der havde væsentlig slavisk Befolkning.

I Böhmen begyndte man i det 13de Aarhundrede — først fra dets Slutning er det dog sikkert — i de allerede tidligere indførte sædvanlige Thingprotokoller for Landretterne *(cudæ)* ogsaa at optage Erklæringer, afgivne for Domstolen (eller senere særskilte Embedsmænd) angaaende foregaaet Salg, Pantsættelse o. desl. (ɔ: Vedkjendelse af den tidligere private Overenskomst, ikke nogen formelig «Auflassung» eller Skjødning o. desl.) af «frit» Jordegods; dette blev almindeligt fra Begyndelsen af det 14de Aarhundrede. Allerede i Løbet af dette blev den i Prag holdte Landrets-Protokol *(tabula terræ*, Landtafel) de andre aldeles overvejende ved Indførsler af tinglige Retsstiftelser i fast Gods for det hele böhmiske Landdistrikt — dog kun, forsaavidt det ikke ejedes af Byboere — og Brugen af de andre Landretter i dette Øjemed ophørte snart ganske. Der synes meget tidlig at være ført en fra Thingprotokollen forskjellig Bog for disse Erklæringer. Den indeholdt dog længe tillige

[1]) Jfr. om de mærkelige böhmisk-mähriske Landtavler især Demuth Gesch. der Landtafel in Markgrafschaft Mähren CXLVIII. pp. i 1ste Bind af Die Landtafel der Markg. M. herausgegeben von Chlumecky m fl., Brünn 1856, fol.; Tomaschek Recht u. Verfassung der Markg. M. im 15 Jahrh. (1863); Randa Entwicklung des Instituts der öffentl. Bücher in Österreich i Grünhuts Zeitsch. f. pr. u. öff. R. VI. (1879) 89 ff. og samme das Eigenthumsrecht nach österreich. Rechte I. (1884) § 18, der indeholder en Omarbeidelse af nysnævnte Afhandling, med adskillige Ændringer i Mening; Krasnopolski Erörterungen aus dem österr. Hypothekenrecht i Grünhuts Zeitsch. XI. (1884) 527 ff. Her er fortrinsvis fulgt sidstnævnte Forf. Maasburg, die Entw. des Instituts der öff. Bücher in Böhmen (Prag 1877), som synes at være en vigtig Kilde, har ikke været mig tilgjængelig.

ialfald enkelte andre Ting af offentlig-retslig Natur, f. Ex. Kongebreve og Landdags-Beslutninger, og fik først i Midten af 17de Aarhundrede udelukkende Karakteren af Grundbog.

I Mähren kan tilsvarende Protokoller paavises i de første Aar af det 14de Aarhundrede; men de har maaske allerede været brugte i det 13de. Institutionen synes imidlertid her snart at være kommen i Forfald. Der foretoges da i 1348 en Nyordning, tildels efter Böhmens Forbillede, af Karl IV, som senere i 1359 udfærdigede en meget mærkelig Lov om Landtavlerne. Der blev nu kun to saadanne for det hele Markgrevskab, en i Brünn og en i Ollmütz, hvilke i 1642 blev forenede. De skulde kun aabnes to Gange om Aaret under stor Højtidelighed, og blot da kunde Indtegningen, som her gjaldt selve Skjødningen o. s. v.[1]), foregaa og Oplysninger meddeles. Institutionen var her endnu mere exklusiv end i Böhmen, idet Indførelsen i Landtavlerne i det 15de Aarhundrede endog blev et Privilegium for Adelen, som senere holdt meget iversyg herpaa ligeoverfor de andre Stænder. Medens de böhmiske Landtavler før 1541 kun kjendes af Uddrag, er de mähriske Landtavler bevarede lige fra Karl IV'des Tid; dog blev de under Borgerkrigen i 15de Aarhundrede tildels ikke førte.

Ogsaa i Over-Schlesien (østerrigsk S.), der tilhørte den czekiske Nationalitet, blev lignende Landtavler indførte omtrent samtidig; men de er først opbevarede fra første Del af 15de Aarhundrede.

Man holdt længe strengt paa, at Indførelsen i Landtavlerne alene maatte ske efter Parternes personlige Erklæringer — endog ved Fuldmægtig kunde man ej møde — for Domstolen eller senere for særskilte Embedsmænd. Først i det 17de Aarhundrede blev det tilladt at foretage den efter Dokumenter, der da afskreves næsten ordlydende som i

[1]) Som Exempel paa Formen i den ældste Tid, da Indførelsen skete paa Latin (fra 1480 i czekisk Sprog), kan anføres følgende fra 1351: *C. de C. munitionem et unam Curiam cum jure patronatus, silvis, pratis, aquis, pomeriis et universis ejus pertinentiis prout ipse tenuit cum pleno jure dominii dominæ Annæ uxori d. C. pro centum quadraginta marcis vendidit et heriditarie resignavit.*

vore Panteboger. Før Indførelsen provedes allerede i det 14de Aarhundrede Hjemmelsmandens Raadighed over Godset. Det protokollerede oplæstes højt, ialfald i Mähren, for at enhver, der mente sig krænket i sin bedre Ret, kunde protestere.

Hvad Bogførslens Retsvirkning angaar, er Meningerne for den ældste Tid meget afvigende. Randa paastaar, at ialfald fra Midten af 14de Aarhundrede[1]) var Indførelsen i Regelen et Vilkaar for Retshandlens Gyldighed, hvorimod Krasnopolski anser det ialfald for Böhmen[2]) utvivlsomt, at den i denne Tid endnu kun var et afgjørende Bevismiddel, og at hin vigtige materielle Retsvirkning først opkom efterhaanden og senere.

Som saa meget andet ved denne mærkelige böhmisk-mähriske Institution er ogsaa, og det fortrinsvis, dens Oprindelse omtvistet. De nationale Modsætninger gjør sig her gjeldende.

De czekiske Forfattere, især Randa (Eigenthum. S. 364, 391), paastaar, at man her alene kan se en Udvikling af en oprindelig slavisk Retsregel, idet man ogsaa i Polen i den tidligere Middelalder skal have brugt at optegne Retshandler vedkommende fast Gods paa Trætavler (ↄ: *tabulæ terræ*), og at de senere Protokoller af samme Navn allerede var indførte paa Landet i Böhmen og Mähren i den tidligere Del af det 13de Aarhundrede, førend Regelen om die gerichtliche Auflassung trængte ind i Byerne, der antages oprindelig befolkede væsentlig fra Tyskland (især Sachsen) og tildels fra Flandern. Tyske Forfattere mener derimod, at Institutionen ikke er saa gammel, som navnlig af Randa antagen, og at den skyldes Efterligning af den i de böhmisk-mähriske Stæder optagne tyske eller maaske tildels endog flamske[3]) Ret. Det

---

[1]) Saaledes har han i sin «Eigenthumsrecht» S. 363—4 ændret sin tidligere Paastand.

[2]) For Mähren synes Karl IV's Lov udtrykkelig at erklære de ikke bogførte Retshandler ugyldige.

[3]) I sidste Henseende kunde der forøvrigt ogsaa gjættes paa, at den ialfald for en væsentlig Del skyldes det luxemburgske Fyrstehus over Böhmen og Mähren (fra 1310).

kan her nemlig mærkes, at der i enkelte böhmisk-mähriske Byer fra og med det 14de Aarhundrede findes Stadsbøger til Optagelse af alle Forhandlinger for Retten, saaledes ogsaa «gerichtliche Auflassungen». I nogle Stæder, f. Ex. Prag, førtes ved Siden heraf ved Byskriveren andre Bøger, alene over de Retshandler, der var indgaaede for ham eller for Raadet eller for die Schöffen. I adskillige Stæder fulgte derefter, navnlig fra 15de Aarhundrede, en Overførelse fra den almindelige Retsprotokol i særegne Bøger for visse Retshandler, f. Ex. Skjødeprotokoller og Panteprotokoller (*libri hereditatum, libri domorum, libri censuum* eller *reddituum*). Medens denne Bogførsel i den første Tid kun tjente som Bevismiddel, var allerede i 15de Aarhundrede den Opfattelse uddannet, at den var en Erhvervsmaade, idet man ikke mere lagde Vægten paa den foregaaende «Auflassung»; man saa denne i Indtegningen [1]).

Her skal ikke udtales nogen Mening om de böhmiske og mähriske Landtavlers eller Stadsbøgers Nationalitet. Det synes dog, som om Tiden for deres første Fremtræden, om muligt, maa bringes nærmere paa det rene.

Saavel de böhmiske som mähriske Landtavler førtes kun i kronologisk Orden, og der kjendtes intetsomhelst Realregister ved Siden af. Det maa imidlertid erindres, hvad ovenfor S. 14 er forklaret, at adskillige Jorddrotter havde egen Jurisdiktion for underliggende Gods, hvorfor formodentlig Landtavlerne ej var anvendelige, og at de her for en Del havde anlagt Urbarier m. v.

Efterat Landtavlerne væsentlig var blevne Kopibøger, blev Oversigten meget vanskelig. Allerede i 17de Aarhundrede gjordes da et Forsøg paa Indførelse af Realfolier. Men heraf blev der ikke gjort Alvor forend ved det böhmisk-mähriske «Landtafelpatent» af 1794, som ved Siden af de ældre Protokoller, der dog nu blev delte efter Retshandlernes Art, indførte et i «Eigenthumsblatt» og «Lastenblatt» delt Real folium («Hauptbuch»). Imidlertid var i Løbet af det 18de Aarhundrede fra 1730 det ældre böhmisk-mähriske Land-

[1]) Jfr. hermed Krasnopolski l. c. S. 538 ff., Randa Eigenthumsrecht I. 378 ff.

tavle-System indført gjennem en Række af Love for de fleste øvrige østerrigske Kronlande, og i nogle af disse var samtidig Realfolier af den nævnte Art anlagte; det var disse, som atter i 1794 blev Forbilledet for de böhmisk-mähriske.

4de Kapitel.

De ældste Grundbøger med Realfolier.

§ 11.

Indledning. Danzigs «Erbbuch».[1])

I. De ældste kjendte Realfolier, anvendte paa Grundbøgerne, er et Par Aarhundreder yngre end den hidtil omhandlede Klasse af Protokoller. Uagtet Navnet «Grundbuch» i denne Anvendelse er sydtysk, skyldes dog maaske de ældste af dem nordtyske Byer. Hvorvidt disse ældre Realfolier indeholder den afgjørende Indførsel og altsaa danner Hoved-

[1]) Om Danzigs «Erbbücher» findes adskillige Oplysninger hos Siewert: Das Pfennigzins- und Strohwischrecht. Ein Beitrag zum Deutschen Privatrecht aus den Statuten der Stadt Danzig (Halle 1802, 152 S. 8vo). I Danzigs Stadsbibliothek findes ogsaa flere af Siewert benyttede haandskrevne Bidrag til Byens gamle Grundbogsret, hvoraf maa fremhæves følgende, der ialfald i den Afskrift, som ved Prof. Goldschmidts velvillige Mellemkomst er bleven mig tilgjængelig ved Udlaan til vort Universitets-Bibliothek, er samlede i et Bind: *Introductio in libros fundorum Civitatis Gedanensis per Christianum Fischer* (ifølge Siewert forfattet 1703, skrevet paa Tysk, om end indsprængt med mange latinske Udtryk; p. 1—41 i den nævnte Foliant). Til dette Skrift slutter sig *Addenda* af Abraham Groddeck (p. 42—88) og *Annotata* af Joh. Wahl (1718, p. 89—98); samtlige Forfattere var Sekretærer ved Danzigs Erbbuch. I samme Haandskrift findes S. 99—147 en Samling af Raadsbeslutninger vedkommende «das Erbbuch» fra 1622—1744, samt S. 148—175 en Afh. om «das Pfennigzins» af Sekretær Klein fra 1753 med Bilag. — Som nedenfor nærmere forklaret har jeg ogsaa Danzigs Stadsarkivar, Archidiakonus Bertling at takke for mange værdifulde Oplysninger.

protokollen saaledes som den moderne «Grundbuch», er vistnok tildels vanskeligt at afgjøre. De skal derfor her — i den Udstrækning, hvori jeg er bleven kjendt med dem — blive behandlede efter sin Alder, uden Hensyn til, om de er af den nysnævnte Art eller kun Hjælperegistre. Enkelte Realfolier er, som det vil sees, for Sammenhængens Skyld allerede nævnte i det foregaaende. Nogle vil blive omtalte i 2det Afsnit.

II. Danzig[1]) turde være den Stad, som kan opvise de ældste herhen hørende Bøger, og det endog saadanne, som sandsynligvis er byggede paa det samme Princip som den moderne tyske Grundbog med Hensyn til selve Indtegningens Betydning.

1) Den første levnede Protokol for Danzig, som her er af Interesse, er den ældste «Erbbuch», der, som ovenfor S. 17 nævnt, egentlig for en Del tilhører en anden Klasse Bøger, men som for Sammenhængens Skyld helt skal omtales her. Ifølge velvillig Meddelelse af Hr. Stadsarkivar Bertling indeholder denne i 1357 anlagte Bog[2]) — der imidlertid selv oplyser sig at være uddraget *ex libro antiquo* — paa sine 32 første Blade en Fortegnelse over den ældste Stads («die Rechtstadt») Huse, Boder m. v., ordnede efter Gader — først de paa Gadens ene Side (paa venstre Haand, *ascendendo*), derefter de paa dens anden (de paa højre Haand, *descendendo*). Husene o. s. v. følger lige under hinanden paa den ene Spalte af hver Side i Bogen, men er kun angivne gjennem Besidderens Navn; naar denne vexlede efter Bogens Anlæg, blev det forrige Navn simpelthen udraderet og det nye sat i Stedet.

[1]) Danzig havde ikke som saamange andre Hanse-Stæder ved Østersøen lybsk Ret, men, som det synes, magdeburgsk-culmsk Ret, og navnlig fra det 16de Aarhundrede den reviderede *Jus Culmense*; se Stobbe Gesch. der deutschen Rechtsquellen I. 425—7, 578, II 351 ff.

[2]) Jeg blev opmærksom paa dens Tilværelse i Hirsch Handels- und Gewerbegesch. Danzigs unter der Herrschaft des deutschen Ordens (Leipz. 1858) S. 69 No. 1, hvor han aftrykker dens Titel *(Incipit liber civitatis Dantzke de ordine hereditatum, deinde de registro census etc.)* og kortelig omtaler Indholdet. Gjennem Professor Goldschmidts velvillige Mellemkomst har jeg derefter modtaget de ovennævnte Meddelelser fra Dr. Bertling. Se forøvrigt Hirsch l. c. nærmere Oplysninger om Bogens Inddeling.

Paa den anden Spalte stod da ligeoverfor hvert Hus o. s. v. Opgave over den Grundleje, som deraf var at betale til Byen; tildels har den nok staaet paa samme Spalte.

Den senere Del (fra Fol. 33) af denne ældste bevarede «Erbbuch» (en Foliant paa stærkt Pergament) indeholder med Overskriften «*hic incipit census*» de i andre Stadsbøger sædvanlige Indtegninger af Rentekjøb eller «Pfennigzins», som Renten kaldtes i Danzig. Da de ældste Indtegninger er fra den tidligere Del af Aarhundredet, har der vistnok ogsaa været ført en ældre Protokol af lignende Art[1]).

Uagtet nu altsaa det nævnte Register egentlig kun synes ført for at holde Rede paa Stadens Tomteafgifter, har det dog en særegen Interesse for Grundbog-Realfoliernes ældste Historie. Som det synes, førtes den nemlig af samme Myndighed som den, for hvem Rentekjøb foregik og bogførtes, og er indtagen i samme Protokol[2]). Herved blev den saameget lettere en Forløber for et virkeligt Grundbog-Realfolium.

2) Allerede i 1382 var Danzigs ældste «Erbbuch» ikke længere brugbar, dels fordi Rummet i Grundregistret som Følge af Indretningen var blevet for trangt, dels ogsaa, fordi Pergamentet paa flere Steder var gjennemhullet ved de nævnte hyppige Raderinger af Navnene. Det blev da nødvendigt at anlægge en ny «Erbbuch» — No. 2 — og denne fik da som Følge af Erfaringen en anden Indretning end den foregaaende. For det første deltes den — her følges fremdeles Hr. Bertlings velvillige Oplysninger — paa Grund af Byens Udvidelse i to Dele, en for selve den egentlige Stad og en anden for de dertil hørende Lader, Boder o. desl. Dernæst er der, med Bibehold af den gamle Inddeling efter Gader, i den nye Bog levnet meget større

[1]) Som Exempel paa de ældste Indtegninger hidsættes den første af dem: *Gotschalcus de lapide et sui heredes habent singulis annis Michaelis I marcam et pasce I marcam census in hereditate Herderi Lichtenow platea longa. redimendo marcam pro X marcis et censum desuper dando. Actum iudicio bannito anno domini M°. CCC°XXXI die Johannis ante portam latinam.* (Meddelt af Hr. B.)

[2]) Muligt er det dog, at de tvende Bøger først senere er sammenbundne.

Plads til hvert Grundstykke, idet enhver af Bogens Sider er delt i 4 ligestore Rum (2 til venstre, 2 til højre), hvert bestemt for sin Ejendom. I hvert af disse Rum staar da øverst Besidderens Navn — idet man ligetil 1778, da Numre indførtes, ikke havde anden Betegnelse af Huset foruden Gaden og Gadesiden — og derefter fulgte nedenunder Indtegning af Rentestiftelserne vedkommende Grundstykket. Man vedblev ogsaa endnu stedse at udradere den tidligere Besidders Navn og i Stedet indsætte den nyes ved hvert Personskifte.

Protokollen, der fremdeles førtes paa Pergament, var 43 Centimeter høj, 31 bred. Dens første Side er tom; dens anden optages af en Indledning, skreven paa to Spalter, saalydende:

Incipit liber censualis civium civitatis Danczikc secundum ordinem et hereditatum situacionem editus plateas secundum earundem longitutidem et structitudinem demonstrans. Primo deinceps censum continens sub huius forme continencia. ita videlicet quod ubi prius scribebatur Anno Domini Millesimo Tricentesimo Octuagesimo secundo vel huic numero simili iam propter maiorem compendiositatem iste numerus videlicet Millesimus Tricentesimus omittitur ultimus vero censui ipsum sequens asscriptus

[her begynder 2den Spalte]

pro annis incarnacionis Domini debeat reservari[1]*) Extractus igitur iste liber ab antiquis de consilio dominorum sub anno incarnacionis domini Millesimo Tricentesimo Octuagesimo secundo.*

Si quid in hoc placeat sibi captet ut utile studens.

Si sibi displiceat quid id emendet quasi v. [ɔ: vir] *prudens* . . . . .

Det synes da af de sidste Sætninger, at Registret er indrettet til Oplysning for Almenheden, men at det paa den anden Side vel endnu ikke gjør Fordring paa fuld offentlig Troværdighed.

[1]) Dette indeholder Forklaringen af, at man nedenfor paa Foliet tildels kun finder Aarstallets Tiere og Enere, med Udeladelse af Aartusindet eller Aarhundredet, en Skik, som forøvrigt var meget almindelig.

Derpaa følger som Indledningens Slutning en nærmere Forklaring om, hvorvidt Indløsning skal ske med 10 eller 12 Mk. pr. Rentemark.

Det andet Blads første Side har i sin første Spalte til Overskrift:

Civitas

Incipit platea funificum [1])

hvilket betyder, at her begynder Protokollen for selve Staden med «Repergasse»; Gadens Navn er ikke gjentaget over hver Side.

Indretningen vil ellers forstaaes bedre af nedenstaaende Gjengivelse af en Side i «Erbbuch», som er sammensat efter de Afskrifter af Bogens første Side, som Herr Bertling har havt den store Velvilje at sende mig.

Alle de anførte Huse findes paa samme Side i Originalen (3, a); men jeg har, for at gjøre Aftrykket righoldigere, ved det første Hus tilføjet en Indførsel, som egentlig hører hjemme paa et andet Blad. Ved det nederste Hus til venstre (Bernd Poben) findes ingen Indtegning, hvilket er Tilfældet ved mange Huse (f. Ex. alle paa Blad 2 b); de har alligevel faaet sin Plads, betegnet ved Ejerens Navn, som i ethvert virkeligt Realfolium [2]). De allerfleste Indtegninger af Rente er overstrøgne i Protokollen, — om ved Overførslen til den følgende Bog eller ved Indløsning, tør jeg ikke sige.

Det bemærkes endelig, at i de fleste Indtegninger er Originalens Forkortelser opløste for at gjøre dem tydeligere; i en enkelt er de beholdte for at give et mere levende Billede. Det maa ogsaa erindres af den foranstaaende Forklaring, at Ejerens Navn over ethvert Rum kun skal betegne Grundstykkets Individualitet, idet det forandredes ved ethvert Ejerskifte; man maa altsaa ikke tro, at man her kun har et Personalfolium. Lignende Betegnelse var, som siden vil sees, almindelig i Fortidens Realfolier i flere fremmede Lande.

---

[1]) Dette er skrevet med rødt Blæk i Protokollen, hvilket forøvrigt ogsaa er brugt ved meget af det ovenstaaende.

[2]) Allerede her forekommer Huse delte mellem flere Ejere, f. Ex.

Johan Nyemann II partes hereditatis
Kerstina Berenwaldtes 3am partem hert.

Danzigs ældste Realfolium 1382 ff.

Andreas Crinitcze *Civitas habet II mc. perpetui census purificionis Marie. Actum feria VIta ante Johannis CCCCXIIII*°[1]). *Claus Vredelant ht II mrc. pasc. Rdo.* . . . . (ulæseligt) *feria VIa post francisci CCCCVIIII.* *Herman Lange habet II marc. pasc. Rdo. mrc. pro XII et censu. Actum feria VIa ante Kathedram petri CCCCVIII.*	***Peter Knapenmeyster***[2]) *Johannes Godekonis habet II marc. pasce. Redim. marcam pro XII et censu. Actum feria VIa ante Georgii XCVIII*° *Hannus Glogow habet III mrc. nativitatis Christi Redimendo marcam pro XII et censu. Actum feria VIa post omnium sanctorum XIIIIc*
Bernd Poben.	***Johan van Czyrk*** *Lucas filius Johannis Mekelvelt habet III mrc. Jacobi mrc. redimendo pro XII et censu Actum in vigilia laurencii XIIII.* *Margareta Clenoco monialis in Sarnowitz*[3]) *habet I mrc. pasc. Rdo. pro XII et censu Actum Stanislai CCCCXI proviso quod hujusmodi census ad parvos Johannis van Mechte post mortem dicte Margarete debet devolvi.*

[1]) Den eneste Indførsel af Rente blandt de her aftrykte, som ikke er overstrøgen i Originalen.

[2]) Dette er daværende Besidders Navn. Den latinske Indtegning (fra 1398) udtrykker, at i dette Hus har J. G en aarlig Rente af 2 Mark, forfalden hver Paaske og indløselig med en Kapital, svarende til 12 Mark for hver aarlig Rentemark, hvorhos tillige den løbende Aarsrente bliver at betale ved Indløsningen.

[3]) Et Kloster i Vestpreussen.

Ifølge Hr. Bertling blev denne Bog brugt indtil 1430 og da afsluttet.

3) Danzigs dernæst følgende «Erbbuch» gaar ifølge samme Kilde fra 1430 til 1633. Siewert l. c. S. 15 siger imidlertid, at den gaar fra 1415 til 1633, og denne Opgave støttes ved den Afskrift af Bogens fuldstændige Titel, som meddeles af Groddeck p. 44, og hvor der i et hos Siewert udeladt Stykke oplyses: *extractus est iste liber ab antiquis de consilio et voluntate Dominorum Johannis Hamer et Stephani Ploezber sub anno incarn. 1415.* Muligt er det dog, at Bogen allerede er begyndt at udarbeides i dette Aar, og at den først er tagen i Brug 1430. Indretningen var altsaa væsentlig som i den foregaaende. Det maa imidlertid mærkes, at man nu ogsaa har indført andre Heftelser end Rente, f. Ex. Servituter (jfr. den ældste Indtegning i det nedenstaaende Realfolium 1633 ff.), og af en Udskrift vedkommende en Tomt, som findes hos Groddeck p. 51, ser man, at den Del af Foliet, som har været levnet til Ejerens Navn og ellers til Overskriften, har været større end forhen og i alt væsentligt som i den følgende Erbbuch, nemlig saadan[1]):

1534. 27 Jan.	$\frac{4}{8}$	III Virg.
Matthias Zimmermann		durchgeh.
1589. 12 Aug.		
Salomon Brandt	$\frac{1}{8}$	
Malten Brandt	$\frac{1}{8}$.	

4) Danzigs fjerde og yngste «Erbbuch»[2]) begynder 1633[3]) og gaar til 1793, i hvilket sidste Aar Staden kom under Preussen og dets nye Grundbogsret (jfr. nedenfor § 15). Den var i Begyndelsen af det 18de Aarhundrede delt i 7 Bøger for de forskjellige Dele af Staden.

[1]) Her maa henvises til de Forklaringer, som findes ved den følgende Erbbuch. Bemærkningen til højre viser Tomtens Bredde.

[2]) De to sidste Bøger opbevares i Danzigs Amtsgericht, de to første i Stadsarkivet. Den af Hirsch l. c. under No. 2. nævnte «Erbbuch» fra 1359—1430 er ifølge Hr. Bertling ingen Grundbog, men nærmest en Skifteprotokol.

[3]) Af en Raadsbeslutning fra 1656 sees forøvrigt, at endnu i dette Aar var man ikke færdig med Overførsel af alle Indtegninger fra den gamle Erbbuch i den nye.

Sammen med den nye Erbbuch's Anlæg blev der i 1633 foretaget en Revision af Indretningen, der dog i det væsentlige forblev den gamle, samt udfærdiget en Forordning for dem, «so beym Erbbuch zu thun haben», hvortil sluttede sig en «renovirte Erbbuch-Ordnung» af 1664, der dog mest handler om Parternes Møde og Sportlerne. Man finder ogsaa, som ovenfor allerede antydet, i det ovennævnte Haandskrift en Række Raadsbeslutninger fra 1622[1]) af vedkommende Grundbogsvæsnet, hvilke dog alle kun fremtræder som videre Udvikling af den bestaaende Ret.

Indretningen af denne Danzigs sidste Erbbuch fremgaar ganske tydelig af den Udskrift af et Folium eller «Erbbuch-Extract» (svarende til vor «Panteattest»), som meddeles hos Siewert S. 122 ff. med Forklaringer, sammenholdt med spredte Oplysninger, der findes i Afhandlingerne i det ovennævnte Haandskrift (se ovenfor S. 43).

Den er fremdeles kun en videre Udvikling af den ældste Bogs Folier. Dog maa det mærkes, at der nu ligesom i den foregaaende er levnet større Rum til Betegnelse af Grundstykket og navnlig til dets Udstrækning samt til Opgaven over Ejerne (disse kunde nemlig ofte være mange Samejere, især som Følge af Arvedelinger mellem Søskende), og at der nu gjerne kun var opført to eller tre Grundstykker paa hver af de store Sider, uden at de var afsondrede med noget «Adskillelsestegn» (Streg?); jfr. Siewert p. 125. S. oplyser udtrykkelig, at man fremdeles plejede at udradere de ældre Indførsler, hvorfor man ikke længer havde Brug, og at skrive de nye paa deres Plads.

Indretningen af Danzigs Erbbuch i 18de Aarhundrede kan maaske bedre forstaaes af følgende Schema, som for det meste er aftrykt efter den ovennævnte Extrakt hos Siewert, men tildels ogsaa sammensat af Uddrag, der findes i det nævnte Haandskrift:

---

[1]) Den ældste gaar ud paa, at et Grundstykke, som allerede er solgt af Kjøberen, førend denne endnu er bleven indskreven som Ejer i Erbbuch, kan direkte indskrives paa den sidste Kjøbers Navn, naar «die gerichtliche Verlangung» (jfr. nedenfor S. 52) kun er rigtig iagttaget.

Langgasse *ascend.* fol. 97 B.

1775 d. 4 Mart. Cajus durch Ausruf *c. on.* [ɔ: *cum oneribus*]. 1/3 [1])	Hert. [ɔ: *hereditas*] durchgehend, forne V. *virg.* III *ped.* hinten 3 Ellen *min.* I. Qu. breit.
1778 d. 12 Febr. Lucius *ex cessione sororis* 1/12 o. s. v.	1/2 Mk. dt. 1780[2]).

Not.[atum] in L.[ibro] ant.[iquo], [3]) dass N. N. soll hebben enen frien Dorchgang dorch dat bawengeschrewene Erve so breit, dat man ene Tonne gemach dorchwoltern kann.

Notand. *Ecclesia St. Mariæ* h. IV. *marcas b. m. f. Pasch. pp.*[4]) XXXV.

C. hat auf obigem Erbe samt der Braugeräthschaft und allem Besatz 6000 fl. zu Pfz. und d. 2 Nov. d. J. ist der erste halbjährige Zins fällig à 4 *pro Cent. Actum* 2 May 1730. — Der Name geändert und die Interessen erhöht den 15 Dec. 1740. — *Not.* dasz obige des C.'s 6000 fl. haften dem N. N. so hoch als 2000 laut Contract. *Actum* . . . .[5]).

N. N. hat auf obigem Erbe 1000 fl. zur ersten Verbesserung. *Actum* . . . .

Not. dasz der *ususfructus* dieses Erbes *vigore testamenti* der N. N. *ad dies vitæ* N. N. gehört. *Actum* . . . .

Der spørges da nu, om man i disse Danzigs Erbbücher skal se en Grundbog i moderne Forstand — altsaa en Hovedprotokol for Ejendomsoverdragelser eller ialfald for Rentekjøb, — eller om man kun har for sig et Hjælperegister, der alene skulde tjene til at skaffe en Oversigt over de paa Stadens Grundstykker hvilende Renter.

Ved den sidste Erbbuch eller den, for hvilken man har en Literatur, er jeg ialfald ikke i Tvivl om, at man i den maa se en moderne Grundbog med Realfolium.

Ifølge de ovennævnte Forfattere og de af dem meddelte Lovbestemmelser m. v. var det nemlig i 17de og 18de Aarhundrede gjeldende Ret i Danzig, at ialfald ved de vigtigere tinglige Rettigheder i fast Gods — Ejendomsoverdragelser, Servituter, Rentekjøb (Pfennigzins) og Cession deraf, almindeligt Hypothek («Verbesserung») — maatte Indførslen i

1) De forskjellige Brøkdele af Huset, for hvilke Vedkommende var indskreven som Ejer. 2) Dette var en uafløselig Grundleje til Staden.

3) ɔ: overført fra den ældre Erbbuch (1415—1633).

4) ɔ: — — — — — *habet* IV *marcas bonæ monetæ festo paschiali* (ɔ: at betale til Paaske) *perpetuo* (uafløselig) *anno* 1535 (altsaa ogsaa en gammel Indtegning). 5) ɔ: Pantsættelse af Pfennigzins.

Erbbuch eller altsaa paa Grundstykkets Folium ansees som en nødvendig Form.

Rigtignok er der her et vigtigt Forhold, som nu maa mærkes, at Raadet eller den Kommission, som forestod Bogførslen, ikke havde almindelig Jurisdiktion, ikke engang fuldt ud den frivillige. Efter Danzigs gamle Ret skulde nemlig Afhændelse og Pantsættelse af fast Gods foregaa *in foro rei sitæ*, d. v. s. for en Domstol, og som saadan var ikke Kommissionen at anse. Medens man nu synes at have bortfortolket dette ved Rentekjøb og Pant, saaledes at det her blot gjaldt Tilfælde af virkelig Retstvist (Siewert p. 44—5), blev det derimod opretholdt ved Ejendomsoverdragelser. Her fulgtes efter en Raadsbeslutning af 1632 fremdeles den Regel, at ingen kunde blive indskreven som Ejer af fast Gods i «Erbbuch», førend «die gerichtliche Auflassung» eller, som den her kaldtes, «Verlangung» var foretagen. Og denne Handling foregik paa «Bürgerding» for Dommeren. Endnu i det 18de Aarhundrede iagttoges derved de gamle Former, hvoraf den sidste var, at Dommeren, hvor ingen efter 3 Ganges Udraab protesterede mod Salget, overgav Kjøberen Huset ved Tilkastelse af en fra Sælgeren ham overleveret Hat eller Nøgle (Siewert p. 48—9 i Noten). — Man maa imidlertid ikke heraf slutte, at en fuldgyldig Ejendomsret kunde overdrages alene ved «die gerichtliche Verlangung». Ved en Raadsbeslutning af 1631 var det nemlig fastslaaet, «at ingen Seddel[1]) (Zettel) eller Notel (ↄ: den enkelte selvstændige Indførsel) skal bilægges eller tilskrives i «Erbbuch», uden at den Part, paa hvis Navn Grundstykket staar, som har Pengesummer deri, eller som forøvrigt er interesseret deri, udtrykkelig bevilger saadant, eller det er eftergivet ved retslig Kjendelse,[2]) hvorfor alle uden Partens Indvilgelse eller retslig Kjendelse bilagte Sedler eller Notel skulde være ugyldige og fjernes fra Erbbuch.» Heraf fulgte altsaa, at ingen kunde blive indskreven som Ejer efter Forlangende

[1]) Dette sigter bl. a. til det Tilfælde, at Parterne ikke lod indskrive selve Pantesummen, naar de ønskede denne skjult, men opgav denne i en bilagt forseglet Seddel, hvilket kunde ske efter særlig Indvilgelse af Kommissionens Præsident; jfr. Fischer sect. IV, c. V.

[2]) Hertil føjedes ved en Beslutning af 1657, at Raadet af særegne Grunde havde indvilget deri.

af den, som alene støttede sin Adkomst paa «gerichtliche Verlangung». Ja, det synes, som om ikke engang «die gerichtliche Verlangung» kunde foretages uden af den, der var indskreven som Ejer; ifølge Fischer s. II c. II maatte nemlig en ny «Erbbuch-Extract» fremlægges og oplæses ved enhver «gerichtliche Verlangung», for at denne kunde stemme nøje med «Erbbuch».

Hvad andre Adkomster angaar, da synes det, som om ingensomhelst Hævd kunde træde i Stedet for Indskrivning[1]). Testamentarv, hvorved fast Gods overdroges, maatte indtegnes, for at Ejeren ansaaes som raadig over Godset, og det saaledes, at, hvis Indtegningen foregik inden et Aar efter Dødsfaldet, maatte Intestat-Arvingerne møde og samtykke (Fischer p. III s. III). Ogsaa hvor Ejendomsretten hvilede paa Intestatarv, maatte i Almindelighed Indtegning ske, for at Arvingerne kunde raade over Godset; dog var dette gjennemført paa forskjellige Maader i de enkelte Dele af Byen, idet man f. Ex. i «Rechtstadt» ikke krævede, at Børn, som havde arvet Huse, skulde være indtegnede som Ejere, før de kunde sælge det (Fischer p. II s. II).

Med Hensyn til andre Rettigheder end Ejendom (Hypothek, Rente, Servitut), da er det sikkert, at ingen kunde faa disse overdragne ved Indskrivning uden af den, der selv stod indskreven paa Realfoliet som Ejer (jfr. Siewert S. 37, hvor dette ved Rentekjøb anføres som selvfølgeligt). En Ejendomsret, der sàtte Erhververen i Stand til i retslig Henseende at raade over Godset, kunde altsaa ikke i Danzig i det 17de—18de Aarhundrede stiftes uden Indtegning i den som Realfolium førte Erbbuch. Indførelsen i den Protokol, der rimeligvis førtes over «die gerichtliche Verlangung» *(resignationes)* — hvad enten dette nu har været en særskilt Bog eller den almindelige Retsprotokol — har her ikke været afgjørende. Det kan ogsaa i denne Henseende mærkes,

[1]) Groddeck anfører p. 51 et Tilfælde, hvor særskilt Beslutning af Raadet maatte indhentes, for at en Tomt, hvis sidste indskrevne Ejer fandtes i «Erbbuch» 1589 (se den S. 49 aftrykte Prøve paa Folium), efter forudgaaende Ediktalstevning 1716 kunde indskrives paa dens Navn, der nu havde kjøbt den, efterat den i hele Mellemtiden var gaaet fra Haand til Haand ved private Dokumenter. Det vil forøvrigt sees, at dette nærmest kun beviser at ikke nogen Hævd var tilstrækkelig til at blive indskreven som Ejer.

at ogsaa paa andre Steder tabte — eftersom den Retsopfattelse uddannede sig, at Bogførslen var det afgjørende Moment ved Retsstiftelsen — «die gerichtliche Auflassung» den største Del af sin Betydning og blev kun en forberedende Handling (jfr. Stobbe Hb. d. deutsch. Privatrechts II. S. 171—2 og die Auflassung S. 217—18). Men det mærkelige i Danzig — skjønt vistnok ikke enestaaende, jfr. Stobbe die Auflassung S. 215—16 — er, at Indførelsen i Grundbogen blev saa afgjørende, uagtet den foregik for en anden Myndighed end «die Auflassung».

Ligeledes følger det da af Raadsbeslutningen af 1631, at Cession (Pantsættelse) af Renteret og Hypothek ikke kunde blive indskreven i Grundbogen uden Samtykke af den, der stod indskreven sammesteds som Rettighedens Indehaver (jfr. dog Siewert p. 54, hvor den Mening forsvares, at Cedenten kunde legitimere sig paa anden Maade for Kommissionen).

At en Indskrivning paa Realfoliet af Panteret o. s. v. var nødvendig til fuld Retsbeskyttelse i Danzig, er sikkert nok. Det kan herfor være tilstrækkeligt at anføre Fischer Section I Cap. I, som forklarer, at Kreditor er i fuld Sikkerhed for Penge, som er indskrevne i Erbbuch, da de gaar foran alle *hypothecis etiam judicialibus etiam anterioribus* og Kreditor heller ikke behøver at indlade sig i nogen Konkurs. Ogsaa Exekutioner i fast Gods maatte i Regelen indtegnes i Erbbuch for at nyde denne Sikkerhed.

Den nærmere Fremgangsmaade ved Indskrivningen i Erbbuch i 17de—18de Aarhundrede var følgende: Parterne (Afhænder, Cedent, Pantsætter o. s. v. og Erhververen) maatte i Regelen personlig møde paa dertil bestemte ugentlige Dage (efter en Beslutning af 1650 hver Lørdag Eftermiddag) for Raadets «Erbbuch-Kommission», bestaaende af Borgermesteren som Præsident, et andet Medlem af Magistraten og Retsskriveren (Sekretæren). De afgav da sine mundtlige Erklæringer «für das Erbbuch» eller «vor dem Erbbuch» — som det stadig heder —, idet denne altid havdes tilstede i Mødet, efter omhyggelig i flere Embedsmænds Nærværelse at være fremtagen af sin Forvaring. Kommissionen prøvede da, foruden Parternes Individualitet, om Betingelserne for at faa Indskrivning i Grundbogen var tilstede, altsaa om Hjem-

melsmanden stod indskreven som Rettighedens Indehaver, men ogsaa andre Forhold, navnlig om Erhververen var berettiget til at eje fast Gods i Danzig, i hvilken Henseende der gjaldt forskjellige Indskrænkninger (Siewert p. 38 ff.) Det vil altsaa sees, at Legitimitetsprincipet var fuldt udviklet i Danzigs Grundbogsvæsen.

Efterat alt var fundet i Orden, foregik da i Parternes Nærværelse den fornødne Indtegning i Erbbuch, hvilken da efter Omstændighederne var en hel ny «Notel», saasom ved Rentens eller Hypothekets Stiftelse, eller et Tillæg til denne (f. Ex. ved Panterentens Forandring eller ved Afdrag), eller en Udradering af det tidligere Navn (Ejerens, Panthaverens), med Indsættelse af det nye samt Datum, eller ved Rentes og Hypotheks Indløsning o. desl. en simpel Udslettelse eller Udradering af den hele ældre «Notel». Indførslen oplæstes endelig for Parterne, og ved Rentekjøb udfærdigedes af Sekretæren som Bevis en «Erbbuchs-Extract», noget svarende til de Dokumenter, der endnu i adskillige tyske Lande udfærdiges af Grundbogføreren som et Slags Pantebrev o. s. v. (jfr. hermed Siewert p. 43—4, 54, 56).

Som det sees af den oven givne Prøve paa et Folium, var for at spare Plads Indtegningerne overordentlig kortfattede, ja endog ufuldstændige (f. Ex. «Renten forhøjet»). Man kunde maaske ville anføre dette imod den Mening, at Realfoliet var afgjørende for Retsstiftelsen. Forholdet forklares imidlertid, foruden af de tekniske Udtryks store Udvikling, tildels derved, at der ved Siden af Erbbuch førtes en *liber memorandorum*. Denne tjente nemlig til at supplere forskjellige Indførsler, f. Ex. Panterentens Forandringer, Afdragenes Størrelse, og indeholdt desuden forskjellige Erklæringer og andre Legitimationer, der var nødvendige Forudsætninger for Indførelsen i Erbbuch, f. Ex. de gjennem en Retsbetjent modtagne mundtlige Erklæringer fra Parter med lovligt Forfald (Siewert p. 44), Samtykke fra forskjellige Medejere til en Beheftelse, — ja, maaske endog en Protokollation af alle Parternes vigtigere Erklæringer. Men denne Protokol var kun at opfatte som et Bilag til den egentlige Grundbog;[1])

[1]) Ogsaa andre Bilag som Kontrakter — hvortil der oftere henvises i

dette var ligefuldt trods sine Indtegningers Korthed og Ufuldstændighed Realfoliet i «das Erbbuch». Særlig for Rentekjøb skal endnu tilføjes, at det Parterne meddelte Hjemmelsbrev ikke kan have været anseet som retsstiftende — saaledes som i adskillige andre tyske Stæder — da det kun bestod i en Afskrift af vedkommende Folium, og det heller ikke nødvendigvis maatte være tilstede ved Udslettelsen (Siewert p. 56).

Er det nu efter alt dette neppe tvivlsomt, at ialfald Danzigs i 1633 anlagte sidste «Erbbuch» var en Hovedprotokol, er det derimod meget vanskeligere at afgjøre, hvor langt tilbage i Tiden denne Retsopfattelse strækker sig. At denne ikke først stammer fra den nye Bogs Anlæg eller de dette nærmest forudgaaende Raadsbeslutninger, anser jeg dog i hvert Fald lidet tvivlsomt. Den vigtigste af disse, af 1632, har jo nærmest Charakteren af en Lov, der ordner den nedarvede Ret, og den ovenfor S. 50 meddelte ældste Beslutning i den ovennævnte Samling viser, hvorledes man allerede i 1622 — altsaa før den Revision, der hang sammen med den nye Bogs Anlæg — lagde stor Vægt paa Indskrivningen i Erbbuch. Det sandsynlige er vel, at den ovenanførte Retsopfattelse er udviklet efterhaanden gjennem en længere Tid. Hele den næst foregaaende «Erbbuch» (fra 1415—1633) har maaske i det væsentlige været opfattet paa samme Maade; ialfald dens Indretning har jo været paa det nærmeste den samme. Jeg skulde ellers tro, at Regelen om Bogførslens Betydning først har udviklet sig ved Rentekjøb. De Indførsler, som ved dette foregik allerede i det ældste Realfolium fra 1382—1430 er jo, som den ovenfor S. 48 meddelte Prøve viser, væsentlig af ganske samme Art som Indførslen i den tidligere kronologisk førte ældste Erbbuch (jfr. ovenfor S. 45), og der vides ikke, at der senere efter Realfoliets Anlæg er ført nogen anden Bog, hvor Rentekjøb vedblivende indførtes i kronologisk Orden. For at have en sikrere Mening herom maa man imidlertid have et ganske andet Kjendskab til Danzigs ældre Retshistorie end det, jeg har kunnet

Indtegningen ved Hypothek (laut Contract) — synes der at have været; jfr. ovenfor S. 52 om «Zettel».

skaffe mig. Navnlig maa der gjøres opmærksom paa, at formodentlig allerede de ældre «Erbbücher», saavel den kronologiske 1357—1382 som det første Realfolium, har været førte af Raadet, og det er da et Spørgsmaal, om allerede paa den Tid Rentekjøbet har været løsrevet fra «die gerichtliche Anflassung» paa Bythinget (jfr. ovenfor S. 52).

Imidlertid tør dog efter ovenstaaende Fremstilling saameget være sikkert, at, ligesom Danzigs Erbbücher i det hele er af den største Interesse for Grundbogsvæsnets Historie, saaledes er særlig dets Erbbuch af 1382 mærkelig som — ialfald forsaavidt jeg ved — den ældste hidtil bekjendte Spire til den moderne som Realfolium førte Grundbog.

§ 12.

Staden Hannovers «Hausbuch».

Ifølge Professor Frensdorff's Afhandling «die Stadtverfassung Hannovers» i «Hansische Geschichtsblätter» 1882 S. 23 førtes der fra 1358 i Byen Hannover («Altstadt»), der ogsaa var en Hansestad, særskilt Bog over alle for Raadet indgaaede tinglige Retshandler vedkommende fast Gods. Senere synes en Deling af Protokollen at have fundet Sted. Leonhardt «Zur Lehre von den Rechtsverhältnissen an Grundeigenthum» (Hannover 1843) S. 41—2 oplyser nemlig, at der endnu i Stadsarkivet findes «Verlassungsbücher» *(libri resignationum)* ligefra 1428, hvor «Verlassungen» (Auflassungen) af Huse er indførte i kronologisk Orden, og at der ved Siden heraf ligefra det samme Aar 1428 haves en «Stadtpfandbuch» — hvori der efter hver «Auflassung» foregik en «Umschreibung des Hauses» — indrettet som Realfolium, hvilket han noget nærmere beskriver. Efter saaledes at være bleven opmærksom paa disse Bøger har jeg gjennem Brevvexling søgt nærmere Oplysning og faaet saadan ved velvillig Imødekommen af Stadsarkivar Dr. Jürgens.

Ifølge Dr. Jürgens findes i Hannovers Stadsarkiv en Bog, hvis første Pergamentblad har følgende Titel: «Haus- und Verlassungsbuch. Von A. 1428 bis A. 1477». Denne Titel er skreven med den i Hannover bekjendte Borgermester

C. U. Grupens[1]) Haand ca. 1725, og samme Betegnelse findes, med en anden Haand, paa Ryggen af Bindet. Sandsynligvis er Bogen netop da bleven indbunden. Titlen stemmer forøvrigt med gamle Benævnelser, idet en «Verlassungsbuch» omtales i det 16de og «Hausbuch» endog allerede i det 15de Aarhundrede. I et «Kämmereiregister» fra 1428 oplyses det nemlig, at i det nævnte Aar brændte en kommunal Bygning, hvor bl. a. fandtes *dat husbok von dem 20 jare her to rekende.* Efter dette skulde altsaa «das Hausbuch» ialfald være anlagt kort efter 1400. Det fremgaar ogsaa heraf, at «Haus- und Verlassungsbuch» egentlig betegner 2 forskjellige Bøger, som maaske først i forrige Aarhundrede er sammenføiede i et Bind. Dettes 92 første Blade optages nemlig af den som Realfolium førte «Hausbuch», som altsaa er den af Leonhardt som «Stadtpfandbuch» omhandlede Protokol. Derefter kommer S. 93—150 «das Verlassungbuch» med samtidig Overskrift *Resingnaciones domorum.* Dette er da den af Leonhardt omtalte første Protokol over «Verlassungen» (Auflassungen) o. desl. paa Byens Huse. Som Exempel paa Indtegningsmaaden skal her anføres de to første Protokollationer:

Anno domini 1428 quarta feria post Elizabeth resignavit Olrik Woldenberch bodam suam in dem luttiken (?) Wulfeshorne prope relariam (?) Stichmans sitam Tilen Gogreven und sinen erven hereditarie possidendam.

Eodem anno ward Helmolde van dem Sode van ervetales wegen togescreven Kregenberges hus gelegen in der Osterstrate.

Hvad nu angaar den nærmere Indretning af den nævnte ældste bevarede Hausbuch, da fremgaar denne klart af en mig fra Dr. Jürgens velvillig meddelt nøjagtig Afskrift af en Side. Denne har til Overskrift Gadens Navn og er paa en Maade delt i 2 Spalter, uden at dog disse er adskilte ved nogen Streg eller er ganske regelrette. Paa hver af dem finder man Navnet paa flere Huse med aabent Rum oven- og nedenunder, af forskjellig Størrelse, men dog tilstrækkeligt for at rumme adskillige af de da brugelige korte Indførsler.

[1]) I *Origines et antiquitates Hanoverenses* oder umständliche Abhandlung von dem Ursprunge und den Alterthümern der Stadt Hannover (Göttingen 1740, 4to) har denne givet Uddrag af Stadens ældste Grundbøger.

Oprindelig har der staaet 3 Huse paa den venstre Spalte og 2 paa den højre; senere er paa den sidste yderligere indsat 2 og paa den første 1 Hus. Huset er betegnet ved dens Navn, der var Ejer ved Anlægget, f. Ex. «*Boda Hertogen van Dornde*». For hvert Ejerskifte er den forriges Navn udstrøget og den nyes sat ovenover, tildels med Tilføjelse af Aarstallet. Ejerrækken staar ovenfor Husets Navn, forsaavidt den overhovedet findes, hvad der ved flere Huse ikke er Tilfældet. Det sidste gjelder ogsaa om Heftelser, hvilke, hvor de findes, er anmærkede under Husets Navn og i al Korthed. Jeg skal her søge at give et Billede af et saadant lidet «Folium», idet det bemærkes, at Dr. Jürgens ogsaa har vist mig den Velvilje at sammenholde et Aftryk af nedenstaaende med Originalen, saa at fuld Nøiagtighed er sikret. Jeg har valgt et af de oprindelige Huse og det, hvor der findes flest Indtegninger.

Staden Hannovers ældste Realfolium
(15de—16de Aarhundrede).

Hans Redeke Gessche uxor 24 [1].
Cordt Vette XIIII [2].
Albert Kluver 6to [3] *resignatio stadt in platea orientali eodem anno.*
Lud. Spalbom XCIIII [4].
Eggerd Beneken.
Boda Tileken Grutkers.
Item XV pund ad elemosinam deme Goddeshus sancti Egidii sub innovatione.
Item XXXV pund Henningk van Zoude.
Item XVIII punt ecclesiæ sancti Egidii.

Efter min Opfattelse — der ogsaa deles af Dr. Jürgens og derfor vistnok maa ansees som sikker — finder man da her ovenover Huset anmærket de forskjellige Ejere i Løbet af 100 Aar efter Anlægget, idet det maa antages, den sidste er indskreven i 1524. Nedenunder findes anmærket den Heftelse, som var paalagt Huset i Form af aarlige Renter, med Opgave af Rettighedshaveren. De er forøvrigt — som for-

[1]) Hans Redekes Hustru Geske, Aar 1524. Det vil altsaa af ovenstaaende sees, at dette Navn er det eneste, som i Originalen ikke er overstrøget; ogsaa Tileke Grutkers Navn er overstrøget.

[2]) 1514. [3]) 1506. [4]) 1494.

modentlig indløste, medens Bogen endnu var i Brug — samtlige overstrøgne paa samme Maade som de tidligere Ejeres Navne. De maa antages indførte efter Tidsfølgen, regnet ovenfra nedad.

Efter de mig foreliggende Opgaver skal denne ældste «Hausbuch» overensstemmende med sin Titel kun gaa til 1477, og af senere «Hausbücher» kun findes en fra 1534—52 og derefter først fra Begyndelsen af 18de Aarhundrede, medens man af «Verlassungsbücher» foruden den ældste har for følgende Aarrækker: 1478—1533, 1534—1567, 1587—1618 (hvilke alle er førte særskilte for hver af Stadens 4 Fjerdinger), men ikke yngre bevarede. Som det fremgaar af foranstaaende Forklaringer, maa det imidlertid ansees sikkert, at den ældste «Hausbuch» har været benyttet et godt Stykke ud i det 16de Aarhundrede, sandsynligvis lige til Anlægget af den følgende i 1534. Ifølge Dr. Jürgens' Afskrift af en Side var Schemaet for denne (fra 1534 af) saadant, som det fremgaar af nedenstaaende Prøve, idet det maa mærkes, at der nu kun var levnet Rum for to Huse paa hver Side (jfr. ogsaa hermed Leonhardt l. c. S. 57):

Hannovers Realfolium 1534.

Dat	*Hues*	*Merten We[dek]indes 20*[1])			
			XL	*pt [pund] Capella Sancti Nicolai*	
			XL	*guld. Ludeke Rodenberch de junge.*	*sub innovatione Diaconi der Kerke S. Georgii tho behoeff der groten spende.*
			XX	*pu Hon.*[2]) *Hans Matties.*	

[1]) ɔ: 1520, som var det Aar, da M. W. var kommen i Besiddelse af Huset. (Dr. Jürgens).

[2]) ɔ: 20 Pund Honnoversk (Hann.) Mynt.

Schemaet for den sidste i Stadsarchivet opbevarede «Hausbuch», for første Halvdel af 18de Aarhundrede, er saadant, som det sees af nedensstaaende Prøve (meddelt af Dr. Jürgens):

Hannovers Realfolium i 18de Aarhundrede første Halvdel.

No. 246 Haus.	*Creditor.*					
Possessor Hans Fleischhauer anitzo Johan Heinrich Meyer jetzo Heinrich Ernst Melchior Hauer *adj.* d. 11 Sept. 1736. 431 Th. (?).	Von dem Registratorn des Registers St Viti zu St. Ægidien Johan Didrich Meyer d. 19 Marts 1714 [1]).	Th. 100 [1])	gr.	(Til Anmærkninger og Forandringer?)		
		400				
	Heinrich Grever *ad emendas ædes a 4 pro Cent* NB. Johan Gottfried Unger als *cavente.*					

Fra 1750 findes i Hannovers Amtsgericht de da anlagte nye Realregistre, som brugtes indtil de nu førte. Ifølge en Afskrift, som jeg skylder Hr. Professor Dr. Kipp i Kiel (en født Hannoveraner) — der efter min Opfordring har vist mig den Velvilje at undersøge Protokollerne — har man her bibeholdt den gamle Deling af Foliet efter Adkomster og Heftelser, men i en fuldkomnere Udgave, nemlig saaledes:

[1]) Overstrøget i Protokollen.

Staden Hannovers Realregister 1750—18**

No. 43. Köbelinger Strasse[1]). Dammstr. No. 19[2]).
(Første Side af Foliet).

Possessor des Hauses[3]) Korbmacher Balthasar Hichler	Hat an Gärten, Wiesen und Ländereyen[3]).
(Titel) Johann Gottlieb Wancke welcher dasselbe für 1200 Rthlr in Louisd'or erkauft und den 26 Septbr. 1788 verlassen erhalten. (o. s. v. en Række af lignende Indførsler om Ejerskifte).	(Ikke udfyldt).

No. 43. (Anden Side af Foliet).

Creditor[3])	Rthlr.	*Creditor cessionarius*[3])	Bezahlet und deliret[3])
(Her er indtegnet en lang Række af Hypothekhavere).		(Her er indtegnet en Række af Cessioner).	(Her er indtegnet Udslettelser dels med, dels uden Opgave af Grunden for disse).

[1]) Matrikul- (Kataster-) Distriktet.
[2]) Nummer paa Huslisten.
[3]) Disse Ord tilhører den paa Registret trykte Formular.

Det vil altsaa sees, at Staden Hannover, gjennem en naturlig Udvikling af det gamle Realfolium fra det 15de Aarhundrede, allerede i 1750 har faaet en moderne Indretning deraf, nemlig en om end ufuldkommen Tredeling af Foliet i Ejendoms-, Adkomst- og Heftelses-Rubrik.

Først for ca. 25 Aar siden kom Altstadt Hannover i dette Stykke ind under Landets almindelige Ret. Den nye Grundbog-Lov af 1864 for Kongeriget Hannover tilligemed en for Bogførslen vigtig Ministerialskrivelse af 1865 gjordes gjeldende ogsaa for Hovedstaden. Medens denne Lov af Mangel paa en ordnet Matrikul for Landet egentlig kun kjender Personalfolier, der dog i Praxis synes at være af samme Art som de i Byernes ældste Registre og derfor faktisk at gaa over til Realfolier, har den dog for Byerne Husfolier. Men i en anden Henseende er den mere mangelfuld, idet den kun gjelder Pantsættelser, ikke engang Servituter og Grundbyrder og endnu mindre Ejendomsoverdragelser. Jfr. hermed Bar l. c. S. 8—9, 24. Hvis man ikke i Hannover alligevel er vedbleven med Bogførsel af Retshandler i den gamle Udstrækning, synes her midlertidig at være gjort et Tilbageskridt, der dog ikke vil vare længere end til den vordende tyske Civillovbog. Den preussiske Grundbog-Lovgivning af 1872 er ikke indført i Provinsen Hannover.

Tilbage staar imidlertid Spørgsmaalet om, hvilken Betydning Indførelsen i Staden Hannovers gamle «Hausbuch» skal antages at have havt. Leonhardt og — maaske efter ham — v. Bar (Hannover. Hypothekenrecht S. 2) bruger om den Udtryk («Stadtpfandbuch» og «Hypothekenbuch als Realfolien angelegt»), der synes tyde paa, at de nærmest anser den som en Hovedprotokol, jevnbyrdig for Heftelser med den før nævnte «Verlassungsbuch» for Ejendomsoverdragelser. Jeg er dog tilbøjelig til at anse ialfald de ældste «Hausbücher», alene som Hjælperegistre. Navnlig maa jeg her fremhæve den yderst kortfattede Maade, hvorpaa Rentestiftelserne er anmærkede, hvilket belyses saameget klarere ved en Sammenligning med Danzigs «Erbebuch» (jfr. ovenfor S. 48) og med Indholdet af det nedenanførte «Rentebrev».

At denne Bogførsel i og for sig skulde have nogen retslig Betydning for Retsbeskyttelsen, er ikke sandsynligt,

hvorimod dens Form er naturlig ved et Register, som alene har til Hensigt at danne en Kundskabskilde. Man kunde nu gjætte paa, at Rentekjøb i Hannover som paa mange andre Steder har været indførte i «das Verlassungsbuch» *(liber resignationum)* efter at være indgaaede gjennem «gerichtliche Auflassung». Men ifølge Dr. Jürgens' Meddelelse til mig synes dette slet ikke at have været Tilfældet, idet han ikke har kunnet finde nogen saadan Indførsel i «Verlassungsbuch». Derimod gjør han opmærksom paa, at Raadet synes at have under Stadens Segl udstedt Rentebrev til Erhververne som Bevis paa den offentlige Retsstiftelse, da der endnu findes forskjellige saadanne (latinske) Breve, hvoraf det ældste ham bekjendte er fra 1394 og bl. a. indeholder Bevidnelse om, at Herman v. Luneborg «for os *(coram nobis)* solgte T. v. Gogreven og hans Arvinger» en aarlig Rente i sit nærmere beskrevne Hus. Sandsynligvis er da, saafremt ikke længere selve «Opladelsen» for Raadet har været tilstrækkelig til Rentekjøb i den senere Middelalder, «Rentebrevet» her som paa flere andre Steder blevet et retsstiftende Moment, medens den korte Bogførsel, — der jo aldeles savner Oplysning om enkelte vigtige Aftaler i Forholdet, — væsentlig kun har tjent til Hjælp for Retsskriveren. Paa samme Maade har det vel tildels forholdt sig med Ejer-Fortegnelsen; tildels har den vel ogsaa tjent til nærmere Betegnelse af Huset. Muligt er det imidlertid, at Indførelsen i Realfoliet i Tidens Løb har faaet en større Betydning.

§ 13.

I. Münchens Grundbog [1]). II. Klostret St. Lamprechts Grundbog.

I. Ifølge Münchens gamle Stadtrecht af 1347 Art. 31 og 32 maatte Ejendoms-Overdragelse og Pantsættelse af fast Gods,

---

[1]) Her findes særdeles vigtige Bidrag hos Riedl das Ewiggeld-Institut in München (München 1819), 212 pp. med tilføjet «Urkundensammlung», 152 pp., samt Auer das Stadtrecht von München (München 1840), hvori forskjellige herhen hørende Love findes aftrykte, med en Indledning, hvori især en Fremstilling af Ewiggeld-Institutet. Jfr. ogsaa Roth bayr. Civilrecht II. (1872) paa fl St.

ligesom efter det tilsvarende Bud i den bayerske Landret af 1346, foregaa ved «gerichtliche Auflassung» «in den vier wenden»[1]) for den sædvanlige Underret og indskrives i Retsprotokollen (Thingbogen), og der tilføjes i Art. 31: *swenn man ain aigen in daz buoch schreiben sol, so sol man in dem buoch suochen, ob daz aigen jemant ste, und stünd daz aigen jemant vor, der sol vorvarn.* Jfr. ogsaa Art. 205, 267, 270, ifølge hvilken sidste Artikel den, som *sain aigen wil aufgeben von dem rechten, . . . sol . . . des richters schreiber darumb zuosprechen, daz er daz puoch les, ob daz selb aigen jemantz pfant sey vormalen, und ist ez dann vormalen nicht gesetzet, so mag er ez dann wol aufgeben, als recht ist.* Disse Regler tyder ialfald paa en stærk Tilnærmelse til den Retsopfatning, at Indtegningen var afgjørende.

De samme Regler fandt Anvendelse paa Retshandler vedkommende Grundrenten, som i München kaldtes «Ewiggeld». Den ansaaes selv som fast Gods; Kjøb, Overdragelse og Pantsættelse af den maatte derfor foregaa ved «gerichtliche Auflassung» i Retten, og der findes mange Exempler fra den sidste Del af 14de og den første Del af 15de Aarhundrede paa disse Retshandlers Indførelse i «das Stadtgerichtbuch» (Riedl Urk. S. 6 ff., Auer p. CXXX ff., CXLIII). Allerede i det 14de Aarhundrede begyndte imidlertid det private forseglede Brev at konkurrere med den offentlige Stiftelse af Ewiggeld-Rettigheder, og det synes, som om enhver Bogførsel ganske var kommen af Brug i Løbet af det 15de Aarhundrede[2]). Da nu dette Institut havde taget et særdeles stort Opsving, og Ulemperne af den private Retsstiftelse levende føltes, trængtes der en gjennemgribende Reform. Denne blev ogsaa foretagen i 1478 af Stadens Raad, som i 1391 (Riedl S. 16) havde faaet fuld Jurisdiktion i Ewiggeld-Sager og i lange Tider tillige ialfald faktisk udøvede Lov-

[1]) Jfr. nedenfor § 18 det tilsvarende Udtryk «inden vore fire Thingstokke» i Flensborg.

[2]) Jfr. Roth bayr. Civilr. II § 176 Note 25 og § 177 Note 17 og det der citerede. Auer p. CXIV synes at forklare dette derved, at ved Pantsættelser kunde ifølge hans Mening, paa Grund af Stadsrettens Art. 295, Brev under Stadens Segl erstatte Bogførsel.

givningsmyndigheden i disse og i alt Grundbogsvæsnet vedkommende (Riedl S. 83 ff.). Raadet besluttede i 1478 et fuldstændig Anlæg af Grundbøger sammen med en Inddeling af Staden i Kvarterer og en Fortegnelse over alle dens Huse og Grundstykker. Loven kjendes, saavidt vides, kun i Uddrag af en Betænkning, afgiven af Raadet i 1608 og meddelt i Riedl Urkundensamml. S. 93—4 (her citeres atter Bergmann beurkundete Geschichte Münchens, p. 153) jfr. ogsaa Auer p. CXLIV. Uddraget er saalydende:

«Also haben unsere Vorfahrer nit unweiszlich, sondern wohl und recht gehandelt, dasz sie laut der Beylag mit C.[1] anno 1478 statuirt und geordnet dasz man fürdershin über Verkaufung der ewigen gelder nit mehr *privatim* sondern *publice* fertigen auch alle solche Kauf und *contractus in publica protocolla* bringen solle, dahero sie dann damalen zu Fertigung solcher ewigen Geld Briefen, ein eigen Insiegel, welches man noch auf diesen Tag in allen Ewiggeld Briefen braucht, dessen Abdruck mit B. hiebey, wie auch ein Grundbuch, darein man alle Ewiggeld fürdershin schreiben soll, machen lassen, und verboten, dasz kein privat Person soll ferner über solche Kauf und Ewiggelder, dann allein der Stadtschreiber, und Unterrichter, *authoritate publica*, anstatt eines Raths, mit gedachtem der Stadt Ewiggeld Insiegl fertigen, mit dem Anhang, da es anders geschehe, solche Fertigung weder Kraft noch Macht haben solle».

Saavidt jeg har kunnet se, antages det almindelig[2]), at alle de efter denne Forordning anlagte ældste fire Grundbøger er tabte. Dette er imidlertid ikke Tilfældet. Gjennem Prof. Konrad Maurer modtog jeg under et Ophold i München Maj 1891 Underretning om, at der endnu skulde findes en af de ældste «Grundbøger» i «Grundbuchamt» under «das Amtsgericht», hvor alle herhenhørende Protokoller fremdeles opbevares, og siden har jeg erfaret, at den tidligere har været

[1]) Dette, som vel har indeholdt en Afskrift af selve Beslutningen, er ikke aftrykt i Riedl Urk. og er maaske tabt.

[2]) Riedl S. 64 jfr. 93, hvor han opregner de senere bevarede Grundbøger; Roth II. 359; Regelsberger bayr. Hypothekenrecht (Meiboms Saml. 1874) I. 8, siger kun, at der bestaar en Grundbuch i München fra 1484; men det synes, som om han her kun tænker paa Institutionen, ikke paa den enkelte Bog.

benyttet af Historikere[1]). I den juridiske Literatur er den derimod, saavidt vides, ganske ubenyttet og ukjendt. Ved nærmere Undersøgelse fandt jeg da i det nævnte Arkiv en Grundbog for *Hacker Vierthel* — de øvrige er sandsynligvis forlængst ødelagte — som efter en i ny Tid skreven Rygtitel skulde være anlagt 1440. Jeg fik imidlertid snart Mistanke om, at Vedkommende maatte have misforstaaet Aarstallene i de ældre Indførsler. I disse har, som sædvanligt paa hin Tid, Angivelsen af Aarstallet i Regelen ikke tilføjet Aarhundredet, men kun nævnt Tierne og Enerne. Nu staar der netop paa det første Folium Tallene 40, 46, 53 o. s. v., og saa har vistnok Vedkommende opfattet dette som 1440, 1446 o. s. v. Ved at undersøge en Række andre Folier kom jeg snart til den Overbevisning, at Bogen virkelig maatte være anlagt i de nærmeste Aar efter 1478 — saaledes som forklaret i Indledningen til Grundbogsordningen af 1572 — og at de ovennævnte Aarstal paa det første Folium tilhører det 16de og ikke, som Vedkommende har troet, det 15de Aarhundrede. For at faa yderligere Sikkerhed har jeg gjennem Prof. K. Maurers velvillige Bistand opnaaet en sagkyndig Undersøgelse af denne Grundbogs Alder, og ifølge en Skrivelse til M. fra kgl. Archivrath Destouches af 17de Juli 1891 er det utvivlsomt, at Bogen er anlagt i de nævnte Aar, hvilket fremgaar ved en Sammenligning mellem den i Grundbogen indeholdte Fortegnelse over Huse og deres Ejere med den tilsvarende i en Skattebog fra 1482, som stemmer ganske dermed, medens de ældre levnede Skattebøger (fra 1448 og 1462) ikke viser saadan Overenstemmelse.

Allerede denne Münchens ældste «Grundbuch» af 1484 for «Hacker Vierthel», der udgjør en stor Foliant paa Papir, har været et Realfolium med en forholdsvis god Indretning. Denne ligner meget den, som vi kjender fra vore egne Panteregistre, dog uden særlig Rubrik for Anmærkninger eller Henvisninger til Pantebogen. Hvert Hus har en Side eller endog et helt Blad. Overskriften for hvert Folium dannes

[1]) Dette er ialfald Tilfældet i Wolf urkundliche Chronik Münchens (formodentlig et ældre Værk), hvor der imidlertid ifølge den nedenanførte Skrivelse fra Archivrath Destouches er de groveste Fejl.

af Gadens Navn og Grundstykket, betegnet med den Persons Navn, der var Ejer ved Anlægget, og med dets særlige Art, f. Ex. «Peter Webers Haus, Hofstedt und Garten» o. desl. Indtegningerne har omtrent samme Udførlighed som de sædvanlige i Stadsbøger og Thingprotokoller. De gjelder ganske overvejende forskjellige Retshandler vedkommende «Ewiggeld», hvoraf en stor Del da senere er overstrøgne, hvilket var den Tids Udslettelse eller «Löschung». Indførslens Form ved Rentekjøb fremgaar af følgende Exempel:

«B. C. verkauft aus diesem seinem eignen Haus N. N. . . . . (Summen) auf Lösung verfallen.
Palmarum 17 Marts 64.

Ogsaa adskillige Ejendomsoverdragelser findes indførte paa Realfoliet; men de synes dog at være for faa til, at saadan Indførsel kan antages at have været regelmæssig; man brugte ogsaa her en meget mere kortfattet Form f. Ex.:

«Item Heinrich prewmeister zway heusser hinder einander»; «Item Hans Daffners haus am pach»; «Item Hans Kafels leynwebers haus und garten» [1]). (Disse Indførsler findes lige under Overskriften paa 3 forskjellige Folier; nedenunder følger der Indtegning af Rentestiftelserne).

Heller ikke blev Navnet i Foliets Overskrift forandret ved Ejerskifte.

Jeg er ogsaa tilbøjelig til at antage, at man allerede i dette Münchens ældste Realfolium af 1484 for Rentekjøbs og alle dermed forbundne Retshandlers Vedkommende har en virkelig Hovedbog eller Grundbog i moderne Forstand. Utvivlsomt er det, at Indførelsen i denne Bog af Rentekjøbet ialfald har været den vigtigste Protokollation og sandsynligvis den eneste, idet det ikke er rimeligt, at man, efterat have faaet denne fuldkomnere Form, har gjenoptaget Indførelsen i den almindelige Retsprotokol; jfr. ogsaa Auer p. CLV, at den judicielle Udfærdigelse af Ewiggeld-Breve og Indførelsen i «Grundbuch» var et Surrogat for den tidligere «Auflassung» og Indførelse i Retsprotokollen. Nu synes det vistnok, som

[1]) Prof. Konrad Maurer har velvillig særlig undersøgt for mig dette Forhold ved Ejendoms-Overdragelser.

om Raadsbeslutningen (1478) af de nævnte Led lægger størst Vægt paa det første, idet — hvis man skal dømme sikkert fra det ovenfor gjengivne Uddrag — Retshandlens Ugyldighed nærmest er knyttet til Forsømmelsen af selve Brevformerne. Men dette er i Grunden ogsaa Tilfældet ialfald i den følgende Grundbuchordnung af 1572 Art. 1, uagtet det, som nærmere skal blive vist nedenfor, maa ansees som sikkert, at Indførelsen i Grundbogen efter denne Lov var nødvendig for Retsbeskyttelse ligeoverfor Tredjemand. Og da denne Lov bestemt giver Indtrykket af, at den ikke indfører noget nyt Princip, men kun paa en bedre Maade gjennemfører det bestaaende, turde dette tale for, at Principet allerede ligger til Grund for Beslutningen af 1478. Denne Opfattelse deles ogsaa af Riedl (se især S. 159 ff.) og Auer p. CLIV—V. Det forekommer mig imidlertid, som om den i høj Grad styrkes ved en ganske kort før den nye Grundbog-Ordning af 1572 udfærdiget Lov, der altsaa endnu er bygget paa den for den ældste Grundbog gjeldende Ret, — nemlig *Gantordnung der Stadt München ligender stuck halber* af 19 Maj 1571 (en Lov om den tvungne Fyldestgjørelse[1]) af forfalden Ewiggeld o. desl. i fast Gods, aftrykt hos Riedl og Auer). Her synes Bogførslens Nødvendighed for Retsbeskyttelsen flere steds forudsat ved Ewiggeld. I Art. 24 gjøres saaledes Sælgerens Fortrinsret for forbeholdt Leibgeding (Livrente, Føderaad?) af det solgte Hus afhængig af, at der ligesom ved Ewiggeld er oprettet Brev hos Stadens Retsskriver og dette indskrevet i Grundbogen. Og Art. 4 § 1 foreskriver følgende Fremgangsmaade, efterat Exekutionen for skyldig Ewiggeld er indledet: Retsbetjenten skal gaa til «*gmainer stat grundtpuechern*» for af Stadsskriver og Underdommer at faa en ordentlig Extrakt om, hvormeget Ewiggeld der er indtegnet («verschrieben») paa Godset, til hvem og ved hvilken Forfaldstid — altsaa en «Panteattest». Med denne gaar da Betjenten til enhver, som har Ewiggeld paa Godset, beser hans Brev, og naar han finder, at dette er udfærdiget under Stadens Segl, og at det tillige i Datum og

---

[1]) Ved denne fulgtes ialfald endnu i 1840 urgammel germanisk Retsopfattelse deri, at der udskares et Spaan af Huset og et Torvstykke af Jorden for at vedlægges Akten; jfr. Auer § 59.

Sum stemmer med Grundbogen og dens Extrakt, forkynder han enhver Ewiggelds-Rettighedshaver «die gant». — Her synes jo ogsaa allerede Heftelsens Prioritet efter Indtegningens Datum i Grundbogen at være forudsat (jfr. ogsaa Auer p. CLXXIV).

Saameget tør da ialfald herigjennem ansees bevist, at allerede ved Münchens ældste Grundbog af 1484 har den Retsopfattelse været langt udviklet, at selve Indførelsen i denne Bog var et Vilkaar for vedkommende Retshandels Gyldighed ligeoverfor Tredjemand.

Da de fire Grundbøger i Løbet af et Aarhundrede «ved lang Brug var bleven fuldskrevne og sønderrevne», fandt man det i 1572 nødvendigt at anlægge nye Bøger — og der udkom samtidig en «Grundbuch-Ordnung» for Stadens 4 indre Kvarterer og 1573 en lignende for de 4 ydre (jfr. Auer l. c. S. 243 ff., hvor de findes helt aftrykte). Disse Love udvidede ligeledes i væsentlig Grad Grundbogens Opgave. Deri skulde nemlig nu — foruden den allerede i «die Gantordnung» af 1571 (jfr. ovenfor) Art. 24 foreskrevne Indtegning af Leibgeding — indføres Retshandler vedkommende alle Forandringer i Ejendomsforholdet samt Personal-Servituter. Derimod gaves der ingen tilsvarende Regel for almindeligt Underpant, og det blev heller ikke endnu sædvanligt at indføre det; ja, hvor det var rentebærende, negtedes endog Indførelsen (Riedl S. 61). I Loven for de ydre Kvarterer tilføjes ogsaa i Art. 12, at Deling og Sammenføjning af Haver, Agre o. s. v. skulde strax anmeldes til Grundbogen for der at antegnes; Meningen maatte dog vistnok være den samme i den anden Lov med Hensyn til tilsvarende Forandringer i Grundstykket.

Dernæst blev da de nye Grundbøger[1]) bedre indrettede end de gamle. Hvert Grundstykke fik nemlig et meget større

[1]) Den første Fjerdings, Anger Viertels, Grundbog har følgende Titel (moderne Retskrivning):

«An dieser vorgenommen Ordnung der A. V. auch anderer dreier Grundbücher findet man underschiedlich verzeichnet die Gassen auch alle Haüsser, Hofstedt, Städel und Gärten derselben Gassen. Dabei ordentlich eingeschrieben, was und wieviel von altem und neuem daraus verkauft und verschrieben worden nach Innhalt der auseinander zifferirten Posten».

Folium, endog bestaaende af indtil 9 Sider, og herved blev der da naturligvis Plads for en rummeligere og tydeligere Protokollation. Først overførtes alle de endnu bestaaende «Poster» fra den ældre Grundbog, hvilke sommesteds har fyldt flere Sider, og derefter kom de nye Indførsler, der efterhaanden blev vidtløftigere, idet de tildels endog synes at have indeholdt Afskrift af hele Hjemmelsbrevet, hvilket nok ogsaa egentlig efter G. O. 1572 Art. 1 altid skulde være Tilfældet (Riedl S. 205). Ved Indløsning udstrøges den ældre Protokollation, ligesom der i Regelen gjordes en Anmærkning i Margen. Foliets Overskrift var som i den ældre Grundbog.

Trods denne rummeligere Indretning varede dog disse i 1572 anlagte Grundbøger ikke længere end til 1628, da der udkom en — dog ikke væsentlig forandret — revideret Lov «die renovirte Grundbuchordnung», som endnu er den vigtigste Kilde for Münchens specielle Ret i disse Forhold (Roth II. 360). Der blev da anlagt nye Grundbøger, som varede til 1760. Her kan naturligvis ogsaa forskjellige Fremskridt paavises. Overskriften paa hvert Folium er den gamle; men der henvises til vedkommende Folium i den foregaaende Grundbog. Selve Indtegningerne begynder med Opgave af nuværende Ejers Hjemmel og Overførsel fra den forrige Grundbog af alle endnu gjeldende Indtegninger af Ewiggeld o. desl.[1]) De nye Protokollationer bliver endnu vidtløftigere og har for en stor Del hver sin Overskrift, der betegner Retshandlens Art. Mange originale Breve er indlagte ved Folierne, som ogsaa tæller mange Sider. Der henvises i Extrakten til vedkommende Folium i den nedenfor omtalte Briefprotokoll.

---

[1]) Til bedre Forstaaelse skal her hidsættes Begyndelsen af et Folium:

Mülgassen vorige Grundbuch 129.

Valethin Perlachen Maurers Behausung im Gässel.

Die Behausung hat V. P. von N. N . . . . gekauft. Ewiggeld, 27 Januar 1617.

Daraus vermöge des vorigen Grundbuchs folgende Ewiggelder verschrieben.

(Saa følger alle endnu gjeldende Indførsler om Ewiggeld.)

— —

I 1761 anlagdes da atter et nyt Sæt Grundbøger, endnu større og med udførligere Protokollationer end de foregaaende, ligesom man der finder enkelte nye Arter af Indtegninger f. Ex. Vormerkungen.

Medens den almindelige bayerske Hypothekenordnung af 1822 ikke havde anvendt det moderne Publicitetssystem paa Underpantet, blev dette Tilfældet med den senere og nugjeldende Lov af 1848. Denne, der ogsaa anvendes i München, indførte moderne Realfolier for Hypothek i fast Gods, men kræver ikke Indtegning af Ejendomsoverdragelser og Grundbyrder som Vilkaar for Retsstiftelser, hvorimod de skal anmærkes der til Oplysning. (jfr. Roth II. 152, 334—5, 365 Note 36—37, og §§ 182 ff.). Ved Siden af denne nye «Hypothekenbuch» vedblev imidlertid for München denne Stads gamle «Grundbuch», særlig for Ejendomsoverdragelser og Ewiggeld. Samtidig blev dog dens Indretning, ved Anlæg af et nyt Sæt Bøger, noget forandret, idet Foliet ligesom i Hypothekenbuch fik de samme tre Afdelinger, som kjendes fra forskjellige andre moderne Grundbøger: 1) Ejendommen og dens Bestanddele (herunder Delinger, Grænser, ældre Ewiggeld); 2) Forandringer i Ejerens Person; 3) Nystiftet Ewiggeld, svarende til Heftelser i Hypothekenbuch. Det maa forøvrigt mærkes, at Ewiggeld nu i München er en uddøende Institution.

Til Slutning skal jeg, for nærmere at paavise Grundbøgernes ovenfor som utvivlsom forudsatte Egenskab af Hovedprotokol efter den fra 1572 og 1628 bestaaende Ret, meddele følgende om Fremgangsmaaden:

Først maatte der indgives Andragende om den tilsigtede Retsoverdragelse til «Grundbuch-Kommission» (oprindelig Underdommer og Byskriver). Efterat denne havde undersøgt, om noget var til Hinder for Rettighedens Erhvervelse, f. Ex. om Ejeren var indført som saadan i Grundbogen og, hvis dette ej var Tilfældet, indvilget Ansøgningen (Riedl S. 129), mødte Parterne personlig i Kommissionen og afgav de fornødne Viljeserklæringer. Disse blev da først indførte i en egen Protokol, som i Almindelighed kaldtes «Briefprotokoll», og som har svaret nogenlunde til Hamburgs Konsensprotokoll (jfr. ogsaa Danzigs *liber memorandorum*); den har dog

neppe været ført allerede i den ældste Tid efter 1572 (jfr. Riedl S. 130). Derefter udfærdigedes af Retten Hjemmelsbrevet, Ewiggeldbrief, Kaufbrief o. desl. (se Formularerne i G.O. 1572 Art. 12—14) under Stadens Segl. Først derefter maatte Indførelsen i Grundbuch foregaa (G.O. 1628 Art. 22), af Byskriveren i Underdommernes Nærvær, senere alene ved en Skriver (Riedl S. 203). Parterne var derimod i Almindelighed ikke tilstede ved denne Indførelse, uagtet der ikke maatte ske nogen saadan uden den indtegnede Ejers — eller ved Cession af Ewiggeld Rettighedshavers — Samtykke; men et saadant ansaaes for at ligge tilstrækkelig i Udstedelsen af Brevet (Riedl S. 102—3, 167). Dette maatte nu paa sin Side heller ikke udleveres til Erhververen, før Indførelsen i Grundbogen var foregaaet.

Ingen af de nævnte Love har synderlig gjennemført Indtegningsprincipet i de enkelte Anvendelser. Men ligesom nu de ovennævnte Forfattere anser det givet, at saavel Indførelsen i «Grundbuch» som Brev[1]) var nødvendig for Erhvervelse af en «tinglig Ret» (Riedl S. 99—100, 206 ff. og især S. 161—2, Auer p. CLIV, jfr. ogsaa Roth[2]) II. 365), saaledes har Raadet allerede i den ovennævnte Betænkning af 1608 udtalt, at den nye Erhverver af fast Gods kun har at anerkjende den i Grundbogen indførte Ewiggeld, og at kun en saadan gaar foran ny Ewiggeld (jfr. Auer p. CLVII Note 1, Riedl S. 162—3). Hvad angaar Forholdet mellem «Briefprotokoll» og «Grundbuch», da opfattedes den første som «Hauptinstrument» mellem Parterne, men «Grundbuch» som afgjørende til Fordel for godtroende Tredjemand (Riedl S. 204—5, Auer p. CLV—VI Noten).

Ved Udslettelser var Grundbogens offentlige Troværdighed ikke gjennemført saa langt, idet der var delte Meninger

---

[1]) Ved Universalsukcession var Paategning paa Brevet tilstrækkelig; men Indtegning i Grundbuch var ligefuldt nødvendig; Riedl S. 100 og 134.

[2]) Denne Forf. citerer et Par mig ikke tilgjængelige Skrifter: Arnold die Einklagung der Hypothekenkapitalzinsen (Erlangen 1855) og Hartler die deutsche Grundübereignung bes. in München (Afh. i et Tidsskrift?).

baade om, hvorvidt godtroende Tredjemand lovlig kunde forudsætte en ikke udslettet, men i Virkeligheden ophørt Rettighed som fremdeles bestaaende, og om hvorvidt ulovlig Udslettelse var tilstrækkelig til Rettighedens Ophør ogsaa ligeoverfor godtroende Erhverver (jfr. Riedl S. 170, Auer p. CLXXIV, CXCI ff.).

Det sees altsaa, at Münchens Grundbuch indtil Nutiden har udviklet sig ganske naturlig af den i 1484 anlagte, og at saudsynligvis Principet om Bogførslen som Vilkaar for Retsstiftelser har været anerkjendt lige siden den Tid.

II. I denne Sammenhæng skal endelig ogsaa nævnes Grundbogen for *Klostret St. Lamprecht.* Dette i Ober-Steyermark liggende Kloster fik ifølge «Steyrische und Kärnthische Taidinge» (1881) S. 225 ff. en der meddelt «Grundbuchordnung», hvorved der paabydes at føre en «Grundbuch» for det Klostret underliggende faste Gods — ikke blot Ejendomsgods, men saadant, hvorover Klostret havde Jurisdiktion (Patrimonialgods) — til Indtegning af tinglige Retsstiftelser. Efter Beskrivelsen i Forordningen maatte dette antages at have været et Realfolium, som altsaa isaafald har været Hovedprotokollen. Ved Siden deraf skulde der føres «Registre», hvorved imidlertid synes ment Bøger, svarende til vore Pantebøger, til Afskrift af Dokumenterne.

§ 14.

Hamburgs «Hauptbuch».

Det er tidligere (S. 30) forklaret, at Hamburg allerede fra 13de Aarhundrede havde sine Erbe- og Rentebücher. I det 17de Aarhundrede var disse efterhaanden voxede til et stort Antal Bind, og det var naturligt, at man følte Trangen til et Realregister for lettere at skaffe sig de fornødne Oplysninger. Et saadant blev ogsaa udarbeidet med overordentlig Møje af en enkelt Mand, Retsskriveren (Stadtbuchschreiber) Georg Kelpe, hvis Embedstid falder mellem 1657 og 1693. Han forfattede først en Konceptprotokol, som endnu findes ialfald for de 3 Sogne, og derefter de egentlige

«Hauptbücher»[1]). De af ham anlagte førtes til c. 1750, da der anlagdes et nyt Sæt Bøger, som brugtes omtrent et Aarhundrede, og som i 1854 blev afløste af de nuværende. I alt væsentligt føres disse efter samme simple Schema, som det af Kelpe indførte, hvilket bedst vil forstaaes af den nedenstaaende Gjengivelse. For det ældste Realfoliums Vedkommende er dette kun et kort Uddrag; for det nuværende har jeg fundet at burde gjøre den fuldstændigere[2]). Det vil snart sees, at Forskjellen især bestaar i, at hvert Folium er anlagt rummeligere, og at der er levnet større Rum mellem hver Indførsel til Anmærkning om Afdrag, Cession, Udslettelse o. desl. Medens Foliet for det ældste Register kun har 2 eller endog kun 1 Side, har hvert Grundstykke nu et Folium bestaaende af mindst 3 eller 4 Sider. Heraf er den første atter delt i 3 Rum: 1) til en udførlig Beskrivelse af vedkommende Grundstykkes Individualitet (*Rubrum*), 2) til Bemærkninger om Servituter o. desl. (begge disse Rum savnedes i det ældste Folium), 3) en kortfattet oversigtlig Fortegnelse over Ejerne. De følgende Sider optages af Panteheftelserne eller «die Beschwerungen», som de gjerne kaldes i Hamburg (de enkelte kaldes «Posten»). Samtlige Foliers Sider har samme Pagina, der betegner Grundstykket paa lignende Maade som vort Matrikulnumer og bruges hertil ogsaa i de øvrige Grundbøger (f. Ex. pag. 102). — Det vil sees, at alle Indtegninger udmærker sig ved en stor Korthed, hvad der bliver muligt ved Benyttelsen af gamle tekniske Udtryk for en Del latinske (jfr. ovenfor S. 31).

Det er allerede tidligere forklaret, at dette Realfolium, trods sit Navn «Hauptbuch», kun er et Hjælperegister, og at al offentlig Troværdighed kun tilkommer de egentlige før omhandlede Grundbøger.

---

[1]) Dette og det følgende støtter sig væsentlig paa egne Undersøgelser i Hamburgs «Stadt-Hypotheken-Bureau». Se ellers ogsaa Schlüter Tractat von unbew. Gütern IV. 1 No. 50 ff. og Baumeister das Privatr. Hamburgs I. 200.

[2]) Dette er skeet paa Grundlag af udførlige Afskrifter med fortrinlige Oplysninger, som efter min Anmodning ved Hr. Generalkonsul Munch-Ræders velvillige Mellemkomst er tilvejebragte af en forhenværende Embedsmand ved Grundbogskontoret.

Hamburgs ældste Realfolium.

Grosse Reichenstrasze.

1459. *Cant.* *Christian Vogen*	1729. *Læt.*[1]) *Johan D. Wahn*
1480. *Omn. Sanct.* *E. Kallendorp* [o. s. v. Ejerskifterne ned-igjennem Tiden].	o. s. v.
1698. *Qv.* *Herman Herbart*	
1710. *Ant.* *Johan Wahn*	
1717. *Franc.* *Fredrich W.*	

1459. *J. C. . . . jährlich Rente zu lösen mit . . .*
[Herpaa følger en Mængde Rentestiftelser ned igjennem Tiden, hvorpaa kommer de almindelige Heftelser].

1708. *Læt.* *Catharina Herbart 15000 ℔ Capital.*

1710. Auth[oritate?] getilgt [Heftelsen er ogsaa overstrøgen]

Ead[em] aud[ientia] M. Herbart 9000 ℔ Capital

1710. Auth. getilgt.

1745. *Franc.* *Anna Rosina 3000 ℔ Capital mit Rente.*

1746. hievon 900 ℔ getilgt.

1748. — 500 ℔ do.

o. s. v.

---

[1]) Disse Forkortelser skal udtrykke det Retsmøde, hvor Retsstiftelsen er foregaaet, betegnet ved en nærliggende Helligdag (f. Ex. *omnium sanctorum,* Allehelgensdag).

Hamburgs nuværende Realfolium
(første Side).

102

Platz mit Gebaüde, laut Grundriss des Geometer N. . . vom 1 Mai 90 mit C 1 bezeichnet und 206 qm gross, belegen auf der Uhlenhorst, Bleicherstrasse zwischen p. 10 u. pag. 231 Plätzen [1]*.*

Ao. Octbr. 20 claus. adjecta est. [Dette betyder, at en «Klausul» er paalagt Grundstykket, hvorover findes nærmere Oplysning i Konsensprotokollen for nævnte Dag; her en negativ Bygningsservitut.]

[I dette Rum sættes alskens Servituter o. desl.]

Series possessorum

Ao 1890, Octb. 20	*Theodor P . . . cum conditionibus* [ɔ: forskjellige Vilkaar].
Ao. 1891, Janr. 3	*Ferdinand Carl S . . .* —»— *1891 Mai 2 getilgt* [ɔ: *«Cond.»* da udslettet].

[1]) Her (i «Rubrum») sættes nedenunder Bemærkning om Fraskillelse af en Del af Grundstykket eller dets Sammenføjning med én Del af et andet («Abschreibung» og «Hinschreibung»).

Hamburgs nuværende Realfolium
(anden Side).

	102
	Beschwerung
Ao. 1890 Octb. 20	*Johann Cl. . . . M. 100 jährl. Rente č. p. p.* [1] *zu lösen mit M. 3750.*
	I. Geld [ɔ: 1ste Prioritets Pengeheftelse?].
Ao. 1890 Octb. 20	*Carl Jürgen Gottfried Meyer M. 10000 c. p. p. cum clausula* [f. Ex. at udbetale 1 Jan. 1895].
	II. Geld
Ao. 1891 Janr. 2	*Gustav Otto Jans M. 10000 c. p. p.*
	Eodem dato hievon:
	Ernst Hagen M. 5000 c. p. p. res. [2].
	III. Geld
	1891 März 1 noch davon:
	Lorenz Brandes M. 3000 c. p. p. res.
	[ɔ: Cession af en Del af Panteheftelsen, som altid betegnes saaledes, paa den indrykkede Plads.]
	IV. Geld
Ao. 1891 März 2	*Hermann Scheel M. 20000 c. p. p.*
Ao. 1891 April 8	*Gustav Ohm* [ɔ: Cession til denne af hele Panteheftelsen].
	V. Geld [3].

[1]) ɔ: med Prioritet foran den følgende.

[2]) ɔ: *p. p. res.* = *cum prioritate pro residuo* ɔ: med Prioritet foran Resten.

[3]) 5te Prioritet har nemlig Resten af Jans' Penge.

§ 15.

De preussiske Realfolier.

I. *Berlin.* I Fidicin «historisch-diplomatische Beiträge z. Geschichte Berlins» (Berlin 1842) V. 301 findes nogle Meddelelser om den ældste hidtil fundne «Schöffenbuch» («Friedebuch») for «das untere Gericht» i Berlin, nemlig for Aarene 1503 til 1529. Det oplyses her, at foruden de sædvanlige Protokollationer i kronologisk Orden over alle Forhandlinger for Domstolen — deriblandt ogsaa Overdragelse af Rettigheder i fast Gods — indeholder Bogen Begyndelsen til en Slags «Hypothekenbuch» med Fortegnelse over Grundstykkerne m. v., hvorover der da gives en noget nærmere Forklaring. Efter saaledes [1]) at være bleven opmærksom paa denne Protokol har jeg med velvillig Bistand af Berlins Arkivar Dr. Clauswitz, hvem jeg ogsaa skylder forskjellige af de nedenstaaende Oplysninger, undersøgt den i Stadsarkivet paa Berlins Raadhus og skal derom meddele følgende:

Der findes bag i Protokollen, der selv er ført paa Papir, et Register paa 7 Pergamentblade; en Indledning, der som det øvrige er skrevet paa nedertysk, oplyser, at det følgende er paany anlagt («angehoben») 1503 af Dommeren og 4 Schöffen, hvilket jo viser, at der maa have været et tidligere lignende Register. Derpaa følger da nedover hver Side temmelig tæt paa hinanden, for de forenede Stæder Berlin (2½ Blad formentlig meget ufuldstændigt) og den meget mindre «Köln an der Spree» (3½ Blad), en Fortegnelse over de der liggende Huse og Grundstykker (dog ikke geistligt og andet privilegeret Gods), ordnede efter Gader og Torve. De er imidlertid kun betegnede paa den da sædvanlige Maade ved daværende Ejers Navn. Naar der senere er kommen en ny Ejer, er det i adskillige Tilfælde tilføjet paa samme Sted, at Vedkommende har overdraget Huset til N. N., tilligemed Datum; men for en stor Del er Ejerskiftet kun angivet ved at radere det oprindelige Navn og sætte det nye i Stedet paa samme

[1]) Jeg skylder atter Prof. Brunner, at jeg er bleven bekjendt med Fidicins Notits

Plads, tildels dog med Tilføjelse af Datum (jfr. ovenfor under Danzig S. 44).

Det maa ansees som utvivlsomt, at dette Register alene har været til Domstolens eget Brug, altsaa et primitivt Hjælperegister. Dette kan med Sikkerhed sluttes ikke blot af Registrets egen højst ufuldkomne Indretning, men af selve Domstolens ejendommelige Art.

Kurfyrsten plejede nemlig i hine Tider at bortforpagte, pantsætte eller at sælge paa Gjenkjøb Domstolene d. v. s. Retten til at hæve de af disses Forretninger faldende Indtægter mod Udførelsen af det dermed forbundne Arbeide. I 1487 var nu «das underste Gericht zu Berlin und Cölln» solgt paa Gjenkjøb til Peter Brakow for 200 rhinske Gylden, med Løfte om, at han skulde beholde den uindløst sin Levetid[1]). I 1544 kjøbte Borgermester og Raad samme Domstol for 2250 Gylden af Brødrene Tempelhof med Kurfyrstens Stadfæstelse; men Raadet udlejede den siden atter til Private[2]).

Retsplejen behandledes altsaa væsentlig kun som en Indtægtskilde, og det var formodentlig dette, som gav Anledning til, at de omhandlede Registre blev udarbejdede — saaledes i 1503 af den ovennævnte Brakow.

Angaaende Grundbøgernes senere Historie i Berlin har jeg kun lidet at oplyse. Fidicin l. c. S. 303 forklarer, at der existerede særskilte «Hypothekenbücher» i det 17de Aarhundrede, og at der 1691 klagedes over deres mangelagtige Førelse. Jeg har i det preussiske «Geheime Staatsarchiv» seet nogle af de Protokoller, hvortil der vel her maa sigtes («Erbe- und Lagerbücher»), men de har liden Interesse og er ialfald ikke Realfolier. Under 28de Septbr. 1693 udkom et kongeligt Edikt, hvorefter Magistraten enkeltvis skulde indføre alle private Grundstykker i Berlin i en «Erbe- und Lagerbuch» under deres Numer og ved ethvert anføre Ejer og Panthavere, saavel daværende som fremtidige, idet Ejendomsforandringer (ogsaa ved Arv) og Pantsættelser for at være gyldige skulde anmeldes til Bogen. Efter Loven skulde

[1]) Jfr. *Codex diplomaticus Brandenburgensis continuatus* udg. af Raumer II. 80 (1833).

[2]) Jfr. Urkundenbuch zur Berlinischen Chronik II. (1880, fol.), 505 ff.

man nærmest tro, at denne Protokol maatte være den afgjørende for Retsbeskyttelsen, altsaa en Hovedbog. Jeg har imidlertid forgjæves i de berlinske Arkiver søgt efter et saadant Realfolium fra hin Tid. Jeg har vistnok i «Geheime Staatsarchiv» [1]) fundet et, der synes at være lidt yngre end 1693 og har Titelen «Haupt-Hypothekenbuch»; det er imidlertid saa ufuldkomment, at jeg ikke tør anse det som mere end et Concept.

Det berlinske Edikt synes i 1704 at være gjort gjeldende i enkelte Stæder udenfor Berlin. Det ansees som en Forløber for den saa vigtige senere preussiske Grundbogs-Lovgivning [2]).

II. Dennes Grundlag er «die Hypotheken- und Konkurs-Ordnung» af 1722 for hele det daværende preussiske Monarki. Denne Lov foreskriver Domstolene uopholdelig at anlægge en fuldstændig «Grund- und Hypothekenbuch», hvori samtlige Jurisdiktionens Godser skulde faa sit særskilte Folium efter et af selve Loven nøjagtig foreskrevet Schema (jfr. nedenfor), hvorhos der atter til denne Bog skulde føres et Personalregister over Skyldnere og Kreditorer (§§ 1, 2). Ejendomsoverdragelser var ugyldige uden Indtegning, og det blev under Straf forbudt Domstolene at udfærdige eller stadfæste Pantebreve for andre end indtegnede Ejere (jfr. Dernburg u. Hinrichs S. 8—9). Det er altsaa klart, at det her gjaldt en virkelig moderne Grundbog, og denne Lov er overhovedet den, der har størst historisk Betydning for dennes Udvikling.

Gjennemførelsen af Loven stødte imidlertid paa store Vanskeligheder, og uagtet Regjeringen opstillede meget korte Frister, blev Grundbøgerne først anlagte efterhaanden, langsomt og meget ufuldkomment (Dernburg u. Hinrichs S. 10—11). Da nu en lignende «Hypotheken-Ordnung» udfærdigedes i 1750 for den nyerhvede Provins Schlesien, blev den meddelt de gamle Provinsers Domstole til Iagttagelse.

Den sidste Lov indeholdt foruden de ældre Bud ogsaa enkelte interessante Tillæg. Navnlig maa fremhæves, at Retsskriveren

[1]) Jeg skylder den forrettende Direktør Hr. Geheimerath Bailleux Tak for den velvillige Imødekommen ved Arkivets Benyttelse.

[2]) Jfr. hermed Dernburg u. Hinrichs preuss. Hypothekenrecht (i 8de Bind af Meiboms Samling) I. (1877) S. 6—7.

for Prioritetens Skyld skulde anmærke Dag og Time for Dokumentets Indlevering, da Systemet var bygget paa det rene Indtegningsprincip. Derimod negtedes endnu Grundbøgernes offentlige Troværdighed (Dernburg u. Hinrichs S. 13—15).

Det varede alligevel meget længe, før Grundbøgerne blev helt indførte i alle Provinser; endnu i 70-Aarene af forrige Aarhundrede var det paa mange Steder ikke skeet, og der er al Sandsynlighed for, at først den følgende Lov i Virkeligheden fremtvang en fuldstændig Efterlevelse (Dernburg u. Hinrichs S. 16). Denne Erfaring fra det saa strengt styrede Preussen er et interessant Bevis paa, hvor slet nye Institutioner blev gjennemførte i ældre Tider; lignende Exempler vil man finde nedenfor under Danmark og Norge (se især § 26). Forøvrigt maa det ved Bedømmelsen af Forholdet ogsaa erindres, at Matrikulens ufuldkomne Tilstand skabte store og tildels uovervindelige Vanskeligheder for Realfoliernes ordentlige Indretning.

Det preussiske Schema for Realfolier af 1722 aftrykkes her efter Dernburg og Hinrichs I. 446.

Schema for Realfolier efter

Fol. 1.

Cölln. Rosz-Strasze.

No. des Hauses.	Hat *pertinent*zien.	Besitzer.	*Titulus.*	Werth. Rthlr.	Ist bei der Societät zu Ersetzung des Brandschadens eingeschrieben für:	Darauf sind versicherte Schulden.
250	Eine Wiese an der Rüster Lacke *sub.* n. 21 im Wiesenbuch.	Jacob Reichmann-	Hat das Haus den 1. May 1718 von seinen Mit-Erben vermöge Theilungs-Recessus angenommen für	5000	2000	500 Rthlr., so ihm Hansz Gutsmuths den 3. Jan. 1719 vermöge Protocolls und bestellter Hypothec geliehen.

Schemaet af 1750, som findes sammesteds S. 448, er ved første Øjekast egentlig ikke synderlig forskjelligt fra Schemaet af 1722. Men det maa dog mærkes, at man her finder en bestemt Overgang til den bekjendte senere Tredeling eller vel egentlig Firdeling af Foliet. De to første Rubriker af 1722 er nemlig her slaaede sammen til en med Overskrift: «Das Immobile nach seiner Beschaffenheit mit seinen Pertinenzien»; den skal fylde en hel Side og svarer saaledes til den senere Folie-Titel med den nærmere Opgave af Grundstykket og dets Bestanddele. De 3 følgende Rubriker skal fylde den ligeoverfor staaende Side, som altsaa bliver det egentlige Foliums første Afdeling (Adkomster). Derpaa følger en Side, som fyldes af en ny Rubrik, indeholdende Grundbyrder, Forbehold af Ejendomsret, Kjøbekontrakter o. desl., — altsaa svarende til Foliets senere 2den Afdeling «dauernde Lasten etc.» Og endelig skal der til de følgende Rubriker, der da optager de øvrige Heftelser (den nuværende 3dje Afdeling af Foliet) som i det ældre Schema, levnes mange Blade. Hele Schemaet af 1750 er derfor langt rummeligere end det ældre.

den preussiske Lov af 1722.

Fol. 1.

Cölln. Rosz-Strasze.

Rechtl. oder stillschweigende *Hypothequen.*	Bezahlte und abgeführte Schulden.	Der Besitzer hat an Vormundschaft über sich auch gehabt.	Dessen Kinder aus voriger Ehe haben zu fordern	Der Besitzer hat in und bey der Stadt noch mehr liegende Gründe.
	1000 Rthlr. väterliche Schulden hiergegen stehend den 3. Januar 1719.			Eine Meyerey vor dem Cöpnicker Thore *Vid. n. — fol. — etc.*

De nævnte Love af 1722 og 1750 afløstes da af «die allgemeine Hypotheken-Ordnung» af 20 Decbr. 1783, der gjaldt indtil den nuværende Lov af 1872. Dens vigtigste Fremskridt laa i dens nye Schema (jfr. Dernberg u. Hinrichs I. 20 og 450 ff., paa hvilket sidste Sted det findes aftrykt). Dette gjennemførte Tredelingen og gjorde paa den anden Side Indførslerne mere oversigtlige ved at sløjfe de fleste af de mange Rubriker. Schemaet af 1783 ligger i alt væsentligt til Grund for det nuværende af 1872, hvorfor ogsaa de ældre Grundbøger paa mange Steder fremdeles benyttes.

Man finder der allerede: 1) Foliets Titelside til Grundstykkets Betegnelse (svarende til den hos os og ellers almindelige Overskrift); 2) Paa et Blad *Rubrica I* svarende til Foliets nuværende 1ste Afdeling, for Adkomster, og ligesom denne og Schemaet af 1750 sammensat af de 3 mindre Rubriker, som oprindelig skriver sig fra Schemaet af 1722; 3) *Rubrica II* (den nuværende anden Afdeling) for *onera perpetua* med «Einschränkungen des Eigenthums oder der Disposition» (nu: «dauernde Lasten und Einschränkungen des Eigenthums»), og 4) *Rubrica III* (den nuværende tredje Afdeling) for «gerichtlich versicherte Schulden und andere Real-Verbindlichkeiten» (nu: «Hypotheken und Grundschulden») med Rubriker paa den modstaaende Side for Forandringer, Cessioner og Udslettelser.

Det synes af denne historiske Sammenhæng, som om Realfoliets Tredeling er udviklet tidligere i Preussen end i Østerrige, idet den i det første Land allerede fremtræder færdig 1750, men i det sidste vel først mod Slutningen af Aarhundredet.

Andet Afsnit.

De slesvigske og holstenske Grundbøger.

§ 16.

Indledning. Retsterritorier og Retskilder.

Slesvig og Holsten har en særlig retshistorisk Interesse for Norden. Det første har i Aarhundreder dannet et Overgangsland mellem nordisk og tysk Ret. Det sidste har altid, ogsaa i Retslivet, været tysk; men paa Grund af dets Forbindelse med Danmark har der i Holsten været en Vexelvirkning mellem dansk og tysk Ret.

Denne almindelige retshistoriske Betydning har disse Landskaber ogsaa, som det vil sees nedenfor, i Grundbogsvæsnet. Under disse Omstændigheder er det højlig at beklage, at Retsvidenskaben siden deres politiske Forening med Tyskland har givet sig meget lidet af med deres særlige Ret. De danske Jurister har siden 1864 tabt sin Interesse ogsaa for slesvigsk Ret, og — formodentlig som Følge af den efterhaanden stedfundne Indførelse af nye tyske Rigslove eller preussiske Love og under Forventning om den tyske Civillovbog — befatter heller ikke de hjemlige eller de tyske Jurister sig synderlig med «das schleswig-holsteinische Privatrecht» eller dens Historie. Ja, den har ikke engang nogen Repræsentant ved Hertugdømmets Universitet i Kiel. Siden Stemanns Gesch. des öff. u. priv. Recht des Herzogthums Schleswigs (Kbhvn. 1866—67) er der neppe udkommet noget af synderlig Betydning for Hertugdømmernes Retshistorie;

dog bør det her fremhæves, at særlig ved Grundbogsvæsnet er ogsaa for den ældre Tid adskillige Oplysninger samlede hos Seestern Pauly: «das Grundbuch-Recht für die Provinz Schleswig-Holstein» I. II. (Kiel 1874), især II. 298 ff., hvor man finder en god Oversigt over de ældre Love, om der end kun er lidet nyt af retshistorisk Interesse. Den Udlænding, som trænger Kundskab om det gamle slesvigske og holstenske Grundbogsvæsen, maa derfor foruden den ældre Literatur — der her vistnok er ganske righoldig[1]), men staar paa et tilbagelagt historisk Standpunkt — selv granske Arkiverne. De følgende Undersøgelser er da ogsaa i endnu større Udstrækning end de tidligere grundede paa egne Arkivstudier. Det er mig her kjært at fremhæve den velvillige og kraftige Bistand, jeg derunder har havt af Bestyreren for Provinsen Schleswig-Holsteins Statsarkiv[2]) i Slesvig, Hr. Geheimerath Dr. Hille. I dette Arkiv er tillige adskillige gamle Sager deponerede, som tilhører andre Byers Stadsarkiver. Forøvrigt maa man ogsaa for at faa de fornødne retshistoriske Oplysninger vedkommende Slesvigs og Holstens ældre Grundbogvæsen ty til de nuværende Embedsarkiver, hvortil jeg dog kun tildels har havt Lejlighed.

---

[1]) Se Paulsen Lehrbuch des Privatrechts in den Herzogth. S. u. H. (1834) § 73; Esmark bürgerl. Recht des Herzogth. Schleswigs (1854); (Falcks Haandbog er ej naaet saa langt); Thomsen ueber die Schuld- u. Pfandprotocolle und das Protocollationswesen des Herz. Schleswig (1828; uden retshistorisk Betydning); Posselt ueber das Protocollationswesen in den Herz. S. u. H. i Staatsbürg. Magazin I. (1821) S. 708 ff.; Jensen Afhandl. sammesteds V. (1826) 669 ff.; jfr. ogsaa Staatsb. Mag. II. 510, III. 246, VII. 205 ff., 456 ff. — Af Lovsamlinger maa især mærkes Sammlung der Statuten etc., welche das bürgerliche Recht Schleswigs betreffen, ved Esmark (1846); Systematische Sammlung der für die Herz. S. u. H. erlassenen, annoch gültigen Verordnungen. II. 1828. — Jeg skylder Hr. Justitiarius N. Madvig, der i sin Tid var ansat i det slesvigske Ministerium i Kjøbenhavn, at jeg er bleven opmærksom paa enkelte af de her nævnte Afhandlinger og nedenfor omhandlede Love, ligesom ogsaa flere af de i denne § givne Oplysninger.

[2]) For at opnaa Adgang hertil trænges som ved de andre preussiske Statsarkiver Tilladelse fra Statsministeriets Præsidium i Berlin.

Slesvig indtil Eideren tilhørte fra Karl den stores Tid Danmark; men den danske Nationalitet strakte sig aldrig længere end til den Grænse, som den har hævdet lige indtil ny Tid: Slien. Landet mellem denne og Eideren betragtedes dog, ialfald for største Delen, endnu langt senere som et særeget Distrikt med mange Ejendommeligheder (jfr. Stemann dansk Retshistorie S. 60), og tysk Ret fik her derfor ogsaa lettere Indpas fra det nærliggende Holsten. Saavel Eiderstedt som Vestkysten indtil en Linje omtrent i Højde med Flensborg udgjorde — Eiderstedt og de udenfor liggende Øer iberegnede — Nord-Friesland med frisisk Befolkning, som oprindelig stod helt under den i mange Henseender ejendommelige frisiske (sydgermaniske) Ret og som ligeledes senere i det væsentlige beholdt sin særegne Retsforfatning (Eiderstedts og Nordstrands Landret). Allerede længe før Middelaldrens Slutning havde ogsaa flere af de danske Byer i Slesvig, f. Ex. Flensborg, faaet en stærk tysk Borgerbefolkning, som naturligvis stod i levende Forbindelse med de store nordtyske Handelsstæder.

Slesvig stod ellers i det hele under dansk — nærmere bestemt jydsk — Ret. Valdemars jydske Lov af 1241 gjaldt for Sønderjylland saavelsom for Nørrejylland og vedblev at gjelde der, efterat den ellers i Danmark var afløst af Kristian V's Lov, ja gjelder tildels endnu den Dag idag. Flere større Byer fik imidlertid sin egen Stadsret (Slesvig ca. 1200, Flensborg 1284), der inden sit Omraade gjaldt fremfor Landsretten. Der udvikledes selvfølgelig ogsaa inden de større Byer adskillig lokal Sædvaneret. At denne under den stærke Forbindelse med de ledende nordtyske Byer paavirkedes derifra, er sandsynligt; man ved jo, at den lybske Ret, der endog helt blev antagen i Tønder og Burg (Femern), havde Indflydelse saa langt nord som til den nørrejydske By Ribe, hvis Stadsret af 1269 for over en Tredjedel af Artiklerne (24 af 60) er laant fra Lübeck. Slesvigs Retsudvikling blev imidlertid efterhaanden paa Grund af dets politiske Forhold skilt fra den danske, og i det 16de Aarhundrede gjaldt ikke længere de danske Love der *ipso jure.*

Det gjorde ingen Forandring heri, at under Kristian III. en Del af Slesvig atter kom i nær Forbindelse med den

danske Krone. Denne kongelige Andel af Slesvig, der fra c. 1580 bestod af: Haderslev Amt og By, Tørninglehn, Ry Kloster (ɔ: det senere glücksborgske Gods), Flensborg Amt og By, Bredsted Amt samt Sønderborg og Nordborg Amter med Kjøbstæder, beholdt ogsaa, efterat hele Hertugdømmet var kommet under Kronen i 1720, i det hele sin tidligere Retsforfatning, idet altsaa Kristian V's danske Lov ikke i Almindelighed indførtes der (jfr. ellers Aubert Retskilder S. 58—9).

Skjønt der fra Kristian III's Tid ogsaa bestod en kongelig Andel af Holsten, tilvejebragtes der dog heller ikke nogen Enhed i Lovgivningen inden disse Dele af de to Hertugdømmer, idet Lovene udfærdigedes som særskilte Akter for hver af de «kongelige Andele». Men der opstod dog naturligen efterhaanden et Fællesskab i Retsudvikling for disse Dele af Hertugdømmerne, idet de ledede af et eget Kancelli i Kjøbenhavn (det «tyske Kancelli»), og der udfærdigedes oftere samtidig Love for dem af ganske overensstemmende Indhold og paa Grundlag af en og samme kongelig Resolution. Den nære Forbindelse, som fandtes mellem det tyske og det danske Kancelli — der skete saaledes oftere Forflytning af Embedsmænd fra det ene til det andet i det 18de Aarhundrede — bidrog ogsaa til gjensidig Paavirkning mellem den dansk-norske og den slesvig-holstenske Ret.

Den øvrige Del af Slesvig (Amterne Aabenraa, Tønder, Husum, Gottorp og Hütten, Landskaberne Stapelholm, Eiderstedt, Nordstrand og Femern, Kjøbstæderne Aabenraa, Slesvig, Eckernførde, Burg og Tønder, samt Lygumkloster og Maarkjærkloster) stod sammen med den større Del af Holsten i det 16de—18de Aarhundrede under de holsten-gottorpske Hertuger med Residens i Kiel. Den hertugelige Andel af Slesvig tilfaldt dog Danmark 1720, af Holsten 1773.

Endelig maa mærkes, at Ridderskabet med Gods, de adelige Godser og enkelte Stæder havde staaet under Kongen og Hertugen i Fællesskab, og disse havde altsaa for dette Omraade maattet enes om Lovene. Ogsaa for de særlige Andele enedes de iøvrigt stundom om samme Reform. Desuden var der saavel i Slesvig som Holsten i disse Aarhundreder enkelte særlige Retsomraader med egen Lovgivningsmagt for Lehnsherren.

§ 17.

Middelalderlige Stadsbøger i Kiel og andre holstenske Stæder.

Holsten har som før antydet ogsaa i retslig Henseende altid været et tysk Land. Dets Landret var i Middelalderen den sachsiske. Dets Byer fik i Almindelighed den ældre lybske Ret, de «kongelige» Stæder senere den «reviderede» af 1586. Ogsaa den lybske Rets Regler om Overdragelse af Rettigheder i fast Gods var der gjeldende, og i Kiel holdt endog de gamle middelalderske Symboler med «Haand og Mund» ved «die Verlassung» sig ligetil Indførelsen af den nyeste preussiske Lovgivning (jfr. Seestern Pauly S. 190—1, 330, 363, 365—6 Note). Efter Lübecks Forbillede indførtes da ogsaa i forskjellige holstenske Byer Stadsbøger.

Den holstenske By, som her har størst Interesse, er Kiel, som senest i 1242 havde faaet lybsk Ret. Den fik en Stadsbog i 1264, der indeholdt alt, hvad der vedkom den frivillige Jurisdiktion for Raadet; herunder gik dog fornemlig Retshandler angaaende fast Gods. Af den ældste Stadsbog har man endog to Udgaver: af Lucht das Kieler Stadtbuch 1264—1289 (Skoleprogram, Kiel 1842, 4to) og af Hasse Kieler Stadtbuch aus den Jahren 1264—89 (Kiel 1875, 8vo., bedre ordnet). Den (de?) følgende «Stadtbuch» fra 1290—1411 findes ikke længere. Derimod har man en Kieler-Stadtbuch for Aarene 1411—1604, der egentlig er deponeret i Slesvigs Statsarkiv, men under mit Besøg var udlaant. Af Lucht[1]) (l. c. p. IX—X) forklares imidlertid, at den udelukkende indeholder «Verlassungen», at den ved sin Paginering fremtræder som Fortsættelse af en ældre Protokol, og at den henviser til en samtidig *liber impignorationum* eller *Pandbok*, som han anser for tabt (jfr. nedenfor). Det synes derfor, som om man ogsaa i Kiel har foretaget den i forskjellige andre Byer sædvanlige Deling i Adkomst- og Panteprotokol. Hermed stemmer det ogsaa, at en anden i Slesvigs Statsarkiv deponeret, men ogsaa for Tiden udlaant, Protokol «Denkbuch der Stadt Kiel 1300—1487», der vistnok maa være den samme

[1]) Den citeres ogsaa af Weinhold i Jahrbuch für die Landeskunde IX. under Navn af «Stadt-Verlassungsprotokoll».

som den nysnævnte *liber impignorationum*, ifølge Katalogen næsten kun indeholder Pantsættelser og Rentekjøb. I 1563 nævnes ogsaa en særskilt Panteprotokol (Schuld- und Pfand- P. jfr. Staatsb. Mag. III. 246) for Kiel, og overhovedet har formodentlig saadanne Bøger senere altid været førte i denne By; Realfolier fik den først i 18de Aarhundrede (jfr. nedenfor).

Af middelalderlige Stadsbøger for Holsten (og Lauenburg) findes ogsaa deponerede i Slesvigs Statsarkiv Möllns[1]) ældste Stadtbuch, fra 1315, Oldenburgs (*liber rubrus de redditibus et areis civitatis O.*) for Tiden 1352—77 og Heiligenhafens 1400—1638.

§ 18.

Slesvigske Grundbøger i Middelaldren. Flensborgs ældste Realfolium.

Af Realfolier forekommer der, saavidt vides, ingen i Holsten før det 17de Aarhundredes anden Halvdel. Her er det Hertugdømmet Slesvigs og især Staden Flensborgs Retshistorie, som har den største Interesse.

I. For Flensborg gjaldt Jydske Lovs Forskrift, at fast Gods maatte skjødes til Thinge, hvilken ogsaa er forudsat i Flensborgs Stadsret ca. 106 (103). I 1436 anlagde nu Raadet en Stadsbog (*Stadbok*), der førtes paa plattysk. Dens første Del, der udgjør de 34 første af Bogens 128 Blade i stor Oktav, er allerede omtalt i Lueders «*Statutum* der Stadt Flensburg» (ɔ: en Udgave af Stadsretten af 1284; Flensburg 1765 4to.) p. 29 jfr. 42 og senere trykt i Seidelin's *Diplomatarium Flensborgense* (Kbhvn. 1865) I. 418—447[2]). Selv har den desværre for Tiden ikke været at opspore i noget Arkiv, hvor den kunde ventes funden, og jeg har derfor alene kunnet benytte den efter den nævnte Udgave, som imidlertid ikke for mit Øjemed giver fuldt tilstrækkelige Oplysninger om Indretningen.

---

[1]) Duncker i Z. f. deutsch. R. XI. 480 anfører efter et ældre Værk nogle Uddrag af «Möllens» Stadsbog, som maaske er denne.

[2]) I 2det Bind heraf (1873) findes Stadsrettens danske Text aftrykt; den ovenanførte Artikel deraf findes S. 883.

Flensborgs ældste Stadsbog indeholder da en efter Sogne og Gader ordnet Fortegnelse over Stadens Huse og Grundstykker, begyndende med Thingstedet, og derefter Hus for Hus. Ved hvert er anført Navnet paa de Personer, som ejede Huset o. s. v. ved Bogens Anlæg. Ved mange Huse er desuden tilføjet senere Ejeres Navne med Opgave af Erhvervelsens Tid m. v.; ofte er Forandringen dog kun angiven med Udstrygning af første Ejers Navn og Indsættelse af den nyes. Man finder ogsaa adskillige Oplysninger om Vej- og Vand-Servituter o. desl., Brugsret for Livstid, Rentestiftelser — skjønt mindre af disse sidste. Ved en Del Huse staar intet, ikke engang første Ejer. Bogførslen vil nærmere sees af følgende Prøver:[1])

De bastouen by deme dinge belegen, de hort to Luder Lassen quyd vnde vryg went to deme sode. — [Nu Engelke Kremer edder Thres nha den zarten anno XVc XXXVIJ.]

Dat erue dar negest belegen in dat norden, dat hort to [Hermen Tompsleger] quyd vnde vryg [de helffte, vnde de ander helffte in norder syden Hinrik Tompsleger vrigh vnde quyd.]

Dat erue negest jnt norden, dat hoert to Anders Tydekesson [myd deme ghanghe beleghen by noerden deme huse] . . . . . (Dette er de 3 første Indførsler.)

De quyst dar negest jnt norden belegen hort *to half Hinrik Smede, de andere helfte hort to Jesse Mickelsson vnde in deme suluen dele der helfte dar heft syn suster jnne en suster deel.* — [Jep Tegelgarde quidt vnde fri. — Nu Gerdt van Mehrfelde, anno 1593] . . . . .

Dat erue negest jnt suden hort to Anders Smadder dat büwete vnde de halue grunt, vnde de halue grunt hort to Broder Pagesson. — [Nu tortit Nigels Formann. — Hört nu Marten Snydtker mydt deme helen varweghe, wo em schotet ysz beth.vpe dat water anno XVc XXVJ]. . . . .

Dat erue besuden deme weghe by der porten hort to [Haye Payesson nv koft], vnde de akewech twusschen deme erue vnde der muren hort der stad to. [Desse kop tusschen Nisse Achtorp vnde Hayen is geschotet vppe deme dynghe, vnde de rad hefft id schryuen laten vnde heten. — Vnde horet nu to Tomes Lorken, de de scote krech.] . . . .

Dat erue negest jnt suden hort to Nysse Tymmesson vnde synen twen sones Syuerde vnde Hanse vry vnde quyd. — [Nu tortit Hinrich Bremson anno XVc XXXVIJ. — Nu Henrich von Merfelde anno 1604.]

I Almindelighed er da de senere Tilføjelser kun korte Notitser; men de er dog ogsaa oftere længere, hvor udfør-

[1]) Hvad der er indklamret, er senere Tilføjelser; kursiv Skrift betegner, hvad der er overstrøget i Originalen.

ligere Nabo-Aftaler er gjengivne. Formen af en egentlig Protokollation har de kun sjelden; se t. Ex. en længere Indførsel S. 435—6 fra selve Aaret 1436 og Indførslerne fra forskjellige senere Aar (1448—1517) S. 447. Tilføjelserne er skete i Løbet af de følgende to Aarhundreder ligetil 1623 (S. 433); fra det 17de Aarhundrede er dog kun faa; de fleste har intet Aarstal.

Fortegnelsen har vistnok fra først af været et Hjælpe-Register for Raadet, og sandsynligvis har de allerfleste senere Tilføjelser blot skullet tjene til at udfylde det og ellers holde det vedlige. De enkelte, som har Formen af Protokollation, har dog maaske tjent som selvstændigt Bevismiddel lig den almindelige Indtegning i Stadsbøger. Den egentlige Retsbeskyttelse har vistnok fremdeles, ialfald i den tidligere og større Del af Tidsrummet, ligget i Opladelsen til Thinge[1]); det kan i denne Henseende mærkes, at der ofte, ogsaa i de egentlige Protokollationer, paaberaabtes, at Huset er skjødet («geschotet») e. desl. paa det almindelige Thing eller «inden vore fire Thingstokke» (jfr. S. 440, 447 fra 1517; se ogsaa ovenfor S. 65) eller «for Raadet» (jfr. S. 447). Vistnok hedder det etsteds (S. 430), at «dette Kjøb mellem N. A. og H. er skjødet paa Thinget, og Raadet har ladet det skrive»; men da der tilføjes «og hører nu til T. L., som fik Skjødet», er det sandsynligt, at herved kun sigtes til et af de sædvanlige Skjødebreve (Thingsvidner) o. desl., som Raadet vel har brugt at udstede til Vidnesbyrd om Overdragelsen; se t. Ex. S. 511 et saadant fra 1444, S. 543 fra 1450, S. 657 et «*jussu consulatus*» udstedt Brev om et Rentekjøb[2]) 1485; jfr. ogsaa S. 422 («Nu Skipper S. P. *anno* 1532 efter Raadets Brev»).

Det vil forstaaes af den givne Forklaring, at den her omhandlede Fortegnelse indeholder et Tilløb til et Realfolium, idet der synes levnet lidt aabent Rum ved hvert Grundstykke, formodentlig for senere Tillæg. At det ikke kan have været stort, fremgaar dog allerede deraf, at de 34 store Oktavsider fylder vel 28 Sider i Diplomatariet.

[1]) Det kan mærkes, at de gamle Skjødningssymboler tildels holdt sig i det slesvigske langt ned i 17de Aarhundrede.

[2]) Tegn til, at aabent Brev har været anseet tilstrækkeligt ved et Rentekjøb, findes for 1495 (S. 705).

Det fortjener ogsaa her at mærkes, at man i dette tillige finder aftrykt flere Gildebøger for Flensborg, hvori der er indtaget Register over det disse tilhørende faste Gods samt især Renter i Byens Huse, tildels ogsaa formelig Protokollation over Gaver (dog mest af andet end fast Gods), saaat Bøgerne ogsaa synes at have tjent som et Slags Hjemmelsbog (Traditionscodex) for Gildet. Disse Optegnelser synes især at tilhøre hele det 15de Aarhundrede, tildels ogsaa det 16de[1]). Enkelte Tilførsler synes gjorte under Raadets Nærværelse (jfr. S. 62 fra 1537); en enkelt, især angaaende Renter fra 1506, er gjort af en «Notarius», (S. 98—9). Der findes ogsaa flere interessante Godsregistre for Kirker fra 15de—16de Aarhundrede jfr. t. Ex. S. 673 ff.

II. Et virkeligt Realfolium har man derimod i Flensborgs Grundbog af 1508, der er kortelig omtalt af Lueders l. c. S. 29, men ellers, saavidt vides, har været ganske upaaagtet af Retshistorien, uden forsaavidt som enkelte Forfattere har gjengivet noget af L.'s Oplysning. Det er en stor Foliant i sønderbrukket Træbind, ført paa Plattysk, med ca. 400 numererede Blade foruden mange upaginerede bagefter. Den opbevaredes i Juni 1891 endnu i «Grundbuchamts» Arkiv i «Amtsgericht» i Flensborg, i et meget fugtigt Rum, hvor den snart vilde taget Skade, hvad der allerede er Tilfældet med andre mindre vel indbundne Bøger; den er derfor senere bleven overflyttet til Slesvigs Statsarkiv. Dens Titelblad forklarer, som opgivet af Lueders, at «Aar 1508 lod Raadet i Flensborg denne Bog gjøre og skrive, paa det at vi desto bedre skulde faa vide, hvor mange Penge og Summer enhver har staaende i sit Hus, hvad enten til gejstlige eller verdslige, paa den Maade, som herefter staar skrevet». Derpaa følger da et formeligt Realregister med et særskilt Blad, eller ialfald en særskilt Side for hvert Hus[2]); tilsammen er det ca. 400, saaat formodentlig ialfald de allerfleste da-

[1]) Jfr. især S. 59 ff., 93 (hvor der endog findes en, som det synes, egenhændig Tilførsel om en Gave, i direkte Tale, fra 1407), 96 ff., 123 ff., 145 ff., 401, 518 ff.

[2]) Undertiden er af Foliets to Sider den ene tildelt den, som ejer det «halve Hus», den anden den, som ejer den anden Halvdel.

værende Huse har faaet sit Folium. Overskriften har, som sædvanligt i ældre Realregistre, kun en Betegnelse af Huset ved daværende Ejers Navn, — sjeldnere Opgave af Beliggenheden. Ved Ejerskifte er ogsaa, som i andre Registre, det forrige Navn overstrøget, i Almindelighed med samtidigt Tillæg af «nu N. N.» eller med den nye Ejers Navn og Aarstallet, da Tilføjelsen er skeet, eller maaske, da Ejerskiftet foregik. Ofte staar flere «nu N. N.» efter hinanden i Overskriften uden Overstrygning eller Aarstal. En stor Mængde Folier har kun Overskrift, ja ikke engang Tilføjelse af senere Ejere. De fleste Folier har dog forskjellige Indførsler, dels kun saadanne, der er samtidige med Bogens Anlæg, for en stor Del ogsaa yngre; adskillige Folier er endog beskrevne paa mere end den ene Side.

Som det vil sees af den ovenfor meddelte Titel, havde Bogen først og fremst til Hensigt for hvert Grundstykke at oplyse om de Renter og andre Heftelser, som dengang hvilede derpaa; dette er da i al Korthed Tilfældet med de ældste Indførsler, f. Ex. «St. Barbara Alter i St. Nicolai Kirke har i dette Hus 10 Mark». Mange Folier er imidlertid fortsatte ind i det følgende Aarhundrede, og de senere Indførsler har ganske samme Karakter som de tilsvarende Protokollationer i en Stadsbog eller Thingbog. Bogen synes derfor at have været et Slags moderne «Grundbuch» eller nærmere betegnet «Hypothekenbuch», idet de allerfleste Anførsler angaar Heftelser, jfr. dog som Exempel paa indtegnede Salg en udførlig Indførsel fra 1574 Fol. 222 og en lignende angaaende Stiftelse af en Spildvandsservitut 1597 Fol. 214. Endog Indførslens Udtryk taler for, at man har været paa Vej til den Opfattelse, at Bogførslen skulde være Hovedsagen, idet det oftere heder, ligesom i Lübecks «Stadtbuch» (jfr. ovenfor S. 28), at Vedkommende har «bekjendt for denne Bog», f. Ex. «A. 1588 $^{8}/_{3}$ har . . . Jørgen Tordsen offentlig for denne Bog bekjendt, at han har pantsat sit Hus o. s. v. . . .» hvorefter Indførslen slutter saaledes «*actum in præsentia* der ehrbaren . . . (formentlig Raadmændenes Navne) *anno et die ut supra*». Og ved en indtegnet Pantsættelse af 1563 til Blasius Eckenberger heder det senere under 1577, at dennes Enke bekjender, at Summen er betalt, hvorhos den foranstaaende

Pantsættelse er udstrøgen. Imidlertid trænges der en nærmere Undersøgelse, end jeg har kunnet foretage, for at komme til en sikker Mening om, hvilken Retsvirkning Protokollationen har havt[1]. Saameget tror jeg dog at kunne slutte, at man ikke naaede til nogen fast Retssædvane om Nødvendigheden af Heftelsens Indtegning i Realfoliet. Dette synes nemlig bevist ved et hos Stemann III. 313—14 aftrykt kongeligt Mandat for Flensborg af 17de November 1597, som klager over megen «heimliche Verpfändung» (jfr. de nedenfor § 22 anførte danske Lovbud fra 16de Aarhundrede) og ulovlig Rente og derfor byder, at «ingen Forpantning, Pengebreve, som lyder paa stedsevarende Renter («Renten») eller aarlige Renter («jährliche Zinsen»), vigtige Kontrakter, Kjøbebreve . . . . . skal forfærdiges af andre end den forordnede Retsskriver, som . . . . skal holde rigtig Registratur derover paa Raadhuset»; ellers skulde de ingen Kraft have. Af dette Bud maa man jo tro, at Rentestiftelser o. desl. ikke tidligere har været ansete afhængige af Bogførsel. Derimod ligger det paa den anden Side nær at slutte, at dette Lovbud kunde udviklet Realfoliet videre. Men dette synes ikke at være Tilfældet, idet det ikke længe efter ophørte at benyttes.

Kun nogle ganske faa Indførsler gaar nemlig ind i det 17de Aarhundrede, indtil 1613. Nogle faa Forandringer af Ejernavnet i Overskriften gaar længere, indtil 1640. Det maa dog mærkes, at en stor Del af disse Forandringer er gjorte uden Tillæg af Aarstal, men, som det synes, med samme Haandskrift, som har tilføjet 1640 paa et Par Steder. Meget mere har vel Mandatet af 1597 bidraget til Realfoliets Stansning, hvorom strax nedenfor.

Det vil af ovenstaaende sees, at den sidst omtalte Protokol har været benyttet væsentlig som et Slags Panteregister samtidig med, at den før omtalte Stadsbog af 1436 ialfald tildels har været benyttet ved Siden deraf, nærmest som et

[1] Jeg vil saaledes gjøre opmærksom paa, at i det ovenfor S. 15 omtalte rent fiskalske Register fra Berlin findes lignende Indtegninger, der maa forklares derved, at de er afskrevne af Retsprotokollen. Det samme kunde jo være Tilfældet her, men er rigtignok ikke sandsynligt, da det ikke er bekjendt, at der dengang har været ført nogen Thingprotokol i Flensborg.

Slags lokalt ordnet Adkomstprotokol. I denne Henseende kan det bemærkes, at man i Seidelins Dipl. I. 439 finder en Pantsættelse for 20 Mark, *anno XLI* (formodentlig 1541) *betalt, wo dat ander bok inholt.* Dette er da maaske en Henvisning til det nævnte Panteregister, hvad jeg dog ikke har havt Lejlighed til at undersøge i dette.

Det ser altsaa ud, som om begge disse Bøger i Almindelighed er ophørte at bruges i den første Del af det 17de Aarhundrede. Maaske dette kan forklares deraf, at man paa denne Tid havde faaet to Rækker andre, udførlige Protokoller, som findes i det nævnte Flensborgske Grundbuchamts Arkiv, og ialfald kan føres tilbage til 1598. Den ene indeholder Pantebreve og «Haandskrifter», den anden Kjøbebreve i kronologisk Orden, dog saaledes, at ikke alle er Afskrifter af virkelige Hjemmelsbreve, men kun Gjengivelse af den mundtlige Overdragelse paa Thinget[1]). Fra Midten af 17de Aarhundrede er begge slaaede sammen i en Protokol; foran i de senere Bind findes et kort Personalregister. Det er sandsynligt, at disse Protokoller er fremkaldte af det før nævnte Mandat af 1597, idet dette jo bød Retsskriveren at holde en «rigtig Registratur» paa Raadhuset over de af ham forfattede Breve *«ock so de Saken der Wichticheyt, Copien und Affschrifft darvan bileggen und vor de gebör denen so daran gelegen midtdeelen»*. I dette Øjemed kan de nævnte «Skjöde- og Panteбøger» let have udviklet sig. Og det er da muligt, at man har anseet denne Protokollation som mere betryggende, og at man i Begyndelsen vistnok har fortsat ved Siden deraf med at føre Registrene videre, men efterhaanden har ophørt dermed. Først i 1698 fik Flensborg nu atter et Realfolium; jfr. nedenfor S. 101.

III. For Slesvig By findes i det derværende Statsarkiv en Skjødebog («*Schöte-Boeck*»), anlagt 1566 af den daværende Stadsskriver. Den indeholder bl. a. foruden historiske Notitser en Fortegnelse over Byens Huse, saaledes ordnet, at en stor Del af dem har faaet hver sin Side, hvor man finder

[1]) Lueders S. 44 nævner ellers en allerede i 1512 indrettet «Sköte-Buch» for Flensborg.

oplyst, naar hver af dem er kommen til sin daværende Besidder. Hvilken Hensigt dette Realfolium har havt, er vanskeligt at afgjøre; sandsynligt er det vel, at det kun er et Privatarbejde. Sach Gesch. der Stadt Schleswig (1875) S. 121 [1]) oplyser, at alle Ejerskifter indføres i «Schötellbuch»; men fra hvilken Tid, siges ikke.

§ 19.

De første Love om Bogførsel af de tinglige Retsstiftelser. De ældste holstenske Realfolier.

Fra det 16de Aarhundrede har man de første Lovbud om Protokollation i Thingbogen af forskjellige Retshandler vedkommende fast Gods; jfr. den Eiderstedtske Landret III. 11—13 om Pantebreves Indførelse i «Gerichts-Gedenkbuch» og Nordstrands Landret II. 79 om, at alle Kontrakter over «Erbgüter» skal sluttes for Retten og indtegnes i Landbogen, jfr. Forordn. 28de Aug. 1622 for samme Landskab om Ugyldigheden af Pant i Jordegods, som ej var protokolleret; lignende Forskrift findes i Stapelholms Constit. 1623. Maaske er det kun Sædvaneret, som paa denne Maade er stadfæstet. I den kongelige Andel af Slesvig synes der at være givet Forskrifter om Protokollation af samme Indhold som Kristian III's danske Recesser [2]).

I 17de Aarhundrede faar man saavel for Holsten som for Slesvig forskjellige Love om Indførelse især af Pantebreve og tildels ogsaa andre Gjeldsbreve — for at opnaa visse Privilegier — i særegne Bøger. I Almindelighed kaldes de derfor «Schuld- und Pfand-Protokolle», hvilket forøvrigt i Hertugdømmerne blev Navnet paa Grundbøgerne i det hele. Saaledes nævnes en Forordning af 1605 for det dengang Grev Ernst af Schauenburg tilhørende Herskab Pinneberg, hvor endog «die Eintragung der Schulden nach Höfen» foreskrives,

[1]) Ifølge samme S. 118 har man ogsaa for Slesvig fra 1446 «Schötenregister»; men dette er kun det samme som «Schoszregister» (af «Schosz», en Skat) og indeholder alene en Personfortegnelse.

[2]) Jfr. herom Stemann Geschichte des priv. u. öff. R. Schleswigs II. 270 ff.

— en Frdn. af 1621 for Eiderstedt, af 1672 for Nordstrand, — af 1649 for Flensborg Amt (Stemann III. 372), hvor det befales at optegne Huse og Gaarde samt de derpaa hvilende Gjeldsheftelser (Realfolium?), — 1662 for Nord-Ditmarsken og s. A. for Slesvig By[1], — 1681 for Femern. Sædvansmæssig har vistnok særskilte Panteprotokoller været indførte paa mange flere Steder i denne Tid; de nævnes saaledes fra 1654 i Amt Neumünster, fra 1668 i Campen, fra 1630 i Godset Breitenburg, fra 1649 i Amtet Flensborg. I 1667 foreslog endog Kongen og Hertugen at give en almindelig Lov om «Schuld- und Pfandprotokolle» for Hertugdommerne; men dette strandede paa Stændernes Modstand, idet de frygtede for den skadelige Indvirkning paa Krediten.

I den kongelige Andel af Holsten har man, som det sees af Indledningen til den nedenfor S. 100 omtalte Forordn. af 1698, i flere Stæder (Itzehoe, Wilster, Crempe, Glückstadt) sandsynligvis i sidste Halvdel af 17de Aarhundrede sædvansmæssig begyndt at indføre Pantsættelser i et Slags Realfolier. For Itzehoe findes ogsaa i Slesvigs Statsarkiv et tyndt Hefte i liden Kvart med Titel «Obligations-Protocollum von der königlichen Burg zu Itzehoe» anlagt ca. 1660—70. Her er særskilt Folium for en hel Del Personer, men, saavidt sees, kun Husejere, og deres Navne er overstrogne ved Ejerskifte. Det er altsaa i Virkeligheden et, om end meget ufuldkomment, Realfolium for Pantsættelser[2]).

Interessantere er et Realfolium for to Landdistrikter i det sydvestlige Holsten. I det saakaldte Blomesche Wildniss (omkring Glückstadt, der anlagdes her 1616), som fra Kristian IV. tilhørte den danske Krone, indrettedes i 1647 en «Landbuch». Alle Besiddere maatte i dette Øjemed afgive fornøden Forklaring om deres Hus og Jord o. s. v. Derefter har hver Ejendom i Bogen faaet sit Folium, der — vistnok i Mangel af anden mere passende Betegnelse — er overskrevet med den daværende Brugers Navn, men som dog er et virke-

[1]) Enkelte af disse Oplysninger er tagne af den holstenske Overrets Betænkning af 1843 angaaende Udkastet til en ny Hypotheklov. Jfr. ellers Staatsbürg. Mag. I. 708 ff.

[2]) I en fyrstelig Frdn. for Husum 28 Febr. 1673 omtales gamle Renteboger som bevisende for Prioriteten; jfr. Stemann II. 383—4.

ligt Realfolium; det er nemlig bibeholdt for Godset i Tilfælde af Ejerskifte, idet kun Navnet i Overskriften er forandret. Hvert Folium indeholder først en Beskrivelse af vedkommende Gods og derefter Protokollation af Salg, Pantsættelser o. desl. i saadan Udførlighed, at dette Realregister gjør Indtryk af at være en virkelig Hovedbog. Foran findes et Register over de forskjellige Folier. Bogen synes ikke ført længere end henimod Aarhundredets Slutning. Den er opbevaret i Slesvigs Statsarkiv, hvor jeg har undersøgt den.

Et lignende Realfolium findes sammesteds fra Herskabet Herzhorn, ogsaa et Marskdistrikt nær Glückstadt, hvoraf en Del fra 1667 tilhørte den danske Greve Ahlefeldt til Langeland. Foran i Bogen læses en Forordning fra Greven af 1689 om, at, da de gamle «Land-, Pfand- und Schuld-Protokolle» er fuldskrevne og det for Kreditens Skyld er nødvendigt at anlægge nye, skulde alle Brugere af fast Gods, saavelsom Panthavere i dette, melde sig i saadant Øjemed hos Inspektøren. Det derefter anlagte Realfolium har en lignende Indretning som det senest omhandlede; men det er ialfald ført ud hele det 18de Aarhundrede. Indtegningerne er for en stor Del meget vidtløftige; men de henviser ofte til en anden Protokol, navnlig Obligationsprotokollen, der vistnok, lige som vor Pantebog, har indeholdt Afskrift af Brevene. Sandsynligvis har ogsaa dette Realfolium været en Hovedbog.

Endnu en lignende Protokol findes sammesteds for en anden Del af det samme Herskab Herzhorn. Den fremtræder imidlertid ogsaa i Overskrifterne som et Realfolium, idet man her finder selve Godset nævnt (omend gjennem en ufuldkommen Betegnelse), altsaa uden at ty til første Ejers Navn; derimod er der ved Siden levnet Rum til hele Ejerrækken, som findes lige ind i dette Aarhundrede.

Her kan ogsaa nævnes, at der for det holstenske forhenværende Kloster Uetersens Besiddelser i 17de Aarhundrede førtes en «Klosterbuch», der 1693 indrettedes saaledes, at hver Grundbesidder fik sit Folium for Pantsættelse, og saaledes maaske blev et Realregister (Staatsb. Mag. V. 732).

§ 20.

Forordninger af 1698 om Realfolier i flere holstenske og slesvigske Stæder.

I Aaret 1698 fik man det første Lovbud, som udtrykkelig foreskriver Indrettelsen af Realfolier i Hertugdømmerne, nemlig først en Forordning for Rendsburg af 6te Juli og dernæst en almindelig Forordning af 20de September 1698 for samtlige kongelige Stæder i Holsten (Rendsburg, Oldeslohe, Neumünster, Wilster, Crempe, Segeberg, Itzehoe, Glückstadt, Heiligenhafen, Lütjeburg). Under samme Dag udfærdigedes en ligelydende kongelig Forordning for Flensborg og Haderslev. Indledningen til den holstenske Forordning oplyser, at der i de fire S. 98 nævnte Stæder «forlængst» er indført saadanne Protokoller, men at der for alle Stæderne nu gives en bedre ny Ordning.

Ifølge disse Forordninger skulde alle Huse og Grunde indføres i en af Raadet ført Protokol med Benævnelse af Ejeren og Opgave af Beliggenheden, saaledes at der til hvert Folium skulde levnes et eller flere Blades Rum. Her maatte da Pantsættelsen «noteres *specifice* ved Dag og Datum» og med kort Extrakt af Obligationen; lignende ved Kjøbebreve, Delingsforretninger o. desl. under Henvisning til, hvor Originalerne er at finde, samt med Afskrift af disse i en særskilt Protokol, «Nebenbuch» (vor «Pantebog»), modsat «Hauptbuch», hvilket sidste i Hertugdømmerne blev Navnet for Realregistre. Indforsel kunde kræves ikke blot paa de almindelige Raadsdage, men ogsaa paa to andre ugentlige Dage. De protokollerede Breve skulde have Prioritet fremfor alle Privatdokumenter.

Endskjønt Protokollen saaledes egentlig kun var indrettet for fast Gods, skulde det ogsaa være tilladt deri at indføre Underpant i Løsøre samt priviligeret Gjeld uden Pant. Denne Regel, der vistnok skyldes tysk-romersk Rets Indflydelse, bidrog meget til at svække disse Realfoliers Værd. Desværre har det været umuligt at finde Forarbejderne til disse interessante Love i de slesvig-holstenske Arkiver.

At disse og de forhen nævnte Love fra danske Konger eller Lehnsherrer skulde skyldes dansk Indflydelse, er ganske usandsynligt, naar det betænkes, at der paa denne Tid og

endnu langt senere ikke fandtes Spor af Realfolier i Danmark. Derimod er der al Grund til at tro, at saavel disse Love som den deri paaberaabte ældre Sædvane i enkelte Stæder er paavirket fra Nordtysklands Byer, ligesom jo Forordningen ellers er paavirket af tysk-romersk Ret. Det er da neppe heller rimeligt, at Flensborgs gamle Realfolium har været Forbilledet; det har vist ikke været Lovgiverne bekjendt — ellers havde det vel ogsaa været nævnt i Indledningen. Loven er vistnok overhovedet nærmest at opfatte som en holstensk Foranstaltning, der samtidig er udvidet til at gjelde to slesvigske Stæder; i denne Henseende kan det ogsaa mærkes, at jo en Forordning for Rendsborg var Forløber for det hele.

For de holstenske Stæder vedblev denne Forordning at gjelde indtil Indførelsen af den preussiske Grundbogsret (jfr. Seestern Pauly l. c. S. 238). Bøgerne i disse Stæder har jeg ikke havt Lejlighed til at se. Derimod har jeg i vedkommende Grundbuch-Amts Arkiv undersøgt det Flensborgske Realregister, der anlagdes ifølge hin Forordning i 1699, som det oplyses i en foran i Bogen indsat Skrivelse fra Borgermestren; der henvises ogsaa til de gamle «Schuld- und Pfandprotokolle», som brugtes for mere end 100 Aar siden — formodentlig de ovenfor omhandlede Realregistre. I denne Bog — der udgjør en stor Foliant, i hvis første Del man finder et Personalregister — har hvert Hus o. s. v. sit Folium med den sædvanlige Betegnelse ved første Ejers Navn og med dettes Overstrygning og Tilføjelse af nyt Navn ved hvert Ejerskifte. Ved hver Indtegning henvises til «Nebenbuch». For Afdrag og Udslettelser er der en egen Rubrik; ligesaa for Heftelsens Beløb. I det hele er Indretningen altsaa meget lig vore nuværende Realregistres. Bogen indeholder væsentlig alene Heftelser, kun tildels Salg. Efter sin Indretning og Forordningen maa den ansees som en moderne Hypothekenbuch, saaledes at Indtegningen her havde den afgjørende Retsvirkning. Den ophørte at bruges i sidste Halvdel af 18de Aarhundrede (jfr. nedenfor S. 102). Derimod syntes Haderslev, ifølge en Indberetning angaaende Panteprotokollernes Tilstand i Slesvig 1832 fra Justitssekretær Lueders (i Slesvigs Statsarkiv), endnu i det nysnævnte Aar at bruge det i 1698 efter samme Forordning anlagte Realregister.

§ 21.

Lovgivningen i det 18de og 19de Aarhundrede.

Det 18de Aarhundrede betegner for en stor Del et Tilbageskridt for Grundbogernes Udvikling i Hertugdømmerne. I 1704 udkom for «Amterne» (ɔ: for det ikke priviligerede Jordegods i de fleste Landdistrikter) i den hertugelige Andel af Holsten en Konstitution om «Schuld- und Pfandprotokolle», men alene med Personalfolier. Under 10 Septbr. 1734[1]) udgav Kongen en lignende «generale und allgemeine Constitution wegen der Pfand- und Schuldprotokolle» for Slesvig, saavel for Land som By, men ligeledes kun for det uprivilegerede Gods, med Folium for hver Skyldner, hvor Heftelser vedkommende Løsøre og fast Gods skulde indtegnes, medens Dokumenterne skulde indføres ordlydende i «das Nebenbuch».

Ved Affattelsen af denne Lov maa man have overseet den førnævnte Forordning af 1698 for Haderslev og Flensborg. Retsskriverne i disse Byer vedblev imidlertid uanseet den nye Forordning at føre sine Realregistre. Et Reskript fra Overretten af 19de Decbr. 1746 (jfr. Staatsbürg. Mag. V. 774) indskjærpede da i Anledning af en opstaaet Prioritetstvist Iagttagelsen af Forordningen af 1734 om Personalfolier ogsaa i Flensborg. Realregistret af 1699 synes dog tildels at være brugt endnu henimod Slutningen af Aarhundredet. I Haderslev brugtes det som ovennævnt ialfald langt ind i dette. Endnu saa sent som 1787 udkom en kongelig Forordning om Personalfolier for 5 holstenske Amter (formodentlig den tidligere kongelige Andel).

Imidlertid indførtes nu ogsaa i den senere Del af det 18de Aarhundrede ved en Række Lovbud atter Realfolier.

Det vigtigste af disse er kongelig Forordning af 12te Januar 1739 om «Schuld- und Pfandprotokolle» for de umiddelbart under den slesvigske Overret i Gottorp liggende privilegerede Immobilier, undtagen de adelige (det saakaldte Kancelli-

[1]) Forordningen er tilbleven derved, at Grev C. Holstein foreslog en særlig Frdn. for Tønder, som Staden frabad sig. I sin Erklæring over Forslaget udtalte Overretten paa Gottorp sig for en almindelig Lov. Kongen paalagde derefter Overretten at udarbejde Udkast, hvilket skete. (Akter i Slesvigs Statsarkiv).

gods). Herved indførtes et virkeligt Realregister som Hovedbog. Hvert Gods skulde her — efter alfabetisk Orden, forsaavidt det havde eget Navn — faa et Folium paa 4 Blade, hvor Indtegning af Retsstiftelsen som den afgjørende Bogførsel skulde foregaa med Henvisning til «Nebenbuch», der som sædvanligt indeholdt en ordlydende Afskrift.

Disse Realfolier fra 1739 for Kancelligodset findes for Tiden ved Kiels Amtsgericht. De har nemlig for flere Godser været førte lige indtil 1885, da de er afløste af de nye Grundbøger efter preussisk Mønster. Man har imidlertid anseet det nødvendigt fremdeles undtagelsesvis at føre særskilt Grundbog for det nævnte Gods og for de fleste andre privilegerede Godser i Hertugdømmerne (nemlig de, som hidtil har ligget under de «landgerichtliche» og «obergerichtliche Hypothekenbücher»), og denne Grundbog føres ved hin Domstol, hvilket hænger sammen med «Kieler Umschlagstermine». Jfr. Grundbogslov for Hertugdømmerne af 27de Maj 1873 § 3. Jeg har her havt Lejlighed til at se Protokollerne ved velvillig Imødekommen af Hr. Amtsrichter Brockenhuus og Retsskriver Wiese. Indretningen ligner væsentlig vore Realregistres, naar undtages, at Extrakten for en stor Del er meget vidtløftigere[1]).

Det vil bemærkes, at denne Forordning af 1739 er kommen kort efter den dansk-norske Forordning af 7de Febr. 1738, der jo ogsaa egentlig foreskriver Realregistre. Det ligger da nær at spørge, om der er nogen historisk Sammenhæng mellem disse tvende Lovbud. Herfor synes det at tale, at den slesvigske Forordning ifølge dens Forarbejder, som jeg har seet i Slesvigs Statsarkiv, egentlig er fremkaldt af Rentekammeret i Kjøbenhavn, som i en Skrivelse af 8de Novbr. 1738 til Oversekretær Schulin i det tyske Kancelli henstiller Indførelsen af saadanne Protokoller for alt under Overretterne i Glückstadt og Gottorp hørende Gods, af Hen-

[1]) Som Exempel kan hidsættes:

20 Decbr. 1740 lässt auf diesem Gut *consensu debitoris* protokollieren Frau L . . . . . . *hypothecam bonorum, in specie* des Guts B, datirt . . . . 1000 Rd!r. *vide* Nebenbuch p. 135.

I Rubriken til venstre staar «5 Januar 1752 wird diese Obligation getilgt» o. s. v.

syn til de Fordringer, Rentekammeret maatte have tilgodederi. Imidlertid taber Sandsynligheden af dansk Indflydelse sig atter derved, at Rentekammeret samtidig henviser til den oldenburgske Regjerings Indførelse af «Schuld- und Pfand-Protokolle», formodentlig i O.'s Andel af Holsten, ligesom Udkastet til Forordningen ikke er forfattet i Kjøbenhavn, men af Overretten paa Gottorp; Realregistrene var desuden, som siden skal vises, saa utydelig foreskrevne i Frdn. 7de Febr. 1738, at de fleste ikke forstod Meningen. Det kan ellers mærkes, at Foranstaltningen kun blev gjennemført for Slesvig, idet den for Holsten blev udsat.

For de adelige Godser blev Grundbøger først indført meget senere. Det lykkedes det slesvig-holstenske Ridderskab — som altsaa indtog en ganske modsat Holdning af den mähriske Adel jfr. ovenfor S. 40 — at hindre Reformen næsten gjennem hele Aarhundredet. Endelig i 1796 kom der en Forordning om Panteprotokoller, og da med en Gang Realregistre, for Slesvigs og Holstens Adelsgods; men endnu skulde Indtegningen kun være en rent frivillig Sag. Først noget ud i vort Aarhundrede[1]) blev den gjort tvungen, saaat de almindelige Virkninger af Forsømmelse ogsaa her skulde indtræde. De var indrettede omtrent som de ovenfor nævnte for Kancelligodset.

Imidlertid var der ogsaa — dels ved Speciallove, dels, som det synes, frivillig — indført Realregistre i en Række Stæder[2]), saasom i Ploen (Frdn. 1736), i Kiel og andre Byer i den hertugelige Andel af Holsten (Frdn. 1768), Aabenraa 1764, Tønder 1781, Sønderborg (1735?). Ikke blot alle holstenske Byer — dette siges udtrykkelig af Poulsen (1834) § 73 — men formodentlig ogsaa de fleste slesvigske havde saaledes efterhaanden faaet Realfolier. Naar disse ikke var blevne indførte paa Landet for almindeligt Jordegods, forklares det som i andre Lande (f. Ex. Danmark), ved, at man savnede en Matrikul (Kataster) og Gaardsnavne eller overhovedet ethvert andet Middel til at betegne Godset end Ejerens Navn. Derved førtes man til Personalfolierne. At

[1]) Jfr. hermed Ørsted i Jur. T. XVI. 2. 93, 229. ff. og Stemann II. 387. Se ogsaa dansk Collegialtid. 1834 S. 81 om Amtet Kiel.

[2]) Enkelte af disse Oplysninger er hentede fra den ovenfor nævnte Indberetning af 1832.

bruge den samme Betegnelse som i mange Byers Realfolier (ved første Ejers Navn i Overskriften), har formodentlig ikke været saa let ved Jordegods som ved Bygaarde o. desl., idet de enkelte Bestanddele nok oftere skiftede. Mærkes kan det dog her, at der i 1810 udfærdigedes et udførligt Schema for Realfolier i Syd-Ditmarsken, som det synes saavel for Land som By. Det har en meget moderne Indretning, lig den danske af 1845, med de 3 Afdelinger i Foliet, for Gjenstanden, Adkomster og Heftelser. Ifølge den Forklaring, man finder hos Seestern-Pauly S. 338 ff. om Indretningen af de almindelige Realfolier i Byerne, maa den have været meget lig den hamburgske; det har jo ogsaa ligget nær at tage denne til Mønster.

I dette Aarhundrede har der gjentagende været arbejdet paa ensartet Reform af det slesvig-holstenske Grundbogsvæsen. Allerede samtidig med Forberedelsen af Realfolier for Danmark i Firti-Aarene var man beskjæftiget dermed for Slesvig, og i det sidste Aar før Hertugdømmernes Adskillelse 1864 var Stænderne sysselsatte med at drøfte et kongeligt Forslag herom[1]). Reformen opnaaedes dog først ved Indførelsen af det preussiske Grundbogsvæsen gjennem «Gesetz über das Grundbuchwesen und die Verpfändung von Seeschiffen in der Provinz Schleswig-Holstein» af 27de Maj 1873. Dennes § 1 indfører den preussiske Lovgivning af 1872 med de i 53 følgende §§ indeholdte nærmere Bestemmelser[2]).

[1]) Jfr. Udkast til en Forordning for Hertugdømmet Slesvig angaaende Hypothek- og Protokollationsvæsnet (paa Dansk og Tysk, Kbhvn. 1863. 8vo.); udarbejdet paa Grundlag af «Udkast til en Frdn. for Hertugdømmet Slesvig ang. nogle Forandringer i Reglerne for Erhvervelse af reelle Rettigheder og om Prioritetsordenen i Fallitboer» (paa Dansk og Tysk, Kbhvn. 1860, 4to), hvis Motiver indeholder adskillige Oplysninger om den ældre Ret.

[2]) I § 34 hedder det saaledes: «Im Gebiete des dänischen Rechts (ɔ: de gamle Enklaver) können Mieth.- u. Pachtrechte die Wirkung dinglicher Rechte nur durch die an die Stelle der Dinglesung tretende Eintragung erhalten». Herved er at mærke, at efter preussisk Ret er Tiltrædelse nok for Lejerens Retsbeskyttelse ligeoverfor Tredjemand; Loven synes at gaa ud fra, at den bestaaende danske Ret ikke kræver Tiltrædelse foruden Thinglysning.

Tredje Afsnit.

De danske Skjøde- og Panteprotokoller [1]).

§ 22.

De ældste danske Thingprotokoller.

Danmark og Norge fik forholdsvis meget sent offentlige Protokoller, ialfald bortseet fra Dombøger. I de nærmest liggende Dele af Nordtyskland havde man dem altsaa, med særlig Anvendelse paa Retshandler vedkommende fast Gods, allerede i 13de Aarhundrede, og det, som vi har seet, endog i Kiel. I Flensborg havde man en «Stadsbog» kun for dette Slags Retshandler i Midten af 15de Aarhundrede. I Sverige bød allerede Magnus Eriksens Stadsret 100 Aar tidligere, at Salg af fast Gods, efterat være afsluttet paa Raadstuen, skulde indskrives i Stadsbogen. Det er ogsaa sikkert, at der virkelig ialfald fra 15de Aarhundrede i nogle af Sveriges Stæder førtes saadanne Bøger eller «Tänkeböcker» (jfr. herved det nordtyske Navn «Denkebuch», der bl. a. forekommer i Kiel, se ovenfor S. 89); man har endnu, ifølge velvillig Meddelelse fra Prof. Landtmanson, i Behold tvende af dem, nemlig for Kalmar (i Upsala Universitetsbibliothek) og for Stockholm, af hvilken sidste en Del er udgiven under Titel

[1]) Jeg har ved denne som ved forskjellige andre Lejligheder den danske Rigsarkivar Herr Jørgensen at takke for den velvilligste Imødekommen ved mine Undersøgelser. Ligeledes maa jeg fremhæve den store Opofrelse, hvormed Dr. V. A. Secher paa forskjellige Maader herved har bistaaet mig.

«Stockholms Stads Jordebok 1420—1474» ved H. Hildebrand (Stockholm 1876), og mere ventes udgivet med det første.

Det første Lovbud, som for Danmark foreskriver Førelse af Protokoller af Interesse for Retshandler vedkommende fast Gods, er Recessen af 1547 § 3, i det væsentlige gjennem Reces 1551 § 3 optagen i koldingske Reces 1558 § 11. I denne bydes det enhver Thingskriver at have en Thingbog, «i hvilken han skal indtegne alle Domme, Skjødebreve, Vidner og alle andre mærkelige Breve, som gaar til Thinget udi hans Tid . . . Sammeledes skal udi lige Maade registeres alle Breve, som udgives for Borgermester og Raad udi Kjøbstæderne, og samme Bog forvares paa Raadhuset».

Her maa ogsaa mærkes Budet i Frdn. 29de Juni 1553 om, at enhver Afhændelse og Pantsættelse af Kjøbstadgods skulde ske til Bythinget eller paa Raadhuset for Borgermester og Raad «og klarligen indtegnes udi Stadsbogen, saa man kan vide sig derefter at rette»; jfr. hermed Aubert den norske Obligationsrets spec. Del III («det norske Thinglysnings- og Registreringsvæsen») S. 35.

Det er her strax iøjnefaldende, at disse Lovbud, forsaavidt de vedkommer Kjøbstæderne, har et ganske fremmed Præg. De forudsætter, at Raadet har den frivillige Jurisdiktion, eller de giver (Forordningen af 1553) Valget mellem Rettighedens Overdragelse paa Thinget og paa Raadhuset. Ligeledes bruges i denne sidste Lov Udtrykket «Stadsbog» istedetfor Thingbog, og Hovedvægten lægges paa den fremmede, nye Form, «Indtegningen». Der er derfor al Grund til at antage, at disse ældste danske Bud om Protokollationsvæsnet væsentlig er en Efterligning af de nordtyske Stæders Ret. Det er jo sikkert nok, at Danmark endnu i vor Tid har hentet Forbilledet for flere nye Love fra Tyskland, og der er derfor al Grund til at antage et lignende Forhold, naar man ser Institutioner beslægtede med de ældre nordtyske i en Tid, da der jo i Danmark allerede gjorde sig en stærk Indflydelse gjeldende fra denne Kant og der samtidig var en langt mindre udviklet Nationalfølelse[1]).

[1]) Jfr. forøvrigt om dette Spørgsmaal min Afh. om Kontraktspantets historiske Udvikl. i Danmark og Norge S. 41 ff. (norsk Retstid. 1872 S. 167 ff.); jfr. ogsaa min Obl. sp. D. III. 38 og Hagerup Panteret S. 18—19 (Note 7).

Forøvrigt er det uvist, hvorvidt Frdn. af 1553 er bleven efterfulgt, og ialfald er det «Thingbogen» og ikke nogen derfra forskjellig «Stadsbog», der i Danmark, ligesom i Norge, fik Betydning for «Grundbogsvæsnet».

Hvad nu Thingbøgerne nærmere angaar, ved man, at de i enkelte Byer allerede begyndte at føres tidligere end 1551[1]). Man har saaledes endnu Helsingørs Bys Thingbog fra 1549, og rimeligvis har der været saadanne i flere Byer. Lovbudet om deres Førelse har rimeligvis som saamange Love paa hin Tid været slet efterlevet og først efterhaanden gjennemført. Der er ikke mange Retskredse, hvorfra man nu har Thingprotokoller opbevarede allerede fra 16de Aarhundrede; nævnes kan efter det danske Rigsarkivs Katalog, foruden Helsingør 1549—50 og 1554—1601: Ribe 1561, 1562 og fra 1568 hele Aarhundredet (alene med et Par Defekter), Randers By for Aarene 1573, 1587, 1588, 1592, 1598, 1599, Kjærgaards Birk 1592, Grenaa By 1566, 1568, Børglum Herred 1583 og 1590. Ligesom imidlertid allerede disse Aarstal viser, at der maa have været flere Protokoller paa de nævnte Steder, kan man ogsaa af Kvitteringer i Rigsarkivet, som Lehnsherrerne har udstedt ved Modtagelse af Embedsarkivet fra Formanden (jfr. kgl. Missive 9de Juli 1593 i *corpus c.* D. I. 647), se, at der har været mange Thingbøger, som nu er tabte, saasom i Børglum Herred allerede for Aaret 1556[2]). Thingbøgerne skulde i Henhold til Reces af 1558 § 11 og aabent Brev 29de Marts 1578 (*corpus c.* D. II. 88) egentlig bevares i «Fjerdingskisten» eller «Landekisten»; men i Virkeligheden blev den udskrevne Thingbog, der gjerne kun varede et Aar, ved dettes Udgang oftest afleveret til Lehnsherren, som havde autoriseret den[3]). Der har derfor vistnok været ført Thingbøger

[1]) «Dombøger» har man fra lang tidligere Tid. Jfr. herom bl. a. Schlegel de gamle Danskes Retssædvaner og Autonomi (i danske Vidensk.selsk. Skr. 1827, III. S. 322; Særaftrykket S. 22), hvor man finder samlet nogle Oplysninger herom.

[2]) Allerede i 1607, som vedkommende Kvittering gjelder, var Protokolrækken ufuldstændig for Herredet.

[3]) Se Kongens Retterthings Domme ved Secher 1605—14, S. 427, 428, 431. Forf. skylder de fleste af disse Oplysninger Dr. V. A. Sechers velvillige Meddelelser.

paa mange flere Steder af Danmark i det 16de Aarhundredes anden Halvdel, end man nu kan se. Ogsaa fra første Halvdel af 17de Aarhundrede er forholdsvis faa Thingbøger bevarede; først fra Midten af samme Aarhundrede begynder de at blive nogenlunde fuldstændige. De gamle Thingprotokoller er nu, saavidt vides, næsten overalt[1]) afleverede fra Amtsarkiverne til det danske Rigsarkiv; for Jyllands Vedkommende er de nu atter udskilte af dette, idet de er indlemmede i det nyoprettede Provinsarkiv i Viborg.

Thingbøgerne skulde da indeholde et Uddrag af alt, hvad der «gik til Thinge». Men, som bekjendt, var det først i Løbet af 17de Aarhundredes første Halvdel, Grundsætningen om Thinglysning eller Indgaaelse paa Thinget af de vigtigste Retshandler vedkommende fast Gods efter en længere Forstyrrelse atter blev gjennemført overalt i Danmark[2]). De bevarede ældste Thingbøger kan derfor ikke indeholde saa mange Thinglysninger, som man maaske ellers skulde være tilbøjelig til at tro; navnlig gjelder dette for Stæderne.

§ 23.

De ældste danske «Skjøde- og Pantebøger».

I Midten af det 17de Aarhundrede havde imidlertid Danmark faaet et andet Slags Protokoller, som er af langt større Interesse for Grundbogsvæsnet, nemlig «Pantebøgerne» eller «Skjøde- og Pantebøgerne».

Den ældste, ialfald nu kjendte og bevarede Protokol[3]), som har været bestemt for Optagelse af thinglyste Breve i

---

[1]) I Ribe findes de fremdeles i Byens Raadstuearkiv.

[2]) Om Thinglysningsvæsnets Historie, som det udenfor Protokolvæsnet ej er Hensigten at behandle her, maa henvises til andre Skrifter; den nyeste Fremstilling vil findes i min norske Obligationsrets spec. Del III. §§ 3—4.

[3]) Det kan her nævnes, at ifølge Indberetning til Rigsarkivet (velvillig meddelt mig af Jyllands Provinsarkivar Hr. Jespersen) fandtes i Ribes Raadstuearkiv 1882 en Thingprotokol («Pakke A 2») for en Del af Aaret 1561, som «tillige indeholder Skjøder». Man kunde her gjætte paa en begyndende Skjødeprotokol, saaledes som jeg har gjort i min Obl.rets sp. D. III. 38 Note 1. Men ifølge senere modtagen vel

Afskrift og kun for saadanne, er en «Skjødebog» for Kjøge By for Aarene 1587—95; fra dette Aar til 1638 findes nu ingen saadan Protokol, hvorimod man senere har en sammenhængende Række (i det danske Rigsarkiv). Den indeholder ifølge sit Titelblad, der synes at være oprindeligt, «Skjøder og Avkald, som ere gaaet inden Kjøge Bything fran anno 1587 siden Rasmus Folckmar bleff Byeschriffuer udi Kjøge». Det er en ordentlig og smukt fort Protokol, hvori fuldstændig Afskrift af hvert Dokument med en kort Overskrift. Hvis man skulde overraskes ved, at en nu saa uanselig By som Kjøge udmærker sig paa denne Maade, da maa det erindres, at den i det 16de Aarhundrede hørte til Danmarks større Byer.

Udenfor Kjøge findes, saavidt vides, ingen lignende Protokol før 40 Aar senere. I 1622 var det blevet befalet, at Skjøder o. s. v. til Adelen skulde læses ved Landsthinget. Og man ser nu faa Aar derefter, nemlig i 1630, at der ialfald ved et Landsthing, «Sjællands», begyndte at føres en «Skjødebog» med fuldstændig Afskrift af thinglyste Breve under Titel: «Registrant og Tegnelser paa alle kongelige Forordninger o. s. v. samt adelige Skjøder, Gave-, Pante- eller andre Breve»; som det synes i Løbet af 1632, er den da gaaet over til kun at være «Skjødebog», medens der samtidig begyndte at føres en særskilt «Pantebog», saaat man ved dette Landsthing fra 1632 har to fuldstændige Rækker «Skjødebøger» og «Pantebøger» lige indtil 1805 (jfr. nedenfor). De øvrige Landsthing synes endnu en Tidlang at have nøjet sig med almindelige Thingprotokoller, hvori de thinglyste Breve udførlig uddroges. Dette er saaledes Tilfældet med Viborg Landsthing, hvis Thingbog begyndte 1624 og, som det synes, først efterhaanden

villig Oplysning fra Hr. Borgermester Hjort i Ribe indeholder den nævnte Protokol, der begynder Convers. Pauli Dag 1561 og slutter St. Francisci samme Aar, paa 237 store Oktavblade (nemlig alle undtagen det første, hvorpaa der er Regnskabsoptegnelser) Thingsvidner, deriblandt saakaldte «Skjøder»; men disse er «altsaa ikke Afskrifter af thinglyste Skjøder, men Thingsvidner (af 8 Mand) om stedfundne Ejendomshandler». Saafremt det kan antages — hvad der maaske er sandsynligt —, at der ved Siden heraf er udfærdiget originalt Thingsvidnebrev til Erhververen, og at Protokollen er en Afskrift, er det dog en Forløber for Skjøde- og Panteprotokoller. En almindelig Skjøde- og Pantebog har Ribe først fra 1738.

udviklede sig til en «Pantebog» i vor Forstand; en saadan findes ialfald fra 1667. Fyns Landsthings ældste bevarede Protokol 1646—61 er kun en udførlig Thingbog; først fra 1672 faar man en virkelig «Pantebog». Lollands og Falsters Landsthings ældste bevarede Pantebog begynder først efter Lovbogen 1684. Alle disse Protokoller er i Rigsarkivet eller Jyllands Provinsarkiv.

Ogsaa ved enkelte adelige «Birker», maaske ogsaa ved andre Underretter, har man «Panteбøger» (Kopibøger) før Frdn. af 1632, saaledes ved Nibe Birk fra 1631, Løgstørs Birk fra 1630, Hals Birk fra 1630 (samtlige i Aalborg Amt).

Som antydet er alle disse «Skjøde- eller Pantebøger» indrettede frivillig, før noget Lovbud har paabudt det. Det ligger ogsaa her nær at gjætte paa, at man middelbart eller umiddelbart, har efterlignet de mange beslægtede nordtyske Protokoller[1]).

Dette gjelder da ogsaa om den Lov, der foreskriver Førelsen af «Pantebøger» overalt i Danmark. Det er den samme Frdn. 23de April 1632, som lovfæster det thinglyste Underpant:

— — — «og skal en Pantebog holdes herefter til hver Herreds- eller Landsthing og enhver til Efterretning deraf skriftlig gives, om det Gods, hannem tilbydes til Pant, andre tilforn til brugeligt eller deslige som forbemeldt er vist Underpant sat er».

Ogsaa for dette Lovbuds Vedkommende ser det ud til, at det først langsomt og efterhaanden er blevet gjennemført. Pantebøgerne findes i Regelen fremdeles i Embedsarkiverne (jfr. Frdn. 7de Febr. 1738 § 6), om end en Del af de ældste er

[1]) Forøvrigt skal det særlig om Kjøges ældste Skjødeprotokol siges, at dens Titel («Skjøder, som er gaaet inden Kjøge Bything») peger lige paa Ordene i Recessen af 1558 («Skjødebreve — som gaar til Thinget»); det er derfor meget muligt, at Tanken her er taget fra selve Loven, omend dennes Mening ikke gik ud paa dette Slags Protokol. Jeg vil ogsaa som en Mulighed pege paa, at danske geistlige Traditionscodices, lige de før omtalte tyske, o. desl. ogsaa i Danmark kan have ledet til en Udvikling i Retning af offentlige Pantebøger. Jeg har imidlertid ikke havt Lejlighed til at undersøge gamle danske Jordebøger saa meget, at jeg kan vide, hvorvidt der har existeret saadanne Adkomstprotokoller, og isaafald, om de har været fortsatte saa langt ned i Tiden, at der med Rimelighed kan formodes nogen bestemt Sammenhæng mellem dem og de første Pantebøger.

afleverede til Amtsarkiverne og derfra til Rigsarkivet. Men man har i dette og Jyllands Provinsarkiv en i 1880—2 istandbragt Fortegnelse over alle i Embedsarkiverne da forhaandenværende Skjøde- og Panteprotokoller. Og det er mærkeligt, hvor faa af disse begynder allerede i den nærmeste Tid efter 1632. Paa Landet er det endog en ren Undtagelse at se en saadan Protokol fra det 17de Aarhundrede, og selv fra den første Del af det 18de er de forholdsvis faa. I Byerne begynder de vistnok mere almindelig endnu i det 17de Aarhundrede, men dog først i dets sidste Del. Dette Forhold kan vistnok for en Del forklares deraf, at de ældste Pantebøger ligesom de ældste Thingprotokoller tør være brændte eller paa anden Maade tabte; navnlig turde dette gjelde for adskillige Byer. Men en væsentlig Grund ligger vistnok som antydet deri, at man længe har undladt ligefrem at efterleve Forordningen og i Stedet nøjet sig med et udførligt Uddrag af Brevene i Thingbogen; saaledes sees man jo endog at have forholdt sig ved flere Landsthing.

For Hjemthingene paa Landet maa imidlertid her fremhæves et meget vigtigt Forhold, der i høj Grad indskrænkede Mængden af de der stedfundne Thinglysninger. Disse skulde, naar de angik Skjøder, Gave og Pantebreve til Adelen, foregaa paa Landsthinget ifølge Frdn. 26de Aug. 1622 (optagen i Store Reces II. 2. 5), og denne Regel er i D. L. 5. 3. 28 jfr. 5. 7. 7 og 5. 3. 3. omformet saaledes, at Skjøder m. v. læses paa Landsthinget, «om det er frit Jordegods». Men nu ejede Adelen i 17de og 18de Aarhundrede ialfald i mange Egne af Danmark den største Del af Jorden. De fleste Gaarde, nemlig alt Fæstegodset, fremkaldte i Almindelighed ingen Thinglysning, da denne indtil Frdn. 8de Febr. 1810 § 6 ikke var nødvendig ved Fæstebreve. Men de Thinglysninger, som fandt Sted ved Fæstegodset, foregik vistnok som for alt andet adeligt Gods ved Landsthinget.

Thinglysning vedkommende Bondernes og andet ikke adeligt Selvejergods paa Landet skulde naturligvis foregaa ved Hjemthinget. Men det synes, at man mangesteds, som Følge af dette Selvejergods's ringe Mængde, er kommen ganske ud af Vane med at foretage Thinglysninger ved Hjemthinget og at føre Panteboger ved dette, idet al Thinglysning mere

og mere samlede sig ved Landsthingene. Hvordan Tilstanden efterhaanden var bleven herved, fremgaar bedst af et Svar, Generalprokurør Andreas Højer i 1737, da man var ifærd med at udarbejde Frdn. 7de Febr. 1738, gav paa det Spørgsmaal, «om der og ved Hjemthingene paa Landet og helst ved Birkerne holdtes Panteprotokoller». Det lyder i det væsentlige saaledes:

Efter Loven skal ufrit Bondegods protokolleres ved Hjemthinget. Om end Birkerne egentlig ej er indrettede for andre end deres underliggende Bønder, saa findes dog blandt dem Selvejere, for hvem Pantebøger maa holdes; ligesaa Strøgods under de kongelige Birker. Det bliver imidlertid mere og mere Praxis at thinglyse for alle Ejendomme uden Forskjel ved Landsthingene, og hvis man vilde stadfæste dette, behøvedes ingen Panteprotokol ved Hjemthingene; i Grunden er det ogsaa sikrest kun at have dem ved Landsthinget. Det er vist, at Panteprotokoller ved Hjemthingene nu om Stunder lidet bruges og er af ringe Konsekventse.

Frdn. 7de Febr. 1738 § 1 indskjærpede imidlertid alle Skrivere ved Under- og Overretter, «hvor Panteprotokoller bør holdes», i alle Maader at rette sig efter L. 1. 8. 4, og det synes ogsaa af Fortegnelserne i det danske Rigsarkiv, som om Pantebøgerne er blevne almindelige ved Hjemthingene paa Landet i den senere Del af Aarhundredet. En for alle Egne afgjørende Forandring foregik dog maaske først ved Frdn. 20de Januar 1805, som, idet den indførte Landsoverretter istedetfor de tidligere Landsthing og Raadstueretter (jfr. norsk Frdn. 5te Maj 1797), i sin § 20 henlagde al Thinglysning, ogsaa vedkommende Adelens Gods, til Hjemthinget. Jfr. hermed Kanc. Skr. 25de Okt. og 6te Decbr. 1766, samt Stampe Erkl. V. 82 ff.

§ 24.

Danske Panteregistre før Frdn. 7de Febr. 1738.

De første Spor af Panteregistre i Danmark finder man allerede i det 17de Aarhundrede. Det ældste er formodentlig det foran i Kjøge Pantebog for 1638 ff. skrevne korte alfabetiske Personalregister, tildels med tilføjet Oplysning om «Pantebrev» o. desl.; lignende Register finder man i den følgende Pantebog sammesteds for 1654—73, men ikke i de derpaa følgende. Registre af samme Art finder man dernæst i flere Landsthings Pantebøger:

1) Viborgs Landsthings Panteboger for 1671 ff.[1]) og 1678 ff. er (bag i Protokollen) forsynede med et alfabetisk Personalregister, hvor der ogsaa findes tilføjet et kort Uddrag af det thinglyste Brev[2]); Registret bliver atter borte i Pantebogen for 1683 ff., medens man i flere af de følgende Panteboger før Frdn. 1738 tildels ogsaa finder Sagregister blandet med Personalregister.

2) Lollands og Falsters Landsthings første Pantebog efter Lovbogen, 1684—1700, har foran i Protokollen et Personalregister over alle thinglyste Dokumenters Udstedere, indrettet efter samme System som vore nuværende Personalregistre[3]). Bag i Bogen findes et lignende alfabetisk Register over Debitorernes Navne med Uddrag af de aflyste Obligationer[4]).

Dette Landsthings følgende Panteboger har alle indtil 1761 Registre af ganske samme Indretning; de senere mangler ethvert Register; men formodentlig har de været løse og er tabte.

3) Fyens Landsthings første Panteboger har et Slags Personalregister. Med det Bind af Pantebogen, som begynder 1684, faar man samtidig udarbejdede, løse alfabetiske Registre til hvert Bind. De er fremdeles væsentlig Personal-, men tildels ogsaa Sag-Registre; man finder saaledes navnlig de Byers Navn, i hvilke Gaarde pantsættes. Naar en Obligation er udslettet, finder man Bemærkningen «udg.» (udgaar). Denne

---

[1]) Den foregaaende Protokol saavel i Kjøge som ved Viborgs Landsthing savnes, saa at man ikke kan vide, om ogsaa den har havt et lignende Register; i den nærmest foregaaende, som er bevaret, findes intet saadant.

[2]) Der er ogsaa Spor af Sagregister, idet «Indførsler» har faaet en særskilt Plads under Bogstavet «I.»

[3]) F. Ex. under Bogstav A:

«A. Hansen Juels Skjøde til Peter Brandt paa noget Jordegods i Halsted Klosters Amt, som han af kgl. Majestæt har bekommet, Fol. 54.»

«Adam L. Knuths Skjøde til hans Broder, Konferenceraad K., paa én Bondegaard i Hillested, Fol. 106.»

[4]) F. Ex. under Bogstav C.:

«Christian Bylovs udgivne Obligation til B. i N. paa 2000 Rigsdaler, dateret 11/6 1686, læst til Afskrivelse (?) og Kassering, Fol. 320.»

Indretning beholdt de Fyenske Registre ligetil 1805, uden at Frdn. 1738 heri fremkaldte nogen Forandring, jfr. nedenfor S. 121.

4) Sjællands Landsthings Panteboger har fra 1684 et alfabetisk Personalregister bag i hvert Bind med kort Angivelse af det thinglyste Dokument (f. Ex. «Obligation», «Pantebrev»).

De øvrige Registre fra dette Tidsrum, som findes ved enkelte Landsthing i særskilte Protokoller, er først udarbejdede efter Frdn. 1738, jfr. nedenfor S. 120.

Ogsaa i Hjemthingenes Panteboger har der vistnok fra Slutningen af det 17de Aarhundrede stundom været ført lignende korte Personalregistre. Dette er ialfald Tilfældet i Slagelse Pantebog fra 1695 ff., Vesterland-Føhrs paa plattysk førte Pantebog 1684—1701. Det gjelder ellers ogsaa om adskillige Personalregistre ved Hjemthingene for dette Tidsrum, der er førte i særskilte Protokoller, at de kun tilsyneladende er fra denne Tid, idet de først er forfattede efter Frdn. 1738, f. Ex. for Kjøbenhavns Amt, Aalborg By.

Nogetsomhelst Tilløb til et Realregister har ikke været at finde i Danmark for Frdn. 7de Febr. 1738; de Registre, hvormed det kan synes at være Tilfældet, er yngre og skyldes denne Forordnings § 6 (jfr. S. 120).

Mellem de Jordeboger, der fra Middelaldren har været førte i Danmark (og Norge), især over gejstligt Gods, og Realregistrenes Opkomst kan der ikke paavises nogensomhelst historisk Sammenhæng.

§ 25.

Forordningen af 7de Februar 1738 om Panteregistre for Danmark og Norge.

Frdn. 7de Februar 1738 § 2 byder da for hele Danmark og Norge Førelse af Personalregistre saavel for By som Land og af Realregistre for Landet, idet dens første Punktum indeholder følgende:

«Over denne Pantebog skal de holde accurate alphabetiske Registre ej alene over Debitorernes og Creditorernes Navne, men paa Landet eller ved Landsthingene endog over Jordegodser, som pantsættes, skjødes eller mageskiftes, hvori ej alene Hovedgaarder, men Byerne, hvori en eller

anden Gaard pantsættes eller skjødes, Skove, Møller, Kirke- og Kongetiender og al anden fast Ejendom indføres, saa at deraf alle Tider uden Møje af Enhver kan udfindes, om nogen Gaard eller Gods med Pant eller i anden Maade findes behæftede».

Om Registrets Indretning indeholder ellers Forordningen kun i § 3, at, saa ofte noget Adkomstbrev thinglyses for fast Ejendom, skal Skriveren notere hos i Registret den forrige eller følgende Ejers Navn. § 6 befaler Skriverne ogsaa at forfærdige Registre, som anført, til de ældre Pante- og Skjødeprotokoller, hvilke, saafremt de var indsendte til Amtsarkivet, i dette Øjemed atter skulde udleveres Vedkommende for derefter at forblive ved Thinget (Skriveren eller Lagmanden).

Denne Forordning hviler paa et af den daværende Generalprokurør, den bekjendte Jurist, Andreas Højer, forfattet Udkast af 3dje August 1737. Den ydre Anledning hertil var en Etatsraad Landorphs store Besvigelse af sine Kreditorer, der lettedes ved en Landsthings-Skrivers falske Attester af Panteprotokollerne. Rygtet herom havde allerede stærkt svækket Pantebøgernes Kredit; lignende var ogsaa tidligere hændt, og det var værre at have Pantebøger, som behandledes falskelig, end, som blandt Adelen i Hertugdømmerne, ingen. For saavidt muligt at sikre mod saadant foreslog da Højer en Forordning i alt væsentligt af samme Indhold som den senere udgivne, uden nogen særlig Motivering af de enkelte Paragrafer. Udkastet approberedes med en liden Forandring af Kongen under 4de Oktober 1737 for at udfærdiges som Forordning for Danmark. Højer indstillede imidlertid strax efter, at Forordningen maatte udvides til Norge, hvilket kunde ske med faa Forandringer. Under 11te Oktober 1737 resolveredes det da at sende den projekterede Forordning til den norske Statholders Erklæring, hvilket ogsaa skete ved et Missive til Grev Rantzau af 18de Novbr. s. A. Erklæringen synes kun at være af Interesse, forsaavidt den allerede foreslaar at udfærdige en Lov om Matrikulering og Opmaaling i Kjøbstæderne[1]).

---

[1]) Forøvrigt kan mærkes, at Statholderen ønskede afgjort i Frdn., om det alene er «frit Jordegods», som sælges eller pantsættes af Adelige, eller om det er tilstrækkeligt for hint Begreb, at Godset er solgt med

Udkastet modtog nu de Tillæg og Forandringer, der var fremkaldte af de særlig norske Forholde. Men dette blev dog gjort saa ufuldkomment, at Sporene af, at den egentlig var tænkt alene at gjelde for Danmark, ikke er udslettede. Der blev ogsaa gjort enkelte Forandringer, som tillige vedkommer Danmark, idet Højer paany havde Udkastet til Erklæring. Navnlig kan mærkes, at § 4 blev helt, §§ 7 og 9 tildels omarbejdede, § 6 sidste Punktum og § 11 s. P. tilføjede.

Om enkelte Punkter i Udkastet blev der afæsket Højer en særskilt Erklæring. Af størst Interesse er her hans Svar paa Spørgsmaalet, om ikke Pantebøgerne i Danmark kunde føres saaledes, som det ved General-Konstitutionen af 10de September 1734 var bestemt for Hertugdømmerne (jfr. ovenfor S. 102). I hans Erklæring heder det herom væsentlig følgende:

Pantebøgerne i Fyrstendømmerne har tilforn paa mange Steder været og er nu overalt efter Forordningen saaledes indrettede, at de er forskjellige fra de danske i:

1) I Fyrstendømmerne er 2 Protokoller: en, hvor hver Debitor har sit eget Folium, som er den rette Panteprotokol, og en, hvori alle Panteforskrivelser *copialiter* er indførte. I Danmark og Norge er kun en Proto, kol, nemlig den sidste, hvorimod Registret, enten i Bogen selv eller *aparte*, gjør den Tjeneste, som den rette Pantebog i Fyrstendømmerne skal gjøre [1]).

2) Pantebogen i Fyrstendømmerne holdes af Amtsforvalteren; Thinglysning bruges ikke, men Brevene indføres hver Dag i Bogen, eftersom de anmeldes.

3) Pantebogen i Fyrstendømmerne er indrettet paa Debitorernes Navn og ej paa de pantsatte Eiendomme, siden der ingen Protokoller føres for Adelen og forøvrigt Indbyggerne ej besidder store Sædegaarde og Godset ej maa skilles fra disse. I Danmark og Norge er det uforbigjængeligt fornødent, at Pantebogen og dens Register mere sigter og indrettes paa Ejendommens end paa Pantsætterens Navn. — — — — Det

---

Sigt og Sagefald fra Kronen, i hvis Hænder det end-nu maatte være; man havde havt Exempel paa Proces herom, naar Sigt og Sagefald var bleven skilt fra Ejendommen. Højer bemærkede hertil, at § 2 indeholdt den fornødne Regel; men at forklare, hvad der forstodes ved «frit Jordegods», var denne Frdn. uvedkommende.

[1]) Det er uklart, hvorvidt H. her tænker paa de forhen brugelige ufuldkomne Registre ved Landsthingenes og enkelte Hjemthings Pantebøger eller paa den Tilstand, der vilde fremkomme efter den foreslaaede Forordning. Ordene «i Bogen selv» synes tyde paa det første; men Frdn.s § 5 taler for det sidste. Isaafald har Højer nærmest tænkt sig et Register til hvert Bind af Pantebogen, saaledes som det ogsaa gjerne blev ført i den første Tid efter Forordningen.

kan vel lade sig her ligesom i Fyrstendømmerne gjøre, at hvert Navn i disse Registre faar sit eget Folium, saavidt Pantebøgerne i Kjøbstæderne og ved Hjemthingene paa Landet angaar, hvor ej er saa meget at protokollere. Men ved Landsthingene vilde den Vanskelighed møde, at ved Provinsernes store Udstrækning slig en Pantebog vilde blive af en uendelig Vidløftighed.

Hvis man holdt paa Uniformiteten, var det dog ej umuligt; men det henstilledes da, at Panteregistret blev indrettet paa Eiendommen og ej paa Debitor og siden desuden tilstrækkelig Registre deraf saavel over Debitorer og Kreditorer som over Eiendommene *specialissime* forfattes[1]).

Det er mærkeligt af denne Erklæring at se, hvorledes Slesvigeren Højer har været uvidende om, at der dengang dog fandtes Realregistre ikke blot i adskillige holstenske Byer, men ogsaa i Flensborg og Haderslev (jfr. ovenfor S. 102). Om end vistnok Exemplet fra Slesvig og Holsten tør have bidraget til, at han overhovedet søgte Panteregistre indførte i Danmark, kan han altsaa ikke have hentet Tanken om sine nye Realregistre fra Hertugdømmerne; sandsynligvis skyldes den Nordtyskland, hvor H. jo i Begyndelsen af Aarhundredet opholdt sig længe under en Studiereise. Mærkes kan det ogsaa, at den første preussiske «Hypotheken-Ordnung», der indførte Realregistre for hele Monarkiet og vistnok var den vigtigste hidtil udkomne Lov om Gjenstanden, — hvorfor den vel ogsaa har vakt adskillig Opsigt, — var udkommen ikke saa længe iforvejen (1722).

§ 26.

Panteregister-Forordningens Efterlevelse i Danmark.

Gjennemførelsen af det vigtigste Bud i Frdn. 7de Febr. 1738, om Indrettelsen af Realregistre, blev i Danmark meget slet. Det fremgaar af Frdn. selv, at de ikke foreskreves uden for Landet, og Ordene i § 2 kunde endog forstaaes saaledes, at de her blot skulde føres ved Landsthinget og for det derunder hørende Gods (jfr. «paa Landet eller ved Landsthingene»,

[1]) Det maa herved erindres, at det af Højer allerede tidligere fremsatte Udkasts § 2, første Del, ordlydende stemte med Forordningens Text sammesteds. Alle de her givne Oplysninger om Forarbejderne er hentede fra det danske Rigsarkiv.

«ej alene Hovedgaarde, men Byerne»), og det fremgaar virkelig ogsaa af Højers ovenanførte Erklæring, at han selv egentlig kun har tænkt paa Landsthingene, hvor dengang endnu den allermeste Thinglysning foregik for Landets Vedkommende. Man maa derfor ikke undre sig over, at der i hele det 18de Aarhundrede, saavidt vides, aldeles ikke anlagdes Realregistre ved de danske Hjemthing paa Landet. Derimod skulde man saa meget mere efter Indholdet af § 2 jfr. 3 have ventet, at der nu blev ført ordentlige Realregistre ved Landsthingene, hvor Hovedgaarde, Jordegods (i Betydningen af en Samling Gaarde) og Landsbyer fik sin særskilte Plads, om ikke netop et virkeligt «Folium». Dette blev dog — formodentlig især som Følge af Lovbudets Uklarhed (jfr. nedenfor S. 33) — kun Tilfældet i meget ufuldkommen Grad. Herom skal oplyses følgende:

1) Viborgs Landsthing er det, som gik længst i Retning af Realfolier. Man indrettede her, overensstemmende med Frdn. 7de Febr. 1738 § 6, Registre til de ældre Panteboger fra og med 1690, nemlig i Regelen et særskilt Bind Register for hvert Bind af Pantebogen. Hvert Bogstav i Alfabetet havde mange Blade i Registret. Schemaet vil forstaaes af følgende Aftryk af en Del af en Side vedkommende Bogstavet A i det første Register (for Pantebogen 1690—2).

Det ældste danske Realregister (Viborg Landsthing 1750).

Debitorers og Creditorers Navne.	Hoved- og enlige Gaarde.	Skove og Møller.	Tiender.		Byer og Huse.
			Kirke-	Konge-	
Anna sal. B. 7. 10[1]). Alexander Grubbe 35. 306.	Aggerholm i . . . Sogn 13 Asbeckhede 38.				Alstrup By i . . . . . . 50. 149.

[1]) Tallene henviser til vedkommende Brevs Plads i Pantebogen.

Ganske paa samme Maade er alle de følgende Registre førte indtil 1752, idet det, saavidt jeg har kunnet se, alene er en sjelden Undtagelse, naar man finder. Spor af et Slags Extrakt. At alle disse Registre, som gjelder Tiden før Frdn. 7de Febr. 1738, først er forfattede efter denne Forordning, er aldeles utvivlsomt paa Grund af Indretningen og Haandskriften. Den sidste viser uimodsigelig, at det hele er skrevet med samme Haand omtrent paa en og samme Tid, formodentlig noget efter 1750, og Rubrikernes Overskrifter gjengiver jo ligefrem de enkelte i Frdn. § 2 opregnede Gjenstande, som skulde have Plads i Registret.

I det Register for Viborgs Landsthing, der begynder med 1752, finder man derimod smaa Extrakter under Ejendommens Rubrik, f. Ex. under «Hovedgaarde»:

Auensberg Hovedgaard

beliggende udi . . . .

38 [1]) / 2	Solgt af Kommerceraad Steen Jørgensen til sin Søn Steen Steensen ved Skjøde og Kjøbekontrakt samt Skifteligning dat. 9 Okt. 1752.
179	Obl. dat. 26 April 1754.

Astrup Hovedgaard

beliggende i . . . .

63	Tilhører Sr. Peder Malling. Obl. dat. 2 Maj 1753.
715	Obl. dat. 2 Januar 1757.

Det maa imidlertid nøje fastholdes, at hver af disse Ejendomme med Extrakter kun optager en mindre Del af den ovenanførte Rubrik «Hovedgaarde» paa den enkelte Side, og selv i dette Register, der er det længst udviklede af alle mig bekjendte danske Registre paa Landet fra forrige Aarhundrede, har man altsaa kun et Realfolium i Svøbet.

Væsentlig den samme er Indretningen endnu i Viborgs Landsthings sidste Panteregister i Begyndelsen af dette Aarhundrede (1804).

[1]) Sigter til vedkommende Folium i Pantebogen.

Ved Siden af de her omhandlede Registre er der bag i hvert Bind af Pantebogen efter 1738 et udførligt Sagregister eller, som dets Titel senere bliver: «Register over Proklamationer, Stevninger, Arvs- og Gjeldsfragaaelser etc., som findes i denne Protokol, men ej i Hovedregistret er anført».

2) Fyens Landsthing. Her er der efter Frdn. 1738, formodentlig i 1744, paa Grundlag af det ovenfor S. 114 nævnte samtidige Register udarbejdet nye Registre i særskilte smaa Bind til hvert Bind af Pantebogen fra 1684 af. De er ganske ligesom de ældre væsentlig førte som almindelige alfabetiske Personalregistre, med flere Blade for hvert Bogstav og med en kort Extrakt af vedkommende Brev ved hver nævnt Person. Ved hvert Bogstavs Slutning er Register for «annullerede» Dokumenter indtil 1744. Man finder dog ogsaa, som i de ældre, de Byers Navne, hvori Gaarde var pantsatte o. s. v., — under samme Bogstavs Folium som Personerne. Der er desuden særskilte Folier for Proklamata, Stevninger, Arv- og Gjeldsfragaaelser etc. med Personalregister for hver af disse Rubriker. Registrene fortsættes da saaledes senere den hele Tid.

3) Sjællands Landsthing synes ikke at have udarbejdet nye Registre for den ældre Tid. Men efter Forordningen begynder man, med Pantebogen 1734—61, at udvide det ovenfor nævnte alfabetiske Register foran i hvert Bind af denne saaledes, at det for hvert Bogstav indeholder om hverandre Gaarde og Personer, med de samme korte Extrakter, og paa denne Maade førtes de da ligetil Slutningen (1805).

4) Lollands og Falsters Landsthing kan ikke sees at have udvidet sine før omtalte Registre eller taget noget Hensyn til Frdn. 1738. Men som nævnt er de, saavidt sees, tabte fra 1761, saa at man ikke kan vide, hvorledes de senere har været indrettede.

Det vil altsaa sees, at man selv ved Landsthingene kun meget ufuldkomment opfyldte Forordningens Bud.

Ved Hjemthingene paa Landet har man sandsynligvis indtil 1805 alene ført Personalregistre. Enkelte af disse, som jeg har seet, er imidlertid ganske udførlige. Saaledes har Kjøbenhavns Amts søndre og nordre Birk et, formodentlig i 176*, indrettet alfabetisk Personalegister over

alle Adkomstbreve, der gaar tilbage til 1695, med ganske udførlige Extrakter, hvor der er tilføjet Bemærkning om den følgende Ejer, f. Ex.:

A.

Ao. 1700 dat. 7 Febr., læst 15 Marts	Andreas Jakobsen . . . . til Anne W. udg. Skjøde paa en Vandmølle udi Kongens Lyngby. — [Efterf. Ejer Johan G., Skjøde læst 1723 [1]).]	Folio 64

Desuden findes der et ganske lignende, men formodentlig lidt yngre Register over Pantebreve, der har været benyttet til 1791. Senere følger da flere Sæt lignende Registre, men stedse udførligere, indtil 1850, da de nuværende Realregistre anlagdes.

Det fortjener i denne Sammenhæng at mindes, at den senere Lovgivning i det 18de Aarhundrede selv bidrog til at fremhæve Personalregistret, navnlig Pl. 18de Januar 1788, der for Arrester, Namsdomme o. s. v. kun bød Thinglysning ved det personlige Værnething og Førelse af særskilte «alfabetiske» — det vil vistnok her sige personlige — Registre (jfr. nu derimod dansk Frdn. 27de Januar 1839, se nedenfor); ligesaa vedblev man at praktisere Thinglysning af Bestallinger efter Kammerrets-Ordningen paa lignende Maade (jfr. Aagaard Thinglysnings- og Protokollationsvæsenet, Kbhvn. 1861, S. 11). Dog bør det ogsaa mærkes, at Kancelliet allerede i en Promemoria af 3dje Marts 1793 til Stiftamtmanden i Fyen angaaende Pantebøgerne i Aasum m. fl. Herreder udtalte, at «Margin ej behøves, men at derover maa føres Registre, ligesom i begge Henseender ved Kjøbenhavns Hof- og Stadsret forholdes». Dette indeholdt altsaa (jfr. nedenfor § 27) en Opfordring til at føre Realregistre; men rimeligvis har den været for svag til at have havt nogen synderlig Indflydelse.

Da alle Thinglysninger paa Landet i 1805 blev henlagte til Hjemthingene, skulde man ventet, at Realregistre efterhaan-

[1]) Det indklamrede er en senere Tilføjelse. — Jeg har Hr. Birkedommer Oldenburg at takke for velvillig Imødekommen ved mine Undersøgelser.

den blev indrettede. Kanc. Cirk. 19de Juli 1817 synes ogsaa at gaa ud fra, at saadanne føres paa Landet. Men som det oplyses i Forarbejderne til Frdn. 28de Marts 1845 (dansk Collegialtidende 1845, S. 337 ff.), forstodes i Danmark endnu dengang Frdn. 7de Febr. 1738 § 2 saaledes, at paa Landet var Retsskriverne ikke pligtige at holde Realregistre uden for Hovedgaardene, hvorfor fremdeles alfabetiske Navneregistre for Personer, tildels med Extrakt af de thinglyste Breve, for det meste alene brugtes. Det kan ogsaa mærkes, at Kancelliet ved Cirk. 12te Febr. og 21de Maj 1805 kun havde befalet Landsthingene at oversende Hjemthingene alfabetiske Registre over de thinglyste Breve, hvad der naturligvis væsentlig bidrog til Indrettelsen alene af Personalregistre (Aagaard l. c. S. 11—12).

Det nysnævnte Kanc. Cirk. af 1817 havde neppe heller væsentlig fremmet Realfoliernes udvidede Brug, ialfald paa Landet. Efter Modtagelsen af de ved Cirkulæret fremkaldte Erklæringer fandt Kancelliet det rigtigst foreløbig intet videre at foretage for Realregistrenes[1]) Udbredelse. Sagen var nemlig, at Indrettelsen af ordentlige Realregistre paa Landet i større Udstrækning strandede paa den samme Hindring i Danmark, som havde opholdt Reformen i Hertugdømmerne og i saa mange tyske Lande — Manglen af en i dette Øjemed brugbar Matrikul eller andet Middel til at individualisere det enkelte faste Gods[2]). Ved Hovedgaarde og visse andre Ejendomme kunde dette ske, men ikke lettelig ved den store Mængde Bondegods; Forordningen af 1738 § 2 havde jo ogsaa kun foreskrevet i Registret at aabne særskilt Plads for «Byer» (Landsbyer), ikke for de enkelte Gaarde inden disse.

[1]) Det eneste Resultat blev Frdn. 27de Januar 1839 om, at Arrester og Namsdommes Thinglysning i Tilfælde ogsaa skulde ske ved fast Gods' Værnething og noteres paa Realregistret; jfr. ogsaa næste Note.

[2]) Jfr. hermed ogsaa Stampe Erkl. V. 83, om de Vanskeligheder, der i 18de Aarhundrede var ved Registrenes Førelse: «Fornemmelig Bøndergaardene i en Landsby ikke engang er adskilte ved visse og bestandige Numere, men maa alene benævnes med Ejerens eller Beboerens Navn». — Det kan mærkes, at for at prøve, om tilfredsstillende Realfolier allerede nu kunde indføres, blev det ved Reskr. 25de Jan. 1822 paalagt Herredsskriveren i Thybjerg (ved Nestved) forsøgsvis at anlægge saadanne.

I hvilken Udstrækning der efter Forordningen af 1805 anlagdes Realregistre ved Hjemthingene for Hovedgaarde o. s. v., kan jeg ikke nærmere oplyse. De faa Jurisdiktioner, hvis Arkiv jeg har besøgt, giver ikke Indtryk af, at man ved de Ejendomme, som dog med Lethed kunde individualiseres, gjennemførte Forordningen paa nogen Maade, som kan sammenlignes med dens Gjennemførelse i de fleste norske Jurisdiktioner (jfr. nedenfor § 33). Noget ordentligt Realfolium har jeg ialfald ikke seet, i det højeste en Blanding af Real- og Personalfolier, idet Byer og enkelte Gaarde har sine Afdelinger efter Alfabetet, hvorunder der da atter findes alfabetiske Personalregistre.

Imidlertid er det sikkert, at der allerede i de første Aartier af Aarhundredet efterhaanden var blevet indført virkelige Realfolier ogsaa i en Del Landjurisdiktioner (om Byerne se næste §), som det synes, især paa Sjælland. Under Forhandlingerne paa Østifternes Stænderforsamling 1844 angaaende Udkastet til den senere Frdn. 28de Marts 1845 oplyste nemlig A. S. Ørsted som Kommissarius, at han paa en Inspektionsrejse i Sjælland «for en Række af Aar siden» blev bekjendt med, at der «i mange Jurisdiktioner allerede havdes tilforladelige Realregistre». Ogsaa flere Herredsskrivere oplyste, at der i deres Distrikt fandtes Realfolier. I enkelte Jurisdiktioner synes ogsaa Kancelliet at have paalagt Realfoliers Anlæg. Hvorvidt disse Registre førtes for andet Gods end Hovedgaarde, findes der imidlertid ingen sikker Oplysning om; ialfald sommesteds synes det dog at have været Tilfældet. Jfr. hermed «Tidende for Forhandlinger ved Provinsialstænderne i Sjælland o. s. v.» 1844, S. 2267—8, 2281; jfr. ogsaa Stændertidende for Nørre-Jylland 1842, S. 770, 1347—8 og 1354—5 og nedenfor S. 141, samt Ørsted i Jur. Tidsskr. XVI. 2. 211—12 og 329—30.

§ 27.

Realregistre i Kjøbenhavn og andre danske Stæder.

I. Der er hidtil kun talt om Panteregistrene paa Landet i Danmark. Som antydet befaler Frdn. 7de Febr. 1738 § 2 for Kjøbstæderne kun Førelse af Personalregistre. For Kjø-

benhavn kom der imidlertid snart en særegen Lov. I denne Stads Pantebogskontors («Hof- og Stadsrettens Brevskriverkontor», jfr. Frdn. 15de Juni 1771 § 14, Regl. s. D. §§ 12 og 17) Arkiv[1]) har man en Række Skjødeprotokoller fra 1681 og en anden Række Pantebøger fra 1687, idet de tidligere formodentlig er brændte. Bag i hvert Bind af disse finder man alfabetiske Registre over Skyldnernes o. s. v. Navne. Hermed fortsatte man efter Frdn. 1738, uden at det kan sees, at denne har har gjort Registrene udførligere. Deres Ufuldkommenhed ledede imidlertid til følelige Tab, forvoldte ved Panteattesternes Unøjagtighed. Byfoged og Byskriver androg derfor med Tilslutning af Magistraten i 1758 om, at Indrettelse af Realregistre maatte blive lovbefalet, hvilket saa meget lettere lod sig gjøre i Kjøbenhavn, som Husene der allerede forlængst havde sine Matrikul-Numre.

Generalprokurør Stampe, til hvis Erklæring Forslaget blev sendt, udtaler derom følgende, der endnu er af Interesse (Erkl. II. p. 532):

«For det øvrige maa jeg tilstaa, at jeg anser dette Forslag for saa godt og nyttigt, saa jeg af Hjertet ønsker, at det ej alene snart maatte blive iværksat i Kjøbenhavn, men at det og efterhaanden maatte blive indført i de andre Stæder udi Danmark, saavel udi Kjøbstæderne som paa Landet. Efter den hos os værende, i sig selv meget ypperlige Indretning, bør Panteprotokollerne indeholde en *historia immobilium*, forsaavidt angaar, hvem der enten have ejet eller havt en Ret *(Jus in re)* i dem.

Af en Panteprotokol bør jeg alle Tider kunne erfare om enhver Gaard, Hus, Jord, Grund eller anden fast Ejendom, som sorterer derunder, hvem der enten ejer eller har ejet den? hvem der enten har havt en Panterettighed eller anden saadan ligegjeldende Rettighed i den?

Dertil udfordres, at ethvert *individuum* blandt *immobilia*, f. Ex. Gaard, Hus, Grund etc., i Panteprotokollen saaledes bestemmes og specificeres, saa det umulig kan forvexles med noget andet; thi derved bortfalder Nytten af den hele Indretning».

Overensstemmende med Forslaget udkom da kgl. Resol. 27de Juli 1759, meddelt i Raadstueplakat af 1ste August s. A., saalydende:

«De i Kjøbenhavn holdte Pantebøgers Register skal forandres og i dets Sted 12 nye Protokoller indrettes, nemlig en for hvert af Stadens

[1]) Jeg har Brevskriveren Hr. Nielsen at takke for velvillig Imødekommen ved min Undersøgelse og for forskjellige Oplysninger.

Kvarterer, hvori alle Gaarde og Huse efter deres nu havende nye Matriculs-Nummere skal anføres, og derved tillige tilføjes de gamle Matriculs-Nummere, samt om det er jordfrie Grund, eller hvad Jordskyld deraf svares og til hvem; og saa ofte med Grunden sker Forandring, enten at en Grund bliver delt i 2de eller og 2de eller flere Grunde blive lagt sammen til en, skal saadan Forandring strax i Pantebogen paa behørigt Sted annoteres. Til den Ende skal enhver, som ejer nogen Gaard eller Hus i Kjøbenhavn, lade sit derpaa havende Skjøde forevise Stads-Conducteuren, som derpaa uden Betaling skal under sin Haand tegne Stedets gamle og nye Matriculs-Nummere, samt i hvad Quarteer og Gade det er beliggende; hvorefter enhver skal efter Advarsel lade deres Skjøder og Adkomster forevise i Byskriver-Stuen og der give den fornødne Oplysning. Og skal enhver herefter være tilforbunden i deres udgivende Skjøder og Pante-Obligationer at anføre Stedets Quarteer og Matriculs-Nummer.»

Det fremgaar heraf, at heller ikke denne Plakat gav nærmere Forskrifter om de nye Realfoliers Indretning.

Schemaet for Kjøbenhavns ældste Realregister[1]), der allerede fortes i meget store Folianter, vil sees af den nedenfor indtagne Udskrift af en Side[2]) (se S. 127).

Til Forklaring heraf maa det mærkes, at man i Kjøbenhavn ved «Pantebog» ikke forstaar den samme Protokol, der ellers i Danmark og Norge kaldes saaledes — denne kaldes nemlig her «Kopibog», — men en ligefra 1709 særskilt ført Bog med Uddrag i kronologisk Orden af de thinglyste Breve, noget udførligere end det, der findes i Thingprotokollerne. Til denne «Pantebog»[3]) henvises der gjennem de ovenfor anførte Tal, og Registrets («Matrikulregistret», som det her gjerne kaldes) Anførsel af Heftelserne er saa kortfattet, fordi man har ønsket saa meget som muligt at spare Plads og fordi man altsaa har ført en særegen Extraktprotokol.

Dette gamle Schema ligger endnu væsentlig til Grund for det kjøbenhavnske Realregister, da Frdn. 28de Marts 1845 forsaavidt ikke blev gjort gjeldende for denne Stad. Dog har man nu — formodentlig som Følge af en af denne Forord-

[1]) Hvert Bind har saadan Titel: «Register indrettet efter Stadens nye og gamle Matrikul-Numer over disse Pantebøger, forsaavidt som vedkommende i . . . . . Kvarter liggende Gaarde og Huse som Byggepladse.»

[2]) Denne er velvilligen for mig tagen af Cand. jur. V. Nellemann.

[3]) I denne findes de samme alfabetiske Registre over Debitorer o. s. v. som i saa mange gamle norske og danske Pantebøger.

Kjøbenhavns Realfolium af 1759 ff.

	Fol. 1.
Huus paa Hjørnet af Nørregade og Klædeboderne, hvoraf svares aarlig Jordskyld til den Sællandske Bispe-Stol 5 Rdr. og til Minist. H.[1]) af 1 Rd. 2 ℔. Ao. 1796 den 25 April er læst et Skiøde, hvorved den halve Deel af Grunden No. 245 i dette Qvarteer er henlagt til denne Grund.	Gamel Matriculs No. og Nye 1. — 1. og det Halve af 245. Pante Bøggernes Nore og Folia.
Tilskiødet d: 3 Februarii Ao. 1710 Jens Pedersen Anne Axelsdatter ved Testamentarv Christen Nielsen Bondgaard Hendes Mand Kirstine Tostrup Hans Enke Henrik Hansen Isenkr: Eftermand	9—299 = 2000 Rdr. udgjort 11.—127 = 400 Rdr. udgjort 17.—104 = 1536 Rdr. 2 ℔. 12 β udgjort
Tilskiødet 25 Januarii 1796 Henrich Hansen Isenkræmersvend	o: 16—408 = 4000 Rdr. udslettet 17— 67 = 2000 Rdr. udslettet » —383 = 2000 Rdr. udslettet 16—437 = en Declaration udslettet 21—324 = 2000 Rdr. udslettet
For 38000 R. Tilskiødet 3die Februarii 1812 Daniel Schiötz . . . . Samme Dag er læst en Kong Bevilling at han maa være myndig uagtet han ej er 25 Aar gl.	 24—365 = 8000 R. » —365 = 22500 R. » —393 = 8000 R. udslettet.

[1]) ɔ: *Ministerium Hafniense* (Kjøbenhavns Præsteskab).

Schemaet i Aal-

3dje

Bygningernes No. og Gaden, hvor de ere beliggende.	Ejerne og de dermed forefaldne Forandringer.		Bygningerne med deres Tilliggende.	Grund-Taxten.

nings Regler, jfr. nedenfor S. 134 — en særskilt Rubrik for Servituter med udførlige Extrakter, ligesom disse ogsaa er blevne fyldigere i Adkomsternes Rubrik.

Det vil let opdages, at det kjøbenhavnske Realfoliums Indretning — samtidig med, at den ogsaa frembyder flere Ejendommeligheder — minder adskillig om Hamburgs «Hauptbuch» (ovenfor S. 76), og det ligger nær at gjætte paa, at det første Schema er forfattet med Kjendskab til denne[1]. Om her virkelig foreligger en Efterligning, er dog vanskeligt at sige med større Sikkerhed. Usandsynlig er den jo ikke, naar det erindres, i hvilken levende Forbindelse Kjøbenhavn ogsaa paa den Tid stod med Hamburg, og hvilken Indflydelse denne Stad havde paa det danske og norske Forretningsliv i det hele. Det bør ogsaa nævnes, at den i Kjøbenhavn saakaldte «Pantebog» (Extraktprotokol) minder meget om de hamburgske Consensbücher (jfr. ovenfor S. 33).

II. I de andre danske Kjøbstæder blev da længe ifølge Frdn. 7de Febr. 1738 § 2 alene ført Personalregistre, hvilke ialfald sommesteds (f. Ex. i Aalborg) efter Frdn. § 6 blev førte saa langt bagover i Tiden, som Panteбøger fandtes (i Aalborg 1690). Kanc.-Cirk. 19de Juli 1817 synes især at have Kjøbstæderne for Øje, naar det anbefaler Førelse af Realregistre, og det oversendte ogsaa til Efterligning det kjøbenhavnske Schema. Men da Cirkulæret bad om Erklæring angaaende hele sit

[1]) Paa den anden Side bør nævnes, at Rostocks i 1814 anlagte Realfolium minder ikke lidet om Kjøbenhavns (jfr. ovenfor S. 35); hvorvidt man i Rostock har kjendt det ældre kjøbenhavnske, ved jeg ikke.

borgs ældste Realregister.

Rode.

De derpaa værende Heftelser og hvad Forandring dermed forefalder.	Andre med Ejendommene forefaldende Forandringer.

Indhold, kunde det neppe forstaaes som befalende. Hvorvidt det har bidraget til Realregistrenes Udvikling i Kjøbstæderne, ved jeg ikke; sandsynligt er det neppe, at det kjøbenhavnske Schema har været efterlignet, siden ingen Antydning dertil findes i Forarbejderne til Frdn. 28de Marts 1845 (se næste §). Derimod havde man i nogle Stæder, som det synes, aldeles paa egen Haand i den første Del af Aarhundredet begyndt at indrette Realfolier efter ganske andet Schema end det kjøbenhavnske. Jeg har selv fundet saadanne i Aalborg og Aarhus.

I Aalborg blev, som det synes, lige efter 1800 anlagt et Realregister med et meget udførligt (skrevet) Schema, der — om end noget mere simplificeret — minder meget om det ældste preussiske af 1722 eller endnu mere om det næstældste af 1750, fra hvilket det maaske ogsaa middelbart eller umiddelbart kan stamme. Det lyder som ovenstaaende Schema.

I 1820—30 blev anlagt et nyt Register efter et noget forandret, endnu lidt udførligere (trykt) Schema, hvor man saaledes ogsaa finder særskilte Rubriker for Kreditorernes Navne og for «Domme, Forlig, Udlæg m. v.»; det varede til Indførelsen af det nuværende. Ogsaa for Budolfi Landsogn og Nørre-Sundby, som dengang tilhørte Aalborg Kjøbstad, anlagdes samtidig Realregistre, hvor Foliet var betegnet med Gaardmandens Navn i Mangel af Husnumer.[1]).

[1]) Jeg har Hr. Byfoged Rahlff at takke for velvillig Imødekommen ved mine Undersøgelser.

Aarhus ældste

Ejendommens Forsikrings og Hus Nr.	Det gamle Hus Nr.	Rode og Gade	Ejerens Navn	Kjøbesummen for Ejend.	Skjødets Udst. og Thgl.-Dat. samt Skjødeprot.-Nr. og Fol.	Anmærkninger m. H. t. Ejendommen
						(Her staar f.Ex.Rigsbankheftelsen.)

I Aarhus, hvor man tidligere kun havde et kortfattet Personalregister bag i hver Pantebog (ligefra 1671), blev mellem 1820 og 30 anlagt et Realregister, som først for ca. 10 Aar siden er afløst af det nuværende. Det har, som det sees af ovenstaaende Aftryk, et endnu langt udførligere (trykt) Schema end det aalborgske, som (fortrinsvis i sin anden Udgave) maaske har været benyttet ved dets Udarbejdelse[1]).

Efterat jeg gjennem egne Undersøgelser saaledes havde bragt paa det rene, at man ialfald i enkelte danske Kjøbstæder udenfor Hovedstaden havde anlagt Realfolier længe før Frdn. 28de Marts 1845, tilskrev jeg Byfogderne i de fleste større Stæder for at erfare, om dette ikke ogsaa andetsteds kunde være Tilfældet. Efter deres velvillige Meddelelser kan jeg da oplyse, at der i den første Del af Aarhundredet ialfald[2]) ogsaa er anlagt Realfolier i: Helsingør (fra 1810, men kun ført for nogle faa Ejendomme; fuldstændigt Register

[1]) Der findes ogsaa, ifølge Meddelelse fra Hr. Byfoged Thorup, der velvillig har lettet mine Undersøgelser, to Konceptprotokoller til dette Register. Et Panteregister fra 1757—78, som efter Arkivets Katalog skulde være der, har ej nu været at finde.

[2]) For enkelte af de større Stæder kan jeg intet meddele. Ifølge Kommissærens (Ørsteds) Oplysning i Nørrejyllands Stænderforsamling skulde der i 1842 allerede findes Realfolier i adskillige eller endog de fleste Kjøbstæder (Stændertidende S. 1354 og 1571): det sidste er dog vistnok en Overdrivelse. Jfr. ogsaa Ørsted i Jur. T. XVI. 2. 211.

Realfolium.

Til hvem Ejendommen pantsættes.	Forskrivningens Udsted. og Thgl.-Dag samt Panteprot. Nr. og Fol.	De skyldige Kapitalers Beløb	Med hvilken Prioritet og, om yderligere Sikkerhed i Løsøre m. v.	Naar Forskrivn. er aflæst og hvor i Pantebogen annulleret.	Anmærkninger m. H. til Forskrivningen.

først fra ca. 1848), Roskilde (anlagt mellem 1808 og 1830), Randers 1819 og Korsør. Den sidste Stads Realregister har en særegen historisk Interesse. Som Følge af Frdn. 14de Maj 1768 «om $^1/_4$ pro Cento af det contribuable Hartkorns Værdi, saa og af Capitaler i Huse og andre visse Ejendomme aarlig indtil videre af Danmark»[1]) — der paalagde Retsskriverne at tilstille Oppebørselsbetjentene en Extrakt af Pantebøgerne, forsaavidt de udlaante Kapitaler angik — blev i Korsør allerede samme Aar anlagt et Slags Realfolium over Panteobligationer[2]).

Ifølge sin Titel blev dette Register uddraget af den da i Brug værende Pantebog fra 1737 og var bestemt til, foruden alle gjeldende Obligationer, at vise de aarlige Forandringer for at holdes «conform med den Magistraten tilstillende Extrakt». Registret var altsaa egentlig kun anlagt i fiskalsk Øjemed, men var indrettet som et Realfolium; hvert Hus fik efter sit Numer en Del af en Side (paa første Side 4, paa anden 6 Numere), der ligesom ved et «Folium» var bestemt til at udfyldes af kommende Obligationers Extrakt.

[1]) Ophævet ved Frdn. 30te Novbr. 1770, men gjentagen med nogle Ændringer 17de Juni 1773, indtil den endelig ophævedes ved Frdn. 4de Septbr. 1809.

[2]) Jeg skylder Hr. Borgermester Sylow, at jeg er kommen til Kundskab herom; han har ogsaa velvillig tilstillet mig Afskrift af et Par Sider saavel deraf som af det nedenfor nævnte Panteregister.

Denne var kort, men fordeltes paa flere Spalter eller Rubriker (Ejerens og Debitors Navn, Kreditors Navn, Pantebogens Folio, Obligationens Aar og Datum, Kapitalen og Anmærkning især om Udslettelser). I Begyndelsen af dette Aarhundrede gik da Registret (umiddelbart?) over til et almindeligt «Real-Panteregister», der i alt væsentligt — ialfald indtil 1824, da et nyt anlagdes — førtes som det foregaaende, dog saaledes, at hvert Folium var lidt større, og at ved Ejerskifte ogsaa Hjemmelsbrevet anførtes i Ejernes Rubrik; det kan forøvrigt ikke sees, om andre thinglyste Breve end Hjemmelsbreve og Pantebreve er anførte.

Denne det korsørske Registers Oprindelse har saameget større Interesse, fordi det er det eneste Tilfælde, hvor der, saavidt mig bekjendt, for Danmark kan paavises nogen Sammenhæng mellem ¼ pCt.-Skattens Indførelse og Realfoliernes Opkomst, medens en saadan for Norge maa antages at have fundet hyppigere Sted (jfr. nedenfor § 33). Muligt er det imidlertid, at den ved nærmere Undersøgelse ogsaa kunde paavises i andre danske Byer.

§ 28.

Frdn. 28de Marts 1845. De nuværende danske Realregistre.

De Vanskeligheder, som tidligere havde hindret en almindelig Indførelse af Realregistre paa Landet i Danmark, var for en væsentlig Del fjernede i den første Halvdel af vort Aarhundrede. Foruden at der i stor Udstrækning foregik Udskiftning af Jordfællesskab og i Sammenhæng dermed Udflytning af Landsbyer til enkeltliggende Gaarde — hvad der naturligvis ogsaa lettede Registrets Individualisering af Godset — maa det især fremhæves, at en ny og bedre Matrikul[1]) for Landet var udarbejdet ifølge Forordninger 10de Oktober 1802 og 15de April 1818 og sat i Kraft ved Frdn. 24de Juli 1840. De jydske Stænder androg derfor i 1842 om, at, hvor nye Registre trængtes, Realfolier maatte befales indførte,

[1]) Jfr. dog hermed Bemærkninger i Aagaard l. c. S. 39 ff. om, at den nye Matrikul ikke altid er skikket som Grundlag for Realregistrene.

hvorpaa et Udkast i 1844 forelagdes Provinsial-Stænderne. Efterat man havde taget Hensyn til disses Bemærkninger, udkom da Frdn. 28de Marts 1845 om Real- og Personalregistre (jfr. hermed dansk Collegialtidende 1845 S. 337 ff. og Stændertidenden for Nørrejylland for 1842 og for begge Stænderforsamlinger for 1844). Ifølge dens § 16 skulde dog de nye Realregistre kun indføres, hvor alligevel nye Registre maatte udarbejdes, og ellers blot, hvor der var en bestemt Trang dertil. Fæstegodset skulde først faa Folium, naar det gik over til Selvejendom, hvilket naturligvis var en væsentlig Indskrænkning.

Selv efter 1845 er da Realfolier først langsomt indførte i Danmark. Dette gjelder endog om Kjøbstæderne. Saaledes fik ifølge velvillig Meddelelse fra vedkommende Byfogder Horsens Realregister i 1858[1]), Ribe i 1865[2]), ja, Viborg endog først i 1889. Der findes ogsaa fremdeles nogle danske Jurisdiktioner, hvor Realfolier slet ikke er indførte[3]). Til Forklaring heraf fortjener det dog at mærkes, at mange af de danske Nominalregistre ifølge de paa Stænderforsamlingerne fremkomne Oplysninger har været forholdsvis meget gode; sommesteds har der endog, som i Hertugdømmerne, været ført særskilt Folium for hver Person (jfr. Viborg Stændertid. 1842 S. 775).

I Kjøbenhavn er, som før nævnt, det ældre Schema forblevet i det væsentlige uforandret, da det af Forordningen ansaaes fyldestgjørende.

Ifølge Frdn. § 2 skal enhver Ejendom have sit særlige Folium eller sin særskilte Plads i Registret; men denne kan efter Omstændighederne bestaa af en eller flere Sider eller endog kun af en Del af en Side. Det Forordningen led-

[1]) Indtil dette Aar havde man kun et alfabetisk Navneregister i hvert Bind af Pantebogen.

[2]) Ribe havde fra 1748 til 1812 kun Navneregister i hvert Bind af Pantebogen, fra 1812 et særskilt Navneregister, der gik tilbage til 1738.

[3]) Ifølge velvillig Meddelelse fra H. Exc. Justitsminister Nellemann, hvem jeg ogsaa skylder enkelte andre Oplysninger. — Det kan bemærkes, at der i det danske Justitsministerium ikke findes en saadan Protokol over Panteregistrene som den, der føres i det norske Justitsdepartement (jfr. nedenfor § 34).

sagende Schema har optaget den andetstedsfra bekjendte Tredeling (jfr. Frdn. § 9). Det skal nemlig bestaa af 3 Rubriker: 1) for Ejendommen eller Gjenstanden, hvor alt optages, som tjener til at individualisere og nærmere betegne denne, herunder ogsaa Fortegnelse over Grundbyrder og Servituter; 2) for Adkomster; 3) for Heftelser, herunder ogsaa Kjøbe- og Lejekontrakter samt ny Stiftelse af Servituter o. desl. Det nærmere vil erfares af nedenstaaende Aftryk af det Forordningen ledsagende Schema (S. 145). Det vil deraf sees, hvad der ogsaa er udtrykkelig sagt i Frdn. § 2, at Rubrikerne ikke skal indrettes ved Siden af hinanden, men efter hinanden i vertikal Retning. Da imidlertid Forordningen ganske overlader Retsskriverne, om Foliet skal føres paa en eller flere Sider, følger naturligvis heraf, at den ene Side kan komme til helt at optages af Heftelser, — jevnsides med den første Side, der optages af Ejendommen og Adkomster. I Praxis har man ogsaa oftere gjort nogen Afændring i selve Schemaet. Jeg har saaledes i flere Jurisdiktioner forefundet et Schema, der omtrent er som Aftrykket S. 146—7; dog er der ogsaa her indbyrdes mindre Afvigelser. Det vil deraf sees, at man har udskilt Servituter o. desl. til en egen Rubrik i Lighed med det preussiske Schema af 1783 (jfr. ovenfor S. 84); en saadan fandtes forøvrigt ogsaa allerede optagen i enkelte danske Realfolier før 1845 (jfr. nedenfor S. 141). De forskjellige mindre Rubriker, som findes S. 146 til Forskjel fra det officielle Schema, er vistnok ogsaa optagne fra ældre danske Registre[1]).

Allerede af Motiverne til det kongelige, Stænderne forelagte, Lovudkast sees det, at Forordningen og dens Schema er forfattet med Kjendskab til fremmede Grundbogslove og Realfolier, om end dette kun fremgaar negativt deraf, at

[1]) Foruden til de ovenfor S. 128 ff. aftrykte Schemata for Aalborg og Aarhus kan her henvises til nogle Schemata, som fremlagdes ved Viborg Stænderforsamlinger 1842 og 1844, og som sandsynligvis har været hentede fra jydske Registre. Man finder deri lignende Rubriker; se navnlig det, der er aftrykt i Viborg Stændertidende 1844 S. 2105 jfr. XLIV, og som paa det nærmeste har netop de samme mindre Rubriker, dog saaledes at «Hartkornet» og Forandringer deri staar under «Adkomster», da der ingen Ejendomsrubrik fandtes, men kun en kortfattet Overskrift.

forskjellige i fremmede Folier indtagne Oplysninger o. desl. er betegnede som overflødige og derfor ikke optagne. Af større Interesse er det her, at den egentlige Forfatter til Kancelliets Udkast med Motiver er A. S. Ørsted[1]), der ogsaa havde forrettet som kongelig Kommissarius ved Sagens Forhandling paa Stænderforsamlingerne i 1842 og 1844. Som det noksom fremgaar af hans bekjendte Afhandling «om Grundsætningerne for det dansk-norske Hypothekvæsen, sammenholdt med fremmede Staters» i Jur. Tidsskr. XVI. 2, havde han et fortroligt Kjendskab til det moderne fremmede Grundbogsvæsen, fornemmelig da det tysk-østerrigske (samt det holstenske og slesvigske). Naar nu det af ham forfattede Schema i det væsentlige er bygget paa den samme Tredeling, som nu var bleven almindelig i tysk-østerrigske Love[2]) (jfr. ovenfor S. 37—8, 42—3, 72, 83—4, 105), da ligger det nær at slutte, at Tanken om at optage den som Grundlag for det vordende danske Realfolium skyldes hans Kjendskab til den fremmede Indretning. Vistnok havde Tredelingen ogsaa en Tilknytning i enkelte allerede brugte danske Realregistres Schema, navnlig det kjøbenhavnske, hvor bl. a. allerede Ejendomsrubriken paa en Maade er bleven en Bestanddel af selve Foliet, med Oplysning om stedsevarige Grundbyrder. Men den nye Plan i dens Helhed har dog aabenbart langt større Lighed med flere af de tyske Realfolier[3]).

---

[1]) Ifølge velvillig Meddelelse af Hs. Excell. Justitsminister Nellemann, der ogsaa har oplyst mig om, at den senere Professor Gram (dengang Kancellist) synes at have været mest benyttet til Affattelsen af Kancelliets Skrivelser og Bemærkninger i Sagen.

[2]) I Preussen var der jo egentlig en Firdeling; men det preussiske Realfolium er dog ikke i denne Henseende væsentlig forskjelligt fra de almindelige tyske.

[3]) De ved Stænderforsamlingerne fremlagte Schemata var alle meget afvigende fra det officielle. Kun oplyste en Herredsskriver, at han allerede førte et Folium, der væsentlig lignede Udkastet. Der findes hverken i Motiverne eller i Ørsteds mange Foredrag som Kommissarius nogensomhelst Antydning til, at Udkastet havde bygget paa noget bestaaende dansk Schema, og dette havde dog været nærliggende til Forsvar, da det angrebes fra mange Kanter. Derimod udtalte Motiverne sig mod de almindelige Rubriker i horizontal Orden eller mod den tabellariske Form.

Spørges der efter, om nogen enkelt fremmed Grundbog nærmest har været benyttet som Forbillede, er der Rum for større Tvivl[1]). Nærmest ligger det her at tænke paa den dengang nys udkomne sachsiske[2]) Grundbogslov af 6te November 1843 med tilhørende «Udførelses-Forordning» af 15de Febr. 1844, med hvilken sidste der fulgte et Schema (Frdn. § 41 jfr. L.s § 151). Det sachsiske Grundbogsvæsen naaede snart en længe bevaret høj Anseelse, idet det ogsaa har været Forbilledet for flere nyere tyske Love[3]). En Sammenligning mellem det danske officielle Schema og det nedenfor S. 144 aftrykte sachsiske viser strax en paafaldende Lighed for de to første Rubrikers Vedkommende; dog maa det mærkes, at det danske Folium er mere elastisk end dette (og andre nyere tyske Folier), idet hver af de tre sachsiske Rubriker i Regelen skal have hver sin Side. Hvad der imidlertid især maa vække Tvivl om, hvorvidt den sachsiske Lov m. v. kan være benyttet ved Udarbejdelsen af den danske Frdn. 1845, er den Omstændighed, at denne maa være foregaaet nogen Tid før Juli 1844, i hvilken Maaned den jydske Stænderforsamling, hvor Udkastet først fremlagdes, afholdtes, og at der da neppe har været tilstrækkelig Tid til at blive bekjendt navnlig med de sachsiske Frdn. 16de Febr. 1844 og dens Schema, skjønt den strax offentliggjordes i det sachsiske «Gesetz- und Verordnungsblatt» (jfr. Siegmann Hypothekenrecht S. 11 Note 31). Det maa nemlig mærkes, at mulige

[1]) Ifølge den ovenanførte Kilde findes der ikke blandt Sagéns Akter i det danske Justitsministeriums Arkiv noget Exemplar af nogen fremmed Lov eller noget andet Spor af en enkelt tysk Lovs Benyttelse.

[2]) Tidligere havde Kongeriget Sachsen vistnok ogsaa Grundbøger, men kun saadanne, der svarede til vore Skjøde- og Pantebøger. De i de nævnte Love indeholdte formelle Regler er siden optagne i «Gerichtsordnung» af 1865; Schemaet er fremdeles i alt væsentligt det samme som det i 1844 indførte. Se herom og om den sachsiske Grundbogsret i det hele Siegmann, das kgl. sächs. Hypothekenrecht (Leipzig 1875, i Meiboms Samling IV) især S. 20 ff., 190 og 201 ff., paa hvilket sidste Sted Schemaet er aftrykt; se ogsaa samme das kgl. sächs. Grund- u. Hypothekenrecht (Leipzig 1861), der aftrykker de ovennævnte tidligere Love og tildels giver en Kommentar.

[3]) Jfr. Siegmann Grund- u. Hyp. i Forordet. Hos Aagaard Thinglysnings-Institutionen o. s. v. finder man, formodentlig af denne Grund, det sachsiske Pantevæsen udførlig fremstillet.

fremmede Mønstre maa have været tilstede ikke blot ved Schemaets, men ved selve Forordningens Udarbejdelse, og denne har naturligvis krævet en ganske lang Tid. Rigtignok er der ogsaa den Mulighed, at Ørsted allerede har kjendt og benyttet Udkastet til den sachsiske Lov. Men jeg er dog tilbøjeligst til at antage, at det sachsiske Realfolium ikke har dannet Grundlaget for det danske, men at det vel tør være benyttet ved nogle Enkeltheder i dette, navnlig i Ejendomsrubriken. I denne Henseende skal jeg gjøre opmærksom paa, at der er adskilligt, som taler for, at man ved Udarbejdelsen af den danske Forordnings § 9, der omhandler den første Rubrik, har benyttet den sachsiske Lovs § 169; sammenhold ogsaa dennes §§ 153, 154, 161 ff., 168 og den sachsiske Frdn.s § 44 med den danske Frdn.s §§ 2, 4, 10, 13.

Naar jeg er bleven staaende ved dette Resultat, da kommer det deraf, at den væsentlige Lighed mellem det sachsiske og det danske Schema naturligere forklares paa en anden Maade, nemlig derved, at de begge sandsynligvis har havt et og samme Forbillede. For den sachsiske Lovs Vedkommende ved man, at dette er den bayerske Hypotheklov af 1ste Juni 1822 med tilhørende Schema (jfr. Siegmann Grundz. Hyp.recht p. VI. og S. 19). Dette Schema, der vistnok forelagdes for Stænderne ved Lovens Behandling, men først vedtoges ved en kongelig Forordning af 12te Marts 1823, findes aftrykt i det af Lovens Hoved-Forfatter Gönner i 1823 udgivne Skrift: «über die zweckmässige Einrichtung des Hypothekenbuchs»[1]) sammen med en Del andre bekjendte ældre Schemata[2])

[1]) Endnu flere Formularer findes som Bilag til den nævnte Forordning i «Regierungs- u. Intelligenzblatt für d. Kgr. Bayern 1823» (i vort Storthings-Bibliothek). Et Aftryk findes ogsaa hos Regelsberger das bayerische Hypothekenrecht (i Meiboms Samling III. 1874—7), S. 317 ff. Jeg har fulgt det ældre som det, der har været bekjendt i Danmark i 1844.

[2]) Blandt disse er ogsaa Münchens «Grundbuch», som Forf. S. 38 ff. vier en længere Omtale. S. 46 ff. behandler Forf. (jfr. Schemaet S. 154) Ulms mærkelige gamle «Pfandbuch», som stammer ialfald fra en saa fjern Tid som 1401, og som allerede i dette Aar synes at have indeholdt et Slags Realfolium; jfr. Gönner Motive zu dem Entwurfe der allg. Hypotheken-Ordn. (1819) S. 10; Oplysning om den skal ifølge Roth bayr. Civilr. II. 376 ogsaa findes hos Jäger Ulms Verfassung (1831) S. 283, 322.

for Real- og Personalfolier. Herfra er det gjengivet nedenfor S. 143, idet det dog bemærkes, at det bayerske Schema har forskjellige Udgaver, som vexler noget efter Godsets Beskaffenhed, og jeg til bedre Oplysning ikke helt ud har fulgt en enkelt af dem, men tildels gjort et Sammendrag[1]). Det sees da strax, at det sachsiske Realfolium i alt væsentligt er bygget paa det bayerske, dog saaledes, at det første i Regelen, som nævnt, skal bestaa af 3 Sider, medens dette er mere forskjelligt ved det bayerske, som i enkelte Udgaver endog samler alle Rubriker paa en Side. Men det sees tillige, at der ogsaa er en paafaldende Lighed mellem det danske Schema af 1845 og det bayerske. I det nys nævnte Stykke (Foliets Størrelse) er Ligheden her endog større end mellem det danske og det sachsiske, medens disse atter ligner hinanden mere i Anordningen af den første Rubrik — navnlig med Hensyn til Parcellers Adskillelse og Sammenføjning, hvilket vel forklares deraf, at det bayerske Realfolium ikke hang saa nøje sammen med Matrikulen som det sachsiske og danske — og deri, at Henvisningerne til «Akterne» eller Pantebogen staar under hver Extrakt og ikke i en særskilt Spalte.

At nu Ørsted som Forfatter af den danske Frdn. 28de Marts 1845 med Schema nøje har kjendt det bayerske Realfolium af 1823, er utvivlsomt. Dette fremgaar nemlig tilfulde af hans ovenfor S. 135 omhandlede, i 1830 trykte, Afhandling i Jur. Tidsskrift, hvor han har gjort den bayerske Hypotheklov af 1822 og Gönners Kommentar deraf (1823) til Gjenstand for udførlig Omtale (se fornemmelig Jur. Tidsskr. XVI. 2. 117 ff., samt 225—6 og 329 ff., hvor han berører det bayerske Realfoliums Indretning); det er overhovedet den fremmede Lov, han uden Sammenligning dvæler mest ved, og han spaar, at den vil blive det vigtigste Grundlag for Hypotheklovgivningen i andre Stater, der endnu ikke havde noget fyldestgjørende System (S. 118).

[1]) Jeg benytter Lejligheden til at gjøre opmærksom paa en ovenfor S. 72 indløben beklagelig Fejltagelse, idet det her heder, at Realfolier først indførtes i Bayern i 1848 og ikke allerede efter Loven af 1822. Det var kun Münchens «Grundbuch», som i 1848 blev omarbejdet efter Loven af 1822 med dens efterfølgende Schema for Realfolier.

Jeg anser det derfor som en fuldt berettiget Slutning, at den store Lighed mellem det bayerske og det danske Realfolium maa forklares deraf, at det første er Forbilledet for det sidste[1]), hvis man ikke vil antage, at det sachsiske har været Mellemledet. Ialfald er da det bayerske et fjernere Forbillede, og det har da sin retshistoriske Interesse ogsaa for det danske Realfoliums Skyld at undersøge, hvorfra det atter er paavirket.

Den bayerske Hypotheklov forøvrigt har væsentlig sin Kilde i den preussiske af 1783 (jfr. ovenfor S. 84), idet dog ogsaa den franske og den østerrigske Lovgivning er benyttet (jfr. Regelsberger S. 10). Men netop med Hensyn til Realfoliets Indretning fraveg man i Bayern det vidtløftige preussiske tabellariske System, som ellers dengang stod saa højt i Kurs, ligesom man heller ikke fandt det hensigtsmæssigt at have en særskilt Rubrik for «stadige Byrder samt Indskrænkninger i Dispositionen»[2]).

Heller ikke det franske System blev lagt til Grund. Man havde efter den franske Hypotheklovgivning «Skjødebøger» og «Panteбøger» med Afskrift af Dokumenter (i tabellarisk Form), samt dertil et «*Repertoire*» eller Panteregister. Men dette, som ellers synes sterkt paavirket af det preussiske (schlesiske) Realfolium af 1750 (ovenfor S. 83), er kun et Personal-Register, hvor dog hver Pantsætter o. desl. har sit Folium paa 2 Sider, med 17 Spalter (se Aftrykket hos Gönner S. 144, jfr. ogsaa Puchelt französ. Hypothekenrecht i Meiboms Samling). Derimod er det østerrigske Realfolium fra 18de Aarhundrede aabenbart benyttet som Grundlag for det bayerske, hvad man ogsaa let opdager af det nedenfor S. 142 indtagne Aftryk, der nærmest (efter Gönner S. 131 jfr. S. 27) er hentet fra «das Hauptbuch» for de bøhmisk-mähriske Landtavler af 1794 (jfr. ovenfor S. 42). Dog ser

[1]) Jeg vil ogsaa nævne, at de danske Motivers Indvendinger mod at optage Assurancesummen og Værdien paa Foliet netop rammer fortrinsvis det bayerske Schema, hvad der yderligere viser, at Forf. har havt det for sig; dette har dog vel ellers hersteds netop disse Led fra de preussiske Schemata.

[2]) Se den skarpe Kritik af det preussiske Schema i Gönner über die Einrichtung S. 15 ff.; jfr. Motiver S. 122 ff.

man ogsaa snart vigtige Afvigelser i Enkelthederne; navnlig er de østerrigske Indførsler langt kortere, da de var beregnede paa en stadig Efterslaaen i «Pantebøgerne» (de egentlige «Landtavler», hvoraf hvert Bind kaldes «Quaterne«), — hvilke man i Bayern ligesom i det hele i de nyere Hypothek-Lovgivninger har ophørt med at benytte[1], — og man saaledes endnu ikke synes at være gaaet helt over til det moderne Princip, hvorefter alene Indtegningen paa Realfoliet er afgjørende, men krævede Indførelse i begge Protokoller. Heller ikke har de 3 bekjendte Rubriker Overskrifter. Men dem selv gjenfinder man og deriblandt ogsaa — om end, som det synes, mindre udviklet — Ejendomsrubriken («Gutsbestand»), som vi kjender fra det danske Schema.

Ved det østerrigske Realfolium maa da erindres, hvad der tidligere er forklaret, at dets tre Bestanddele har udviklet sig af den i Aarhundreder kjendte Række af tre forskjellige Bøger: de middelalderlige Urbarier[2], Adkomst-Protokollerne og Pante-Protokollerne.

Det sees altsaa, at det danske Realfolium af 1845 paa denne Maade faar et ganske ærværdigt Stamtræ. Imidlertid maa det da her ogsaa fremhæves, at Ørsted har benyttet sine Forbilleder med sin sædvanlige Kritik. Saaledes har det danske Schema udskilt Indskrænkninger i Ejendoms-

[1]) I Stedet har man nu gjerne for hvert Gods et Bilagshefte, hvor de originale Dokumenter eller bekræftede Afskrifter findes.

[2]) Jfr. hermed ovenfor S. 13—14, 37—8 og 42—3. Naar det paa sidste Sted efter anden Kilde er anført, at der kun var to Rubriker i de bøhmisk-mähriske Realfolier af 1794, og at de som de ældre østerrigske Realfolier ikke havde nogen Afdeling svarende til det nuværende «Gutsbestandblatt», maa dette formodentlig være saaledes at forstaa, at den nævnte Rubrik langtfra har været saa udviklet som dette og saaledes maaske ikke indeholdt en Opregning af *«onera»*, men kun en Antydning deraf (se Schemaet), og at man kun har anseet denne Rubrik som en Overskrift. Det fremgaar imidlertid saavel af Schemaet selv som af Gönners Forklaringer S. 31, at den virkelig var en Del af Foliet ligesaafuldt som den bayerske og danske Ejendomsrubrik, og paa nysanførte Sted heder det udtrykkelig, at enhver Forandring med Hensyn til Godsets Bestanddele og Pertinentier der anføres, og at ligeledes dets Egenskab af Fideikommis o. desl. der anmærkedes. Jfr. ogsaa Exner österr. Hypothekenrecht (Meiboms Samling V.) S. 15 ff.

Raadigheden af Adkomst-Rubriken og henvist dem til Heftelserne, slettet Opgaven over Værdi og Assurancesum, overladt Rubrikernes Rum endnu mere til de vexlende Omstændigheder end det bayerske, udeladt Stregerne mellem de enkelte Extrakter og i disses Form sluttet sig nær til de tidligere i Landet sædvanlige.

Fornemmelig maa det dog ved en Sammenligning mellem det danske Realfolium og de ovenfor omhandlede tre tysk-østerrigske Folier fremhæves, at det ligesaalidt som det norske er gaaet over til at blive afgjørende for Retsbeskyttelsen, idet det fremdeles kun er et Hjælperegister for Retsskriverne.

Det skal her til Slutning nævnes, at der ved Stænderforsamlingerne i 1842 og 1844 fremkom forskjellige Schemata for Realfolier, som var væsentlig forskjellige fra det i 1845 udfærdigede. Blandt disse var det, som fremlagdes af den paa den jydske Forsamling i 1842 nedsatte Komite og som anvendtes af dennes Ordfører (Stændertidende S. 1347—8), i væsentlige Stykker ligt det preussiske Schema af 1750, idet det bl. a. i sine forøvrigt ikke mange Rubriker havde dettes ejendommelige Rubrik for Servituter o. s. v. og den tabellariske Form. Denne var ogsaa sterkt udpræget i de fleste[1]) af de forskjellige Schemata, der fremlagdes paa de to Stænderforsamlinger i 1844, og hvoraf de tre ledsagedes af den jydskes Anbefaling fremfor det kongelige Udkast, uden at der dog hertil toges noget Hensyn (jfr. Imødegaaelsen i Kollegialtid. 1845 S. 359—60). Formodentlig er alle disse Schemata tagne fra Registre, som allerede brugtes i Praxis (jfr. oven-

[1]) Blandt de af de jydske Stænder i 1844 anbefalede var ogsaa et Schema, som i høj Grad lignede et i de ældre norske Realfolier oftere forekommende. Det var ganske simpelt; efter en kort Overskrift kom (paa samme Side og jevnsides) en Rubrik for Adkomster og en Rubrik for Heftelser, (hver med en Underrubrik for Henvisninger til Pantebogen), samt en Anmærkningsrubrik. Ligheden mellem dette og det norske Schema kan jo være ganske tilfældig; men jeg vil dog ogsaa pege paa Muligheden af, at norske Schemata, som jo allerede var udviklede i det 18de Aarhundrede, under den ældre Tids livlige Berørelse mellem danske og norske Embedsmænd, kan være blevne kjendte i Danmark. Se forøvrigt nedenfor § 33, hvor Efterligning inden Norges Enemærker vil blive paavist.

	Nro. 20. **Neusiedler Herrschaft** im Rachonizer Kreis. Werth nach dem in der Landtafelquaterne eingetragenen Anschlag 200000 fl. Hierauf haftende *Onera* [1]).	Fol. 12.
	Possedirt von Rachovin, Freiherr, Johann, dessen Besitz ist streitig *Vide Tom. Instr.* 5 *f.* 2 [2]). *Vide* 6 Quatern *f.* 5 von Markowiz, Freiherr, Ferdinand *Vide Tom. Instr.* 6 *f.* 5. Den 10 Julius 1789.	
Nro. 1.	Den 20 Jänner 1759 vermöge Schuldverschreibung *dd.* 1. dies ausgestellt von Herrn Johann Freiherrn N. — an Herrn Wenzel von N. — mit *Vide Tom. I. Instr.* 3.	2000
2.	Den 29 Mai 1762 vermöge Schuldverschreibung *dd.* 15. dies ausgestellt von Johann Freiherrn N. — an Herrn Thomas N. — mit *Vide Tom. I. Instr f.* 83.	9000

[1]) Mere staar der ikke; hvorvidt her har fulgt en Opregning af *onera*, vides ikke.

[2]) Understrygningen betegner, at Anmærkningen senere er udslettet.

Numer.	Num. 14.		Anmerkungen.
1.	Das Hofgut sammt Brauhaus zu Klarenbach. Dasselbe ist erbrechtbar zum gräfl. Gute Grünfeld. Es besteht ausser den ... Gebäuden in einem Complex von .... Dazu gehören noch 12 Tagwerk Wald in .... Der Werth besteht nach gerichtlich erhobener Schätzung in .... 30000 fl. Die Gebäude sind der Brandassecuranz einverleibt mit .... 8000 fl. Darauf haftet eine jährliche Gült zur .... Kirche .... 3 fl.		A. XII.[1]) 1. Die 12 Tagwerk Wald .... gegen eine Wiese getauscht *num.* 2.
2.	d. 20 Maj 1824 (Indførsel af Mageskiftet vedk. de 12 Tagwerk Wald)		
	Besitzer		
1.	Den 20 Januar 1823. Wunder, Conrad, zu Klarenbach aus der väterlichen Theilung übernommen laut gerichtlichen Theilungsbriefs v. 7 März 1816.		A. XII. 1.
2.	Den 17 Aug. 1824. Schwind, Johann, ... durch Kauf laut des von der Grundherrschaft genehmigten und gefertigten Kaufbriefs v. 1 Aug. 1824.		A. XII. 3. Protestation *num.* 3.
3.	Den 23 Novbr. 1824. Joseph Wunder .... protestirt		
	Hypotheken.		
1. I. (ɔ: Prioriteten).	Den 20 Jan. Die Alimentation, welche dem Vater Johann Wunder bei der Gutsübergabe bedungen wurde, bestehend in ..... (Specifikation af Føderaadet, anslaaet til)	fl. 2000	A. XII. 1. Gelöscht Nr. 6.

[1]) Henviser til vedkommende Bind af «die Acten». Forskjellige Indførsler er her for Pladsens Skyld forkortede.

Nummer.	1.	Anmerkungen.
1	**Bauergut.** Nr. 1 des Brandcatasters. Hierzu gehören Wohn- und Wirthschaftsgebäude Nr. 10 a, 10 b des Flurbuchs und folgende Flurstücke: Nr. 11, 12 . . . . 110, 111, 112 des Flurbuchs. Hiervon sind zu entrichten: 5 Thaler 15 Ngr. — Pf. jährliche Ablösungsrente an die K. Landrentenbank zu Dresden, vermöge Recesses vom 1. April 1844. Acten *Rep. X Lit. B.* Nr. 15 Blt. 30 fg.	Abgetrennt s. Nr. 2. Hinzugeschlagen s. Nr. 3.
	Aus dem Entwurfe übergetragen 2 Januar 1850.	
2 *ad* Num. 1.	5. Mai 1874. Die Flurstücke Nr. 110, 111 und 112 sind für 500 Thaler verkauft und werden hiermit abgeschrieben, lt. Kaufes vom 1. Mai 1874. Grundacten *Rep. V.* Blt. 20 fg.	
3 *ad* Num. 1.	20. Juni 1874. Hinzugeschlagen Nr. 107 und 109 des Flurbuchs, welche Gottlieb Glaser für 300 Thaler erkauft hat, lt. Kaufes vom 3. Mai 1874. Grundacten *Rep V.* Blt. 45 fg.	

Nummer.	Besitzer.	Anmerkungen.
1.	20. December 1849. Der Oeconom Gottlieb Glaser kaufte das Gut von Moritz Schmidt für 6000 Thaler, lt. Kaufes vom 27. November 1849. Grundacten *Rep. V.* Blt. 1 fg.	
2. Vorkauf.	20. December 1849. Dem Gutsbesitzer Lebrecht Schulze zu Strehlen steht das Vorkaufsrecht . . . . . zu	Gelöscht s. Nr. 3.
	Aus dem Entwurfe übergetragen am 2. Jan. 1850	
3. *ad* Num. 2.	30. September 1874. Das unter Nr. 2 eingetragene Vorkaufsrecht wird gelöscht.	

Nummer.	Schulden.	Thlr.	Ngr.	Pf.	Anmerkungen.
1. I.	20. December 1849. Fünfhundert Thaler unbezahlte Kaufgelder für Karl Glaser	500	—	—	
2. II.	20. December 1874. Fünfhundert Thaler Dahrlehn etc.	500	—	—	Abgeschrieben. Nr.

Nr.	Nr. 12.	Anmærkninger.
N. B.	*Eiendommen.* *Arvefæstegaard*, Hartkorn *8 Tdr. 5 Skpr. 2½ Alb.* N. B.[1]). Ifølge Deklaration af 12 October 1815 har Eieren af Nr. 11 Vei over Gaardens østre Mark (Prot. III. Fol. 613).	siden ved Skjødet af 29 April 1846 bortsolgt 2 Skpr. 3 Fdk. Hartkorn v. Adkomst Nr. 4; altsaa er tilbage *8 Tdr. 2 Skpr. 1 Fdk. 2½ Alb.* Ved Skjøde af 11 Decbr. s. A. er Gaarden blevet fuld Eiendom, v. Adkomst Nr. 5;
	Adkomster.	
1.	Skjøde til Frants Obel 7 Jan. 1829 (Prot. V. Fol. 719).	
2.	Skiftebrev af 3 April 1845, hvorefter Gaarden tilhører F. Obels Enke (Prot. VI. Fol. 179).	
3.	Præsteattest af 8 Septbr. 1845 om, at Jochum Hansen er viet til Enken (Prot. VI. Fol. 293).	
4.	*Skjøde fra Jochum Hansen til Ole Post af 29 April 1846* paa 2 Skpr. 3 Fdk. Hartkorn af Gaardens Tilliggende (Prot. VI. Fol. 527), kfr. Register Nr. 12 Litr. a Side —	tillige hermed læst Samtykke af 1ste og 2den Prioritetshaver Prot. VI. Fol. 528. tillige hermed læst Kommunikation af Kgl. Resolution 3 Novbr. 1846 til Hjemmel for denne Overdragelse.
5.	Skjøde af 11 Decbr. 1846 fra Besidderen af N. N. Stamhus, hvorved de dette tilhørende Rettigheder overdrages Gaardens Besidder, der saaledes bliver fuld Eiendom (Prot. V. S. 653).	
	Hæftelser.	
1.	Deklaration 12 Octbr. 1815 om Veien over Gaardens østre Mark for Eieren af Nr. 11 (Prot. III. Fol. 613).	
2.	Aftægtskontrakt af 11 Sept. 1822 mellem daværende Eier Ole Pedersen og Lars Thomsen (Prot. IV. Fol. 819).	udslettet efter Kvittering af 20 Januar 1845.
3.	1ste Prioritets Obligation af 7 Jan. 1829, udstedt af Frantz Obel til Nikolai Jonsen for 1200 Rbd. (Prot. IV. Fol. 819).	
4.	2den Prioritets Obligation af s. D. til Lars Thomsen for 1600 Rbd. (see Prot. Fol. 821).	

[1]) Sættes ifølge Frdn. § 9 for at betegne, at der er foregaaet Forandring m. H. t. Ejendommens Art.

Et nuværende dansk Realfoliums første Side.

Matr.-Nr. 290, gl. Nr. 194. Stevnsgaard.

Eiendommen	Matr.-Nr.	Hartkorn. Td.	Skp.	Fdk.	Alb.
Arvefæstegaard Stevnsgaard Siden ved Skjødet af 29 April 1845 bortsolgt 2 Skpr. 3 Fdkr. Hartkorn; v.	290	8	5		$2^{1}/_{2}$
Adkomst Nr. 4; tilbage .... ved Skjøde af 11 Decbr. s. A er Gaarden bleven fuld Eiendom; v. Adkomst Nr. 5.		8	2	1	$2^{1}/_{2}$

Servituter og andre Byrder	Protokol Nr.	Fol.	Anm.
Deklaration af 12 October 1815 om Vei over Gaarøstre Mark for Eieren af Nr. 11.	III	613	

Adkomster.

Nr.	Dokumenterne	Naar dateret	læst	Protokol Nr.	Fol	Anm.
1.	Skjøde til Frants Obel	2 Jan. 1829	7 Jan. 1829	IV	719	
2.	Skiftebrev, hvorefter Gaarden tilhører F Obels Enke.	15Mts. 1845	3 Apr. 1845	VI	179	
3.	Præsteattest om, at Jochum Hansen er viet til Enken.	7 Sept 1845	8 Sept. 1845	VI	293	
4.	*Skjøde fra Jochum Hansen* til Ole Post paa 2 Skpr. 3 Fdkr. Hartkorn af Gaardens Tilliggender; jfr. Reg. Nr. 12 Litr. a Side —	29Apr. 1846	7 Maj 1846	VI	527	
5.	Skjøde fra Besidderen af N. N. Stamhus, hvorved de dette tilhørende Rettigheder overdrages Gaardens Besidder, der saaledes bliver fuld Eiendom.	26Nov. 1846	11Dec. 1846	VI	653	tillige hermed læst Kommunikat. af kgl. Resolution 3 Novbr. 1846 til Hjemmel for denne Overdragelse.

Et nuværende dansk Realfoliums anden Side.

Folio:

Heftelser

Nr.	Dokumenterne	Naar dateret	Naar læst	Sum	Protokol Nr.	Protokol Fol.	Anmærkning.
1.	Aftægtskontrakt imellem daværende Eier Ole Pedersen og Lars Thomsen	8 Septbr. 1822	11 Septbr. 1822		III	819	Udslettet efter Kvittering af 20 Januar 1845.
2.	1ste Prioritets Obligation, udstedt af Frantz Obel til Nikolai Jensen	20 Decbr. 1828	7 Jan. 1829	1200 Rbd.	IV	819	
3.	2den Prioritets Obligation til Lars Thomsen	28 Decbr. 1828	7 Jan. 1829	1600 Rbd.	V	821	
4.	Skifteudlæg til Rasmus Obel	2 April 1845	3 April 1845	800 Rbd.	VI	181	
5.	do. til Karen Obel	2 April 1845	3 April 1845	400 Rbd.	VI	181	

for S. 124). Jeg er tilbøjelig til at tro, at enkelte af dem — navnlig det paa Østifternes Forsamling fremlagte Schema for Byerne, jfr. Roskilde Stændertidende S. 2260 — er paavirkede af det preussiske Schema, om end kun middelbart[1]).

[1]) Indflydelsen kan isaafald være formidlet over Holsten eller Slesvig. Da her Personalfolier var saa udbredte, vil jeg gjøre opmærksom paa, at disse førtes for den enkelte Person. Og at der navnlig i dette Tilfælde med Hensyn til Indretningen er en let Overgang fra Personal- til Realfolier og omvendt, fremgaar af det ovenfor nævnte Forhold mellem det franske og det preussiske Panteregister. At der ogsaa i Danmark førtes enkelte Registre med Folier for hver Person, sees ovenfor S. 133. Forøvrigt er alt dette kun Muligheder. Det er ogsaa meget muligt, at navnlig den tabellariske Form først kan være valgt af vedkommende danske Retsskrivere selv (f. Ex. allerede det ovenfor S. 132 omtalte i Korsør fra 1768), maaske efter Forbillede af danske Registre af anden Art. Der kræves en mere i Enkelthederne gaaende historisk Kundskab, end jeg besidder, for at dømme sikrere herom.

Fjerde Afsnit.

De norske Skjøde- og Panteprotokoller.

§ 29.

Gamle norske Jordebøger.

De katholske gejstlige Stiftelser i Norge førte naturligvis som andetsteds sine Jordebøger. Af disse er de større, som tilhører den senere Del af Middelaldren, særskilt udgivne eller vil snart blive det[1]); de mindre, som gaar op til

---

[1]) «Bergens Kalvskind» fra 14de Aarh., udg. af P. A. Munch som Universitetsprogram 1843 (134 pp. 4to) under Titel: *Registrum prædiorum et redituum ad ecclesias dioecesis Bergensis sæculo p. c. XIVto pertinentium, vulgo dictum* «Bergens Kalvskind» (Björgynjar Kálfskinn). — Aslak Bolts Jordebog. Fortegnelse over Jordegods og andre Herligheder tilhørende Erkebiskopstolen i Nidaros, affattet ved Erkebiskop Aslak Bolts Foranstaltning mellem Aarene 1432 og 1449. Efter Originalhaandskriftet paa Pergament i det norske Rigsarkiv udg. af P. A. Munch. Univ.progr. for 2det Halvaar 1852 (VIII. 143 pp. 8vo). — Biskop Eysteins Jordebog (den røde Bog). Fortegnelse over det gejstlige Gods i Oslo Bispedømme omkring Aar 1400. Efter off. Foranst. udg. af H. J. Huitfeldt. Christiania 1879. XVI. 783 S. 8vo, med mange Facsimiler. — *Codex diplomatarius Monasterii Sancti Michaelis, Bergensis dioecesis, vulgo Munkalif dicti, conscriptus anno Chr. MCCCCXXVII.... Una cum registro prædiorum ad ipsum monasterium pertinentium .... editus a* P. A. Munch. Christiania 1845 (udg. i 2 Dele, begge Universitetsprogrammer; VI og 220 pp. 4to; de heri indeholdte Breve er senere optrykte i Dipl. Norv. XII). — Af utrykte større Jordebøger fra Middelalderen staar kun tilbage Olaf Engebretsens af 1533; den tænkes udgiven i den nedenfor nævnte Samling af Huitfeldt-Kaas.

ca. 1200, er for største Delen trykte i *Diplomatarium Norvegicum*[1]).

De allerfleste af disse Jordebøger er Registre over Jordegods og Herligheder, ordnede efter Kirkesognene og, saasom i «den røde Bog», tildels med kort Oplysning om Adkomsten; stundom er der her Spor af, at Jordebogen har været brugt som et Slags Traditionscodex (jfr. ovenfor S. 10), idet der findes tilføjet senere Erhvervelser, f. Ex. i den nævnte røde Bog S. 451 under Hemnes Kirkesogn:

«*Item* lauk Salmunder Omunsson IX aur. boel i sydræ Helgardæ i gamblæ skuld *testes* Birger þorgiulsson oc þormoder Haralsson».

Man ser altsaa, det er et Slags *notitia*. Heraf kunde der jo udviklet sig en privat Grundbog med Realfolium. Men ligesom Registrene ikke synes indrettede med den Tanke, at der skulde levnes Plads til at holde dem vedlige gjennem senere Tilføjelser — af hvilke der ellers tildels er indskudt ikke saa faa —, er det ialfald sikkert nok, at en saadan Udvikling ikke fandt Sted, og at der ingensomhelst historisk Sammenhæng er mellem de gejstlige Jordebøger og de norske Real-Panteregistre.

Det samme gjelder om de senere Jordebøger over Statens Gods, som førtes fra det 16de Aarhundrede[2]).

Den interessanteste af de ovenfor nævnte gejstlige Jordebøger er uden Sammenligning den, der blev optagen i 1427 for Munkelivs Kloster. Denne er en virkelig Adkomstprotokol, idet den bl. a. indeholder alle ældre Hjemmelsbreve paa Klostrets Gaarde, hvilke er ordnede alfabetisk, saaledes at alle Breve, der vedkommer samme Gaard, findes umiddelbart efter hinanden, f. Ex. for Aafjorden pag. 27—32. Hertil er føjet et alfabetisk Register over Gaardene, foruden det i Bogens Titel nævnte, lokalt ordnede, Register. Det er klart, at der heraf kunde være udviklet Skjøde- og Pantebøger i den dansk-norske Forstand; men en saadan Udvikling foreligger heller ikke her.

[1]) Se saaledes DN. XIII. 1 (Stykke af en Jordebog fra ca. 1200); jfr. ogsaa VI. 227, IX. 271, X. 204, XII. 150, 196, 222.

[2]) Heraf kan vel nogle ventes udgivne i den i 1885 begyndte Samling: Norske Regnskaber og Jordebøger fra det 16de Aarh., udgivne efter offentlig Foranstaltning ved H. J. Huitfeldt-Kaas, hvoraf hidtil 2 Bind er udkomne.

I det 17de Aarhundrede blev det almindeligt, at store private Godsejere, især Adelsmænd, optog Jordebøger. Navnlig var det Tilfældet, at saadanne indsendtes til Kongens Lehnsmand for Skatteudskrivningens Skyld; jfr. Aab. Brev 7de Januar 1643 i Norske Rigsreg. VIII. 251. En Del saadanne er opbevarede i Rigsarkivet (jfr. ogsaa en Prøve deraf i Mag. for den danske Adels Historie, 1824, 4to. I. 136; se tillige Huitfeldt-Kaas Norsk hist. Tidsskr. 3 R. II. 215 ff.). De fleste af dem er kun simple Fortegnelser over Gaardene med deres Landskyld o. desl. Men nogle af dem indeholder dog tillige udførligere Oplysninger f. Ex. om Hjemmelen paa Gaarden[1]), ja, endog en Beskrivelse, og enkelte er saaledes affattede, at der er levnet god Plads, stundom endog en liden Side, for hver Gaard. Det ligger nu nær at tro, at disse for den enkelte Lejlighed afgivne Fortegnelser ialfald i nogle Tilfælde har været Afskrifter af en virkelig «Jordebog», som Ejeren har ført vedvarende over sit Gods. Nu er der vistnok ikke i noget Fald en historisk Sammenhæng mellem saadanne private Jordebøger eller tilsvarende, som maaske Fogderne kan have fort over Statsgodset, og Lovens Indførelse af Realregistre i vort Pantevæsen. Men der er dog en Mulighed for, at, da først Loven havde foreskrevet Førelse af Realfolier, man her sommesteds kan have fundet en Tilknytning for den formelle Indretning af de ældste af disse i Jordebøgerne fra 17de og 18de Aarhundrede (jfr. nedenfor § 33).

§ 30.

Den lybske Grundbogsret i Bergen.

Norges (og Danmarks) dengang største Handelsstad kom allerede i Middelalderen i Berørelse med virkelige Grundbøger, nemlig de lybske[2]).

---

[1]) Se f. Ex. af en Jordebog for Thorsø Herregaard i Smaalenene:

Paa denne Gaard Holm er Kong Christian IV's Skjøde dat. Dalum Kloster 16de Okt. 1627.	Holm. Jens og Hans paabor skylder aarlig Byg . . . . . 5 Sk®.

[2]) Idet jeg angaaende flere Enkeltheder og særlig Lübecks og dets Kontors Indflydelse i Bergen henviser til min Afh. om Kontraktspantets

Det er allerede i min Afhandling om Kontraktspantets historiske Udvikling meddelt, at ifølge hanseatisk Reces af 1572 maatte Pantsættelse af Huse o. s. v. under det tyske «Kontor» i Bergen foregaa óffentlig saavel i Lübeck som for Kontoret. Senere er Recessen, som er udgiven paa Hansedagen 1572 og er betitlet «*Statuta vetera*» (ɔ: for Kontoret, modsat «*S. nova*» af 1634), i sin Helhed gjort tilgjængelig af Y. Nielsen (1878 S. 3 ff.), og deraf skal da hidsættes følgende[1]):

28. Auch soll niemand häusser kauffen oder verkauffen, es sei denn mit wissen und uhrlaub des Kauffmans, darumb dass etliche in solchen fällen Ihren freunden in Teutschland nachtheil und Schaden zufügen können, welches doch mit wissenschaft, gutem beystande und rahte des Kauffmans könte abgevendet werden, thäte Jemand hier entgegen, so soll der Kauff machtloss seyn, und soll darüber den K:Man 100 r℔ verbrochen haben.

29. Wan dan also ein Kauff von Gesellschaft, häussern oder Buden wissentlich geschehen ist, soll der Verkäuffer solche Gesellschaft, häuser oder Buden in dreyen gemeinen am Contoir dreymahl auffbieten, und also dem Käuffer gerichtlich verlassen.

30. So soll auch niemand einige Verpfändung thun seiner Gesellschaft, häusser oder buden, sondern öffentlich für Gerichte und Rahte in Teutschland, und am Contoir zu Bergen für den Ehrsahmen Kauffman, sonsten soll die Verpfändung von keiner wehrte seyn.

hist. Udv. S. 74 (norsk Retst. 1872 S. 274 ff.; jfr. desuden om Jurisdiktionen Diplom. Norv. VII. S. 437 ff. og 429—30 og om Grundlejen Norske Mag. I. 450), skal jeg anføre følgende senere udkomne Arbejder: Yngvar Nielsen: De dudesche Kopman unde de Norman. Et nedertysk Skrift fra det 15de Aarhundrede, indeholdende en Samtale mellem en Nordmand og en tysk Kjøbmand i Bergen, tilligemed Oplysninger om de gamle Bergerfarer-Kollegier i Lübeck og Bremen og deres Arkiver, i Kristiania Videnskabsselskabs Forh. for 1876 No. 8 (36 pp., i det følgende cit. som Y. Nielsen 1876). — Samme. Et tysk Klageskrift fra 1447 over Hr. Olaf Nilssøn, sammesteds for 1877 No. 8. — Samme. Vedtægter for det hanseatiske Kontor i Bergen fra det 16de og 17de Aarhundrede, i Kristiania Videnskabsselskabs Forh. for 1878 No. 1 (64 pp., cit. i det følgende som Y. Nielsen 1878). — Samme. Vedtægter for det hanseatiske Kontor i Bergen fra det 17de Aarh., sammesteds 1880 No. 13 (53 pp., cit. som Y. N. 1880). — Samme. Bergen fra de ældste Tider indtil Nutiden (Kristiania 1877), især S. 185 ff., 187 ff., 221 ff., 256 ff., 393 ff. — Se ogsaa Schumann die deutsche Brücke in Bergen i Hansische Geschichtsblätter 1889 S. 55—128.

[1]) Det sees forøvrigt l. c. S. 2, at den (mig ubekjendt) tidligere har været trykt i Lünigs Reichs-Archiv, men i en temmelig afvigende Redaktion.

Recessen har altsaa ikke blot indeholdt den før bekjendte Forskrift om offentlig Pantsættelse, men ogsaa indskjærpet den lybske Rets Regel om «gerichtliche Verlassung» (Auflassung) ved Salg af fast Gods (og Handelsselskaber). Recessen udgiver sig imidlertid selv for kun at være en Revision af ældre Statuter, og ialfald for den offentlige Ejendomsoverdragelses Vedkommende er det sikkert nok, at den i det væsentlige stadfæstede den bestaaende Retstilstand. Dette fremgaar af «Urkundenbuch der Stadt Lübeck». I denne findes nemlig forskjellige Exempler paa, at Retshandler vedkommende Stuer og andre Huse, liggende under det hanseatiske Kontor i Bergen, ligefra det 14de Aarhundrede er blevne indgaaede eller bekjendtgjorte for Raadet i Lübeck og derefter indtegnede i denne Bys Nieder-Stadtbuch (jfr. ovenfor S. 27). Saaledes finder man l. c. IV. S. 696—7 3 latinske *inscriptiones* fra Aaret 1395 vedkommende Eynerdes-Gaarden og Bredens-Gaarden; l. c. V. 549 findes en Inskription i samme Stadsbog af 15de Juli 1414 om Salg af *unam stubam, duas bodas, lym et clef* (Lem og Kleve?) *et omnes partes ad prædicta habitacula in Schüttinghes stouen et elthusen in Fingarden Bergis Norvegiae situatas appertinentes* . . . . jfr. ogsaa l. c. VIII.[1]) 561 (1448) og VI. 720, paa hvilket sidste Sted en B. Cropelin af Wismar sees at have solgt *coram libro* 2 Huse i Bergen til Henrik Grambeken, Kjøbmand i Bergen.

Vi besidder imidlertid heldigvis ogsaa Vidnesbyrd om, at der ialfald i det 16de Aarhundrede virkelig blev foretaget en «gerichtliche Aflassung» (Verlassung) ved selve Kontoret. Vistnok synes ikke Kontorets Retsbog at være bevaret, og i en Instruktion for Kontorets Sekretær fra anden Halvdel af det 17de Aarhundrede § 14 (Y. Nielsen 1880 Side 40) heder det endog, at «in der gerichtlichen sachen bis dahero kein formblich protocoll gehaltenn», hvorfor det palægges Sekretæren at føre en saadan «auffardt undt weise des niedergerichts hirselbst». Man ved imidlertid, at der ialfald i Slutningen af det 16de Aarhundrede har existeret en saadan «Kontorets Bog», hvor de nævnte Retshandler indførtes (Jfr. min Afh. af 1872 S. 74 og 76 Note 2). Og iblandt

[1]) Dette er det sidste mig bekjendte Bind af Lübecks Diplomatarium.

Vedtægter for det hanseatiske Kontor i Bergen fra det 16de og 17de Aarhundrede (Y. Nielsen 1878 S. 55 og 1880 S. 6 og 12) finder man en saakaldet «Wahrschauwung», der indeholder et Slags Erindringsliste over alt, hvad der skulde foretages ved Kontorets regelmæssige Almenmøder (ganze gemeine) ved Paaske og Michaeli, med tilhørende Formularer, og i denne finder man en Post, som i sin udførligste Form lyder saaledes:

6. Auch guten freunde ist jemandt unter Euch, der da gemeine gewerbe zu berichten oder heuser zu verlassen hadt der stehe auff undt melde ess an.

Hierauff treten dieselben so heuser zu verlassen haben undt melden es an.

Worauff der wordtführende alterman zu der gemeine redet hir werdenn N. N. heuser im N. N. garten [1]) am h. N. N. in N. N. verlassen zum 1: 2: 3: mahl.

Man ser her den lybske Rets Regler om «die gerichtliche Auflassung» fulgte ved Kontoret i 16de og 17de Aarhundrede. Hvorlangt ned i Tiden dette har været Tilfældet, er vel ikke let at sige. Dog skal her nævnes, at der i Bergerfarernes Arkiv i Lübeck findes en «Pfand-Protocollbuch des Berger Comptoires d. 1703—1760» (jfr. Y. Nielsen 1876 S. 5). Ifølge velvillig Meddelelse fra Handelskamrets Arkivar Hr. Dr. jur. C. Franck indeholder denne Bog paa 300 beskrevne Sider fortrinsvis Afskrift af Kjøbebreve om Stuer med Tilbehør (saasom Borger- og Nordlandsgjeld og Varelager) og Pantebreve i disse, men ogsaa af Gjeldsbreve og andre Kontrakter; hver Afskrift er i Bogen forsynede med Kontor-Sekretærens Bevidnelse for, at den lovlig er bogført, samt senere, i Tilfælde af Udstrygning, for, at den er rigtig udslettet. Det synes altsaa, som om Protokollationen har havt en særegen Retskraft, og det er jo sandsynligt, at den da forlængst har trængt «die Verlassung» i Skyggen. Ligeledes sees det af denne Bog, som altsaa nærmest har svaret til vor Pantebog, at Kontoret vedblev at udøve sin frivillige Jurisdiktion, navnlig ved Retshandler over fast Gods, ligetil

[1]) Dette passer f. Ex. til Skyttingsstuen og «eldhusen in Fingarden»; se ovenfor. — Under Post 35 hedder det ogsaa: «Auch verdreiste sich niemandt einige heimliche verpfandung zu thun, am staven, kleven oder bodenn».

over det 18de Aarhundredes Midte eller til sin Opløsning[1]). Hvorvidt den norske Lovgivnings Bud om Thinglysning ved Bythinget dengang desuden krævedes anvendt for de under Kontoret hørende Ejendomme, vides ikke.

Efter denne Fremstilling vil det vistnok være saa meget klarere, at Bergens norske Borgere i Midten af det 16de Aarhundrede — fra hvilken Tid det første Spor af det nyere Thinglysnings- og Protokollationsvæsen[2]) ogsaa i Norge skriver sig — havde havt rig Lejlighed til at blive kjendte med den lybske Rets Regler om Overdragelse af fast Gods, og at det ialfald for en væsentlig Del skyldes Efterligning af disse, naar tilsvarende Regler i Slutningen af det nævnte Aarhundrede findes meget langt udviklede i Bergen (jfr. nedenfor S. 146).

§ 31.

De ældste norske Retsprotokoller.

«Stadsbogen» nævnes allerede i Haakon Magnussøn den yngres (udaterede) Retterbod (altsaa fra Tiden mellem 1350 og 1380) for Bergen i Norges gamle Love III. 211, hvor det forbydes alle «*gernings menn* (Haandværkere?), indenlandske eller udenlandske, at opsætte noget Værksted i vor By, førend de har været for Lagmand og Raadmænd og fæstet Borgerskab og lovet Staden Troskabsed og ladet skrive sit Navn i Stadsbogen (*stadsbogen*)». Hvad dette Bud, som naturligvis er en Efterligning af fremmede, sandsynligvis tyske[3])

[1]) Det kan i denne Sammenhæng ogsaa oplyses, at man i samme Arkiv skal finde «Den kontorske Handelsrets Protokol 1741—1753». Hos Y. Nielsen 1876 S. 10 nævnes i en «Bergerfahrer-Ordnung» af 1632 en «Rentebuch», hvori Bergerfarere indskreves; Ordet maa vel her betegne en fra de almindelige tyske «Rentebücher» ganske forskjellig Protokol. — I et i Kristiania Videnskabsselskab 1892 holdt (endnu utrykt) Foredrag af Y. Nielsen oplyses ogsaa om en ved Kontoret ført «Grundlagebuch» d. v. s. Bog over Grundlejen af Kontorets Tomter navnlig til Fæstningen.

[2]) Om dettes Historie hos os maa nu ellers henvises til mit Værk «den norske Obligationsrets specielle Del» III § 4.

[3]) Muligt er det dog, at denne her er formidlet af svensk Lovgivning, idet det maa mærkes, at Haakon Magnussøn en Tid tillige var Konge i

Love, mener med «Stadsbog», er vel uvist nok. Højst usikkert er det ogsaa, om der ialfald i det første Aarhundrede efter Retterboden virkelig er blevet ført nogen saadan Bog; det sandsynligste tør være, at saavel dette Bud som et lignende af 1308 om Protokollation af Lagmandens Domme «*i kvaterni*»[1]) (N. G. L. III. 77) er forblevne staaende paa Papiret. Først i det 16de Aarhundrede ved man, at der virkelig blev ført en «Stadsbog» i Bergen. Som i Tyskland har imidlertid dette Ord ogsaa i Bergen været brugt i forskjellige Betydninger. Saaledes kaldtes nemlig for det første den Borgerbog[2]), som ialfald fra 1568 i alfabetisk Orden førtes særskilt over dem, der tog Borgerskab i Bergen; jfr. Frdn. 14de April 1572 (N. R. II. 15), som bruger Navnet «Stadsbog» om denne Bog. I N. Nicolaysens «Norske Magazin» I. 70 finder man dernæst omtalt et Haandskrift, indeholdende Domme og Retsbestemmelser for Aarene 1548—1569, som ifølge dets Titel er «udskrevne af Anders Christenssøn Borgermesters Bog[3]), som han af Stadsbogerne i Bergen udskrevet havde.» Her ledes man til at formode, at der allerede før 1550 førtes maaske endog tvende Rækker af «Stadsbøger», den ene indeholdende Domme og andre Forhandlinger for Retten, altsaa en almindelig Thingprotokol[4]) for Bergens By — og den anden, ligesom enkelte tyske «Stadtbücher» (jfr. ovenfor S. 19) alene de Byen vedkommende Lovbud.

Sverige, og i dette Riges, under hans Fader Magnus Eriksen udfærdigede, Stadsret foreskrives, at Salg o. desl. af fast Gods skulde indtegnes i «Stadsboken».

[1]) Af det middelalderlige latinske Ord *quaternum*, der var Navnet paa et Hefte eller en Bog til Protokollation, maaske af Formatet; jfr. S. 140.

[2]) Udgivet efter offentlig Foranstaltning af N. Nicolaysen under Titel: «Bergens Borgerbog 1550—1751» (Kristiania 1878. 8vo.); jfr. Fortalen, hvorfra enkelte Oplysninger her er hentede.

[3]) Jeg gjætter paa, at Meningen maa være dette og ikke, som l. c. anført, «Borgermestersbog»; A. C. var Borgermester i Bergen og døde mellem 1583 og 1590. Uddraget findes trykt i Norske Mag. I. 580—3; deraf er bl. a. taget Oplysningen om Forbudet mod hemmelig Pantsættelse af Gaarde fra 1554.

[4]) Jfr. Norske Mag. II. 119, hvor «Byens Bog» maa bruges om Thingprotokollen; Kongebrev af 6te Febr. 1606 kalder den «Stadsbogen» (N. R. IV. 134).

Først fra Aarhundredets sidste Tid har man levnet et Par Aargange af Bergens Thingprotokol, hvoraf Uddrag er meddelte af N. Nicolaysen i «Norske Samlinger» I. 221 ff. og 321 ff. Denne, der er Norges ældste levnede Retsprotokol, har været Thingbog saavel for Bergens og Gulathings Lagthing som for Bergens Stad; man finder saaledes der indførte ikke blot Lagthingsdomme, men ogsaa Kjøbebreve paa Huse, som Parterne «lod oplæse i Retten med Begjæring, at det herudi Bergens Bys Thingbog til Vidnesbyrd indtegnes skulde» (l. c. S. 259—60). Det er ogsaa her (S. 280), man finder den bekjendte Lagthingsdom af 1594, at et Pantebrev i Hus ej havde nogen Fortrinsret i Konkurs, naar det ej «for Rette i begge Parternes Nærværelse er lovligen indtegnet udi vores Thingbog for en lovlig Underpant som Byens Vedtægt formelder og gammel Sædvane om saadan Forpantning været haver.»

Man ved, at der i 16de Aarhundredes sidste Del ialfald har været en anden «Thingbog» i Norge, nemlig i Skien, hvor den omtales for 1593 (jfr. min ovennævnte Afh. S. 77). Rimeligvis var nu ogsaa Protokoller begyndte at føres for Lagthingene udenfor Bergen; Reces af 1568 No. 6 byder nemlig under Straf Lagmanden at «holde en klar Bog, som han kan udi tegne og registrere deres Domme og Breve, som Magt paaligge», og Frdn. 21de Juli 1587 gjentog Budet med særlig Omtale af, at Skjødebreve der skulde optegnes («Tegnebog»). Men nogen anden Protokol end den ovennævnte bergenske er ikke levnet førend fra Begyndelsen af 17de Aarhundrede. Da har man Fredriksstads fra 1607, Oslo fra 1608 og Oplandenes fra 1611—13 (den sidste meget defekt for den følgende Tid). Det er dog vistnok i den første Tid meget sjeldent, at man finder Thinglysninger indtegnede der. For de andre Lagthing har man først Protokoller fra en senere Tid.

Noget almindeligt Bud om Førelse af Underretsprotokoller i Norge fik man ikke før Frdn. 15de Marts 1633 (Paus' Samling af Forordninger II. 757, gjentaget i Store Reces af 1643 III. 19), som befaler saavel Sorenskrivere som Lagmænd hver at have sin Thingbog numereret og med Lehnsmandens og Lagthingets Segl gjennemdragen, hvilken, naar den var fuldskreven, skulde forvares hos Lehnsmanden. I flere Sorenskriverier og Byer har man imidlertid tidligere indført Thing-

bøger, formodentlig efter dansk Forbillede (jfr. ovenfor S. 107). De ældste levnede Underretsprotokoller er fra Stavanger Amts daværende to Sorenskriverier, nemlig Jæderen og Dalerne, begyndt 11te Januar 1613, og Ryfylke, begyndt 28de Juni 1617, ligesom Stavanger Bythingsprotokol ogsaa begynder i dette Aar; samtlige findes i Rigsarkivet. Ifølge Fortegnelse over det trondhjemske Videnskabsselskabs Samling af Haandskrifter S. 11 findes dersteds en Udskrift af Vardøhus Lehns Justitsprotokoller 1620—92, og i Trondhjems Stiftsarkiv[1]) findes en Thingprotokol fra samme Lehn for 1627—33 tilligemed de to sidste Blade af den foregaaende Protokol[2]).

Efter den ovennævnte Forordning af 1633 og især efter Store Reces bliver Thingbøger efterhaanden indførte ved de fleste Underretter, saaledes at de formodentlig fandtes omtrent overalt ved Lovbogens Udgivelse. Til Lovbudets Gjennemførelse hjalp det vistnok kraftig, at stemplet Papir ifølge Frdn. 1ste Okt. og 8de Nov. 1660 jfr. Frdn. 28de Jan. 1661 skulde bruges til Protokollens første og sidste, Ark og at, som man kan se af Autorisations-Paategningerne, Skriverne nødtes til hvert Aar at løse en ny Bog hos Stiftsbefalingsmanden og give den gamle tilbage igjen.

Man har nu i Rigsarkivet[3]) eller i Bergens[4]) og Trondhjems Stiftsarkiver Thingbøger: for Solør og Østerdalens Sorenskriveri fra 1633—4, 1638—41, 1649—50 (senere heller

---

[1]) Ifølge velvillig Meddelelse fra Stiftsarkivar Koren, hvem jeg ogsaa skylder mange andre Oplysninger om det nordenfjeldske Norges gamle Protokoller.

[2]) Det ligger nær at gjætte paa, at der kan være et fælles Ophav for alle disse Protokoller. Lehnsherren i Stavanger var fra 1601—16 den danske Adelsmand Jørgen Kaas, som 1587—1601 havde været Lehnsherre paa Vardøhus. Muligens er det ham, som i begge Lehn efter Hjemlandets Forbillede har paabudt Førelse af Thingbøger; saadanne kan nemlig meget godt have været førte ogsaa i Finmarken før 1620, om de end ikke er os opbevarede.

[3]) Jeg har — som ved mangfoldige tidligere Lejligheder — Rigsarkivar Birkeland og Arkivets øvrige Embedsmænd, navnlig DHrr. Huitfeldt-Kaas og E. Thomle, at takke for den velvilligste Imødekommen ved mine Undersøgelser.

[4]) Jeg har Stiftsarkivar Hermansen at takke for flere af de følgende Oplysninger vedkommende Bergens Stift.

ikke fuldstændige), Nordfjord fra 1641, Nordhordlehn fra 1642, Søndhordlehn, indre Sogn, Voss Sorenskriverier (den sidste defekt og næsten ulæselig), alle fra 1648, Heggen og Frølands samt Ekers Sorenskriverier fra 1650, Follo, øvre Romerike, Moss, samt Valders, Land og Hadelands Sorenskriverier 1651, Ringerike, Toten, Kristiania, ytre Sogn 1652 (den sidste i Bergens Bys Arkiv paa «Stadsporten»), Thune 1653, Namdalen 1654, Lier 1655, Aker 1656, Guldalen 1657, nordre Gudbrandsdalen 1662, Bragernæs og nedre Romerike, Hardanger 1663, Fredriksstad og søndre Gudbrandsdalen 1664, Hedemarken 1665, Fredrikshald 1666, Tønsberg 1667, Trondhjems By 1675, o. s. v. I de fleste trondhjemske og nordlandske Sorenskriverier er de ikke bevarede førend fra de nærmeste Aar efter Lovbogen, — i Senjen først fra 1707 og i Salten endog først fra 1719.

Forøvrigt kan man ingenlunde slutte med Sikkerhed, at der ikke har været ældre Thingbøger i disse Retskredse. Hver Protokol varede nemlig i Regelen kun et Aar, og enkelte kan derfor saa meget lettere være tabte, hvilket bestyrkes derved, at Rækken af de nævnte ingenlunde overalt er fuldstændig fra ovenanførte Aar. Man kan derfor heller ikke være vis paa, at der ikke har været ført nogen Thingbog før Lovbogen i de enkelte Jurisdiktioner, hvor de nu ikke findes fra denne Tid.

Thingbøgerne kom da i Almindelighed til ogsaa at indeholde Protokollation af alskens Hjemmelsbreve vedkommende fast Gods. Under 1ste August 1622 havde man faaet det første almindelige Bud for Landet i Norge om, at Afhændelser af Odelsjordegods skulde ske til Thinge[1]), og i Byerne har man vistnok efterhaanden vænnet sig til at følge de tilsvarende Love for de danske Kjøbstæder; jfr. den formodentlig ogsaa af tysk Ret paavirkede Frdn. 26de Juli 1646 om Kjøbe- og Pantebreves Kundgjørelse paa Lagthinget og (eller?)

[1]) I Jurisdiktioner, hvor Thingprotokoller endnu ikke var indførte, sees man stundom at have optaget «Thingsvidne» paa gammeldags Maade for Thinglysningen; saaledes findes i Nordre Gudbrandsdalens Pantebog for 1720 indtaget et Gavebrev paa en Kongsgaard af 1632, med Thingsvidne af 1666 for mellemkommende Læsning. Jfr. hermed min Obl. sp. Del III. 65—6.

for Raadet[1]). Af de ældste Thingbøger for Stavanger Amt ser det ud til, at det nævnte Lovbud af 1622 strax gjennemførtes, dels og især gjennem Læsning af Breve, dels gjennem mundtlig Retsoverdragelse paa Thinge. Her hidsættes nogle af de ældste Protokollationer[2]) af denne Art fra Stavanger By (1620) og Ryfylke (1622 og 1623).

(Af Stavanger Bybog 17de Januar 1620).

Berrendt Berendtsenn Lodt Lesse och Paateigne Threnndе Beseiglede Panntebreffue, Denn enne Dateridt Staffuanger Anno — 1617 den 11 Sept: Liudenndes At Effuert Bagger haffuer Wdj Pandt sat hanom denn gaardt hanndt ibour for 76½ Rigsdaller: Det Andet formellendes At Anders Joensenn haffuer Panndtsat thill hannom denn Huus hanndt ibour for — 35 — S: Daller. Dat: Staffuanger, Denn — 6 — Sept: 1619: Den Thredie Paa Esches Metes huus och hauge, Dat: Staffuanger Denn — 1 Jullij — 1617 Liudendes — paa — 32 Rigsdaller — 28 ß.

Sammestedes Lodt Wellomb Joennsen Leesse och paateigne Et Panndte breff. Daterit Staffuanger Den — 24 — Junij Ao. 1619 Lydendes paa Johann Bagger, At haffue Panndtsat thill hanom denn gaardt hanndt ibour for — 113 Daller Dallerne bereghnit thill — 32 tysche Skiellingh.

[Af Ryfylke Sorenskriveris Thingbog].

(Ved Wadtzs Schibredtzsting holdit thend 18 Novembris 1622).

Johans Stocke Lod Leesse Madlene Joensdaters pantebreff Paa 1½ løbs landschyld, och 1 hud I Wessemb, Dernest Schreffueness Som sender Vdj Landschyld Smør 2 pund, och det altsammen for 200 Rixdaler, Som det Widre an[?]fører. Datirit thijull thend 7 Septembris Anno 1622.

(ved Hielmelandtzs Schibredtzting holdit thend 27 Januarij 1623).

Christoffer Paa Bircke Bekiende sig at haffue soldt Niels Michelssen paa Aambdall Vdj Lierangers schibred 10½ Spand Kornn landschyld Aarligen op at Bære Vdj Aaekre I Stangelandtz schibred, thill Euigt Odall och eije, for 32 Rixdaler, En Foele paa 3 Aar for 3 Rixdaler, Och Paa det hans Børn Olluf og Ludvig med Dieris Sødschinde schulle Sambtycke dette Kiøb gaff hand dennem 3 Slede Daler.

---

[1]) Jfr. hermed Aubert Obl. III. 67. Reskr. 19de Febr. 1689 viser, at den sidste Regel om Thinglysning for Raadet ialfald i Bergen ikke er bleven staaende paa Papiret. Reskr. er nemlig fremkaldt ved Bergens Byskrivers Klage over, at Raadstueskriveren tillader sig at læse Skjøder, Pantebreve o. s. v. paa Raadstuen, og paalægger derfor Statholderen at gjøre Anstalt til, at «deslige Breve herefter til Bythinget i bemeldte Bergen læste og protokollerede vorde», — overensstemmende med den nye Lovbog. Reskriptets Præmisser giver Indtryk af, at Læsning paa Raadstuen iforvejen har været det sædvanlige.

[2]) De er uddragne for mig af Cand. jur. Andr. Nystrøm.

Lauritz Knudssen paa Lilledall Vdj Etne haffuer pantsed Steen Siffuerssen paa Jelsse hans quinde Sirij Nielsdaters Odalls Landschyld Udj Jelsse som Er Smør 4 mark for 4 Rixdaler, Breffuit Datieret thijull thend 13 Septembris Anno 1623.

Erich Asllagssen paa Bruvigh med hans quinde Marend Thoressdater tho Echtefolck Uden liffs Arffuinger, som Begge Aatte Intet Odalls guodtz, gaff hinanden fierdingsgaffue, huilcken den som Igienleffuer schall forlodds aff Boit tage, Och Angerløss følge.

Thorgiels Olluffssen, Olluff Thostenssen haffuer Magebyd med Johans Aasmundssen Saa hand schall haffue aff dennem I stockedall smør 1 løep, och Kornn Sijuff spand, och dj Igien aff hannem Vdj Bummeland Smør 1 løp, och Kornn 12 Spand, Breffuit Daterit thijull thend 2 Maij Ao. 1623.

Da Frdn. 1632 og Store Reces ikke indførte Skjøde- og Pantebøger for Norge som for Danmark (jfr. ovenfor S. 111), og disse heller ikke uden ganske undtagelsesvis (jfr. næste §) sædvansmæssig anlagdes, er det ganske naturligt, at Thingbogens Protokollation af thinglyste Breve eller af de paa Thinget indgaaede Retshandler ofte blev meget udførligere end den, som nutildags er brugelig. Saaledes er en Thinglysning paa Lesja (nordre Gudbrandsdalen) i 1662 protokolleret:

«Hr. Siver Sogneprest paa Lesja lod oplæse en Obligation udstedt af Oluf Koldstad 29 Ok. 1662, hvorudi meldes, at Hr. Siver haver laant form. Ole K. 76 Rdlr. til Mikkelsdag at betale og derfor sat ham sin paaboende Gaard K. i Underpant efter Brevets vidtløftige Indhold, som af O. K. selv, Mikkel Koch og Anders Nielsen til Vitterlighed er underskrevet, og nu for Retten af O. K. i alle Maader er bekræftet og stadfæstet uryggelig at holdes og efterkommes.»

I Stavanger Bybog for 26de Februar 1617 findes endog indtaget i sin Helhed et langt Pantebrev fra Byfogden, og dette var vistnok i senere Tid ikke saa sjeldent; man finder det saaledes endog i Lagthingsprotokoller (Oplandenes Lagthing 1696).

§ 32.

De norske Skjøde- og Pantebøger.

Medens som bekjendt dansk Ret ellers i stor Udstrækning indførtes ad sædvansmæssig Vej i Norge i Tidsrummet mellem Christian IV's Store Reces og Christian V's Lovbog, er der

næsten intet Spor til, at den danske i Store Reces optagne Forskrift af 1632 om «Pantebogs» Førelse frivillig er bleven fulgt i Norge. Den eneste norske Retskreds, hvor en Pantebog sikkert vides ført i den nævnte Tid, er Trondhjems Kjøbstad. Her findes nemlig i Stiftsarkivet en almindelig Pantebog[1]) for 1670—80; den er autoriseret 10de Oktbr. 1671 af Stiftsbefalingsmanden Ove Bjelke og indeholder fra og med 1670 de sædvanlige ordlydende Afskrifter af Adkomstbreve, Pantebreve og andre thinglyste Dokumenter. Muligt er det imidlertid, at der ogsaa andetsteds i dette Tidsrum har været ført Pantebøger, som nu er tabte[2]).

Ved Christian V's Norske Lov 1. 8. 4. befales det da, overensstemmende med Danske Lovs samme Artikel, ogsaa i Norge Retsskriverne at føre en Bog, «hvorudi alle Pante-, Mageskifte-, Skjøde-, Gave- og Maningsbreve og deslige, efterat de for Retten ere læste og baade af Dommeren og Skriveren paaskrevne, Ord fra Ord skulle indføres» — altsaa den senere saakaldte «Skjøde- og Pantebog» eller blot «Pantebog». Det er dog lidet sandsynligt, at dette Bud strax blev gjennemført i alle Egne. Efter Frdn. 7de Febr. 1738 § 6 skulde de ældre Panteboger, som overensstemmende med forhen gjeldende Regel var opbevarede hos Amtmanden, tilbagesendes til Retsskriverne for at forblive «ved Thinget og følge Skriveren eller Lagmanden, Mand for Mand». I Almindelighed findes derfor samtlige levnede Panteboger for Underretterne i disses Retsskriveres Arkiv, altsaa paa Landet i Sorenskriverarkivet. Og det er de allerfærreste Underretter i Landet, hvor der nu findes Panteboger ligefra 1688. Herom har man netop i denne Tid faaet sikker, samlet Oplysning, idet Justitsdepartementet under 6te Septbr. 1890 anmodede

[1]) Jeg blev opmærksom paa den gjennem en Fortegnelse i Rigsarkivet; Stiftsarkivar Koren har ogsaa herom velvillig meddelt de nærmere Oplysninger.

[2]) Det kan saaledes mærkes, at jeg har seet et Skjøde fra Christiania af 1674 med original Paategning om at være læst ved Bythinget «samt indført i Pantebogen». En saadan findes vel ikke levnet førend fra Aaret 1701; men forsaavidt Paategningen ikke skulde mene Thingbogen, er det jo muligt, at man ogsaa i Christiania kan have havt en Pantebog allerede før Christian V's Norske Lov.

Amtmændene om fra Dommere og Retsskrivere at indhente Fortegnelse over de ved disses Embedsarkiver beroende Protokoller m. v. Af de herefter indkomne Fortegnelser [1]) fremgaar det vistnok, at nogle Embedsarkiver har Pantebøger allerede fra Tiden nærmest efter Lovbogen [2]), og desuden findes for enkelte Retskredse Pantebøger fra denne Tid i Rigsarkivet [3]), tildels ogsaa i Stiftsarkiverne [4]). Men det sees dog, at de paa de fleste Steder først begynder noget, tildels endog langt, ude i det 18de Aarhundrede [5]).

Nu kan man vistnok ikke med Sikkerhed slutte, at de paa alle disse Steder ikke har været til tidligere, da de jo mangesteds kan være tabte. Man ved nemlig, at forskjellige Sorenskriver-Arkiver i Tidens Løb, ialfald for en Del, er blevne ødelagte ved Ildebrand — en Mulighed, som desværre fremdeles i høj Grad er tilstede paa Grund af den saare ringe Brandsikkerhed, de nuværende Opbevaringsrum af-

[1]) Jeg skylder Herr Bureauchef Klem megen Tak for den utrættelige Velvilje, hvormed han har imødekommet mine mange Undersøgelser i Departementet og meddelt mig forskjellige Oplysninger.

[2]) Dette er saaledes Tilfældet med Bragernes 1688, Nedre Romerike 1688, Heggen og Frøland 1689, Thelemarkens vestfjeldske S. 1689, Ringerike 1690, Tønsberg 1690, Kragerø 1694, Sand 1696, Christiania 1701, Lier o. s. v. 1701, Numedal og Sandsvær 1704.

[3]) I Rigsarkivet findes kun Pantebøger fra ganske faa Retskredse, nemlig: for Nordre Jarlsberg fra 1688, Øvre-Romerike fra 1688 (det sidste Sorenskriveris Pantebøger 1708—48 er brændte, jfr. nedenfor), for Hadeland, Land og Valdres fra 1689—94 (gjelder tillige for Thoten), 1697 ff. (medens den fra 1695—6 er tabt), for Aker fra 1689 og for Nedre Thelemarken fra 1690.

[4]) I Trondhjems Stiftsarkiv findes ifølge Meddelelse af Arkivaren Pantebøger for: Trondhjems Kjøbstad fra 1670, Romsdals Sorenskriveri fra 1706, Nordmøre 1692—8 og 1712—31, Helgeland fra 1700; for Senjen og Tromsø findes sammesteds Pantebøger 1744—1825, saa at ældre maa antages ganske at mangle; andre Pantebøger findes ikke i dette Arkiv. I Bergens Stiftsarkiv findes ifølge Meddelelse af Arkivaren kun Pantebøger for Bergens Kjøbstad fra 1688 af og for Nordhordland fra 1733.

[5]) Saaledes begynder Søndmøre Pantebøger 1708, Søndre Jarlsberg 1718, Kongsberg 1721, Søndfjord 1727, Ytre Sogn 1726, Fredrikstad 1728, Larviks By 1730, L. Sorenskriveri 1733, Christiansand 1733, Inderøen 1733, Namdalen 1733, Indre Sogn 1733, Rakkestad 1734 o. s. v. Flere Exempler findes lejlighedsvis andetsteds.

giver [1]). Jeg skal i dette sørgelig praktiske Emne oplyse om følgende mig bekjendte Ildebrande, der har rammet Sorenskriver- eller Byskriver-Arkiver [2]): I 1748 brændte Øvre Romerikes (ɔ: hele det daværende Ø. R. samt Odalens) Arkiv paa Embedsgaarden Gislevold i Ullensaker; 1792 brændte hele Sætersdalens Sorenskriveris Arkiv. Omkring Begyndelsen af dette Aarhundrede brændte Hadeland og Lands Sorenskrivergaard Skirstad i Gran, hvorved et Bind af Pantebogen tabtes (jfr. norsk Retstidende 1891 S. 239). I 1800 brændte en Del af Ekers, Modums og Sigdals Arkiv, og enkelte Panteprotokoller tabtes herved [3]). I Fredrikshalds [4]) Ildebrand 1826 gik den næstældste Panteprotokol for Ide og Marker Sorenskriveri og formodentlig flere af de ældste fra Byen tabte (man har der nu ingen ældre end fra 1788). I 1824 brændte Bamles og i 1829 Hallingdals [5]) Sorenskriveris Arkiv omtrent fuldstændig, og i 1881 ødelagdes ved Ildspaasættelse næsten hele Guldalens Arkiv [6]). Ved Kragerø Brand 1886 brændte en Del af Byfogedarkivet, deriblandt flere Pantebøger (formentlig de mellem 1725 og 1805). Ved

[1]) De paa Statens Bekostning i de sidste Aar anskaffede Jernskabe rummer kun en mindre Del af de ældre Panteprotokoller. Nævnes bør det dog, at i flere Retskredse har Embedsmanden eller Kommunen kostet virkelig brandfrie og tilstrækkelige Rum, jfr. herved Storth.-forh. 1887, Sth.-Prop. No. 1 S. 22 Se forøvrigt om vore Embedsarkiver i det hele Rigsarkivar Birkeland «om Arkivvæsenets Ordning», en Erklæring fra Rigsarkivaren til Kirkedepartementet af 1877 (trykt, 8vo).

[2]) Herved er ogsaa benyttet Optegnelser, som man har ladet samle i Justitsdepartementet.

[3]) Der findes ej ældre Pantebog end fra 1730; den fra 1750—62 er tabt.

[4]) Ved Drammens, Trondhjems og — saavidt vides — Bergens (dog vel den i 1701 undtagen) store Ildebrande har man derimod været saa heldig at redde Retsskrivernes Arkiver; ligesaa ved Skiens Ildebrand 1886. I Christianssands Brand 1892 ødelagdes enkelte af Byens Pantebøger i Statens Jernskab. Ved en Ildebrand paa Byfogedkontoret i Brevik 1887 brændte de ældre Registre.

[5]) Den sidste Brand har dog ikke havt Betydning for de gamle Pantebøger, da Hallingdal først i 1810 (i hvilket Aar der blev en særskilt adjungeret Sorenskriver for Hallingdal, som blev eget Sorenskriveri ved Resol. 9de August 1825) var (foreløbig) skilt fra Ringerikes (og Hallingdals) Sorenskriveri, hvor det ældre fælles Arkiv er beroende.

[6]) Ved Ildebrande paa Nordre Helgelands Sorenskrivergaard 1882 og Nordre Østerdalens 1884 reddedes Arkivet.

en Ildebrand, der rammede Røros Sorenskriverkontor i 1886, var man ellers saa heldig at redde Panteprotokollerne, saa de ej tog nogen væsentlig Skade; men Registrene maatte dog omskrives, og et Kuxregister tabtes. Endelig kan det nævnes, at ved Moss Raadhus' Brand i 1858 er der rimeligvis med en Del af Amtsarkivet brændt nogle gamle smaalehnske Pantebøger [1]).

Det kan i denne Sammenhæng oplyses, at man i ældre Tid oftere har grebet til overordentlige og vidtgaaende Midler for at bringe Panteprotokollerne i ny Orden efter Ildebrand. Det første Tilfælde, jeg kjender af denne Art, gjelder den før nævnte Brand paa Eker. Under 23de Oktober 1801 udstedtes i denne Anledning kongeligt Kommissorium for Sorenskriver Erik Horn og Studiosus J. Gram (formodentlig den senere Sorenskriver) til at ordne Embedsprotokoller og Papirer, med Bemyndigelse til ved præklusivt Proklama (kundgjort i Berlingske Tidende, Christiania Intelligentssedler og Altonaer Merkur, samt ved Læsning fra Kirkebakken) at indkalde Indehavere af thinglyste Dokumenter fra 1750—60 eller omtrent for den Tid, Pantebogen var tabt (jfr. nærmere herom nedenfor S. 171). Lignende Kommissorium udstedtes i Anledning af Bamles Arkivs Brand ved højeste Resol. 17de Decbr. 1824, men med langt videregaaende Bemyndigelse til Præklusion, da alt var tabt og det gjaldt at istandbringe helt nye Panteprotokoller. Det samme gjelder om den Bevilling, som i 1831 gaves Sorenskriveren i Hallingdal til at indkalde Indehavere af Pantebreve o. s. v. Dette er, saavidt vides, sidste Gang, man har grebet til et saa voldsomt Middel. Det var ellers ogsaa benyttet af den Kommission, som i 1823 nedsattes til (udenfor Tilfælde af Ildebrand) at ordne Panteprotokollerne i Jæderen og Dalene; jfr. S. 171 [2]).

[1]) Ifølge Meddelelse af en gammel Embedsmand, som i sin Tid har været Amtsfuldmægtig i Smaalehnene; hermed stemmer det, at Tunes Sorenskriveris bevarede Pantebøger først begynder med 1773, Moss Kjøbstads med 1774.

[2]) En lignende Kommission var ca. 1814 nedsat for at ordne Larviks Sorenskriveris og Byfogedembedes Arkiv, uden at det vides, om Proklama udstedtes. Se om anden tidligere præklusiv Indkaldelse nedenfor S. 172 ff.

Trods alle disse Oplysninger er det dog ikke sandsynligt, at den ovenfor S. 162—63 omtalte Mangel af Pantebøger i de fleste Jurisdiktioner for det nærmeste Tidsrum efter Lovbogen kan forklares af, at de er tabte ved Ildebrand eller paa anden Maade. Meget mere er der al Grund til at formode, at man her som i saa mange Tilfælde i hin Tid først efterhaanden har gjennemført de nye Lovbud. Grunden hertil har forøvrigt ikke været den samme som den, der i Danmark sinkede Indførelsen af Pantebøger ved Underretterne, nemlig at de fleste Thinglysninger foregik ved Overretten. Som Følge af de adelige Sædegaardes ringe Antal, udenfor nogle faa Jurisdiktioner, spillede Thinglysning ved Lagthinget eller anden Overret hos os altid kun en liden Rolle, og i de sidste 50 Aar synes man endog ganske at have ophørt med at thinglyse Dokumenter vedkommende «frit» Jordegods ved Overretten, uagtet aldrig nogen Lov hos os, saaledes som i Danmark, har henlagt disse Thinglysninger til Underretten. Grunden er derimod den, at man i Praxis trods den udtrykkelige Afgjørelse i Frdn. 1738 § 2 (jfr. ovenfor S. 116—7) ikke har anvendt Budet om Thinglysning vedkommende «frit Jordegods» paa saadant, der er gaaet over i Uadeliges Eje, og af adeligt Gods, i strengeste Forstand, findes nu i Norge ikke andet end Jarlsberg og Rosendal. Det ser forøvrigt ud, som om man ogsaa ved Lagthingene først begyndte at anlægge Pantebøger længe efter Lovbogen, og for enkelte Lagthing findes de slet ikke [1]); saafremt de ej skulde være tabte, har man da formodentlig, naar der forekom Thinglysninger af Hjemmelsbrev, afskrevet det helt i Lagthingets Justitsprotokol (jfr. ovenfor S. 161).

I enkelte Jurisdiktioner sees man tildels — hvad der egentlig er mod Loven — at have ført saavel Skjøde- som Pantebøger, og dette finder fremdeles Sted i Karmsunds og Hesbys samt Søndhordlands Sorenskriverier.

---

[1]) Man har i Rigsarkivet Pantebøger fra Oplandenes Lagthing 1713—97, Oslo 1722—96, Skien 1744—97, Christiansand 1737—44, for Jarlsberg Over-Birkeret 1769—1842, for Larviks Over-Birkeret 1802—25, for Akershus Stiftsoverret 1797—1840; her har man desuden for andre Thinglysninger «Publikationsprotokoller» for 1797—1840, 1841—67.

I enkelte af de ældste Pantebøger findes allerede fra først af (altsaa længe før Frdn. 1738) et alfabetisk Register bag i hvert Bind. Dette er saaledes Tilfældet ved den i Rigsarkivet opbevarede ældste Pantebog for Hadeland, Land og Valdres, fra 1689 af; Registret er dog kun personelt, med Tilføjelse ved Erhververens Navn af den Gaard; Brevet gjelder (f. Ex. «Skjøde paa 6 Skind Gods i Skeager», «Pantebrev paa Heyer-Gaarden»). I Christiania førtes allerede fra ca. 1710 udførlige Personalregistre i særskilte Bind, jfr. nedenfor § 34.

§ 33.

Forordningen af 7 Februar 1738 i Norge. De ældre norske Realregistre.

Som foran S. 115 ff. udviklet foreskrev Frdn. 7 Februar 1738 § 2 — skjønt Ordlyden i dens Hovedregel egentlig kun passer paa danske Forhold — at der paa Landet ogsaa i Norge skulde føres Realregistre.

Norge var maaske det Land, hvor saadanne Protokoller paa den Tid med mindst Vanskelighed kunde anlægges. Den væsentligste Grund hertil laa i de simple, gjennemsigtige Landboforhold, som fulgte af den ejendommelige Bebyggelse ialfald i de allerfleste Egne, og som tillod den for Registrene nødvendige Individualiseren af Godset. Fra ældgammel Tid, bor Bønderne i spredte Gaarde, ikke i Landsbyer, og selv hvor en vidtdreven Udstykning af Gaardene havde samlet mange Brug paa et Sted — saaat den ydre Forskjel fra danske og svenske «Byer» sommesteds ikke er saa stor — og der endog var frembragt et vidtgaaende Jordfællesskab ved Indmarkens Sønderstykkelse i mange smaa Teige, havde dog hvert Gaardsbrug sine faste Bestanddele og Herligheder, som skarpt betegnedes ved dets Navn, Matrikulnumer og Skatteskyld. Dette sidste fortjener navnlig at mærkes. Medens Danmark først i dette Aarhundrede har faaet en Matrikul, der har kunnet bruges som Grundlag for Realfolier, havde Norge en saadan, om end vistnok ufuldkommen, allerede fra det 17de Aarhundrede. Den omfattede ligesaavel Fæstegods som Selvejendom, saa at det første — der vistnok ikke i Norge udgjorde en saa væsentlig Del af Jorden som i mange andre

Lande, men dog var betydeligt nok (jfr. Aubert den norske Obligationsrets specielle Del I. 210) — kunde omfattes af Realfolierne. Dette hænger sammen med den Omstændighed, at hver Bygselgaard ligesaavel havde sine faste Bestanddele og Herligheder som Ejendomsgaarden, medens det i forskjellige andre Lande vistnok ofte har været Tilfældet, at Forandring i Lejerens Person ogsaa har været forbunden med Forandring i Godsets Bestanddele. Matrikulen havde ganske vist den store Mangel, at der ved senere Delinger ikke gaves de enkelte Parceller særskilt Numer, hvorimod de beholdt det gamle fælles. Denne Mangel, der i vort Aarhundrede blev saa følelig, var imidlertid endnu længe efter Frdn. 1738 i de fleste Egne af Landet mindre til Hinder for Realfoliers Anlæg, end man nu kunde være tilbøjelig til at tro. Dels var Udstykningen dengang endnu ikke saa stor, dels og fornemmelig maa det mærkes, at hver Parcel dog ved Delingen havde faaet sin særskilte Skatteskyld og i Almindelighed tillige sit særskilte Navn (ialfald som Tillæg til Gaardens gamle Fællesnavn f. Ex. nordre, søndre, øvre, nedre Aas), saa at man heller ikke her manglede Midler til Individualisering. Ligeledes bør det fremhæves, at Thinglysningerne i ganske anden Udstrækning end i Danmark var samlede paa et Sted, nemlig ved Hjemthinget, idet Brevenes Læsning for Lagthinget aldrig har spillet nogen synderlig Rolle (jfr. ovenfor S. 166).

Det er ogsaa disse gunstige Omstændigheder, man har at takke for, at Realfolier i Virkeligheden blev indførte paa Landet i Norge langt tidligere end paa Landet i Danmark og i de fleste andre Stater. En stor Mængde især søndenfjeldske Sorenskriverier havde nemlig faaet dem i Løbet af det 18de Aarhundredes sidste Halvdel, altsaa paa en Tid, da man vel kun i Preussen, nogle østerrigske Provinser og ellers enkelte spredte Territorier, f. Ex. i Holsten, kjendte dem paa Landet.

Men paa den anden Side maa det ligesaa stærkt fremhæves, at trods Lovbudet og trods hine gunstige Vilkaar for dets Gjennemførelse, blev denne ogsaa i Norge — om end langt bedre end i Danmark — dog i sig selv slet. Idet der maa henvises til den nedenfor givne udførlige Forklaring, kan det her være nok at anføre, at mange Sorenskriverier

først anlagde Realfolier henved 100 Aar efter Lovbudets Udgivelse, og enkelte endog ikke, forend der var kommet et nyt Lovbud (L. 19 Aug. 1845 jfr. Resol. 19 Juli 1848).

Grunden til dette mærkelige Forhold ligger først og fremst i selve Lovbudets Uklarhed. For os synes det, især naar vi kjender Forarbejderne, sikkert nok, at det mente Realfolier og ikke blot Realregistre uden Folier. Men dets Affattelse var, som allerede ovenfor S. 119 antydet, saa uklar, at det er let at forstaa, hvorledes Forordningen længe blev højst forskjellig opfattet. Frdn. § 2 holder saaledes ikke Personal- og Realregistre ordentlig ud fra hinanden. Den, jfr. § 5, gjør det uklart, om der skulde holdes Register til hvert enkelt Bind af Pantebogen eller til de fremtidige Panteboger i det hele, saalangt Rummet rakte. Og navnlig var det intetsteds skarpt udtalt, at hvert faste Gods skulde have sit særskilte Folium. § 2, hvor man skulde søge Hovedregelen, havde jo egentlig her nærmest danske Forhold for Øje (jfr. «Hovedgaarden», «Byerne»), og § 3, som var den eneste, der indlod sig nærmere paa Indretningen[1]), har endog fremkaldt Tvivl om, hvorvidt der tænktes paa ordentlige Folier for Extrakt af alle thinglyste Hjemmelsbreve — Adkomster saavelsom Heftelser.

Under disse Omstændigheder var en ensartet og rask Gjennemførelse af den nye Reform ogsaa i Norge i mere end almindelig Grad afhængig af Administrationen. Men vi har her netop et af de mærkeligste Exempler paa, hvor slapt det dansk-norske Enevælde i Grunden styrede. Man var under Lovmaskineriets store Simpelhed ofte altfor snar til at paabyde store Reformer. Men naar først Loven var udfærdiget, lod Regjeringen de nye Institutioner ofte sejle sin egen Sø, — overladende det hele til de lokale Embedsmænds Gjennemførelse og Overovrighedens højst forskjelligartede og vistnok

[1]) Den lyder saaledes: «Saa ofte noget Skiøde eller anden Adkomst læses, hvorved nogen fast Eiendom kommer i en anden Besidderes Hævd og Eie, skal Skriveren notere hos i Registret, den forrige eller følgende Eieres Navn, paa det efterdags ikke nogen Skrivere, som først kommer til Embedet, skulle af Uvidenhed, hvem Godset før havde eiet, udgive mangelhafte Extrakter, og deraf udelukke de Obligationer, som forrige Eiere havde udgiven.»

i Almindelighed mangelfulde Tilsyn. De norske Panteregistres Historie har netop en særlig Interesse ogsaa deri, at de slaaende belyser den Maade, hvorpaa Lovene indførtes i Livet under Enevældet.

Det er selvindlysende, at Lovbudet om Panteregistre i fortrinlig Grad trængte til en Instrux angaaende deres Indretning. Men der findes ikke Spor af en saadan før Midten af dette Aarhundrede, ligesaalidt for Norge som for Danmark. Navnlig kan det vække Forundring, at ikke Regjeringen, efterat Kjøbenhavn i 1759 havde faaet et virkeligt Realfolium, meddelte dette til Efterligning, saaledes som der ellers oftere forholdtes ved Lovbud, som først var udfærdigede særlig for Kjøbenhavn. Men det skete ikke i dette Tilfælde før efter Norges Adskillelse (se ovenfor S. 128), undtagen forsaavidt som en Kancelli-Promemoria for Fyn af 1793, der maaske ikke engang er bleven kjendt i Norge, i Forbigaaende henviste til de kjøbenhavnske Registre (S. 122). Det er overhovedet mærkeligt, at den kjøbenhavnske Indretning af Realfolierne, saavidt vides, intetsteds er bleven efterlignet, saaat Hovedstaden her ganske har savnet sin sædvanlige Indflydelse[1]).

Heller ikke er der Spor af, at Regjeringen paa anden Maade før 1814 indskjærpede Førelsen af Panteregistre i Almindelighed. Med dette Aarhundrede indtraadte imidlertid her en bedre Tilstand. Regjeringen — eller ialfald det danske Kancelli og efter 1814 det norske Justitsdepartement — foreskrev nu i en Række af Tilfælde Anlæg af nye Panteregistre for den enkelte Jurisdiktion, og det i saadan Sammenhæng, at Realfolier utvetydig maatte skjønnes at være mente, om det end sjeldnere fremgik af selve Paalæggets Ordlyd; Indretningen forøvrigt blev aldrig nærmere fastsat, men overlodes til Amtmanden eller vedkommende Kommissarier. Sagen er nemlig, at disse Paalæg næsten alene kjendes for Tilfælde, hvor der som Følge af Ildebrand (se ovenfor S. 165) eller andre særegne Omstændigheder, navnlig tidligere langvarig skjødesløs

[1]) Derimod er det formodentlig Efterligning af den kjøbenhavnske «Pantebog» (se ovenfor S. 126), naar der paa Moss i forrige Aarhundrede førtes ganske samme Slags Protokol.

Registerførsel, var opstaaet en saa stor Uorden i Panteprotokollerne, at det var nødvendigt at skride til overordentlige Forholdsregler. Disse blev da ogsaa næsten altid foreslaaede af vedkommende Pantebogsfører eller af Overøvrigheden.

Det første Tilfælde, jeg har kunnet finde af denne Art, blev fremkaldt ved den foran S. 164 nævnte Ildebrand i Ekers Sorenskriverarkiv. Den kongelige Resolution af 23 Oktbr. 1801 befalede her Sorenskriveren at fremlægge for den nedsatte Kommission et autoriseret «Pante- og Adkomstregister», hvor hver Gaard havde sit særskilte Folium i alfabetisk Orden, samt Kommissarierne derefter heri at antegne de efter det udfærdigede Proklama indkomne thinglyste Breve fra den Tid, for hvilken Pantebøgerne var brændte; forøvrigt skulde det naturligvis ske af Sorenskriveren selv. Det næste Tilfælde, jeg kjender, vedkommer Larvik Sorenskriveri og By. I det første Embedes ældste Realregister fra 1819 sees det af Autorisationen, at det har været udarbejdet efter Bemyndigelse af «Kommissionen til at berigtige Larviks Byfogeds og Sorenskriveris Papirer og Embedsprotokoller» [1]).

I 1823 blev der — formodentlig paa Grund af, at langvarig Uorden havde fremkaldt en uholdbar Tilstand [2]) — nedsat en lignende Kommission til «Berigtigelse af Panteregistrene» i Jæderen og Dalenes dengang samlede Sorenskriveri. I 1824 nedsattes den foran S. 165 omtalte «Kommission til at ordne det ved en Ildebrand forstyrrede Pantevæsen i Bamles Sorenskriveri» [3]).

[1]) Kommissoriet selv har ikke været at finde og er sandsynligvis ældre end 1814. Maaske hænger det sammen med Grevskabets Overtagelse af Fredrik den VI og den derved formodentlig fremkaldte Udskiftning af selve Grevskabets og de det forhen underlagte Embeders Arkiver, hvilke forhen nok var stærkt sammenblandede. Der skal endnu i Grevskabets Arkiv findes Papirer, som rettelig henhører til Embedsarkiverne. Statskassen lod forøvrigt til Dækkelse af Udgifterne tilbageholde den afgaaede Sorenskrivers og Byfogeds Pension.

[2]) I 1807 ophørte ifølge velvillig Meddelelse af Sorenskriveren Hammer Førelsen af de ældre alfabetiske (Personal-) Registre (2 Bind fra 1762), og indtil 1824 førtes aldeles ikke Register. — Sorenskriver mellem 1813 og 1821 var den bekjendte Storthingsmand Nansen.

[3]) For Romsdals Sorenskriveri sees der kort efter at være givet Sorenskriveren Paalæg om at berigtige Panteregistrene fra hans Formands Tid (der fandtes allerede før ufuldkomne Realfolier), og da han

Ved kgl. Resol. 18 Januar 1839 (se Departementstidenden) angaaende Delingen af Vest-Finmarkens Sorenskriveri i Alten og Hammerfest S. paalagdes det Sorenskriveren at «bringe Skjøde- og Panteregistrene i Orden.» Ved Resol. 13 Septbr. 1844 (Depts.tid. S. 658 ff.) bemyndigedes Justitsdepartementet til at foranstalte udarbejdet nye Panteregistre for nordre og søndre Østerdalens Sorenskriverier for Tidsrummet 1801—1837 (Aaret for det samlede Ø.s Deling), da der tidligere kun havde været fort alfabetiske Registre «uden systematisk Orden». Resol. 28 Juni 1843 paalagde endog at udarbejde nye Realfolier for Lyngdal. Endelig kan det mærkes, at der i flere Tilfælde, hvor intet Paalæg udfærdigedes, allerede før 1848 bevilgedes vedkommende Pantebogsfører Godtgjørelse af Statskassen for Udgifterne ved nye Panteregistres Indretning[1]).

Det er forøvrigt muligt, at der allerede før 1800 kan være truffet lignende Foranstaltninger fra Regjeringens Side, uden at jeg har fundet dem. Derimod kjendes der enkelte saadanne, der, omend ikke ligefrem vedkommende Panteregistres Indførelse, dog middelbart bidrog til Anlæg af Realfolier. Den første af disse, jeg har fundet, angaar ligeledes kun en enkelt Jurisdiktion, nemlig Totens Sorenskriveri. For dette nedsattes der nemlig ved Resol. 2 Juli 1779 en Kommission til at forestaa en Udslettelse af gamle, uaflyste Breve i Pantebøgerne[2]), og denne Kommission udarbejdede

vægrede sig herfor, sattes han i 1829 under Tiltale, hvilken Sag dog kort efter bortfaldt, ligesom Udgifter ved den hermed sammenhængende Mortifikation af 107 Pantebreve besluttedes udredet af Sorenskriveri-Distriktet (udlignet paa Matrikulen?). Denne saavelsom flere andre her meddelte Oplysninger skyldes Kand. Kopist H. Breiens Undersøgelser for mig i Justitsdepartementets ældre Arkiv.

[1]) Det vigtigste Exempel gjelder Hallingdal i Anledning af Ildebranden 1829 (jfr. ovenfor S. 164); tilfredsstillende Registre blev her ikke færdige før 30 Aar senere.

[2]) Den nærmere Sammenhæng hermed er følgende: Sorenskriver Milche indgav i 1777 en Forestilling til Kancelliet angaaende den store Mængde uaflyste Heftelser i Panteprotokollerne, som fremkaldte Processer, og forespurgte, om han ikke kunde trække Almuen «ind til en ny Udslettelsesforanstaltning som i hans Formands Tid». Ifølge kgl. Bevilling af 23 Januar 1778 blev derefter af Sorenskriveren udfærdiget Proklama om inden Aar og Dag at melde sig med uaflyste, ældre Pantebreve. Men uden at afvente Proklamaets Udløb stevnede

kort efter Realregistre (skjønt uden egentlige Folier, jfr. nedenfor S. 182) for Pantebogerne fra 1733—1776[1]).

Kort efter begyndte rundt omkring i Landet en lignende Masse-Udlettelse af gamle Heftelser i Pantebøgerne, som ogsaa bidrog til Anlæg af Realfolier. Denne stod igjen i nøjeste Sammenhæng med Indførelsen af den ovenfor S. 131 omtalte ¼ pCt.-Skat af Pantebreve i Norge ved Frdn. 31 Maj 1781; jfr. Pl. 13 Marts 1782 og 6 Juni 1811 samt L. 1 Juli 1816 § 2, ved hvilken sidste den ophæ, vedes. Hermed forholder det sig saaledes:

Ifølge den nævnte Frdn.s § 4 skulde Retsskriverne som Kontrolmiddel tilstille Fogderne før 31 Decbr. 1781 «en rigtig Extrakt af de dem betroede Panteбøger, forsaavidt berørte Kapitaler angaar», og senere halvaarlig «indberette til dem de i Pantebøgerne Tid efter anden med saadanne Kapitaler forefaldne Forandringer.» Det viste sig imidlertid snart, at det faldt meget vanskeligt for Retsskriverne at efterkomme dette Bud, dels fordi der i Pantebøgerne henstod mangfoldige gamle indfriede, men uaflyste Heftelser, dels vistnok ogsaa — skjønt det ikke udtrykkelig er nævnt — fordi der paa de fleste Steder savnedes ordentlige Registre. For at afhjælpe den førstnævnte Mangel tillod Reskript af 25 Oktober 1782 i de offentlige Tidender at indkalde alle Indehavere af uaflyste Panteobligationer ældre end 1738, at melde sig ved Jurisdiktionen inden 12 Uger mod, at ellers «deslige Heftelser af Pantebogerne udslettes og ansees, som de ikke mere vare til». Dette Bud viste sig imidlertid ganske unyttigt for den

Sorenskriveren — som det synes, af Begjærlighed efter Sportler — en Del Bønder til under Mulkt at lade ældre Heftelser i deres Gaarde aflyse, og der faldt virkelig en Sættedom om Mulkt for enkelte, som ej havde ladet aflyse (N. L. 1. 8. 4, Frdn. af 7 Februar 1738 § 5, som altsaa da endnu praktiseredes). Almuen indgav imidlertid Klage over Sorenskriverens Forhold i flere Retninger, og dette ledede først til Nedsættelse af den ovennævnte Kommission, hvorhos der under 21 Januar 1780 nedsattes en ny Kommission for at undersøge Klagerne i det hele; Retssagen for den sidste Kommission findes i nordre Hedemarkens Protokoller, da Sorenskriveren her, Justitsraad Stangeby, var dens Formand.

[1]) En Afskrift af enkelte Blade i disse Registre med oplysende Anmærkninger er mig velvillig meddelt af Arkivassistent Taranger.

efter 1738 forløbne Tid. Ved Reskripter af 23 Juni 1786 for Bergens Stift, 4 Januar 1788 for Kristianssands Stift og 1 August 1788 for Trondhjems og Akershus Stifter samt ved Bevilling af 2 Maj 1788 for Berg-Jurisdiktionerne søndenfjelds paalagdes det derfor Stiftamtmændene i de offentlige Tidender 3 Gange efter hinanden med Aar og Dags Varsel efter den sidste Publikation (der skulde tillige ske Læsning paa Kirkebakken 3 Søndage efter hinanden) at indkalde alle dem, som maatte formene sig panteberettigede i noget urørligt Gods i Stiftet efter Pantobligation, der ej var udstedt af den nuværende Ejer af samme Gods, at melde sig for vedkommende Jurisdiktion med bekræftet Gjenpart af Obligationen; i modsat Fald skulde denne som død og magtesløs udslettes af Pantebøgerne. Samtidig paalagdes det Retsskriverne mindst hvert 6te Aar at afgive til Oppebørselsbetjentene komplette Designationer over alle i Panteprotokollerne aabenstaaende, uaflyste Panteobligationer foruden de før omhandlede halvaarlige Af- og Tilgangslister. De nævnte Reskripter kan imidlertid ikke overalt have været gjennemførte, hvad der vel kan forklares af, at Stiftamtmændene tildels har overladt Indkaldelsen til Sorenskriverne. Paa Foranledning af Rentekamret udgik derfor under 14 Decbr. 1799 et Kancelli-Cirkulære til samtlige Amtmænd om atter at foranstalte saadanne Indkaldelser, som de førnævnte Reskripter tilholder, samt at indskjærpe Afgivelsen af de paabudne Designationer til Oppebørselsbetjentene, hvorhos det udtales, at disse Reskripters «Hensigt vel nærmest er at befordre en fast Orden og Legitimation for Skattens Indfordring, men tillige at virke Ejendommens Sikkerhed ved rene og skyldfrie Panteprotokoller.»

Den indre Sammenhæng mellem Indførelsen af Kvartprocent-Skatten og Anlægget af virkelige Realfolier skimter allerede frem af de sidst anførte Ord. At den og de derved fremkaldte Lovbud nu ogsaa i Virkeligheden hører til de Omstændigheder, som har bidraget til dette Anlæg i flere Jurisdiktioner[1]), sandsynliggjøres nu allerede derved, at de

[1]) Videre tør jeg ikke gaa i min Paastand, idet jeg har noget ændret min tidligere Opfattelse (jfr. især Forh. i 1ste nord. Juristmøde 1872

ældste Realfolier i mange Jurisdiktioner netop skriver sig fra 1780—1810, altsaa i det Tidsrum, da de ovenfor nævnte Reskripter blev gjennemførte. Formodningen vinder ogsaa i høj Grad i Styrke ved de Oplysninger, jeg kan give særlig for en enkelt Jurisdiktion, nemlig nordre Gudbrandsdalen[1]), jfr. ogsaa nedenfor om Ørkedalen.

Den Myndighed, hvem Tilsynet med Gjennemførelsen af Frdn. 7 Febr. 1738 paalaa i de enkelte Distrikter, var naturligvis Amtmændene. Frdn.s § 4 indeholdt en streng Forskrift om særlig at vaage over Panteregistrenes ordentlige Førelse, idet de endog aarlig skulde «examinere Protokollerne samt disses Registre, om de tydelig og forsvarlig er indrettede» under Ansvar for øjensynlige Mangler lige med Retsskriverne. Heraf blev der dog vistnok saare lidet. Jeg har fra forrige Aarhundrede blot fundet ganske enkelte Paategninger om, at Registrene har været foreviste for Amtmændene. Disses Reiser i de dengang ofte overordentlig store og uvejsomme Amter[2]) har vistnok været meget sjeldne, og

S. 127); der er, som nedenfor skal blive vist, ogsaa andre samtidige Omstændigheder (f. Ex. Deling af Embedet), som kan have medvirket.

[1]) Medens der i dette Sorenskriveri tidligere ikke kan sees at have været nogetsomhelst Panteregister, findes der i Kopi et den 31 December 1781 dateret «Alfabetisk Register over de Gaarde og Pladser, som findes pantsatte og uindfriede eller af Vedkommende forsømt til Aflysning og Mortifikation at anvise, fra 1721—1781 og fremdeles, saalænge behages at vedligeholdes . . . . .» At nu dette Register er fremkaldt ved Kvartprocent-Skatten, fremgaar af en Paategning, der henviser til Frdn. af 31 Maj 1781. Dette var dog endnu intet Realfolium. Under 29 Juli 1800 udfærdigede imidlertid den følgende Sorenskriver Bjerregaard, under Paaberaabelse af det ovennævnte Reskript af 1 August 1788, et i Kristiania Intelligentssedler indrykket Proklama til alle Indehavere af Pantebreve, udstedte af andre end Gaardenes daværende Ejere, om inden Aar og Dag at fremkomme med de originale Pantebreve, medmindre disse skulde udslettes af Pantebogen. I Sammenhæng med denne Kundgjørelse synes et nyt lignende alfabetisk Register over Pantsættelser forfattet. Men efter den som Følge af det nævnte Proklama foregaaede Udslettelse anlagdes da i Løbet af Aarhundredets første Aarti et fuldstændigt Realfolium. Sandsynligvis kan der være forholdt paa lignende Maade i andre Jurisdiktioner.

[2]) Jfr. om Amternes Inddeling Reskr. 8 Febr. 1671. Akershus indbefattede jo saaledes indtil 1757 tillige det senere Oplandenes Amt (som dog allerede deltes 1781), og dets Amtmand var indtil 1802 i Regelen tillige Stiftamtmand, under hvem Stiftets Kjøbstæder hørte.

heller ikke har jeg nogetsteds seet, at Amtmanden har benyttet sig af sin Ret efter Frdn.s § 4 til i langt fraliggende Egne at lade Fogden foretage Eftersynet. Hvad Amtmændene i forrige Aarhundrede gjorde for at gjennemføre Registerbudet, har sandsynligvis paa de fleste Steder indskrænket sig til gjennem Autorisations-Paategningen i hver Pantebog at inskjærpe Førelsen af alfabetiske Registre saavel over Gaarde som over Personer[1]). Men nogensomhelst Antydning om, at disse Registre skulde føres som Realfolier, findes neppe, snarere det modsatte (jfr. Noten), og rimeligvis har heller ikke Amtmændene i dette Stykke forstaaet den uklare Forordning. Muligt er det dog, at de, efter at have seet virkelige Realfolier anlagte hos enkelte Sorenskrivere, kan have fremholdt dette som Exempel for andre Pantebogsførere inden Amtet; maaske kan saaledes den stærke og forholdsvis raske Udbredelse af Realfolier i Akershus Stift i forrige Aarhundredes sidste Del tildels forklares paa denne Maade.

Da Amtmændenes Eftersyn af Panteprotokollerne som af Embedsarkiverne i det hele var kommet ganske i Forfald, blev det indskjærpet ved kgl. Resol. 6 Oktbr. 1821, der tillige foreskrev aarlig Indberetning herom til Justitsdepartementet, jfr. senere særlig for Panteregistrenes Vedkommende Dept.-Cirk. 30 Oktbr. 1845 og 27 Maj 1874. Som Følge heraf afgaves her i de nærmeste Aar efter Resolutionen af 1821

[1]) En Autorisations-Formular, som jeg har seet paa flere Steder benyttet af Amtmanden i Akershus, Storm (1757—1772), lyder paa «det til Slutning her i selve Bogen efter Alfabet indrettende dobbelte Registers Holdelse saavel paa Personernes som Godsernes Navne, hvorved Forordningen af 7 Februar 1738 nøje iagttages.» Lignende Autorisation har jeg seet andetsteds, f. Ex. i Grevskaberne, uden at dog Registrets Indførelse i selve Pantebogen har været paabudt. Det vil sees, at Storms Autorisation snarest hindrede Realfoliers Anlæg; naar Registret skulde indrettes i selve Pantebogen, vilde der jo ikke lettelig blive saameget Rum, som der udfordredes til Folier for hver Gaard. Hr. Taranger har meddelt mig en Rundskrivelse fra Amtmand Hagerup i Nordland af 30 Januar 1751, hvori han opregner de Protokoller, han venter at forefinde ved sin forestaaende Ankomst til Sorenskriverne, hvoriblandt «Panteprotokol med sit akkurate alfabetiske Register over Debitors og Kreditors Navne efter Frdn. 7 Februar 1738 Art. 2»; her er altsaa Realregister ikke engang nævnt.

udførligere Beretninger ogsaa om Panteregistrenes Tilstand[1]), og det er sandsynligt, at det nærmere Bekjendtskab, Amtmændene nu blev nødte til at gjøre med de forskjellige Jurisdiktioners Registre, væsentlig har bidraget til at udbrede Realfolierne. Det maatte jo nu være gaaet op for dem, at det var disse, Forordningen mente, eller ialfald, at de var langt nyttigere end de gamle rent alfabetiske Registre, og det er da rimeligt, at de oftere har opfordret Pantebogsførerne saavel i By som paa Land til at anlægge dem efter Kollegers Forbillede, hvor det ej før var skeet. Netop i dette Tidsrum blev virkelig ogsaa Realfolier fra først af anlagte i mange Jurisdiktioner, især i Kjøbstæderne (jfr. § 34).

Efter saaledes at have omhandlet Vilkaarene for Registerbudets almindelige Gjennemførelse i Norge skal jeg gaa over til at fremstille denne i Enkelthederne, og da først, forsaavidt angaar Landdistrikterne, idet det maa erindres, at kun i disse var Realfolier foreskrevne. Jeg maa dog her forudskikke den Bemærkning, at det ingenlunde er ganske let nøjagtig at fastsætte et Registers Anlægstid, da der næsten aldrig findes nogen Autorisation særlig for Registrene i forrige Aarhundrede. Man maa derfor undersøge selve Extrakterne. Her er man nu, som Erfaring viser, gjerne tilbøjelig til at sætte Anlægget for langt tilbage i Tiden, idet man skuffes af de første Extrakters Aarstal. Men Sagen er den, at man ofte ved Registrets Anlæg paa en Gang har indført alle dengang endnu gjeldende Breve eller — forsaavidt det knytter sig til det enkelte Bind af Pantebogen — stundom endog alle, som er indførte i dette. For at komme til en sikrere Slutning maa man derfor sammenligne Haandskrifterne paa flere Folier og heraf udfinde, naar de sukcessive, med Thinglysningen og Protokollationen samtidige, Extrakter begynder. Man opdager da ofte, at Anlægget er meget yngre end de første Extrakter, ja, at hele Registret er yngre end de sidste af disse (jfr. Frdn. 1738 § 6).

At Budet i Frdn. 1738 § 2 blev aldeles overseet i enkelte Jurisdiktioner, saaledes at der i længere Tid ikke førtes noget-

[1]) Desværre har den Arkivpakke, hvori disse indeholdtes, for Tiden ikke været at finde, og jeg kan saaledes her ikke bruge denne gode Kilde for Pantevæsenets Tilstand i den første Del af Aarhundredet.

somhelst Register, er højst sandsynligt, at dømme efter den Sendrægtighed, hvormed i det hele Reformer dengang gjennemførtes; jfr. ogsaa nedenfor S. 197—8 om Lofoten. Imidlertid kan man ikke drage nogen sikker Slutning alene deraf, at der nu i et Embedsarkiv ikke findes noget Register enten i selve Pantebogen eller særskilt; det kan nemlig under Protokollernes slette Opbevaring let være tabt eller ødelagt, især naar det førtes i en særskilt Bog.

I Almindelighed har man dog vel virkelig forfattet et Register. Men dette har i de første Aartier for det meste været meget ufuldkomment[1]). Man synes nemlig paa de allerfleste Steder at have nøjet sig med det samme Slags korte alfabetiske Register bag i Pantebogen, som man allerede sommesteds havde begyndt med før Forordningen (jfr. ovenfor S. 167) — altsaa kun Gaardenes Navne med Henvisning til vedkommende Side eller Blad i Bogen, uden nogen egentlig Extrakt, og tildels med Gaardes og Personers Navne blandede

[1]) De følgende Oplysninger er for de allerfleste Jurisdiktioner i det gamle Akershus Stift grundede paa Undersøgelser, jeg selv har anstillet i Embedsarkiverne, hvorved jeg overalt har været mødt med den største Velvilje af Pantebogsførerne; enkelte Registre, især fra denne Landsdel, har ogsaa været indsendte til min Undersøgelse i Kristiania ved Rigsarkivets velvillige Mellemkomst Fra en Del Jurisdiktioner, især i andre Stifter, har jeg faaet udførlige Oplysninger gjennem yngre og ældre Jurister, som jeg særlig har instrueret for Undersøgelsen, jfr. nedenfor S. 196 om Trondhjems Stift. For mange Jurisdiktioner, især i Kristiansands Stift, har jeg gjennem Brevvexling faaet velvillige Meddelelser om det ældste Realfoliums Anlæg fra vedkommende Pantebogsfører selv, efterat jeg havde forklaret den oven antydede Methode. Adskillige Oplysninger — især fra de Egne, hvor Realfolier anlagdes i sen Tid — har jeg ogsaa hentet fra Forarbejderne til Resol. 19 Juli 1848 (Justitsdept.s Arkiv i Rigsarkivet). Jeg har ogsaa her havt Nytte af de ovenfor S. 162—3 nævnte Indberetninger til Justitsdept. af 1891—2 om Arkivernes Indhold samt af en Protokol, der fra 1874 føres i Justitsdept. over Panteregistrenes Tilstand i hver enkelt Jurisdiktion, ligesom af Amtmændenes Udskrifter af deres over Eftersynet førte Protokol, sammesteds; jeg har herunder havt velvillig Bistand af Kand. Kopist I. v. d. Lippe. — Mange af de efterfølgende Oplysninger om Embedsmænd og Jurisdiktionsdelinger er hentede fra C. A. Langes statskalendariske Samlinger i Rigsarkivet eller fra dettes originale Breve, hvorved jeg har havt megen velvillig Hjælp af Arkivfuldm. E. Thomle.

om hinanden. Hermed vedblev man i enkelte Jurisdiktioner — om vel end især i Kjøbstæderne — indtil noget ude i dette Aarhundrede (jfr. Conradi i Retst. 1846 S. 28). Nogle Sorenskrivere begyndte dog allerede temmelig snart efter Forordningen at forfatte noget fuldkomnere Registre af denne Art med udførlige Extrakter og med særskilte Registre for Gaarde og Personer, men dog saaledes, at de inden hvert Bogstav var førte i rent kronologisk Orden, hvorfor man maatte søge igjennem alle Extrakter under hvert Bogstav for at finde alt, hvad der vedkom den enkelte Gaard[1]). Nogle af dem fik ogsaa en meget udviklet tabellarisk Form, saasom i Søndfjord[2]) (se omstaaende Schema) og — formodentlig efter

[1]) De bedste og ældste Registre af denne Art findes i Eker fra ca. 1753 (i hvilket Aar O. L. Darjes udnævntes; usædvanlig udførlige Extrakter), Moss Sorenskriveri (hvor man har 5 Rækker efter hinanden til 1850, begyndende med Pantebogen 1754 ff.), Tune, hvor de er anlagte kort efter Frdn. 1738 og brugtes i nær 100 Aar, Nordre Hedemarken fra ca. 1755.

[2]) For samtlige Sorenskriverier i Nordre Bergenhus Amt (Indre og Ytre Sogn, Nordfjord og Søndfjord jfr. nedenfor S. 195) har jeg modtaget meget udførlige og omhyggelige Oplysninger fra Stud. jur. N. Gjelsvik, som efter min Anvisning har undersøgt Registrene. I Søndfjord førtes særskilte Panteprotokoller for Sorenskriveriet (Lehnet) og for Svanø Birk, idet nemlig dette ligetil Resol. 9 Juni 1821, da det indlemmedes i Sorenskriveriet, havde sin særskilte Birkedommer, omend denne stundom samtidig var Sorenskriver. I hver af dem findes de sædvanlige alfabetiske Registre over Personer og Gaarde med korte Extrakter. Udenom disse Registre førtes for Sorenskriveriet desuden fra 175* Registre i særskilte Bøger, og i 1762 paabegyndtes Udarbejdelsen af det ovenfor nævnte alfabetiske Gaardregister, hvori findes en Paategning af Amtmand Theiste af 7 Februar 1773, at «dette dygtige Register» var ham forevist denne Dag. Man har to Bind efter hinanden af dette Register, for 1762—1790 og 1791—1808, hvert svarende til et Bind af Pantebogen. Fra 1780—1808 har man et lignende Register for Svanø Birk. Skjønt dette Schema udfyldtes saaledes, at der intetsomhelst Folium var for den enkelte Ejendom — det var kun tilfældigt, om der fulgte paa hinanden flere Extrakter for denne — sees det snart, at det ogsaa med Lethed kunde lægges til Grund ved et virkeligt Realfolium for den enkelte Gaard. Den stærkt udviklede tabellariske Form minder jo adskillig om det ældre preussiske System; men de enkelte Rubrikers Overskrifter er jo temmelig forskjellige. En vis Lighed er der ogsaa med det ovenfor S. 130—1 aftrykte Aarhusiske, hvilken forøvrigt fremtræder mere ved det i efterfølgende Note omtalte Sognske Register. En Mulighed er der for, at der i Danmark

Søndfjords Gaardregister

Debitorers og Sælgernes Navne.	Kreditorers og Kjøbernes Navne.	De pantsatte og solgte faste Ejendomme.	I hvad Skibrede.
		0	
Anders Olsen Aalhuus Skjøde til	Johannes Zackariassen Ytre Ordahl	21 M℔ Smør i Ytre Ordahl	Jølster

dets Forbillede — i Ytre Sogn[1]). Disse Registre blev efterhaanden de almindelige i de Jurisdiktioner, som ikke havde faaet Realfolier, og sommesteds vedblev de endog lige til den nærmeste Tid efter Resol. 19 Juli 1848, f. Ex. i Moss Sorenskriveri og Ytre Sogn. Ialfald i den ældste Tid synes de almindelig først forfattede ved Afslutningen af den enkelte Pantebog; nogle af de ældste er dog allerede førte efterhaanden samtidig med den øvrige Protokollation.

Den mest udviklede Form af disse Realregistre uden Folium har man i enkelte Sorenskriverier, hvor der ved Af-

tidlig har udviklet sig Nominalregistre i lignende tabellarisk Form, som kan have været tagne til Forbillede i Norge. Det Søndfjordske Register er anlagt af Sorenskriver Hans Arentz (udnævnt 1762). I sin Ansøgning (i Rigsark.) paaberaabte han, foruden at være «en af Baron Holbergs nærmeste Forvandte» (han var Søn af Biskop A. og en Broderdatter af H.), at han havde været Student i 15 Aar og «proponeret til *professor juris* ved Sorø Akademi.» Jfr. ogsaa S. 212.

[1]) I Ytre Sogn begynder med Pantebogen 1768—75 bag i Bindet et alfabetisk Gaard- og Personalregister, hvert i to Afdelinger (det første for Adkomster og Heftelser, det sidste for Kreditorer og Debitorer). Med den Pantebog, som begynder med 1775, indrettedes Adkomstregister overensstemmende med det nævnte udførlige Schema og saaledes, at det tillige oplyste om Heftelserne, uagtet de øvrige Registre vedblev uforandrede i sin ældre, almindelige Form. Dette Schema brugtes lige til efter Resol. 1848; kun mærkes, at Registrene fra 1825 førtes i særskilte Bøger. Sandsynligvis har Nabo-Sorenskriveriet Søndfjords ovenstaaende Schema været lagt til Grund ved Anlægget. Rubrikerne er nemlig i det væsentlige de samme, men Ordenen noget forskjellig, navnlig saaledes, at i det Sognske kommer 1) De faste Ejendommes Navne, 2) I hvilket Skibrede, 3) Deres Skyld eller hvad deraf overdrages. (Jfr. ogsaa S. 195 Note 31).

(uden Folier) fra 1762.

For hvad Kapital.	Dokumenternes Dato.	Publikationens Dato.	Folio i PB.	Udslettelse og andre Forandringer med Ejendommen.
37 — 3 —	d: 7 Julii 1766	d: 8 Julii 1766	107	Igjen solgt til Marthe Andersdatter

slutningen af hvert Bind af Pantebogen blev forfattet Registre med udførlige Extrakter saaledes, at alle saadanne, der vedkom samme Gaard, samledes paa et Sted. Spor af Folium for den enkelte Gaard findes dog heller ikke her, idet der ingensomhelst Plads var levnet for kommende Indførsler; de var jo heller ikke bestemte for fortsat Registrering[1]). Men paa den anden Side er det klart, at der er en let Overgang fra saadanne Registre til virkelige Realfolier. Denne Overgang kan ogsaa paavises, f. Ex. i Follo, hvor der allerede 1765 udvikledes et Realfolium af et saadant ældre Register til Pantebogen for 1750 ff. (se Schemaet S. 183), og i Nedre Romerike sandsynligvis 1795[2]). Det fuldkomneste af disse Registre

[1]) Foruden de ovenfor nævnte Realregistre af denne Art skal her fremhæves Registrene i Ringerikes Sorenskriveri (hvormed Hallingdal var forenet, jfr. ovenfor S. 164). Her findes (efter velvillig Meddelelse af Cand. jur. V. Heiberg) til hver af de 9 første Pantebøger (som gaar til 1747) et særskilt Register af denne Art, hvilke samtlige er indrettede omtrent paa én Tid, formodentlig for at fyldestgjøre Frdn. 1738 § 6; fra 1748 har man derimod forladt dette fuldkomnere System og kun ført Extrakterne under hvert Bogstav i kronologisk Orden, hvilket forklares ved, at man herefter synes at have registreret Brevene efterhaanden, som de blev thinglyste. Og paa denne Maade fortsattes disse Registre — der forøvrigt omfatter saavel Personer som Gaarde om hinanden — ligetil Realfoliers Anlæg i 1830, saaat man før dette Aar i Ringerikes Sorenskriveri har ikke mindre end 21 Bind Registre efter hinanden. — For Nordfjord findes lignende Registre for Pantebøgerne 1711—55; men det er uvist, om de er udarbejdede ca. 1750 eller sidst i Aarhundredet. Se ogsaa nedenfor S. 193 Note 16 om Søndre Gudbrandsdalen.

[2]) Bagi den af Stiftamtmand Storm 1759 med den ovenfor anførte Autorisation (S. 176, Noten) forsynede Pantebog er anlagt ved dens

var det, der udarbejdedes af den ovenfor S. 172 omhandlede Kommission for Toten[1]).

De her nævnte Registre er dels førte i det enkelte Bind af Pantebogen, dels i særskilte Protokoller. I den ældre Tid knyttede de sig altid til det enkelte Pantebogs-Bind; det vil sees (ovenfor S. 176), at Autorisationen tildels lød herpaa ligesom paa, at de skulde føres i Bogen.

Her skal det ogsaa nævnes, at dette Slags Registre i en Del Jurisdiktioner (f. Ex. Ringerike, Nedre Romerike, Heggen og Frøland, Nordre Hedemarken, Bragernes og Strømsø) ogsaa blev forfattede til de ældre Panteбøger før 1738 — saalangt tilbage, som disse fandtes — for at fyldestgjøre Forordningens § 6. Exempel paa, at Realfolier indrettedes for denne gamle Tid findes i Nedenes, Ø. Thelemarken og Aker. Forøvrigt var det vistnok kun undtagelsesvis, at det nævnte Bud blev efterkommet.

Afslutning et saadant meget udførligt Realregister uden Folium, endog med en særskilt Afdeling for «Ejendomme, som ej har særdeles Navne saasom Huse og Løsøre», foruden tilsvarende Personalfolium; lignende Register er forfattet af Sorenskriver Joh. Hjort (1759—81) til de ældre Pantebøger fra 1688 af, overensstemmende med Frdn. 1738 § 6. Med tvende, som det synes samtidige og ca. 1795 (jfr. S. 192 Note 10) anlagte, Registre til de to nærmest forudgaaende Pantebøger sker Overgangen til Realfolium, idet de den enkelte Gaard vedkommende Extrakter samles under fælles Overskrift paa særskilt Sted, hvor der er levnet Plads for andre Extrakter, og saadan Plads endog er tilstaaet hver Gaard, selv om intet var at extrahere — altsaa et virkeligt Folium, skjønt der gjerne er tre af dem paa hver Side. Det følgende Register, anlagt lige efter 1800, har da end større Folium, tildels en hel Side, for hver Gaard, og med dette synes den sukcessive Førelse af Registret (efterhaanden, som Dokumenterne ellers protokolleredes) begyndt.

[1]) Hvert Matr.-No. har her sin egen Overskrift, og under den er alle vedkommende Indførsler af Pantebogen samlede. Der er et Register for hvert af de to Bind Pantebøger, og det sidste er udarbejdet paa Grundlag af et ældre kronologisk Register i Pantebøgerne. Det er kun tilfældigt, at der er levnet aabent Rum efter sidste Indførsel, og Registret var jo ikke bestemt til at fortsættes, men nærmest kun for Kommissionens Brug. Det er imidlertid ca. 1800 blevet Grundlaget for et virkeligt Realfolium (jfr. nedenfor S. 190). For Tiden 1776—1800 findes intet Register; formodentlig har der været ført et, som nu er tabt, uden at det kan vides, hvordan Indretningen var.

Follos ældste Register uden Folium 1750 ff.

Forandring.	Bogstav A.	Forandring.
	Aalerud i Aas. Hans Michelsen erholdt Skjøde paa denne Gaard dat 28 Juli 1750 vide fol. . . . . 26 Aalerud. N. N. erholdt Pantebrev i denne Gaard af H. M. o. s. v. [Herpaa følger da Extrakter vedkommende andre Gaarde, i alfabetisk Orden].	

Follos ældste Realfolium af 1765.

Aalerud i Kroer Annex skylder 7 Sk℔ Tunge.			
Forandringer.	Hans Michelsen erholdt Skjøde paa halve Gaarden o. s. v. . . fol. 535 do. Obligation til o. s. v.	(Denne Spalte er kun bestemt til fortsatte Indførsler for samme Gaard).	Forandringer.

Realfoliernes Anlæg begynder da i det hele først længe efter Frdn. 7 Febr. 1738. Kun i en eneste Jurisdiktion har jeg fundet et fra de allernærmeste Aar efter Forordningens Udgivelse (1738 eller 1739). Det er fra det gamle Heggen og Frølands Sorenskriveri (Trøgstad, Askim og Eidsberg Thinglage), hvor det blev anlagt af Sorenskriveren, Overauditør Janus Colstrup[1]).

[1]) Denne Mand (Sorenskriver her 1715—40 eller 41) havde udmærket sig i Krigen mod Sverige Jeg har undersøgt, om han havde fulgt med noget af de norske Regimenter, som Kongen havde overladt til Hjælpetropper i den samtidige spanske Sukcessionskrig — i den Tanke, at han muligen havde havt Lejlighed til at se udenlandske Realfolier. Men jeg har intet herom kunnet finde, og det er heller ikke sandsynligt, at han dengang har været med.

Dette Registers Schema vil sees af nedenstaaende Aftryk. Det føres i alfabetisk Orden for hvert Thinglag, i et Bind for hele Sorenskriveriet; det var ikke knyttet til det enkelte Bind af Pantebogen[1]) og optog tillige ældre Thinglysninger af Interesse; oftest findes to Gaarde paa hver Side.

Det ældste norske Realfolium (Heggen og Frøland 1738).

Thinglyst 3 November 1738.	**Aaremo** skylder 1 Sk℔. Aar 1738 den 20 Okt. har John Halvorsen pantsat Anders Johnsen Gullerud ½ Sk℔ med Bøxel i Gaarden for . . . . . . 4 Prot. fol. 216.	98 Rd.	Aar 1751 27 April er denne Obligation paa Tvetens Thingstue for Trøgstad Prg. aflyst efter Kreditors paa Obl. tegnede Kvittering af 7 Januar 1748.
Publ. den 28 Marts 1740.	A° 1740 den 28 Marts har Even Gudbrandsen pantsat Hr. Søren Essendrup 10 L℔ med Bøxel i denne Gaard samt Aasæde over samme for . . . . . 4 Prot. fol. 266.	70 —	
Thinglyst 30 Oktbr. 1750.	A°. 1750 den 14 Okt. har Torbjørn Jonsen pantsat Berger Andersen 10 L℔ Tunge her i Gaarden for laante Penge . . . . 5 Prot. fol. 153.	98 —	Aflyst efter Kvittering af 16 Oktb. 1753 d. 7 Marts 1783 v. 6 Prot. fol. 506.

De nærmest følgende tre Realfolier tilhører Tiaaret 1740—50 og en anden Landsdel, Kristiansand Stift. I det gamle, samlede Nedenes Sorenskriveri[2]) anlagdes, som det

[1]) En Pantebog gaar fra 1731—46 og den næste fra 1746—61; med denne sidste slutter det dog. Det næste Realfolium for dette Sorenskriveri er derimod knyttet til Pantebogen for 1762—87 (anlagt af Jakob Roll, Sorenskriver fra 1760), men er paa den anden Side mere udviklet derigjennem, at hver Gaard har et Folium paa en Side, hvis øverste Halvdel er bestemt for «Obligationer» og hvis nederste for «Skjøder», saaat man allerede her finder den siden ogsaa hos os saa almindelige Deling af Foliet efter Heftelser og Adkomster.

[2]) Nedenes samlede Sorenskriveri bestod af hele Nedenes Lehn eller Skibrederne Sand (ↄ: Vestre Moland Pgd., Høvaag Pgd., Birkenes Sogn og en Del af Ejde Sogn), Bringsvær (ↄ: en Del af Ejde, Landvik Sogn, Fjære Pgd. samt Størstedelen af Froland og Øjestad Pgd.

synes i 1742—3, et saadant Register af Sorenskriveren P. Brønsdorph, og det et dobbelt, nemlig først et, som alene var bestemt til den fremtidige Registrering vedkommende Gaarde og Skibe, og dernæst — formodentlig kort efter — et andet, som ifølge Frdn. 1738 § 6 omfattede den ældre Tid, 1711—42[1]).

eller Fjære og Landvik samt Øjestad Thinglag) og Strengereid (saakaldet efter en Gaard i Flosta Sogn og omfattende en liden Del af Øjestad Pgd., Hisø Pgd. samt Thinglagene Østre Moland, Dybvaag, Holt, Søndeled og Gjerstad). Sorenskriveriet deltes paany (det havde nemlig ogsaa i 17de Aarhundrede udgjort to Sorenskriverier) ved Resol. 19 November 1824 i Østre Nedenes eller Strengereid Skibrede og Vestre Nedenes eller Sand og Bringsvær Skibreder (jfr. Res. 2 Sept. 1848). Ved Res. 23 Marts 1852, da østre Raabygdelagets S. opløstes (S. 188), blev Vestre Nedenes kaldt Sand S., (Froland var dog nok allerede før gaaet fra, jfr. ogsaa Resol. 19 Aug. 1845), medens der af Øjestad (med Froland) og Østre Moland samt Herefoss og Aamli Thinglag dannedes (det nyere) Nedenes S., og Resten af det gamle Strengereid tilligemed Vegaarshejen Thinglag blev til Holt Sorenskriveri. — Foged Holmboe har velvilligen været Mellemmand for Meddelelserne fra Sorenskriverne i Nedenes.

[1]) Registrene for det gamle Strengereid Skibrede findes nu ved Holt, for Bringsvær og Sand ved Sands Sorenskriveri. Efterat jeg gjennem Sorenskriverne Steens og Nielsens velvillige Meddelelser var bleven opmærksom paa deres retshistoriske Interesse, er de blevne indsendte til min Undersøgelse i Rigsarkivet. Anlægstiden er ikke saa ganske let at afgjøre. Der findes for hvert af Skibrederne 3 — for Bringsvær og Strengereid 4 — Bind Registre for forrige Aarhundrede. No. 1 indeholder i Almindelighed kun Extrakter vedkommende Tiden 1711—42, men er dog for enkelte Folier fortsat langt senere, ligesom det er brugt som Supplement for No. 2 og 3. Disse danner tilsammen Hovedregistret, som for de allerfleste Gaarde har været det nedigjennem Tiden førte almindelige Realfolium; de begynder med Thinglysningerne paa Høstthinget 1742. — Ved første Øjekast ligger det nær at tro, at No. 1 ogsaa er det først anlagte, og at dette Anlæg endog ligger flere Aar forud for Frdn. 1738, idet der nemlig paa mange Folier viser sig en ny Haandskrift allerede i Extrakter fra ca. 1735. Ved nøjagtig Undersøgelse har jeg imidlertid maattet opgive den Tanke, at man her har noget saa interessant, som et norsk Realfolium før Lovbudet vilde have været, og er kommen til den bestemte Slutning, at Register No. 2 er anlagt først eller ialfald samtidig. Det er nemlig utvivlsomt, at Haandskriften i det første Registers ældre Extrakter er den samme som i de ældste Extrakter af No. 2, og da den som nævnt er afbrudt af en anden Haandskrift for de mellemliggende (nærmest forud for 1742 gaaende) Extrakter i No 1, kan ikke hin Enhed i Haandskrift mellem de tidligere Dele i No. 1 og 2 forklares

Indretningen var ganske simpel; se følgende Uddrag af et Folium med Overskrift «Vesterhuus i Høevogs Sogn» (efter en af Sorenskriver Nielsen velvillig meddelt Afskrift), idet det dog bemærkes, at der ogsaa findes en liden Anmærknings-Rubrik.

1711. Den 16 December haver Tellev Olssøn Aggerde og Bertel Bertelsøn Yttre Aaresnæs afhændet til Jørgen Pedersøn og Ole Larssøn Vesterhuus: Eet Giedskind udi Vesterhuus, for hvad Summa, bemeldes udi Skiødet, der er thinglyst den 18 Juli 1782, vide Pantebogen Lit. A fol. 13 pag. 1.

1715. Den 26 September haver Arne Rasmussøn boende paa Rosshaven i Oddernæs Sogn solgt til Ole Larssøn 3³/₈ Kalv udi Vesterhuus med ¹/₄ Part udi dito Godses tilliggende Huuse-Tomt. Thinglyst den 29 Oktober 1715, vide Pantebogen Lit. A fol. 72 pag. 1.

---

deraf, at No. 1 er anlagt først og No. 2 kun er en Fortsættelse deraf. Dernæst er Foliernes Orden inden hvert Skibrede i No. 2 og 3 oplysende. Den synes ganske vilkaarlig og er aldeles forskjellig fra den almindelige — hverken efter Alfabetet eller efter Matrikulen — ligesom overhovedet Registrets Folier ikke som sædvanligt ved Anlægget er blevne forsynede med Overskrifter. Ved nærmere Eftersyn viser Ordenen sig imidlertid at være kronologisk, idet der er aabnet et Folium for vedkommende Matr.-No. (eller Skib) i den Rækkefølge, hvori der for samme er forekommet Thinglysninger; saaledes kommer først de af Skibredets Gaarde, hvorved der er thinglyste Breve fra Høstthinget 1742, dernæst de med Thinglysninger fra Vaarthinget 1743 o. s. v. udigjennem Register No. 2 og 3. Min Mening er ogsaa, at Realfoliet er paabegyndt lige efter Høstthinget, som holdtes i Løbet af November 1742, eller ialfald i 1743—4. Undersøgelse af Haandskrift og Blæk synes mig at lede til denne Slutning. Den vinder desuden meget i Sandsynlighed derved, at Nedenes under 10 August 1742 havde faaet en ny Sorenskriver i Peder Brønsdorph — som tidligere havde været Prokurator i Christiania og været anvendt i flere kongelige Kommissioner, deriblandt den saakaldte «vesterlehnske» (bl. a. angaaende Egeskovene). Og nu er det en almindelig Erfaring, at ny Sorenskrivers Tiltrædelse mangesteds har fremkaldt Realfoliums Anlæg. Endelig kan nævnes, at samtidig begyndte et nyt Bind af Pantebogen — ogsaa en af de Omstændigheder, som andetsteds har medvirket til saadant Anlæg (jfr. S. 201). Haandskriften i de ældste Extrakter af No. 1 og No. 2 er dog ikke Brønsdorphs, men formodentlig en Kontorists. — Jeg antager ligeledes, at den samme Haand kort efter eller samtidig har begyndt, overensstemmende med Frdn. 1738 § 6, Udarbejdelsen af Panteregistre til de ældre Pantebøger saalangt tilbage, som de dengang fandtes ved Kontoret, nemlig til 1711, men at denne har taget længere Tid, hvorved de forskjellige Haandskrifter i No. 1 ogsaa ved Extrakter ældre end 1742 lader sig forklare. Ordnen i Reg. No. 1 er forøvrigt den samme

Dernæst kommer det afsides liggende Øvre Telemarken. Her blev der, som det synes[1]), i Tiden mellem Juni 1744 og Marts 1745 anlagt et Realfolium, hvis ejendommelige Indretning sees af følgende Uddrag af en Gaards Folium[2]):

Bechhuus i Mandal og Fladdals Annex og Siljords Præstegjæld 4 Td. 3 Sæt. Derudi hafver Halvor Johanson Vastvedt (m. Fl.) solgt til sin Broder Guttorm Johanson 5 Qvt. med Bøxel for 90 R℞ efter Brev, dat. og thinglyst paa Gjuve den 25 Juli 1695. Noch hafver Guttorm Johanson erholdt 2 Tdr. med Bøxel i Bechhuus af Nils Gjermundsen efter Forening, indgaaet paa Loftsgaarden d. 17 Febr. 1694 og thinglyst paa Gjuve den 26 Septbr. 1695. Endvidere hafver Guttorm Johanson tilmageskiftet sig 3 Qv. med Bøxel i Bechhuus af Svenning Olsen Wetterhuus mod 4 M℞ med Bøxel af en Tønde (i) Landsværk efter Brev, dat. Nordg. i Siljord den 9 Juni 1700 og thinglyst paa Loftsgaarden d. 10de Ditto.

Udi denne Gaard haver Guttorm Torgierson kjøbt af Ole Torgierson Bechhuus og Aslak Aslaksen Groven 1 Tønde 8 Sæt. med Bøxel over 1 Td. 9¹/₄ Sæt. for 244 rd. 1 ℞ 18²/₃ β efter Brev dat. og thinglyst den 1 Marts 1745 paa Udgaarden. Udi denne Gaard haver osv.

[Indførslerne fra og med den nævnte af 1745 sees gjorte efter Anlægget].

Jeg skal tilføje som en Gjætning, at Nedenes' oven omtalte Realfolium muligens kan have fremkaldt Anlægget af det Telemarkske[3]). Sandsynligere er imidlertid dette histo-

---

kronologiske som i No 2 og 3; Gaardene er opførte i den Orden, hvori der for dem fandtes thinglyste Breve fra 1711 af.

[1]) Efter velvillig Undersøgelse af Hr. Sorenskriver Lorentzen. Ø. T., som allerede tidligere havde været delt i Østfjeldene og Vestfjeldene, var fra 1714 til Resol. 21 Decbr. 1832 kun et Sorenskriveri, dog saaledes, at Tinn hørte til Nedre Telemarken lige til Resol. 11 April 1846 (ligeledes Hjartdal indtil Reskr. 17 Decbr. 1756); dets Navn var paa denne Tid «Ø. Th.s Vestfjelde samt Siljord og Hvidesø Pgd. af Østfjeldene udi Bratsberg Amt». Sorenskriver var 1717—51 Peder Hansen Paus, som dog maaske allerede 1745 bistodes af sin Søn og Efterfølger Hans P. Paus (forskjellig fra Oversætteren af de gamle Love).

[2]) Indretningen er altsaa meget ufuldkommen. Men det maa dog kaldes et Realfolium, da Registret, som efter sin Titel omfatter alle de thinglyste Breve i Pantebøgerne lige fra disses Begyndelse 1692, ikke blot for hver Gaard har samlet Oplysninger om de ældre Breve, men levnet Rum til fortsatte Indførsler, hvilket ogsaa, som oven anført, siden er blevet brugt. I Registret er der til venstre en smal Margin til Anmærkninger, ligesom Gaardens Navn (Bechhuus o. s. v.) er rykket ud i denne.

[3]) Sorenskriveren i Ø. T. boede dengang paa Midtsund i Kviteseid, og der tør vel derfra allerede dengang have været adskillig Forbindelse

riske Forhold ved det derefter følgende Realfolium, som anlagdes i Nedenes' Naboegn, det gamle Østre Raabygdelaget[1]), formodentlig ca. 1750 af Sorenskriver H. P. Odderbech[2]); dets mærkelige Schema skal blive særskilt behandlet i anden Sammenhæng (S. 208 ff.).

---

paa Arendal, hvor eller i hvis Nærhed Sorenskriveren i Nedenes boede; Indretningen er heller ikke væsentlig afvigende.

[1]) Østre Raabygdelagets S. (jfr. dets Beskrivelse ved Sorenskriver L. H. Bing i Top. stat. Samll. I. 2. 199 ff. Christiania 1812) bestod af Thinglagene Risland (ↄ: Sognene Vegaarshejen, Aamli, Gjevedal, Lille Topdal og, indtil Resol. 9 Januar 1839, nogle Gaarde af Holt samt ligeledes af Froland, jfr. Resol. 17 Maj 1850 og 6 Aug. 1852) og Vegusdal (ↄ: Sognene Mykland, Herefoss, Vegusdal og Evje), medens Vestre Raabygdelagets S bestod af Hornnes og Iveland Sogne, Valle og Bygland Pgd. samt indtil Resol. 3 Aug. 1880 Aaseral. Ved Resol. 23 Marts 1852 opløstes Østre R., idet Vegusdal og Evje henlagdes til Vestre R., som nu blev til Sætersdalen S., Vegaarshejen til Holt og Resten til Nedenes nye Sorenskriveri (jfr. ovenfor S. 185). — Ogsaa dette Sorenskriveris ældre Registre, der findes i det nuv. Nedenes Sorenskriveris Arkiv, har været indsendte til min Undersøgelse i Rigsarkivet, efterat jeg gjennem velvillige Meddelelser fra edsv. Fuldm. Selmer-Olsen var bleven bekjendt med dets særegne Interesse.

[2]) Det ældste Register for Østre Raabygdelaget bestaar af 2 Hefter, hvoraf det andet kun er Supplement til det første. Dette har en af Sorenskriver Odderbech egenhændig skreven Titel, som udførlig forklarer Indretningen og Indholdet: «Alfabetisk Register over Skjøder . . . . . . saavidt Jordegodset udi Raabøiydelaugets østre Skriveri betreffer. Efter Gaarde og andre Ejendommes Nafne at opkastes, hvorhos da og findes (her følger Angivelse af de forskjellige Rubriker) . . . . hvad hver bruger og derudi er ejende fra 1724 til 1760 og videre saalænge Gud vil»; det bevidnes derhos, at Registret er «indrettet og extraheret» af ham. Dette er naturligvis intet Bevis for, at Registret, som det i enkelte Fortegnelser o. desl. anføres, er anlagt i 1724; Odderbech blev nemlig først udnævnt 24 Juni 1747, og 1724 er kun Udgangspunktet, fordi de ældre Pantebøger begyndte med dette Aar. Rimeligere er den anden Formodning om Anlægstiden, der har været fremsat, at den er 1760. Men jeg antager efter min Undersøgelse, at Registrets Forfattelse er paabegyndt kort efter O.s Ansættelse og efterhaanden fortsat, indtil han i 1760 havde bragt det i fuld Orden ligefra 1724 og da forsynet det med hin Titel. Det er siden fortsat af ham til 1767—8. Det er ført i alfabetisk Orden for det hele Sorenskriveri og har 2 Gaarde paa hver Side, idet dog Foliet strækker sig tvers over begge Bladets Sider. Forfatteren af dette interessante Register, Hans Peder Odderbech, formodentlig en dansk Mand, havde i 24 Aar været «Skriverkarl og Fuldmægtig paa Rentekammeret og i det norske

Intet af disse Realfolier er knyttet til nogen enkelt Pantebog, ligesom de alle gaar langt tilbage med sine Extrakter.

De hernæst følgende Realfolier er fra Tiden omkring 1760 og tilhører atter Østlandet, nemlig de tre Sorenskriverier ved Bunden af Kristianiafjorden, Aker, Lier o. s. v. og Follo. Først omtrent et Tiaar senere begynder Realfolierne i Bergen og Trondhjem Stifter.

Forøvrigt vil Anlægstiden for de ældste Realfolier i Landdistrikterne inden de forskjellige Jurisdiktioner sees af efterstaaende Fortegnelse. Som S. 177 forklaret er adskillige Aarstal ikke ganske sikre; men nogen større Afvigelse fra det rette Forhold er der neppe, ialfald hvor ej et Spørgsmaalstegn er tilsat. Man vil finde alle Landets Sorenskriverier, med de Navne (dog efter Statskalendrens nuværende Skrivemaade) og med den Udstrækning, de havde ved det første Anlæg af Realfolier. Naar en Del Sorenskriverier her ej findes nævnte, kommer det kun af, at de i nyere Tid er udskilte af ældre, og at deres ældste Realfolier falder sammen med disses.

Kommissariat» m. v., havde tidligere underkastet sig en privat (dansk) juridisk Examen og blev 6 Aug. 1743 udnævnt til Auditør ved det norske Dragonregiment, men afgik Aaret efter som Følge af Reduktionen. I Henhold til det Auditørerne ved Patent 29 Novbr. 1745 givne Tilsagn om Befordring søgte han i 1747 Ø R. Sorenskriveri, men fik det først, efterat der ifølge et specielt Reskr. 14 April 1747 var blevet holdt en ny privat Examen over ham og Medansøgere (hvoraf en, C. P. Rothe, endog før havde underkastet sig offentlig Examen) ved det juridiske Fakultet i Kjøbenhavn, for at det kunde erfares, hvem der var mest habil til et Sorenskriverembede at forestaa (jfr. om den daværende Examen Matzen Kjøbenhavns Universitets Retshistorie II. 176 ff.). Fakultetet anbefalede hvemsomhelst af dem (undtagen R., der ej var 25 Aar), og O. blev da udnævnt under 24 Juni 1747. Han døde i Herefoss 1781 79 Aar gl., efterat han s. A. havde med kgl. Stadfæstelse afstaaet Embedet til Hans Smith (fra Fredrikshald). Denne havde forrettet som konstitueret (af Stiftamtmanden) i O.s Alderdom ligefra 1771 og 1773 underkastet sig en privat, dansk-juridisk Examen for en Raadmand i Kristiansand efter skriftlige Opgaver fra Fakultetet i Kjøbenhavn (jfr. Reskr. 5 April 1737). Sin Ansøgning om Embedet vedlagde han et af de gammeldagse Thingsvidner, hvorunder Lagretten, Thingalmuen og Prokuratorerne gav Svar paa visse af ham forelagte Spørgsmaal om hans Forhold som konstitueret. Han er Forfatter af det nedenfor S. 208 omhandlede Realfolium for Ø. R.

I. Kristiania og Hamar Stifter.

Heggen og Frøland 1738—9.
Aker[1]) 1758.
Lier o. s. v.[2]) 1758—9.
Follo[3]) 1765.
Rakkestad[4]) 1770 ff.
Ø.Romerike og Odalen[5]) 1771 ff.
Idde og Marker[6]) 1777.
Nordre Hedemarken 1778.
Søndre Jarlsberg 1778—9.
Hadeland og Land 1786.
Valdres 1786[7]).
Solør og Vinger 1789[8]).
Nordre Jarlsberg[9]) 1789 ff.
Nedre Romerike 1795[10]).
Toten o. s. v. 1800 (?).
Eker, Modum og Sigdal 1802.
N. Gudbrandsdalen 1800—10.
Larvik S., autoriseret 1819.
Ringerike 1830.
Hallingdal 1830 ff.
Søndre Hedemarken 1831 (?)[11]).
Nordre Østerdalen 1837 ff.
Søndre Østerdalen 1837 ff.[12]).
Numedal og Sandsvær[13]) 183*.
Tune og Vembe 1839[14]).
M. Gudbrandsdalen[15]) 1842 ff.
S. Gudbrandsdalen[16]) 1842 ff.
Moss Sorenskriveri 1850.

II. Kristiansand Stift.

Nedenes (det gamle) 1743—4.
Øvre Telemarken 1744—5.
Østre Raabygdelaget[17]) 1750 ff.
Nedre Telemarken[18]) 1770.
Karmsund og Hesby[19]) 1783.
Lyngdal 1810[20]).
Vestre Raabygdelaget 1815[21]).
Jæderen og Dalene[22]) 1824 ff.
Bamle 1825 ff.[22 b]).
Ryfylke[23]) 1831 ff. (1783).
Flekkefjord S.[24]) 1842.
Mandal S. 1850—62[25]).

III. Bergen Stift.

Nordhordland 1772.
Søndhordland[26]) 178* (?).
Hardanger og Voss[27]) 179*.
Søndre Søndmør 1799.
Nordre Søndmør[28]) 1802.
Søndfjord 1810—20[29]).
Indre Sogn 1830.
Nordfjord 1847[30]) (1806).
Ytre Sogn 1860—70[31]).

IV. Trondhjem Stift[32]).

Stjør- og Værdalen[33]) 1770 (?).
Guldalen[34]) 1800 (tildels 1857).
Romsdal 1802 ff.[35]).
Strinden og Selbu[36]) 1807.
Orkedalen[37]) 1814.
Namdalen[38]) 1820.
Inderøen[39]) 1830 ff.
Fosen 1832[40]).
Røros[41]) 1851.
Nordmør[42]) 1848—74.

V. Tromsø Stift.

Helgeland[43]) 1790—1800 (?).
Lofoten, Vesteraalen og Andenes 1820[44]).
Øst-Finmarken[45]) 1840—50.
Alten 1840—50.
Hammerfest 1840—66[46]).
Salten[47]) 1849 ff.
Senjen og Tromsø 1850—60[48]).

---

[1]) Ganske sikkert tør jeg ej fastsætte Aarstallet; maaske er det allerede 1757, maaske et lidt senere Aar; jeg anser 1758 sandsynligst, idet der 4 April d. A. ogsaa ansattes ny Sorenskriver i Embedet (H. C. Gjessing).

[2]) Her findes et af de simpleste Realfolier, jeg har seet; samtlige Gaarde er opførte i alfabetisk Orden inden hvert Sogn i et for hele Sorenskriveriet fælles Bind, flere Gaarde paa hver Side, med tilstrækkeligt Rum mellem hver Overskrift til de korte Extrakter, hvoraf der forøvrigt ved mange Gaarde ingen findes. Samme simple Indretning vedblev i det væsentlige i de 4 følgende Sæt Registre for Lier, Røken og Hurum indtil ca. 1824.

[3]) Om Follo samt Heggen og Frøland se ovenfor S. 181—4.

[4]) Jeg har kun seet Realfolierne for Spydeberg og Skiptvet, som nu findes ved Trøgstad Sorenskriveri, hvorunder disse hører siden Omreguleringen ved Resol. 19 Maj 1847. Anlægstiden er jeg mest tilbøjelig til at sætte ved Aar 1775. Men jeg maa formode, at de øvrige Thinglags Registre (Rødenes og Rakkestad) har været anlagte allerede 1771; se nedenfor S. 207 Note. Eidsberg fik Realfolium sammen med det øvrige Heggen og Frøland, hvortil det tidligere hørte.

[5]) Øvre Romerike indbefattede — foruden Odalen, hvorom nærmere nedenfor i Note 8 — de nuværende Eidsvold og Nes Sorenskriverier indtil Delingen ved Resol. 29 Aug. 1844. Anlægget — som synes at være fra 1775, da et nyt Bind af Pantebogen begyndte, — skyldes Sorenskriver Scheitlie (udnævnt 1770), som ogsaa — og maaske allerede fra 1771 — forfattede Registre til de ældre levnede Pantebøger (jfr. S. 164); de førtes i særskilte Bind for hvert Thinglag.

[6]) Efter velvillig Undersøgelse af Advokat Kr. Roll. Sorenskriver var formodentlig allerede dengang Erik Horn.

[7]) Hadeland, Land og Valdres gamle Sorenskriveri deltes ved Reskr. 27 Januar 1786, hvorved paa Ansøgning af Gløer Gløersen (som i 1756 havde faaet mageskiftet dette Embede med H. J. Wisløff mod Øvre Romerike). Valdres fraskiltes og Sønnen Erik G. udnævntes til dettes første Sorenskriver; ifølge velvillig Undersøgelse af Cand. jur. O. Ødegaard traadte Delingen i Kraft omtrent med Marts 1786. G. G. vedblev som Sorenskriver i Hadeland og Land indtil sin Død 13 Maj 1788. Fra 1781 var imidlertid Svigersønnen S. B. Mejdell (f. i Hardanger 1743, Student fra Bergens Skole 1762, jfr. Lampes Program af 1868, S. 18; exam. jur. 1772, længe ansat hos forskjellige Embedsmænd, 1774 Prokurator paa Oplandene; jfr. hans Ansøgning om Hadelands Sorenskriveri i Rigsarkivet) ham adjungeret, og 5 September 1788 udnævntes han til Eftermand, efterat han forgjæves havde søgt om at blive dette paa Grundlag af Afstaaelse. Sorenskriveriets ældste Realfolium maa være anlagt i den tidligere Del af 1786, altsaa af M., jfr. nedenfor S. 207. I Valdres er det efter Sorenskriver Heklebergs velvillige Oplysning anlagt lige efter Delingen. — Fra 1688 til 1695 havde Toten været forenet med Hadeland o. s. v. ved en Personalunion (jfr. dog om den fælles Pantebog ovenfor S. 163 Note 3), idet den forrige Sorenskriver afstod Hadeland og Valdres til Sorenskriveren i Toten, M. v. Schønberg, med Forbehold af Land som Føderaad.

[8]) Solør (med Vinger) og Østerdalen dannede tidligere et Sorenskriveri, medens Odalen, der laa under samme Fogderi som de nævnte Egne, tilhørte Øvre Romerikes S. Ved Reskr. 6 Aug. 1762 fastsattes, at disse Embeder ved indtrædende Ledighed skulde deles i tre. Østerdalen, som i 1763 var bleven eget Fogderi, blev allerede eget Sorenskriveri 9 Juli 1772, da den gamle Andr. Aagaard (fra Aarhus, f. 1699) afstod det til Fordel for sin mangeaarige Fuldmægtig I. C. Schultz, som denne Dag fik Bestalling. A. beholdt Solør og Vinger til Reskr. 2 Decbr. 1778, hvorved han paa Ansøgning fik Afsked og hans Søn og Fuldmægtig Chr. Aug. A. — hvem han forgjæves havde søgt at faa til Eftermand, da man nu havde faaet Betænkeligheder ved at lade Fader efterfølges af Søn — udnævntes til Sorenskriver i det lille Tune S. mod, at dettes Indehaver Sjællænderen Schiermann, som ifølge Stiftamtmand Levetzaus Erklæring var «en af de vittigste Mænd i Stiftet», blev Faderens Eftermand, og at begge disse delte Pensionen (200 Rdlr.). Først ved Reskr. 25 Juni 1783 blev Odalen endelig tillagt Solør og Vinger S., da Sorenskriveren i Øvre Romerike, Scheitlie (1770—96; havde faaet Ø. R. ved kgl. approberet Afstaaelse fra H. J. Wisløff mod 4800 Rdlr.; tidligere 21 Aar Prokurator ved Overhofretten i Kristiania), havde opnaaet Tilsagn om at beholde det til gamle Aagaards Død; som Grund hertil paaberaabte han sit store Arbejde med at bringe sit Embedes Bøger og Registre i Stand; Odalens ældste Realfolium sees udarbejdet ca. 1775. Det ældste for Solør og Vinger er sandsynligvis først anlagt 1789, ialfald for Vinger; dette Aar begyndte tillige et nyt Bind af Pantebogen; ogsaa dette Realfolium blev ført i særskilte Bind for hvert Thinglag. Sorenskriveriet deltes ved Resol. 31 Marts 1847 i to (Solør S., Vinger og Odalen S.).

[9]) Mellem Jarlsberg er udskilt af Nordre og Søndre Jarlsberg ved Resol. 17 Juli 1847 jfr. Resol. angaaende Omregulering af Larvik S. af 20 Febr. 1849; se ogsaa norsk Retstid. 1891 S. 254—5.

[10]) Registret viser sig utvivlsomt anlagt i 90-Aarene, og jeg har sat dette Aarstal, fordi der var Skifte i Embedet 1794. I dette Aar afgik H. Heyerdahl (fra 1781), som før havde været Sorenskriver i Idde og Marker (indtil 1776 eller 7) og derefter i Ringerike; paa intet af disse Steder førtes i hans Tid Realfolier, og det er da ej rimeligt, han skulde anlagt dem paa et nyt Sted i sine sidste Leveaar.

[11]) Der findes nu ifølge velvillig Undersøgelse af Sorenskriver Hals intet ældre Realfolium for Søndre Hedemarken før dette Aar. Mange ældre Extrakter synes imidlertid at være overførte fra et ældre Register, og da intet saadant findes hverken i Pantebøgerne eller særskilt, maa det være tabt og kan muligens have været et Realfolium. Nordre Hedemarken fik, som oven nævnt, Realfolium lige efter det samlede Hedemarkens Deling ved Reskr. 8 Januar 1777. Mærkes kan her ellers, at der i Søndre Hedemarkens Pantebøger findes Personalregistre ligetil den nye Deling efter Resol. 12 Oktbr. 1861, da Hamar Sorenskriveri og Byfogedembede oprettedes.

[12]) Begge disse Sorenskriverier fik nemlig først Realfolier lige efter

Østerdalens Deling ved Resol. 10 Juni 1837; jfr. S. 172 og ovenfor Note 8.

[13]) Efter velvillig Meddelelse af Cand. jur. C. Thomle; i de nærmest foregaaende 10—20 Aar havde man dog begyndt at føre et Slags Realfolium paa løse Blade (Koncept?).

[14]) Navnet Tune fik Sorenskriveriet ved Res. 11 Sept. 1839.

[15]) Nemlig ligesom det følgende først lige efter Delingen ved Resol. 13 Septbr. 1841.

[16]) Det samlede «Søndre Gudbrandsdalen og Fron S.» (som havde været et Sorenskriveri siden Reskr. 5 Marts 1734, efterat det ved Reskr. 9 Maj 1699 samlede Gudbrandsdalen S. atter var delt 1731, hvorpaa Fron et Par Aar hørte til Nordre Gudbrandsdalen) havde allerede fra Midten af forrige Aarhundrede gode alfabetiske Gaardregistre, uden Folium, i særskilte Bøger. — I 1809 deltes det i to Bind, et Adkomstregister og et Panteregister i egentlig Forstand. Det sidste har levnet nogle Liniers Rum ved hver Gaard til følgende Thing- og Aflysninger, saaat det jo kan siges at indeholde Spiren til et Realfolium.

[17]) Om disse 3 Sorenskriverier se ovenfor S. 188—9.

[18]) Dette er altsaa det gamle Nedre Telemarken og Tinn S. (jfr. ovenfor S. 187), hvorfra en Del (sammen med en Del af Bamle) nu ved Resol. 31 Marts 1866 er udskilt til Gjerpen Sorenskriveri, i hvis Arkiv jeg har fundet den fornødne Oplysning. Anlægstiden er ikke saa let at afgjøre; noget tyder paa at være indført allerede før 1770, andet lidt senere. Extrakterne gaar helt tilbage til 1690, da Pantebøgerne begyndte, og Registret er anlagt med et Bind for hvert Thinglag. Overhovedet er dette et af de mærkeligste gamle Registre; jfr. nedenfor S. 209—11 om Schemaet.

[19]) Se nedenfor Note 23.

[20]) Det gamle Listerlehns S. deltes ved Reskr. 25 Septbr. 1809 i Flekkefjord og Lyngdal S. I det sidste anlagdes ifølge velvillig Meddelelse af Sorenskriver Kloumann strax Realfolium af den nyudnævnte Sorenskriver Bøckmann (Ejdsvoldsmand); jfr. ogsaa ovenfor S. 172 og nedenfor Note 25 og 34

[21]) Ifølge velvillig Meddelelse af Kand. B. Wyller; jfr. hermed ovenfor S. 164 og 184.

[22]) Sandsynligvis er det af den ovenfor S. 171 omhandlede Kommission forfattede Register først blevet færdigt i 1829, da Embedet endelig paany besattes efter den lange Ledighed (fra 1821), som var fremkaldt ved Kontorets Uorden. Sorenskriveriet deltes i Jæderen S. og Dalene S. ved Resol. 24 Septbr. 1868.

[22]b) Se herom ovenfor S. 171; det er forøvrigt muligt, at Bamle ligesom alle Nabodistrikterne har havt Realfolium allerede før Ildebranden i 1824, hvorom nu intet kan oplyses.

[23]) Uagtet det ved Kongebr. 13 Maj 1647 (Norske Rigsreg. VIII. 487) var bestemt, at Ryfylke Fogderi, som af den forrige Lehnsherre var blevet delt mellem tre Sorenskrivere, atter som forhen kun skulde udgjøre et Sorenskriveri, sees det allerede senere i samme Aarhundrede

delt i to, den vestlige Del, Karmsund og Hesby («Hesby-Fjerdingen»), og den østlige, det egentlige Ryfylke («Hemnes-Fjerdingen»). I 1761 blev imidlertid begge gjenforenede derved, at Sorenskriveren i K. og H. med kongl. Approbation afstod sit Embede til Sorenskriveren i R. I det samlede R. ansattes i 1782 eller 1783 H. L. Bull, som strax efter maa have anlagt det første Realfolium, idet dette — som har været indsendt til min Undersøgelse i Rigsarkivet — skjønnes at være fra det sidste Aar. Det er ført i alfabetisk Orden i et Bind for hele Sorenskriveriet uden nogen Deling efter Skibreder, med flere Gaarde paa hver Side og ellers med meget simpel Indretning; det minder noget om det ældste Register i Nabodistriktet Søndhordland (nedenfor Note 26), hvis Forbillede det maaske har været, men har ingen Deling efter Adkomster og Heftelser. I en Paategning af 30 Juli 1798 klager Amtmand Scheel over Registrets slette Tilstand, bl. a. fordi thinglyste Dokumenter ikke var indførte længere end til Høstthinget 1793, og Amtmand Koren gjentager i 1804 den sidste Bemærkning. Grunden hertil synes at have været, at Bull — der døde i 1797 paa Vestbø i Vikedal — i de sidste 3 Aar var ganske arbejdsudygtig, og at hans Fuldmægtig og Svigersøn Hetting alene ikke kunde holde Orden i det store Embede (Rigsarkivet). Denne sidste har ifølge sin Paategning af 20 Juli 1798 fortsat Indførslerne under sin Konstitution i 1797—8, og en Del Folier sees virkelig at være førte frem til det sidste Aar Men dette har vel efter det nys oplyste kun været Undtagelser, og i det hele synes Registret ikke holdt i Orden efter 1793. Det forblev efter Delingen ved Karmsund og Hesbys Kontor, men fortsattes ikke heller for dette, som efter velvillig Meddelelse fra den nu konstituerede Sorenskriver Nørregaard imidlertid fik et i 1806 autoriseret særskilt Register, der endnu delvis er i Brug I Ryfylkes særskilte Sorenskriveri fik man derimod først efter 1830 særskilt Realfolium, idet man der ifølge velvillig Meddelelse fra Sorenskriver Nik. Hanssen imidlertid vendte tilbage til de gamle alfabetiske Registre uden Folier. Dette enestaaende Forhold maa vel forklares af den ovennævnte Uorden i Realfoliet for det forhen samlede Sorenskriveri, som for længere Tid havde stanset al Registrering.

[24]) Ifølge velvillig Meddelelse af Sorenskriver Larsen.

[25]) Lige til Midten af dette Aarhundrede førtes her, ifølge velvillig Meddelelse af Sorenskriver Sem, kun Personalregistre. Sorenskriver Rested (1801—31, før Byfoged og Bergskiver paa Kongsberg, hvor han havde anlagt Realfolium for Bergamtet, jfr. S. 198) havde vistnok ifølge Justitsdept.s Papirer allerede begyndt paa et Koncept, men det var blevet ubrugbart. Sammenhængende Arbejde paa Anlægget begyndte først i 1850, og færdigt blev det ikke før i 1862. Af Mandals S. udskiltes Torridals Sorenskriveri (Thinglagene Odde, Øvrebø og Søgne) ved Resol. 14 Juli 1859, hvorved til Gjengjeld Søndre og Nordre Undal henlagdes fra Lyngdal til Mandal, ligesom Aaseral Thinglag fra Sætersdalen ved Resol. 3 August 1880. Mandal havde allerede tidligere været delt i to Sorenskriverier (Vestre og Østre M.),

men var fra ca. 1685 kun et Sorenskriveri, som fra 1696—1799 indehavdes af Fader, Søn og Sønnesøn (Fredrik Andersen, Christian Fredriksen, Fredrik Fr.).

[26]) Efter velvillig Meddelelse fra Sorenskriver Bessesen er de (ifølge Optegnelser angaaende Embedets Indehavere af den bekjendte Sorenskriver Mons Lie) forfattede af Søren D. Schjøtz (før Byfoged i Stavanger), som var ansat her 1776—1803 og boede i Skaanevik; formodentlig er de anlagte i hans tidligere Tid, og jeg har formodet 1780—90. Registret, der brugtes til efter 1850, har flere Gaarde paa hver Side og Deling i Adkomster og Heftelser, med yderst kortfattede Extrakter (jfr. nedenfor S. 203 og ovenfor Note 23). Da S. samtidig var Birkedommer for Rosendal (som siden atter tildels havde særskilt Embedsmand, indtil dets Gods endeligen underlagdes Sorenskriverierne ved Resol. 18 August 1852), har han sandsynligvis ogsaa anlagt Register for dettes Gods. Om det tidligere Halsnø Klosters Gods se Reskr. 22 April 1673 og 30 Maj 1771. Om Midthordlands Udskillelse af Nord- og Søndhordland se Resol. 17 Juli 1847.

[27]) Redaktør Diesen har velvillig udført Undersøgelsen for dette og Nordhordland, om hvilket se nærmere nedenfor S. 206—7. Hardanger byttede 1799 Sorenskriver, idet Ejdsvoldsmanden A. v. W. S. Koren (før i Vestre Raabygdelaget) da kom efter O. B. Heiberg; maaske er Registret først anlagt af den førstnævnte. Lysekloster Gods havde, saavidt sees, allerede dengang samme Dommer som H. og V.; endelig underlagt Sorenskriverierne blev det først ved L. 3 Septbr. 1851 og Resol. 28 Maj 1852; jfr. Retst. 1856 S. 354 og 357.

[28]) Velvillig meddelt af Sorenskriverne Strand og Aall. Det gamle Søndmør S. deltes ved Reskr. 2 Novbr. 1798; første Sorenskriver i Søndre S. var den bekjendte senere Amtmand L. Weidemann (tidligere Byfoged i Risør, hvor han vel har seet Nedenes' Registre).

[29]) Registrene er i det hele anlagte i denne Tid af Sorenskriver Landmark, som ansattes 1808; da Svanø Gods havde egen Birkedommer, Jersin, 1806—21 (jfr. Resol. 9 Juni 1821 og 26 Marts 1853), kan vel dette først efter det sidste Aar være blevet omfattet af det nye Realregister. Jfr. ogsaa S. 179—80 om Søndfjord og Sogn.

[30]) For Tiden 1800—47 førtes dog allerede et særskilt Adkomstregister i egen Bog med et Folium for hvert Matr. No. (en halv Side) og efter et ganske udviklet Schema, hvor der bl. a. fandtes en Rubrik for Værditaxt og en for Føderaad, Odelslysning, Bygselssedler o. desl., som ej indgik under Pantebreve. Disse indførtes fremdeles indtil 1847 kun i et særskilt alfabetisk Panteregister uden Folium, men forøvrigt med lignende Indretning. Sandsynligvis er disse Registre anlagte i 1806 eller kort efter af N. N. Vogt (den bekjendte Statsraad J. H. Vogts Fader og Formand i Embedet). Om min Kilde se S. 179 Note 2. Jfr. ogsaa nedenfor S. 209—10.

[31]) Koncept til Realfolier havde man dog begyndt at udarbejde i 30-Aarene. Ifølge Oplysninger i Justitsdepartementet havde den i 1850

med Forpligtelse til Udarbejdelsen udnævnte Sorenskriver først paabegyndt den i 1862. Jfr. ogsaa nedenfor S. 205—6.

[32]) Mange Oplysninger for Trondhjem Stift skylder jeg den store og opofrende Interesse, som er vist mine Undersøgelser af Justitsekretær Ertzaas, der som bekjendt gjennem mange literære Bidrag selv har belyst vort Thinglysningsvæsen. Han har været Mellemmand for de fleste Meddelelser, der er komne mig tilgode fra Sorenskriverne i Trondhjem Stift og Nordlands Amt, ligesom han ogsaa selv har undersøgt flere Embedsarkiver.

[33]) Ifølge velvillig Meddelelse af Sorenskriver Krohn, som er tilbøjelig til at sætte Anlægstiden mellem 1760 og 1770. Dette ældste Realfolium omfattede et Par Pantebøger og havde allerede Antydning til særskilte Rubriker for Adkomster og Heftelser; det næste synes anlagt tidlig i dette Aarhundrede, og det derpaa følgende, som fremdeles er i Brug, sidst i 30-Aarene. Sorenskriver 1760—99 var E. S. Resch, som lige forud havde været Fuldmægtig hos Vice-Statholderen i Kristiania og saaledes kan have havt Lejlighed til at se de nys anlagte første Realfolier paa Østlandet. Dette tør maaske ogsaa forklare, at Stjør- og Værdalen har faaet Realfolium saameget tidligere end alle andre nordenfjeldske Sorenskriverier.

[34]) Guldalens ældre Panteregistre og næsten hele det øvrige Arkiv brændte 1881 som Følge af en Ildspaasættelse, hvis Gjerningsmand ønskede at faa tilintetgjort et hos Sorenskriveren opbevaret netop thinglyst Føderaadsbrev, hvilket imidlertid ikke lykkedes. da det tilfældigvis tilligemed den sidste Pantebog var hos en udenfor Huset boende Kontorist. Oplysning om de ældre Registre, om hvis Tilværelse jeg var bleven vidende gjennem de tidligere Sorenskrivere, Alsing og (nuv. Højesteretsassessor) Ottesen, har heldigvis alligevel været at finde i Justitsdepartementet nemlig i en Afskrift af en meget omhyggelig Eftersyns-Forretning ved Stiftamtmand Arntzen fra 1846. Ifølge denne var der i 1800 eller 1801 for Sorenskriveriets 7 nordlige Thinglag (eller Melhus og Støren Pgd.) anlagt Realfolier af Sorenskriver Bøckmann (siden i Lyngdal, jfr. ovenfor Note 20). For de sydligere Thinglag (Holtaalen, Singsaas og Aalen) samt det senere udskilte Røros Thinglag var man derimod vedblevet at bruge de ældre i 1754 anlagte kronologiske, blandede Real- og Personalregistre. Rigtignok begyndte Sorenskriver Dessen mellem 1813 og 31 at udarbejde et Koncept til Realfolier ogsaa for denne Del; men det blev ej færdigt, og først 1857—8 blev de virkelig udarbejdede af Sorenskriver Alsing sammen med nye for det hele Sorenskriveri.

[35]) Efter Hr. E.s Undersøgelser synes dette meget ufuldkomne Register anlagt mellem 1800 og 1805; da der i 1802 var Sorenskriverskifte, har jeg taget dette Aar til Udgangspunkt. Det vil sees, at Anlægget skete lige efter Anlægget i Nabodistriktet Søndmør. Et bedre Register anlagdes ca. 1840 af Sorenskriver Delphin (S. 205).

[36]) Ifølge Hr. Ertzaas' Undersøgelse. Selbu henlagdes til dette Sorenskriveri, hvortil det allerede tidligere havde hørt indtil Slutningen af

det 17de Aarh. (jfr. Reskr. 14 Aug. 1702), ved Reskr. 21 Juni 1799 fra Stjør- og Værdalen. I Sorenskriveriet blev 1804 ansat Balle, forhen Borgermester i Ribe, hvor først langt senere Realfolium anlagdes (ovenfor S. 133). Jfr. om Schemaet nedenfor S. 208.

[37]) I dette Sorenskriveri førtes ifølge velvillig Meddelelse fra Sorenskriver Kraft allerede fra Slutningen af forrige Aarhundrede til Midten af dette et særskilt Register — indrettet som et Realfolium med flere Gaarde paa hver Side, efter Matrikulnumrene thinglagsvis — under Navn af «Panteextrakter», hvor man finder alle de ældre Pantebreve, som ikke blev optagne i Realfolierne, med Aflysninger. De synes oprindelig indrettede af Hensyn til Kvartprocent-Skatten og er førte efter et vidtløftigt tabellarisk Schema. Fra 1800—36 var den bekjendte Ejdsvoldsmand og Storthingsmand Rambech Sorenskriver her.

[38]) Velvillig meddelt af Sorenskriver Hilsen.

[39]) Velvillig meddelt af Sorenskriver Bøckmann; formodentlig anlagt af Nannestad, som kom hid 1830 fra Lofoten, hvor han allerede havde anlagt Realfolium; jfr. Note 44.

[40]) Velvillig meddelt af Sorenskriver Paaske; ogsaa her havde kort i Forvejen (1829) Skifte af Embedsmand fundet Sted.

[41]) Røros Thinglag hørte indtil 1850 til Guldalen; det samme var fra 1813 helt Tilfældet med Røros Bergstad, efterat den tidligere selvstændige Bergjurisdiktion var hævet ved Res. 26 Maj 1813 jfr. An. 7 Sept. 1812 § 139 (ifølge velvillig Meddelelse fra Sorenskriver Rieck har man endnu Pantebog for Røros fra Bergrettens Tid). Realfolier var endnu ikke her anlagte (undtagen et Kuxregister over Aktierne i Kobberværket fra 1821 samt et Register over «Græshaverne» ved Bergstaden), da Røros Sorenskriveri oprettedes ved Resol. 12 November 1850 (jfr. Resol. 29 Aug. 1855 om fast Ansættelse af Sorenskriver istedetfor den hidtilværende Konstitution); strax efter blev de da udarbejdede.

[42]) Ifølge velvillig Meddelelse af Kand. jur. A. O. Eriksen førtes fra ca. 1758 særskilte alfabetiske Adkomstregistre og Panteregistre (fra 1822 i et fælles Register). Først i 1848 begyndte Udarbejdelsen af et Koncept til Realfolium; men hermed gik det smaat, og endelig færdigt for hele det store Sorenskriveri synes Realfoliet først at være blevet 1874.

[43]) Ifølge velvillig Meddelelse af Sorenskriver Erlandsen er omtrent i denne Tid for det indtil Resol. 5 Maj 1859 samlede H. anlagt et Realfolium, hvor der i Regelen var flere, oftere 5, Gaarde paa hvert Blad, idet Siden var delt i to Spalter. Indretningen synes at have været meget ufuldkommen. Da der i 1796 kom en ny Embedsmand, Alex. Holst (til 1829), har jeg tænkt mig, at Anlægget først skyldes denne.

[44]) I 1810 blev ifølge velvillig Meddelelse fra Sorenskriver Jæger udarbejdet alfabetiske Personal- og Gaardregistre af den sædvanlige gamle Art for Tiden 1711—1808, idet der tidligere synes at have manglet ethvert Register; lignende udarbejdedes siden for Tiden 1809—20 (begge Dele af Klykken, ansat 1809). I det sidste Aar anlagdes da (formodentlig af Nannestad, der blev ansat 1819) et Real-

Foruden de almindelige Realfolier anlagdes enkelte særskilte Registre for visse Slags Ejendomme. Ifølge Frdn. 1738 § 2 *i. f.* førtes ved Bergamtet paa Kongsberg særlige Panteprotokoller for Bergværkerne, og hertil anlagdes af den i 1792 udnævnte Bergamtskriver Rested kort efter et Realfolium, som førtes indtil Bergamtets Ophævelse i 1830, og hvori hvert søndenfjeldsk Bergværk i alfabetisk Orden havde et Folium paa et Par Blade (i Rigsarkivet, hvor der tillige er et kronologisk Register over alle ved Overbergamtet thinglyste Breve). Ved Guldalens Sorenskriveri førtes, sandsynligvis under Indflydelse af ældre tysk Bergret (jfr. Aubert

folium, i et Bind for Lofoten og et for Vesteraalen, hvilket først for faa Aar siden afløstes af et nyt. Sorenskriveriet deltes ved Resol. 31 Januar 1884 atter (jfr. Reskr. 28 Februar 1755) i to, Lofoten og Vesteraalen (med Andenes).

[45]) Ved Protokol-Eftersynet i 1846 fremlagdes en i 1827 autoriseret Pantebog med tilhørende Navne- samt Realregister, hvilket sidste af Amtmanden erklæres for «tildels hensigtsmæssigt». Højesteretsassessor Saxlund har velvillig meddelt mig, at saavidt han erindrer, blev Realregistret først anlagt af ham, der var ansat i Ø. 1838—52 (konstitueret 1838—40); jeg har derfor troet at kunne sætte Anlægstiden som ovenfor. — Ved Resol. 28 Oktober 1853 deltes Ø. i Tanen og Varanger, af hvilket sidste ved Resol. 24 Sept. 1868 atter Vardø S. er udskilt.

[46]) Finmarken, der oprindelig havde været to Sorenskriverier, udgjorde fra 1685 kun et saadant, ligesom Fogedembedet henlagdes dertil (Reskr. 3 Marts 1688); men det blev ved Resol. 4 Sept. 1815 atter delt i Vest- og Øst-Finmarken. Vest-Finmarken deltes ved Resol. 18 Januar 1839 i Hammerfest og Alten S. Da der samtidig gaves det dengang usædvanlige Paalæg til de nye Embedsmænd om at bringe Panteregistrene i Orden (jfr. ovenfor S. 172), har jeg forudsat, at der dengang endnu ikke kunde findes Realregistre. Af Amtmandens Protokol-Eftersyn for 1846 sees det, at saadanne paa en Maade vistnok fandtes i Hammerfest S. 1846; men da de endnu i 1849 betegnedes som «ubrugbare», har det vel kun været et mislykket Forsøg. Nye Protokoller var anskaffede i 1850; men det virkelige Anlæg synes først skeet i 1862—6. — For Alten synes Registrene i 1846 at have været noget bedre; men neppe heller mere end en Begyndelse, da nye anlagdes lige efter Resol. 1848.

[47]) Ifølge velvillig Meddelelse af Sorenskriver Nergaard og Oplysninger i Justitsdepartementet.

[48]) Efterat man allerede i længere Tid havde syslet med Realregistres Anlæg for Tiden efter 1800, blev Sorenskriveriet atter (jfr. Reskr. 28 Febr. 1755) delt ved Resol. 28 August 1854, og først nogle Aar efter blev Arbejdet færdigt.

i Retst. 1874 S. 101), fra 1821 et Realfolium for Kuxerne i Røros Kobberværk (jfr. S. 197 N. 41). Særskilte Skibsregistre, som senere er blevne saa almindelige, begynder nok først i dette Aarhundrede; men det kan mærkes, at i de to vigtigste Søfarts-Jurisdiktioner ser man allerede i de ældste Realregistre Skibene tildelte sit Folium sammen med Gaardene (Nedenes 1743 ff., jfr. ovenfor S. 185, og S. Jarlsberg, hvor hvert Skib havde sit eget Folium bag efter Gaardene for hvert Thinglag, 1779). Ved Lagthingene og siden ved Overretterne er, saavidt jeg har kunnet erfare, ikke nogetsteds anlagt Realfolier for de forholdsvis faa Thinglysninger. —

Hvad der først maa vække Opmærksomhed ved den ovenfor S. 190 meddelte Række af Aarstal, er den overordentlige Forskjel i Anlægstiden for hver Jurisdiktions ældste Realfolier. Den strækker sig ligefra 1738 — eller samme Aar, det første Lovbud om Panteregistre blev udfærdiget — og til ca. 1870 eller et Snes Aar efter Resol. 19 Juli 1848, som indskjærpede Realfoliers Førelse overalt og gav det første officielle Schema. Altsaa meget over et Aarhundrede og et nyt, utvetydigt Lovbud udkrævedes for at gjennemføre, hvad der skulde være efterlevet overalt paa Landet lige efter 1738! Allerede dette er et slaaende Vidnesbyrd om saadanne Reformers Skjæbne, naar ikke Centralstyrelsen kraftig vaager over deres Iværksættelse. Endnu mærkeligere er de enkelte Aarstal. At Landets nordligste Egne først fik Realfolier saa sent, er her ikke andet, end man maatte være forberedt paa, da de jo i det hele laa agterud og desuden i det egentlige Finmarken Jordforholdene vanskeliggjorde Indretningen, ligesom der under Forretningslivets Simpelhed var liden Trang dertil[1]). Men hvad der især maa overraske, er Forskjellen inden samme Amt, f. Ex. i Hedemarkens Amt mellem Nordre Hedemarken (1778) og Østerdalen (efter 1837), i Buskeruds Amt mellem Lier (1758) og Numedal (ca. 1840) og især i Smaalenene, hvor man finder umiddelbart stødende til hinanden det Sorenskriveri, som først fik Realfolium (Heggen og Frøland ca. 1738),

[1]) Højesteretsassessor Saxlund har meddelt mig, at der 1840—50 i Øst-Finmarkens Landdistrikt ikke forekom Pant eller andre Heftelser i fast Gods. Kautokeinos Realregister var endnu adskillige Aar efter dets Autorisation i 1866 slet ikke brugt.

og det, som fik det omtrent sidst af alle søndenfjeldske (Moss 1850). Dette Forhold viser bedst, hvor slet Amtmændene her tildels opfyldte sin Pligt, og hvor liden Vexelvirkning der i adskillige Egne var mellem Sorenskriverne indbyrdes.

Paa den anden Side viser dog ogsaa allerede den ovenstaaende Liste, at Institutionens Udbredelse for en stor Del hænger sammen med Stedforholdene og deriblandt særlig Naboforholdene: den ene Sorenskriver har lært af den anden.

Realfolierne er da, som rimeligt, først indførte i det søndenfjeldske. Det er dog ikke, som man kunde troet, Egnen om Kristiania, der her er gaaet i Spidsen. Det er derimod, bortseet fra det enkeltstaaende Heggen og Frøland (1738), en Del Sorenskriverier i Nedenes og Bratsberg Amter (1743—50). Først noget senere (ca. 1760) kommer Egnen om Kristianiafjordens Bund. Men saa udbreder Institutionen sig herfra i den senere Del af Aarhundredet efterhaanden, om end langsomt, til de nærmere liggende Egne — Romerike, Solør og Odalen, Hedemarken, Toten, Hadeland og Land, Valdres, Jarlsberg, Dele af Smaalenene — saaat allerede ved Aar 1800 de Land-Jurisdiktioner, hvor Realfolier savnedes i denne Landsdel (ɔ: det gamle Akershus Stift udenfor Fjeldbygderne), var i afgjort Mindretal. Paa andre Kanter optræder de samtidig i Nordhordland (vistnok ved Efterligning af smaalehnske Registre) og noget senere i Naboegnene Søndhordland, Ryfylke, Hardanger, Voss. I det nordenfjeldske Norge forekommer de, naar undtages det længe enestaaende Stjør- og Værdalen, først omkring 1800 og udbredtes kun efterhaanden langsomt i dette Aarhundrede. At Anlægget trak saa længe ud i enkelte Sorenskriverier, bliver lettere forklarligt, naar det betænkes, at, jo længere det var udsat, des nødigere tog en ny Embedsmand fat paa det svære og kostbare Arbejde, naar han ikke var ansat med særskilt Forpligtelse.

Anlægstiden i det enkelte Sorenskriveri har forøvrigt — udenfor de Tilfælde, hvor som før forklaret (S. 171 ff.) det Offentlige er skredet ind — tildels været paavirket af forskjellige Omstændigheder. Som en af de vigtigste maa fremhæves Ansættelse af en ny Sorenskriver, navnlig naar den har været forbunden med Embedets Deling; Exempler herpaa

findes der fuldt af ovenfor (se saaledes især Hadeland, Land og Valdres, N. Hedemarken, Lyngdal, Søndmøre, Østerdalen, S. Gudbrandsdalen o. fl.). Endog den simple Omstændighed, at en ny Pantebog er paabegyndt, kan flere steds sees at have været den ydre Anledning. Men særlig har, som antydet, Efterligningen utvivlsomt spillet en stor Rolle. Fra vort Aarhundrede har man Exempel paa, at en og samme Mand har anlagt Realfolier i 5—6 Jurisdiktioner[1]). Det er da naturligt, at allerede tidligere en Sorenskriver, som havde kjendt Realfolier fra sit forrige Embede, anlagde dem paa det nye Sted. Selvfølgelig har ogsaa den ene Sorenskriver lært Indretningen af den anden, f. Ex. af en Nabo, en Slægtning, en tidligere Principal o. s. v.[2]). Herfor taler jo den stærke Udbredelse netop i samme Landsegn. Og sikkert Bevis derfor har man desuden i de forskjellige Schemaers Udbredelse, hvorom mere nedenfor S. 204 ff.

Med Hensyn til den nærmere Indretning voxede de norske som de danske Realfolier omtrent ganske vildt indtil vort Aarhundredes Midte. Deres Schemaer frembød ogsaa et saa meget mere broget Billede, fordi de ikke sjelden vexlede ved det enkelte Embede. Som Regel varede det enkelte Sæt Realregistre ikke længe i ældre Tid. Dette var mindre af den Grund, at man brugte altfor knapt Rum og smaa Protokoller, end fordi Registrene meget ofte knyttede sig alene til det enkelte Bind af Pantebogen. Som oven forklaret (S. 169) var Forordningen ogsaa her uklar, og Amtmændene bød tildels i Autorisationen at indrette Registret saaledes (S. 176). Man ser endog i enkelte Sorenskriverier ligesaa mange Sæt af Realfolier som af Pantebøger lige ind i dette Aarhundrede (f. Ex. især Nedre Romerike 12 efter hinanden ligetil 1840, Aker 5 allerede før 1806, Lier 6 til 1843, jfr. ovenfor S. 181 om Ringerike). Man ser dog allerede fra først af flere Jurisdiktioner anlægge Realfolier uden Hensyn til den enkelte Pantebog, men bestemte paa at bruges, saalænge de strakte til, ligesom de da ogsaa optog ældre thinglyste Breve, der

[1]) Byfoged Saxild i Tønsberg, ifølge en Forestilling til Justitsdepartementet i 1833.

[2]) Se som Exempler S. 191 Note 7, 193 N. 20, 194 N. 25, 196 N. 33, 34, 197 N. 39, S. 204, 207.

endnu var af Interesse, saaledes netop i flere af de ældste, navnlig fra Kristiansand Stift (ovenfor S. 185 ff.), Follo, Idde og Marker, Nordre Jarlsberg, Nordre Hedemarken, Hadeland og Land o. s. v. Naar undtages de Jurisdiktioner, som først nylig havde faaet Realfolier, var dog paa de fleste Steder det «gamle» Register, som brugtes endnu i 1848, ikke det ældste. Og man havde tildels prøvet meget forskjellige Indretninger (f. Ex. i Aker, Nedre Romerike).

En af de Forskrifter, som Frdn. 7 Febr. 1738 selv indeholdt om Registrenes Indretning, var, at de alle skulde være «alfabetiske». Dette blev ogsaa fulgt paa adskillige Steder, og det endog saaledes, at Gaardenes Plads udelukkende var bestemt af Bogstaven og der ikke engang var nogen Deling efter Thinglag eller Skibreder. Det sidste var dog vistnok det almindeligste, og da var det tillige hyppigt, at man førte dem efter Matrikul-Numrenes Orden. Sommesteds var de da allerede fra først af delte i ligesaa mange Bind eller Hefter, som der var Thinglag. Meget forskjellige var Registrene ogsaa med Hensyn til den Plads, som var levnet det enkelte «Folium».

Hvad nu den indre Indretning angaar, da var den for en stor Del meget simpel, og dette gjelder navnlig for de fleste af de allerældste, saaat det netop her er unødigt at søge efter fremmede Mønstre, f. Ex. de meget lignende slesvigske. Naar det først var forstaaet, at saadanne Registre skulde føres, var denne Indretning ligesaa nærliggende som simpel. Det var Thingbogens Indførsler omsatte i Registerform paa de enkelte Gaardes Folier — lignede altsaa væsentlig vor nuværende: Overskrift, en Hovedrubrik for selve Extrakten og en Rubrik for Aflysninger eller andre Anmærkninger, gjerne ogsaa en for Henvisninger til Pantebogen. Man havde jo ogsaa her en ydre Tilknytning i andre ældre Registre, — Jordebøger (se S. 151) og Matrikul-Fortegnelser; navnlig gjelder dette sidste der, hvor man førte særskilte Registre[1]) eller ialfald

[1]) Exempel paa saadanne vil man ovenfor have seet i Nordfjord og Nordre Jarlsberg. I dettes Arkiv findes netop en Matrikulfortegnelse, som let kunde lægges til Grund for et Panteregister. Det samme gjelder endnu mere om et «Odelsmandtal» fra Lister, der vistnok først er

Afdelinger for Adkomsterne. Denne simpleste Form af de ældre Realfolier blev paa mange Steder bevaret og kom derved til at danne Grundlaget for det nuværende officielle Schema af 1848.

Det varede dog ikke længe, før man fik mere udviklede Former. Navnlig blev det snart meget hyppigt at dele Foliet efter Adkomster og Heftelser ligesom i saa mange af de ældre tyske Registre. Man ser den allerede i Heggen og Frølands andet Realfolium fra 1762 (S. 184 Note 1) og her saaledes, at Heftelserne kommer øverst paa Siden, Adkomsterne nederst. Almindeligst blev det dog at dele Siden paa langs mellem disse to Afdelinger. Et af de ældste og simpleste Registre af denne Art er det første Søndhordlandske (178* ?), hvoraf en Prøve her hidsættes:

48. Allendal — Sk. 3 Løbe 18 m℔ — Ldsk. 2 Løbe 12 m℔.

Iver Olsen	. 1 L. 1 pd. 6 m℔.
Sk. 3 Maj 1749. N. 1 f. 344.	Markeskjels-Contr. 16 Maj 1788
Skftbr. 14 Novbr. 1783. N. . . .	No. 5 p. 446.
Ole Iversen	
Skiftekontrakt 2 Septbr. 1784. N. 4 p. 192.	
Skjøde 21 Septbr. 1784. N. . . .	
Iver Olsen	
Skjøde 10 Martii 1813. N. . . .	Vilkb. 10 Martii 1813. N. . . .
	Bygselseddel 10 Juli 1822 til Lars Guttormsen paa et Stykke Mark. N. . . .
Daniel Rasmussens Enke	2 pd. 6m℔ Sm.
Sk. 28 No. 1777. N. 3 f. 93b.	

De blev dog oftest inden hver Afdeling indrettede som det nuværende Realfolium, altsaa med særskilte Spalter for

fra 1783, men jo kan have havt ældre Forbilleder ligesaavelsom tilsvarende i andre Egne; Schemaet er saalydende:

Opsidderens Adkomsts Dato.	Gaardenes og Opsiddernes Navne.	Skyld.

I Nordmør blev i den ældste Tid selve Matrikulen brugt som et Slags Panteregister, uden at dog deraf noget Realfolium udvikledes; men dette kan være skeet andetsteds.

selve Extrakten, Anmærkninger o. s. v. Mest udviklede blev de i Byerne, f. E. Bergen, Kristiansand, Kristiania (se S. 216). Hovedstadens Schema efterlignedes ialfald i en Land-Jurisdiktion[1]). Denne Deling af Foliet blev efterhaanden saa udbredt, at den i 1846 fandtes i omtrent to Tredjedele af vore Jurisdiktioner.

Det ligger nær her at spørge, om Foliets Deling efter Adkomster og Heftelser skyldes Efterligning af fremmede Forbilleder. Herpaa kan jeg kun svare, at der vistnok er en principiel Lighed mellem denne Art af norske Panteregistre og adskillige ældre tyske Realfolier, men at selve Delingen dog er saa nærliggende, naar først Realfolier skulde anlægges, at den ikke behøver at være hentet udenfra.

Den almindeligste Form for Extrakterne inden Adkomst-Rubriken var vistnok den samme som den nuværende. I adskillige Registre var der dog kjendelig lagt an paa udvortes at fremhæve Ejernes Rækkefølge, idet Ejerens Navn udgjorde det væsentlige eller ialfald det første af Indholdet. Og dette blev i en stor Del Registre videre gjennemført paa den Maade, at der ved Siden af Adkomster og Heftelser var en første Rubrik særskilt for Ejere og Brugere af Gaarden og dens Parceller. Jeg maa dvæle noget nærmere ved denne Type for de gamle Realfolier, da det netop her let kan paavises, hvorledes dens Udbredelse inden Landet skyldes Efterligning. Dette Schema forekommer først i Hadeland og Land 1786 (se Aftrykket S. 205).

Ganske uforandret blev det hadelandske Schema optaget i Lier 1824 af Sorenskriver Kjerulf, som i sin Ungdom havde været Kontorist paa Hadeland (jfr. Retstid. 1891 S. 239). Med Udeladelse af Parcelnumrene, men med Indsættelse af en Rubrik for Henvisninger til Pantebogen, optoges Schemaet i 1786, eller kort efter, i Valdres, hvor en Svoger af den nye Sorenskriver i Hadeland og Land blev ansat, samt i 1831 i Nabo-Sorenskriveriet paa den anden Kant, Ringerike, hvor da først Realfolium anlagdes. Med samme Ændring samt en

[1]) Øvre Thelemarkens østfjeldske Sorenskriveri, da der her, ifølge velvillig Meddelelse af Sorenskriver Fabritius, anlagdes nye Registre af Sorenskriver Nielsen ca. 1840.

Det hadelandske Schema.

Gaardens No. og Skyld samt Opsiddernes Navne.	Parcellernes No. [1]).	Adkomster.	Parcellernes No.	Heftelser.	Aflysning.
Berg. Matr. No. 37. 2 Sk℔ Tunge. 1. 16 L℔ Tunge (nordre). Halvor Olsen.	1	Skjøde fra Ole H. til Halvor Olsen dat. og thgl. 7 Febr. 1782. Pb. 5. 731.	3	Pantebrev fra Peter Hansen til Hans P. paa 1000 Rdlr. dat. og thgl. 7 Novbr. 1785. Pb. 6. 172.	
2. 8 L℔ Tunge (østre). Anders Jensen.	2	Gavebrev fra P. H. til Anders Jensen dat. 1, thgl. 4 Okt. 1783. Pb. 6. 27.	1	Føderaadsbrev til Ole Hansen og Hustru dat. og thgl. 7 Febr. 1782. Pb. 731.	
3. 1 Sk℔ Tunge (søndre). Peder Hansen. o. s. v.	3	Skjøde fra Hans P. til Peter Hansen dat. og thgl. 7 Novbr. 1785. Pb. 6. 171.	2	Pantebrev fra Anders Jensen til Ole Hansen Berg for 500 Rdlr. dat og thgl. 6 April 1784. Pb. 6. 99.	

liden Afvigelse i Adkomsternes Extrakt og i Overskrifterne (især «Ejer og Bruger» for den første Rubrik) lagdes Schemaet (her i trykt Form) til Grund for de af Sorenskriver Landmark i Søndfjord 1810—20 anlagte Realfolier[2]). Væsentlig i den søndfjordske Udgave indførtes det i Indre Sogn (1830), i Romsdalen (af Landmarks Svoger, Sorenskriver Delphin), i Nordfjord (1847), ligesom der søgtes om Approbation derfor fra

[1]) De i denne Rubrik opførte Parcelnumre var dem ikke tillagte ved Skylddelings-Forretningen — ved denne fik de jo aldrig noget Numer eller Litera i den gamle Matrikuls Tid —, men alene af Sorenskriveren givne dem i Panteregistret for at lette Oversigten.

[2]) Landmark var senere gift med en Prestedatter fra Hadeland og har maaske tidlig havt Forbindelser der. Sorenskriverkontorerne paa Hadeland og i Valdres laa ogsaa lige i Landevejen for Sorenskriverne i Nordre Bergenhus, naar de var paa Østlandet, og i hin Tid blev Gjestfriheden jo meget benyttet. Der har derfor været god Lejlighed for dem til at lære det Hadeland-Valdreske Schema at kjende.

det fjerde Sorenskriveri i Nordre Bergenhus Amt, Ytre Sogn i 1846, hvilket vel stansedes paa Grund af den paatænkte Reform. Lignende Schema brugtes ogsaa for et Sæt Registre i Nedre Romerike 1832, ligesom man gjenfinder Parcel-Rubriken i Nabodistriktet paa den anden Kant, Toten, i hvis Realfolium fra 1800 der forøvrigt kun er Deling efter Adkomster og Heftelser. — Det er altsaa klart, at dette Schema havde faaet stor Anseelse og var efterspurgt ved Anlæg af nye Realfolier.

Den hadelandske Type har da som nævnt vistnok udviklet sig af den Registerform, der kun kjendte Foliets Deling efter Adkomster og Heftelser. Hvad dens ejendommelige Rubrik angaar, da tør det jo hænde, at den er fremkaldt ved Forskriften i Frdn. 7 Febr. 1738 § 3[1]). Jeg vil imidlertid gjøre opmærksom paa, at den ogsaa har en Tilknytning i andre og kunstigere Former. Her støder vi da først paa en Type, som forekommer omtrent samtidig i Nordhordlands (se følgende Aftryk) og Rakkestads Registre ca. 1772, men som sandsyn-

Nordhordlands Realfolium 1772.

Thinglysningens Dato.	Protokollernes Folio.	De passerede Handlinger.	Hvad enhver er ejende.	Pantesum.	Aflysningsdatum.
		No. 1. Bjelcherøen. Skatte- og Landskyld af 2 Løb Smør.			
1755 den 22 Maj.	507	Jakob Andersen efter Skjøde af 21 9bris 1754.	1 Pund Smør solgt 1773.		
1764 den 7 Maj.	390	Gudmund Nilsen efter Sk. B. af 28 7bris 1763 o. s. v.[2]).	17 m℞.		

[1]) I sin Erklæring angaaende et nyt Schema paaberaabte ogsaa enkelte sig i 1846 denne § for Indførelsen af en Ejer-Rubrik.

[2]) Saaledes opregnes efter hinanden 5 Brug i B. med deres Ejere og Adkomstbreve ved Anlægget, hvorpaa følger de senere almindelige Extrakter.

ligvis paa det første Sted er laant fra det sidste; senere findes det ogsaa i det søndenfjeldske Bergamts Realfolium for Bergværkerne fra 1792 ff.[1]).

Tilsyneladende er der, naar man blot henser til Rubrikernes Overskrifter, en stor Forskjel mellem denne og den hadelandske Type. Men naar man ser, hvorledes Schemaet har været udfyldt i Nordhordland, bliver der ogsaa her paa en Maade en Rubrik for de forskjellige Parceller og deres Ejere og Afdelinger for Adkomster og Heftelser. Det er derfor nok tænkeligt, at den hadelandske Type kan have udviklet sig af den nordhordlandske[2]). Hvad denne angaar, har den unegtelig gjennem sin Hovedrubriks Udtryk («de passerede Handlinger») et noget fremmed Præg, og det er muligt, det er en Efterligning af et nordtysk Schema.

Endnu større Lighed har dog i dette Punkt den hadelandske Type med et andet gammelt Realfolium, nemlig i

[1]) I Nordhordland blev tidlig i 1772 som Sorenskriver udnævnt Johannes Habersdorph (f. i Bergen 1743, dimitteret fra Bergens Skole 1758, cand. jur. 1762, død som Justitiarius i B. Overret 1807), der tidligere var Auditør ved 2det Akershusiske Regiment og daterede sin Ansøgning fra Rakkestad (Smaalenene). Det er derfor sandsynligt, at dette Sorenskriveris ældste Register (som kun var forskjelligt fra det nordhordlandske ved at sætte Rubriken «hvad enhver er ejende» sidst) da allerede var anlagt (jfr. ovenfor S. 191 Note 4), og at H. har laant sit Schema herfra. Sorenskriver i R. var fra 1760—1807 Kancelliraad Hieronymus Bassøe, der tidligere i længere Tid havde hjulpet til ved Embedets Bestyrelse og i sin Ansøgning anfører, at meget endnu var i mislig Stand, navnlig med Hensyn til de Umyndiges Midler; maaske har han af denne Grund snart maattet anlægge Realfolium, som jo da allerede længe fandtes i Nabodistriktet Heggen og Frøland. B. var ifølge Meddelelse af Prof. Aschehoug anseet som en særdeles dygtig Mand; han var Forf. af en Beskrivelse over Sorenskriveriet (1792) i Top. Journal XVII og XVIII. Bergamtets Register anlagdes af Bergskriver Rested (med Udeladelse af den ovennævnte Rubrik); han var sandsynligvis Søn af Foged Rested i Rakkestad, Heggen og Frøland (1751—76, opgiven som Forf. af en Beskrivelse over Heggen og Frøland i Top. Journal XXVII) og har altsaa nok havt Lejlighed til at se Schemaet her. Jfr. S. 194 Note 25 og S. 198.

[2]) Den Vej, hvorpaa jeg kan tænke mig Efterligningen udført, er den, at Anlæggeren, Sorenskriver Mejdell paa Hadeland — der havde gaaet paa Skole i Bergen og vel har havt Forbindelser i denne By, hvor Nordhordlands Sorenskriverkontor formodentlig var — kan have lært dettes nye Realregister at kjende. Jfr. S. 191.

Østre Raabygdelagets Register af c. 1780.

Gaardenes Navne etc. A.	Solgt eller udlagt Gods.	Pantsat og lejet.	Sælgeres og Pantsætteres Navne.	Kjøberes og Panthaveres Navne.	Fol.	Aflysning.
Aaneland med Lund i Evje Sogn skylder 6 Huder.						
Deraf bruger Tollef Iversen $1\frac{3}{4}$ Hud. Ejer efter Skiftebrev af 25 Okt. 1764 $3\frac{1}{4}$ Kskd.; forøvrigt mgl. Adkomst.						
Ellefs Enke 9 Kskd. ejer efter Skjøde af 25 Okt. 1774.						
o. s. v. (tils. 6 Brugere).						

Østre Raabygdelaget af ca. 1780; jfr. hosstaaende Schema. Man finder her Ejer-Rubriken paa samme Maade sat i Spidsen, men selv indrettet omtrent som ovenfor i det noget ældre nordhordlandske Register; hvorvidt der her foreligger en Efterligning eller en fælles Kilde, kan jeg ikke oplyse noget om. Jeg vil dog nævne som en Mulighed, at Ejer-Fortegnelsen i det kjøbenhavnske Schema af 1759 (S. 127) kan have været det oprindelige Forbillede, som imidlertid isaafald har været benyttet paa en selvstændig Maade.

Nærbeslægtet med de foregaaende Typer er et Schema, der er brugt i Strinden (fra 1807), og hvor man foruden Rubriker for «Besidder og Adkomst», «Heftelser» m. v. finder en første Rubrik for «Gaardenes Navne, Matr.-No., Skyld, Vurdering, Tiende». Denne smager stærkt af fremmed Oprindelse (jfr. S. 82, 128, 140—1 og S. 197 Note 36). En Rubrik for Taxten findes forøvrigt ogsaa i flere andre Realfolier (f. Ex. Nordfjords Skjøderegister 1806, Stjør- og Værdalens endnu brugte, Kristiansunds 1844).

Det nysnævnte Schema for Østre Raabygdelaget er, bortseet fra den omhandlede Rubrik, en forkortet Udgave af et ældre Schema for samme Sorenskriveri, nemlig fra det S. 188 omtalte ældste Realfolium af 1750[1]) (se Aftrykket S. 210). Dette Schema er mere fremmedartet end noget af de foregaaende. At det er en Kopi eller ialfald Efterligning, synes ogsaa at fremgaa deraf, at flere Rubriker dels er om-

[1]) Forkortelsen er allerede begyndt i Supplementheftet, idet enkelte af de mange Rubriker her er udeladte.

trent ubenyttede dels anvendte til andre Slags Bemærkninger, end Overskriften lyder paa.

Det næste norske Realfolium med en saadan tabellarisk Form tilhører Nedre Telemarken ca. 1770 (se Aftrykket S. 212). Man vil her se den anvendt sammen med Hoveddelingen i Adkomster og Heftelser. En umiddelbar fremmed Indflydelse er just her ikke usandsynlig[1]. Dette Schema blev (fra Begyndelsen af dette Aarhundrede i trykt Stand) brugt ligetil ca. 1860 og synes at have været efterlignet i flere nærliggende Jurisdiktioner. Ialfald har dette været Tilfældet i Nabobyen Skien, hvis ældste Realfolium (1825 ff.) kun er ubetydelig afvigende fra det Telemarkske; det samme gjelder vistnok om Drammens af 1826 (S. 218). Et meget lignende Schema, dog uden Deling efter Adkomster og Heftelser, findes i Larviks Sorenskriveri 1819 og især i Larviks Kjøbstad 1821[2]. Nær beslægtet med disse sidste Schemaer, men med endnu flere Rubriker, er Fredrikstads ældste Realfolium af 1829, som blev efterlignet i Nabo-Sorenskriveriet Tune[3]. Særdeles ligt det Telemarkske Realfolium er ogsaa det Skjøderegister, som anlagdes i Nordfjord i Begyndelsen af

[1]) Dette Register, der ialfald tildels førtes i særskilte Bind for hvert Thinglag og ikke var knyttet til nogen enkelt Pantebog, har jeg undersøgt paa Gjerpens Sorenskriverkontor. Det maa være anlagt af Sorenskriver Th. v. W. Engelhardt (1757—74; tidligere i 12 Aar Garnisons-Auditør paa Akershus). Denne havde ifølge B. Moe personalhist. Tidsskr. II. 209 en Broder, der 1765 døde som Postmester i Itzehoe, Holsten, og gjennem ham kan jo Sorenskriveren vel være bleven kjendt med nordtyske Realfolier. Da Itzehoe var af de holstenske Stæder, som først fik Realfolium (S. 98), tænkte jeg mig, at dette kunde være videre udviklet til en slig tabellarisk Form, og jeg fik da til Sammenligning, ved velvillig Imødekommen fra «das königl. Amtsgericht» i I., tilsendt et Uddrag af Stadens «Schuld- und Pfandprotokoll» fra forskjellige Dele af det 18de Aarh. Men det viser sig, at denne har beholdt en meget simpel Indretning, med kun tre Rubriker, en for de meget udførlige Extrakter, en for Anmærkninger (Udslettelser o. desl.) og en for Henvisninger. Forbilledet maa derfor ialfald være andetsteds at søge.

[2]) Ogsaa i de før omtalte Gaardsregistre for Søndfjord (1762) og især for Ytre Sogn (1775) er der en meget lignende Indretning; om Efterligning kan der dog neppe her være Tale, men vel om fælles Forbilleder (jfr. S. 180).

[3]) Byfogden i Fredrikstad blev nemlig ansat her i 1839, i hvilket Aar Anlægget synes begyndt.

Østre Raabygdelagets

Gaarders og Sogners Navne.	Arvet, Skiødet Mageskift eller Ud-lagt Eiendom.	Panted eller Leied Gods.	Sælgeres og Pant-sætteres Navne.	Kiøberes og Pant-haveres Navne.	Docu-menter-nis Datis og
	Hd. Skd.				
Dahle	» . . . 2³/₁₆	. . . .	Anne Aresdtr og flere	Tolv Tiøstelsen	11 Nbr 1728
i	Skov	. . . .	Gunder Wegusdal p. p.	Ole Poulsen	28de 8br 1734
Lille Top-dal sogn.	Skovfred-lysning .	. . . .	. . . .	Jørgen Olsen	9 Dbr 1734
1 Hd.	Skovbrug	. . . .	Niels Rejerson	Jens Brauman	15 Nobr 34
	Skiffte effter	. . . .	Knud Tallachsen	og hustru til fødsleværd	12 Juni 49
	Skifte efter	. . . .	Tolf Dahle Enken	og 1 Datter	5 Novb. 53
	Folloug 3 Ksk. . . .	. . . .	Elen Jachobsdatter	Ole Nielsen	8 Novb. 63

Aarhundredet[1]). Af lignende Art er ogsaa et Realfolium for Aker fra første Del af dette Aarhundrede, den S. 197 Note 37 omhandlede Panteextrakt for Orkedalen, et Register for Søndre Gudbrandsdalen (S. 193 N. 16) og formodentlig adskillige, som ikke er blevne mig bekjendte.

Man ser altsaa, at den tabellariske Form blev ganske hyppig i de norske Panteregistre. Naar der ovenfor gjentagende er antydet Muligheden af fremmed Indflydelse, da maa det erindres, at denne Form oprindelig synes at skrive sig fra det preussiske Realfolium af 1722 (S. 82) og at den efterhaanden blev anseet som mønstergyldig (S. 139). Selvfølgelig kunde den anvendes med megen Afvexling og Selvstændighed i Enkelthederne, og det bliver derfor saa meget vanskeligere at paavise et bestemt Forbillede. Noget saadant behøver jo heller ikke at have været fulgt i de ældste norske Realfolier af denne Art. Jeg vil forøvrigt

[1]) Jfr. ovenfor S. 195 Note 30. Den ældre Vogt, som formodentlig har anlagt det, kan have taget Forbilledet fra Nabodistriktet Søndfjords Gaardsregister, eller maaske heller fra Bragernes Skjøderegister, da han var fra Drammen (jfr. S. 218).

Realfolium af 1750.

Penge Sum.	Uaflyste Pantsættelser.	Protocollernis No. og Folio.		Hvad Prioritet og for hvad Sum.	Hvad hver eier.	Hvad hver bruger.	Thinglysnings Datis.	Aflysnings Datis.
imod Odel	. . . .	1	161	. . . .	. . $2^{3}/_{16}$	$2^{3}/_{16}$	30 Marts 1730	
60 r.	. . . .	1	255	. . . .	. . . . .	. . . . .	30te 8^{br} 1734	
. . . . . .	. . . .	1	270	. . . .	. . . . .	. . . . .	28 Marts 1735	
. . . . . .	. . . .	1	270	. . . .	. . . . .	. . . . .	Dito	
$1^{1}/_{2}$ Kskin i	Dale og i Arneberg	3	196	$^{3}/_{8}$ Ksk.				
				Tilsammen	$1^{7}/_{8}$ Ksk.	for 21 rd.	24 Octobr. 49	
hver her	$1^{1}/_{4}$ Kalvskind	4	32	for 5 rd^{r}	. . . . .	. . . . .	11 Novbr 1754	
ophold og	Penge	4	240	. . . .	. . . . .	. . . . .	8 Novbr. 1763	

atter her minde om, at fremmede Personalfolier (danske, holstenske?) kan have formidlet Overgangen (jfr. S. 179—80). Muligt er det ogsaa, at saadanne tabellariske Registre af beslægtet Art som det S. 132 omtalte for Korsør i Anledning af Kvartprocent-Skatten (1768) kan have været mere udbredte og tjent til Forbillede for lignende Realfolier i Danmark og Norge[1]).

Naar jeg ovenfor har gaaet saa dybt navnlig i Undersøgelsen af de enkelte Realfolie-Typer og deres lokale Udbredelse og mulige Udspring, da er det, fordi jeg tror, en saadan Undersøgelse har en noget videre retshistorisk Betyd-

[1]) Naar jeg S. 141 i Noten har antydet Muligheden af norske Schemaers Efterligning i Danmark i dette Aarhundrede, da vil jeg her tilføje, at den kunde være formidlet gjennem danske Amtmænd, som tidligere havde indehavt samme Stilling i Norge (muligens ogsaa gjennem Deputerede i Kancelliet, som havde været Amtmænd i Norge); man finder flere Exempler paa saadan Forflyttelse i de interessante historiske Oplysninger om samtlige Medlemmer af «den civile Centraladministrations Embedsetat, 1660—1848», som er udgivne i «Meddelelser fra det kgl. Gehejmearkiv o. s. v.» for 1886—88 (Kbhvn. 1889) S. 65—398.

Nedre Telemarkens

Rommenæss

No. 55. Hvale med Øde Pladsen. 12 Tdr.

Adkomster.

Eiendommen, hvad og hvorledes.	fra hvem.	til hvem.	efter Adkomst.	Dato.	Folio.	Summa.	
						Rdlr.	ß
Solgt 1 Hud og 2½ Td.	Thomas Somnæs	Ole Olsen	. . . . .	16 Oktbr. 1694	101	900	

ning. Paa dette Punkt kan det nogenlunde sikkert forklares, naar og ad hvilke Veje en Institution udbreder sig fra den ene Egn til den anden; formodentlig er det gaaet ligedan til i mange andre Tilfælde ved den sædvansmæssige Retsdannelse, hvor vi ikke nærmere kjender Sammenhængen. Og vi tør her maaske endog slutte udenfor vort eget Retsomraade. Det gjelder rigtignok her en Forplantelse af en Institution inden samme Lands egne Grænser. Men de enkelte norske Jurisdiktioner var ganske uafhængige af hinanden i Valg af Schema. Det var en fri Efterligning, der her var Tale om. Realfoliernes Udbredelse inden Norge kan derfor maaske kaste et Lys over, hvorledes i det hele en Institution kan forplantes gjennem Efterligning fra et Retsomraade til et andet, dermed beslægtet.

§ 34.

Realfolierne i de norske Kjøbstæder.

For Kjøbstæderne i Norge som i Danmark havde Frdn. 7 Febr. 1738 § 2 kun foreskrevet Personalregistre (jfr. S. 124, 128). Alligevel havde de allerfleste Stæders Retsskrivere frivillig anlagt Realfolier, førend det paabødes ved Resol. 19 Juli 1848.

Det var ingen af de to Stæder, hvorom dette kunde være ventet (Bergen eller Kristiania), som her kom til at gaa i Spidsen. Det ældste Realfolium fra Kjøbstæderne er, saavidt

Realfolium 1770.

Annex.

„ Sættgr. „ Hud „ Skd., deraf beneficeret

Heftelser til- og af-lyste.

Eiendommen, hvad og hvorledes.	af hvem.	til hvem.	efter Adkomst.	Dato.	Folio.	Summa.	
						Rdlr.	β
1 Hud 2½ Td. pantsat 1 Prioritet	Harald Arnesen.	Poul Nilsen	Pantebrev	2 Juni 1766	338	600	

jeg har kunnet erfare, anlagt i Kristiansand, formodentlig allerede i 1763—4[1]). Dette «Hovedregister til K.s Panteбøger», som bestaar af mange Hefter, er i alt væsentligt indrettet som det ovenfor S. 186 omtalte fra Nabo-Sorenskriveriet Nedenes; dog har det den Ejendommelighed, at Erhververens Navn overalt er sat i Spidsen af Extrakten istedetfor Hjemmelsmandens. Medens den ældste nu levnede Pantebog for Byen først begynder 1732, gaar Registret, som det synes, tilbage helt til Slutningen af 17de Aarhundrede, saaat der vel maa have været anlagt Panteбøger i Kristiansand kort efter Lovbogen[2]). Sandsynligt er det, at dette Realfolium, som er saa meget ældre end alle de andre norske Kjøbstæders, er fremkaldt ved andre Forbilleder; ikke urimeligt er det, at det nylig stedfundne Anlæg af Realfolier i Kjøbenhavn har givet Tanken, men at det simplere Schema fra Nedenes er blevet fulgt[3]).

[1]) Ifølge velvillig Undersøgelse af Politimester Fr. Hansen. De findes i Magistratens Arkiv paa Raadhuset, hvilket heldigvis reddedes ved den nys stedfundne Ildebrand. Kristiansand har ogsaa i dette Aarhundrede allerede før Resol. 1848 været bekjendt for et særdeles velordnet Registervæsen, som navnlig skyldtes Byskriver Willoch (ansat 1825).

[2]) Sikkert kan det ikke siges, da Thinglysningsdatum ikke er anført og det jo er muligt, at Thinglysningen kan have fundet Sted saa meget senere; men sandsynligt er dette ikke. Ogsaa enkelte gamle uthinglyste Adkomstbreve blev indførte i Registret.

[3]) Herfor taler det ogsaa, at det maa være anlagt af den i 1763 ansatte Byskriver H. A. Thaulow, som siden sin Barndom havde opholdt

Grund Taxt.	Eiernes Navne. 1ste Rode.	Brand No.	Heftelserne paa samme efter Pante-Bøgerne.
No. 1 a)	Wilhelm Lexau. Peter Lexau Skjøde publ. 21 Julii 1732 (?). Wilhelm Lexau ifølge Udlæg publ. 30 Marts 1819. Nicolay Nicolaysen ifølge Døbe-Attest publ. 30 Marts 1819, hvorefter han er gift med Wilhelm Lexaus eneste Datter.	1 og 2a.	Hans 1ste Prior. Obl. dat. 23 publ. 30 Marts 1819 til Banken stor 3000 Spd.

Bergen[1]) fik først Realfolium i de første Aartier af dette Aarhundrede, formodentlig mellem 1810 og 20. Indretningen sees af ovenstaaende Aftryk, hvorved dog maa mærkes, at den forriges Navn m. v. stedse er overstrøget ved Ejerskifte ligesom i ældre tyske Registre. Der findes flere Huse paa hver Side, hvorfor de fleste Extrakter er meget kortfattede. Det vil sees, at endog meget gamle Adkomster er medtagne.

Kristiania kommer vistnok forholdsvis sent med sit Realfolium, men udmærker sig til Gjengjeld ved meget interessante og gamle Personalregistre. De er maaske allerede begyndte samtidig med den ældste levnede Pantebog — Registret til denne (1701—6) er tabt — og ialfald synes allerede det ældste levnede Register, 1706—14, fort samtidig med Pantebogen[2]).

sig i Kjøbenhavn, siden rejst meget i Udlandet og som — foruden at han jo havde Nedenes' ene Thinglag, Sand, lige ved — formodentlig oftere har været i Arendal, hvor hans Farbroder var Byfoged, og saaledes havt god Lejlighed til at se det Nedenes'iske Register. Jfr. hermed min Afh. «En gammel Juristslægt» i Retstid. 1891, S. 235—6.

[1]) Ifølge velvillig Undersøgelse af Redaktør Diesen. Bergen fik i denne Tid ny Byskriver i 1802 (P. B. Heiberg) og 1808 (Klingberg); det er formodentlig den sidste, som har anlagt det.

[2]) Rigtignok findes saavel i denne som i den ældste Pantebog et ganske kortfattet Personalregister med Tillæg «Obligation», «Skjøde» o. s. v., men uden Extrakt, medens disse Registre forsvinder i de følgende Pantebøger. Gjennem Undersøgelse af Haandskriften er jeg dog kommen til den ovenstaaende Slutning — senere end 1715 er ialfald neppe Anlægget.

Det er ført i en særskilt Bog, men allerede fra først af i to Afdelinger, — hver i sin Del af Bogen —, den ene for «Debitorer» (herunder Sælgere), den anden for «Kreditorer» (herunder Kjøbere). Extrakterne har samme Udførlighed som siden i Registre almindeligt og er udførligere end i noget andet, jeg har seet fra Tiden før 1738. Schemaet er det sædvanlige simple. Hvert Bind Register slutter sig ogsaa siden altid kun til et Bind af Pantebogen. Efter Frdn. 1738 fortsættes Registrene i det væsentlige uforandrede; men de er fra nu af autoriserede af Magistraten under Stadens Segl (første Gang 6 Marts 1738), ligesom Debitor-Registret og Kreditor-Registret findes i særskilte Bind eller Hefter[1]). Det ældste Realfolium for Kristiania sees anlagt lige efter Pengeanordn. 5 Januar 1813[2]), som maaske ogsaa har givet det ydre Stød dertil. Desværre er dette ligesom det følgende kun delvis levnet, saavidt det hidtil har kunnet opdages; man har nemlig kun et lidet Kvartbind, som omfatter en Del af de daværende ydre Bydele samt Løkkerne o. s. v. Hver Ejendom har sit lille Folium, efter de gamle Matrikul-Numre, som gik under et over den hele By; i Almindelighed er der to, stundom tre, paa hver Side. Indretningen var, som det sees af efterstaaende Aftryk, meget simpel:

Grændsen.

Grund No. 305.	Christian Heyerdahl ved Skjøde af 13 Okt. 1802, thingl. 21 ejusdem. Herpaa hefter: 1) dennes 1 Prior. Obl. til Br. C. (Brandkassen?) for 3100 Rbd. dat. 14 Novbr. 1807 dat. (thinglyst?) 14 Januar 1808 omskrevne til 2790 Rdl. 12 April 1813. 2) Do.s Skadesløsbrev til Laane- og Diskonto-Indretningen for 4066²/₃ Spd.. dat. 14 Okt. 1816.
Nu	N. N. ved Skjøde af 20 Okt. 1816 o. s. v.

Dette første, meget ufuldkomne, Realfolium synes ikke ført længere end til omtrent 1820, og om der har været ført

[1]) Disse Registre har hidtil henligget, saavidt vides, ganske upaaagtede (ogsaa af Historikere) i Magistratens Arkiv. Sammesteds findes ogsaa en tabellarisk Extrakt af Panteobligationer i Anledning af Kvart-Procentskattens Indførelse 1781, hvilken gaar tilbage til 1701, i rent kronologisk Orden.

[2]) Det er formodentlig forfattet af den i 1809 ansatte Byskriver J. C. Juul.

Kristiania

Nyt Matr.-No. 35.				
Adkomsterne.				Anmærkninger.
Thinglysnings-Datum.		Pantebogens		
		No.	Folio.	

noget Realregister i Mellemtiden for det følgende Registers Anlæg, kan nu ikke sees. Dette er foretaget af Byskriver Gjertz (1824—1838), som nok begyndte dermed lige efter sin Ansættelse og fuldførte det omtrent 1832[1]). Desværre har hidtil ikke alle Bind af dette Realfolium været at finde (i Magistratens Arkiv), idet de vigtigste (et?), som angaar den egentlige Stad, endnu savnes[2]). Dette er det bedste ældre Register, jeg har seet i Norge; dets (trykte) Schema sees ovenfor. Det er forfattet med Benyttelse af alle ældre Panteboger og Registre og indeholder hele Rækken af Adkomstbreve tilbage til den første Del af forrige Aarhundrede. Dette for Hovedstaden saa vigtige, store og dygtige Arbejde blev væsentlig udført af Byskriver Gjertz selv, idet han har forfattet ialfald den største Del af Koncepterne, hvoraf adskillige endnu findes. Registret blev allerede i 1840 af den

[1]) Man har nemlig levnet et Register, sandsynligvis en Koncept, for Hammersborg, begyndt af ham 1 April 1824. Raadmand Mastrup, hvem jeg ogsaa har at takke for velvillig Imødekommen ved mine Undersøgelser i Magistratsarkivet, har meddelt mig, at Registrene endnu var under Arbejde, da han i 1831 arbejdede paa Byskriverens Kontor.

[2]) Et bruges endnu af Byskriveren, nemlig for Hustangen ved Akershus Fæstning, som tidligere hørte under Akers Sorenskriveri og først ved Reskr. 1 Maj 1810 henlagdes til Kristiania. De øvrige Bind har indtil min Undersøgelse længe været ganske ubekjendte, endog for den nys afgangne Byskriver. Hvad der udenfor det nysnævnte nu forefindes, er et tykt Bind for Forstæderne, et lignende for Løkkerne og et Par tynde Hefter for Søboderne, Ruseløkbakken og Munkedamsvejen.

Realfolium.

Gammelt Matr.-No. 399 i (Byen — Forstæderne o. s. v.).

Heftelserne.				Aflysning.		
Thinglysnings-Datum.		Pantebogens			Pantebogens	
		No.	Folio.		No.	Folio.

nye Byskriver afløst af et nyt, som atter i Slutningen af 60-Aarene af Byskriver Petersen afløstes med det nu førte, som for Tiden tæller ca. 60 Bind. Schemaet er imidlertid vedblivende ganske det samme som Byskriver Gjertz's[1]). Heldigvis blev ogsaa, som det synes, hele den gamle Adkomstrække overført til Registrene af 1840, saaat den herved er bevaret mod Forglemmelse; derimod fremtræder de nuværende Registre ogsaa i dette Stykke kun som Fortsættelse af de foregaaende, idet der er henvist til vedkommende Folium i dette.

Trondhjem[2]) fik Realfolium 1820—2, hvilket maa være anlagt af den bekjendte Storthingsmand Carl Falsen (Byskriver her 1814—26). Det har ogsaa knapt Rum, idet der er to Huse paa hver Side, og har ligeledes Afdelinger for Adkomster (og Ejere, idet Erhververens Navn altid staar i Spidsen af Extrakten) og Heftelser. Huset er foruden ved Numer, som har vexlet under Brugen, betegnet ved dens Navn, der var Ejer ved Anlægget, ligesom i mange ældre tyske Registre.

Drammen bestod indtil Sammensmeltningen ved Reskr. 19 Juni 1811 af to i civil Henseende ganske adskilte Kjøbstæder, Bragernes og Strømsø[3]) (med Tangen), hver (fra

[1]) Efterligningen i Øvre Telemarken (jfr. S. 204) har ogsaa under Aflysning Rubriker for «total» og «partiel» (Afl.).

[2]) Ifølge velvillig Undersøgelse i Stiftsarkivet af Justitssekretær Ertzaas.

[3]) Dette laa ogsaa under en anden Overøvrighed, nemlig fra 1684 Larviks Grevskab; begge laa meget længe under Kristiania Magistrat, jfr. Hesselberg, Efterretninger om Strømsø (Kristiania 1780, 4°) S. 18 ff.

1680) med sin egen Byfoged og sit eget Pantevæsen. Saavel for Strømsø som for Bragernes har man fra Midten af forrige Aarhundrede (1750 eller noget for) en lang Række[1]) af vel indrettede Personalregistre i en meget udviklet tabellarisk Form, hvert svarende til et Bind af Pantebogen. I 1826 blev det første Realfolium anlagt for hele det nu samlede Drammen. Dets Schema kan meget let være forfattet paa Grundlag af de ældre personelle Skjøde- og Panteregistre for Bragernes, men det ligner dog det S. 212 aftrykte fra Nedre Telemarken saa meget, at dette vanskelig kan forklares uden gjennem en Efterligning[2]). Det er i alt væsentligt stemmende med det endnu brugte, hvilket er det mest tabellariske, jeg har seet i Brug hertillands.

Larvik fik et i 1821 autoriseret Realfolium — som tillige omfattede Sandefjord[3]) — utvivlsomt en Frugt af den ovenfor S. 171 omtalte Kommissions Arbejde[4]). Schemaet er

---

[1]) For Bragernes er der 11 Bind Personalregistre før 1825, iberegnet det, som fra 1811 er fælles for hele Drammen; de gaar tilbage til 1688. Der førtes særskilt Register for Adkomster og Heftelser — hvert allerede fra først af med et meget udviklet tabellarisk Schema — i Adkomstregistret med Rubriker for Dokumenternes Datum, Publikationens do., Udstedernes Navne, Kjøbernes Navne, de forrige Ejeres Navne, hvad det solgte er, og hvor det er beliggende, om derpaa hefter noget Pant, Pantebogens Folio, Anmærkning; i det egentlige Panteregister findes tilsvarende Rubriker. De maa være anlagte af Mikal Malling, Byfoged og Byskriver her 1743—62. Strømsø — hvor de anlagdes faa Aar senere, sandsynligvis af Byfoged J. H. Sahm 1749—177* — havde kun et Slag Register, men ogsaa meget stærkt tabellarisk, hvilket lagdes til Grund for Drammens samlede Personalregister fra 1811, som har Rubriker ved Siden af hinanden for Udstederens Navn, Dokumentets Art, dets Indhold, Matr.-No., Sum, Dok.s Datum, Thinglysnings Datum, Aflysning og Salg, Folium. Sandsynligvis er fremmede Forbilleder ialfald middelbart benyttede ved de første af disse Registre; jfr. ovenfor S. 209 og 210 Note.

[2]) Det er nemlig kun forskjelligt fra dette deri, at Rubriken «efter Adkomst» er sat i Spidsen af hver Afdeling istedetfor den Telemarkske Rubrik «Ejendommen, hvad og hvorledes». Anlægget er vistnok foretaget af G. P. Blom (Byfoged 1826—31), som var gift fra Skien.

[3]) Dette blev Kjøbstad ved L. 23 Juni 1845, men fik først egen Byfoged 1857. Ladestedet Langestrand sammensmeltedes med Larvik ved Resol. 13 Marts 1819.

[4]) I det følgende Register fra ca. 1840 er Husene alene betegnede med daværende Ejer ligesom i saa mange gamle tyske Registre.

omtrent det samme som for Sorenskriveriet, hvormed Byfogedembedet (jfr. An. 2 Marts 1665) var forenet fra 1751 indtil Resol. 20 Sept. 1845.

Skien fik formodentlig kort efter Frdn. 1738 gode Personalregistre, som gaar tilbage til 1724 og tæller 4 efter hinanden følgende Bind indtil 1824; Schemaet er stærkt tabellarisk og blev ogsaa endnu længe efter brugt ved Personalregistrene. Det første Realfolium udarbejdedes 1825—30, i alt væsentligt overensstemmende med Nedre Telemarkens Schema (S. 212). Omtrent samtidig maa ogsaa Porsgrund[1]) have faaet sit ældste Realfolium. Det samme gjelder sandsynligvis om Amtets Ladesteder Langesund og Stathelle[2]), maaske ogsaa om dets andre Kjøbstæder, Brevik[3]) og Kragerø[4]).

For de øvrige norske Kjøbstæder kan jeg oplyse følgende[5]): Fredrikshald[6]) fik sit første Realfolium ca. 1823,

---

[1]) Der fandtes ved Protokol-Eftersynet i 1843 Realfolier for Kjøbstaden Porsgrunds 3 forskjellige Dele: 1) østre Porsgrund, 2) vestre Porsgrund, hvilke begge ved Reskr. 4 Decbr. 1807 som Kjøbstad lagdes under Skiens Byfoged og altsaa vistnok havde faaet Realfolium samtidig med denne By, 3) Osebakken, som indlemmedes ved L. 20 Aug. 1842 § 2 (jfr. Reskr. 5 Maj 1812) fra Bamle Sorenskriveri og vel havde faaet Realfolium sammen med dettes øvrige Dele 1825 ff. Porsgrund fik egen Byfoged ved Resol. 12 Juni 1843.

[2]) Her fandtes i 1853 et fælles Panteregister (tillige for Ombersnes og Herre), som synes at have været Realregister; disse Ladesteder hørte ogsaa ifølge Reskr. 4 Decbr. 1807 under Bamle Sorenskriveri — hvorunder Stathelles Pantevæsen endnu hører, medens Langesunds ved Resol. 23 Marts 1852 er henlagt under Breviks Byfoged — og har da vistnok faaet Realfolium samtidig med dette. Se ellers Reskr. 17 Sept. 1714 om de bratsbergske Byers Jurisdiktions-Forhold.

[3]) I Brevik, som ifølge Reskr. 4 Decbr. 1807 hørte under Bamle Sorenskriveri, fandtes et ældre Register, som er brændt i 1887 (S. 164 Note 4); Brevik fik først egen Byfoged ved Resol. 10 Jan. 1849 efter at være bleven Kjøbstad ved L. 23 Juni 1845.

[4]) Kragerø, som havde egen Byfoged allerede fra Kjøbstadsprivilegiet 16 Jan. 1666, fik et nyt Realfolium 1843, men havde da et ældre Panteregister, indrettet efter Brandforsikringsnumre (Justitsdept.).

[5]) For en stor Del efter Oplysninger i Justitsdepartementets Arkiv og Protokoller.

[6]) Byfogedembedet, som tidligere havde været særskilt, var fra 1781—1819 forenet med Idde og Markers Sorenskriveri; Registret er altsaa anlagt kort efter Adskillelsen fra dette.

Tønsberg[1]) 1826, Holmestrand 1826[2]), Fredrikstad[3]) 1828, Moss[4]) 1831, Stavanger[5]) 1832, Tromsø 1840 ff.[6]), Drøbak[7]) 1843, Kristiansund[8]) ca. 1844 (forsynet med Oplysning om Brandtaxt og almindelig Værditaxt), Arendal[9]) 1848, Bodø 1849[10]).

---

[1]) Anlagt af Byfoged Saxild strax efter hans Tiltrædelse, — den samme Mand, som havde forfattet de første Realfolier for Larviks Sorenskriveri og By (ovenfor S. 171 og 201). Om Tønsberg Kjøbstad se An. 2 Marts 1665, Reskr. 25 Marts 1666.

[2]) Samme Aar, hvori H. ved Resol. 21 Marts fik sin egen Byfoged efter tidligere at have ligget under Tønsberg; Kjøbstad maa H. ansees for at have været siden Bev. 31 Dcbr. 1744.

[3]) Ifølge velvillig Meddelelse fra Byfoged Bugge; om Schemaet se S. 209.

[4]) Formodentlig er det anlagt af den i 1831 ansatte Byfoged D. Vogt. For Tiden fra 1720, da Moss skiltes fra Fredrikstad og blev Kjøbstad med særskilt Byfoged (Reskr. 10 Aug. 1720, 9 Juni 1727), haves en «ifølge Frdn. 7 Febr. 1738 indrettet Extrakt» (anlagt ca. 1740) af Pantebogen med meget udførlige kronologiske Extrakter ganske svarende til de ovenfor S. 126 omtalte kjøbenhavnske, som maaske har været Forbilledet; til denne Protokol findes atter et kort Personalregister. Saaledes førtes Registret ialfald til 1794 og maaske til 1820 (mellem disse Aar er det tabt).

[5]) Stavanger havde tidligere ifølge Protokoleftersyn af 1850 et alfabetisk Personalregister, som gik tilbage til 1716 og sluttede 1831; Realfoliet for den gamle Bydel opgives at begynde med dette Aar, men kan vel først være anlagt 1832 af den da udnævnte bekjendte Byfoged Christensen.

[6]) Tromsø, som blev Kjøbstad ved Frdn. 5 Sept. 1787 og 20 Juni 1794, fik egen Byfoged ved Resol. 16 Juli 1838. I 1846 fandtes ved Eftersynet et i Pantebogen (autoriseret 1839) ført «hensigtsmæssigt» Realregister.

[7]) Drøbak var bleven Kjøbstad Aaret forud ved L. 20 Aug. 1842; det laa under Follo Sorenskriveri (jfr. Resol. 13 April 1844) indtil Resol. 28 Aug. 1851, da det fik egen Byfoged. Samtidig med Drøbak synes Realfoliet for de fremdeles under Follo liggende Ladesteder Soon, Hølen, Hvidsteen anlagte; jfr. Resol. 20 April 1842.

[8]) Efter velvillig Oplysning af Byfoged Smith; Kr.sund blev Kjøbstad ved Reskr. 29 Juni 1742 og fik egen Byfoged 1757 (?).

[9]) Ifølge velvillig Meddelelse fra Overretssagfører Fridtjof Foss. Arendal, som før havde ligget under Kristiansand, fik fra Reskr. 1 Marts 1690 Byfoged sammen med Risør; fra Reskr. 7 April 1779 fik ogsaa R. egen Byfoged. Gode Personalregistre (efter et ganske simpelt Schema) anlagdes i A. lige efter Frdn. 1738 af Byfoged H. A. Thaulow (jfr. Retst. 1891 S. 235).

[10]) Bodø blev Kjøbstad ved Reskr. 14 Maj 1813 og L. 20 Maj 1816, men hører endnu under Salten Sorenskriveri; jfr. dog nu L. 17 Maj 1890 § 1.

Hammerfest[1]) 1849, Aalesund 1850 ff.[2]), Molde[3]) 1853 (?), Vardø 1855, Vadsø 1855[4]). I Kongsberg[5]) blev det først færdigt i 1859.

De Kjøbstæder, som først er anlagte efter 1848 (saasom Hamar, Kongsvinger, Gjøvik, Hønefos), fik naturligvis ogsaa først nu Realfolier, ialfald forsaavidt de ikke tidligere havde været Ladesteder. Hvad Ladestederne i det hele angaar, da vil der ovenfor være anført forskjellige Exempler paa, at de af dem, som laa under nærmeste Sorenskriveri, tildels har faaet særskilt Realfolium allerede før Resol. 1848 (Langesund, Stathelle, Hvitsteen, Hølen, Soon); andre af disse maatte nøje sig med nogle Blade i vedkommende Thinglags Register[6]).

Det vil altsaa sees, at ogsaa de allerfleste ældre Kjøbstæder havde faaet Realfolier før Resol. 1848. Det synes, som om Indførelsen især er skeet i Tidsrummet 1820—30. Det er ikke umuligt, at Gjenoplivelsen af Amtmændenes Protokol-Eftersyn gjennem Resol. 6 Okt. 1821 kan have bidraget hertil. Den væsentlige Grund ligger dog vel i Trangen til dette Hjælpemiddel og Erfaringen om, at det nu var blevet indført i saa mange af Rigets Jurisdiktioner, saavel i By som paa Land. Ligeledes maa det mærkes, at adskillige Sorenskrivere tillige var Byfogder og derfor efterhaanden naturlig maatte indføre Institutionen fra sit Landdistrikt i Byerne. Forøvrigt vil der ovenfor sees forskjellige Exempler paa, at

[1]) H. blev Kjøbstad ved Frdn. 5 Septbr. 1787 og 17 Juli 1789, men fik først egen Byfoged ved Resol. 19 Maj 1856.

[2]) Aalesund blev Kjøbstad ved L. 13 April 1848; men dets Pantevæsen laa under Nordre Søndmør S. indtil Ledigheden i dette 1876 (Resol. 20 April), uagtet det havde faaet egen Byfoged ved Resol. 29 Aug. 1849.

[3]) M. blev Kjøbstad ved Reskr. 27 Juni 1742, men laa under Romsdals Sorenskriveri, indtil det fik egen Byfoged ved Resol. 2 Marts 1822.

[4]) Vardø blev Kjøbstad ved Frdn. 5 Sept. 1787 jfr. 17 Juli 1789, Vadsø ved L. 22 Juli 1833; begge hører endnu under de omliggende Sorenskriverier.

[5]) Ifølge velvillig Undersøgelse af Kand. C. Thomle; et Register paa løse Blade (Koncept?) begynder 1839.

[6]) I Nordre Jarlsbergs ældste Realfolium (1789) findes vistnok Strømmen og Svelvik «Strandsteder» i Thinglagets Realregister; men hvert Hus har dog allerede faaet sit Matr.-No. og Folium; jfr. om Svelvik L. 19 Aug. 1845.

den ydre Anledning til Indførelsen ogsaa i Kjøbstæderne oftere har ligget i Jurisdiktions-Delinger eller ialfald i ny Embedsmands Tiltrædelse; ligeledes i Ophøjelsen til Kjøbstad.

§ 35.

De nuværende norske Realregistre. Resolutionen af 19 Juli 1848.

De norske Panteregistres Historie, saadan som den er fremstillet i det foregaaende, havde tilfulde vist, hvorledes det gaar en slig Institution, naar den overlades til sin egen frie Væxt.

Der var Overflod af Grunde for Lovgivningens Indskriden. Hvad der nærmest fremkaldte denne, var den fælles Mangel ved de gamle Realregistre for Landet, at Parcellerne ikke fik eget Folium. I 1837[1]) var den nye Matrikul med sine særskilte Numre for hver Parcel sat i Kraft, og der var altsaa nu indtraadt en lignende, om end langtfra saa gjennemgribende, Forbedring vedkommende Individualiseringen som den, der i adskillige fremmede Lande hang sammen med Anlægget af Realfolier eller disses Reform. Enkelte Retsskrivere begyndte strax paa egen Haand at omarbejde sine Registre paa det nye Grundlag. Og det varede nu heller ikke længe, før Lovgivningen skred ind. Stødet hertil udgik dog ikke fra Regjeringen. Det kongelige Forslag vedkommende Forandringer i Hypotheklovgivningen, som forelagdes Storthinget i 1845 (Storth.-forh. V, No. 80), handlede kun om Udslettelse af gamle Heftelser i Pantebøgerne, og Registrene er aldeles ikke nævnte i Forarbejderne, skjønt der jo var en nær Sammenhæng mellem den foreslaaede Reform og nyt Registeranlæg (jfr. ovenfor S. 173 f.). Dette var saa meget mærkeligere, fordi man i Danmark — hvad der jo maatte være bekjendt fra Stænder-Forhandlingerne — allerede havde arbejdet paa en Reform af det gamle fælles Registervæsen. Denne blev imidlertid

---

[1]) Allerede i 1833 havde Byfoged Saxild i Tønsberg, som havde udarbejdet adskillige nye Registre (S. 201, Note 1), indsendt til Justitsdepartementet Udkast til et officielt Schema.

foreslaaet i Storthingets Justitskomites[1]) Lovudkast (Storth.-forh. VII. 339 ff.), hvoraf de to første §§ (optagne fra den kongelige Proposition) stemmede med §§ 1 og 2 i L. 19 Aug. 1845 og de to sidste[2]) med Lovens §§ 4 og 5. Disse gik da ud paa, at enhver ny Parcel skulde have sit eget Folium i Panteregistret — hvilken Regel, efterhaanden som nye Registre indrettedes, skulde anvendes paa ældre Parceller — og at Kongen bemyndigedes til at fastsætte det Schema, hvorefter nye Registre skulde indrettes.

Det vil altsaa sees, at Lovbud om Indretningen af nye Panteregistre kom samme Aar for Norge som for Danmark. Jeg skulde dog tro, at dette er et tilfældigt Sammentræf som Følge af fælles Aarsager og ikke skyldes Efterligning[3]), uagtet den danske og norske Lovgivning i det Ørstedske Tidsrum ellers lagde an paa saavidt muligt at holde Skridt med hinanden (jfr. Aubert, Retskilder I. 250).

Paa Grundlag af en Afhandling af J. M. Conradi (død som Sorenskriver i Trøgstad 1871) i Norsk Retstidende 1846 S. 27 ff. forfattede Justitsdepartementet et Udkast til Schema for nye Real- og Personalregistre samt til Resolution indeholdende de nødvendige Forskrifter, hvilket omsendtes til

---

[1]) Denne havde ogsaa at give Indstilling om et for samme Storthing fremsat privat, udførligere Lovforslag (af J. Elieson) angaaende Hypothekvæsnet. Det findes i Mgbl. 1845 No. 7; dets 17 §§ indlader sig imidlertid heller ikke paa Registrene.

[2]) En af Komiteen indstillet § 3 — at Pantebogsføreren ej er forpligtet at indføre paa Registret noget thinglyst Dokument, hvor Ejendommen ikke er tydelig betegnet — forkastedes mod 10 St. Det private Lovforslag havde ogsaa optaget den Grundsætning, at kun den, som havde bevist lovlig Adkomst, kunde kræve Thinglysning af frivillige Retsstiftelser vedkommende Ejendommen, ligesom Indførsler i fast Gods alene kunde kræves thinglyste, naar Skyldneren selv havde thinglyst Adkomst.

[3]) At der skulde udfærdiges nye Registre og at disse maatte give hver Parcel særskilt Folium, var selvsagt efter den nye Matrikuls Indførelse, og Udslettelserne af de gamle Heftelser, som findes i begge Landes Love, havde jo Forbillede i Foranstaltninger fra forrige Aarhundrede (jfr. ovenfor S. 173). Ved Udarbejdelsen af den senere istandkomne Resolution 19 Juli 1848 har man dog benyttet noget den danske Frdn. 28 Marts 1845; derimod er, som det vil sees, det dertil knyttede Schema for Realregistrene væsentlig forskjelligt fra det danske.

Amtmændenes og Retsskrivernes Erklæring ved Cirk. 20 April 1846. I dette æskedes særlig Udtalelse om, hvorvidt Realregistrets Schema, saaledes som i Udkastet, burde være delt i to Afdelinger, for Adkomster og Heftelser, hvilket nu allerede brugtes i de fleste norske Jurisdiktioner og var fundet særdeles hensigtsmæssigt, ligesom det netop var paabudt i Danmark[1]).

Uagtet ogsaa omtrent to Tredjedele af Retsskriverne udtalte sig for den foreslaaede Deling, kom Departementet i sin endelige Overvejelse til et andet Resultat (Dept.stid. 1848 S. 629 ff.). Det anføres i Foredraget, at de kyndigste Pantebogsførere havde udtalt sig derimod, og at de af dem anførte Grunde maatte ansees for afgjørende. Den blandt disse Grunde, som synes at have spillet den største Rolle, var Hensynet til, at Registrenes enkelte Bind ikke maatte gjøres større end højst fornødent, for at det ikke skulde blive for besværligt at trække dem med paa Thingrejserne, hvor man nemlig maatte have dem for Dokumentskrivningens Skyld. Denne Grund er vistnok nu bortfaldt i de fleste Egne ogsaa paa Landet, da Sorenskriveren forholdsvis sjelden bruges til Forfattelse af Dokumenter, og han ialfald plejer at forfatte dem hjemme paa sit Kontor. Men i 1848 blev denne Grund afgjørende for at knibe paa Registrenes Rum saa meget som muligt, saavel ved Indretningen som især ved Formatet. Hvad det sidste angaar, har man nu faaet en ny Grund i Hensynet til de nuværende og de fremtidige Opbevaringsrum (i Centralarkiverne), hvorfor Justitsdepartementet i Cirk. 27de Juni 1888 har indskjærpet, at de ligesom andre Embedsprotokoller ikke maa være over 34 Cm. høje. Af disse overfladiske Hensyn maa vore nuværende almindelige Realregistres største Fejl[2]), deres for store Knaphed i Format og i de enkelte Dele f. Ex. Overskriften, forklares. Ogsaa det valgte Schema (jfr. efterstaaende Aftryk), der væsentlig stemmer med et tidligere ganske hyppig forekommende (ovenfor S. 202—3), er i flere

---

[1]) Dept.s Udkast havde imidlertid en anden Delingsmaade end den danske, idet Afdelingerne som i de almindelige ældre norske Schemaer stod ved Siden af hinanden.

[2]) Især i flere Byer har jeg dog seet Registre, hvor denne ikke er tilstede.

Det nuværende norske Realfolium efter Schemaet af 1848[1]).

Matr.-No. 48 (31).
Løbe-No. 69. **Brøter, østre.**
Gl. Skyld 4 Daler (1 Sk℔).
Gaards-No. 58, Brugs-No. 1. Skyld 12 Mark 25 Øre.

Adkomster og Heftelser.	Pantebog. No. Fol.	Anmærkninger.
Skjøde fra Hans Kristensen til Peder Karlsen for 1600 Spd., dateret 26 September, thinglyst 13 November 1863.	7—30	
Obligation fra Peder Karlsen til Hans Kristensen med 1ste Prioritet for 800 Spd., dat. 26 September, thinglyst 13 November 1863.	7—31	Aflyst 4 Februar 1870 for 400 Spd., Pb. 8—40.
Skyldsætning afholdt og thinglyst 5 Februar 1889, hvorved en til Ole Olsen solgt Andel er givet en Skyld af 2 Mark 75 Øre.	12—80	Se for denne Del, Gaards-No. 58, Brugs-No. 2, Reg. Pag. 300.
Skjøde fra Karl Pedersen til Ole Olsen paa bemeldte Andel for 600 Spd., dateret og thinglyst 5 Februar 1889.	12—81	
Gaards-No. 58, Brugs-No. 1. Skyld 9 Mark 50 Øre.		
Fæsteseddel fra o. s. v.	12—109	

andre Henseender mindre heldigt og synes overhovedet afgjort at staa tilbage for flere af de før 1848 allerede brugte og til Departementet indsendte Schemaer[2]). Forøvrigt anser

[1]) Her er dog foretaget de Forandringer, som følger af Matrikulens senere Revision.

[2]) Selv om man ikke foretrækker Delingen efter Adkomster og Heftelser, er der ældre Schemaer, som afgjort er bedre end det nuværende. Navnlig vil jeg fremhæve det af Sorenskr. S. A. Sørenssen (den bekjendte Politiker) kort før 1848 for Aker udarbejdede, der var forfattet med megen Omhu efter Indhentelse af Mønstre fra andre Retsskrivere. I dette Schema, som netop ved nye Registres Anlæg er blevet afløst af det slettere officielle (dog med nogen Forbedring af dette), finder man saaledes et langt større Rum til Overskriften, saa at der bliver

jeg det ikke her som min Opgave at gaa nærmere ind paa en Kritik af det nuværende Realfolium og Forslag til Forandringer. Dette hænger nemlig nøje sammen med et Principspørgsmaal, hvis Behandling hører andetsteds hen, nemlig om Realregistret skal vedblive som hidtil i Danmark og Norge kun at være et Hjælpemiddel for Retsskriveren, eller om det skal gaa over til en moderne Grundbog, hvis Indhold er afgjørende ligeoverfor godtroende Tredjemand[1]).

Det officielle Schema af 1848 er ikke blevet indført overalt. For det første forholder det sig i Norge som i Danmark, at det kun efterhaanden skulde indføres, og om det end i Regelen, i Tilfælde af Ledighed i Embedet, er paalagt Retsskriveren at udarbejde nye Registre overensstemmende med Schemaet af 1848, er der dog endnu nogle Jurisdiktioner, som har beholdt sine ældre Registre[2]). Og navnlig maa det mærkes, at i adskillige Tilfælde, hvor nye Registre alligevel har maattet udarbejdes, har Retsskriveren faaet Tilladelse til at beholde det ældre Schema f. Ex. med Deling efter Adkomster og Heftelser; især er dette Tilfældet i Byerne, saasom Kristiania, Drammen, Trondhjem.

Plads for en meget nyttig Ejer-Fortegnelse og for Oversigt over Parcellerne — en særegen Rubrik for Extrakternes Numerering og nedenunder et Rum for forskjellige senere thinglyste Erklæringer, der ikke er Kvitteringer (f. Ex. navnlig om Opgivelse af Prioritet), hvorved den almindelige og let saa overfyldte Anmærknings-Rubrik lettes.

[1]) Forslag om Indførelse af det moderne Indtegningsvæsen i Norge var allerede fremsat i «Udkast til Lov om Kreditvæsenet» (Kristiania 1842) p. LXIV og S. 15 ff., 102 ff. Se forøvrigt om Spørgsmaalet Forhandlinger paa 1ste og 6te nordiske Juristmøde (og især Prof. Hagerups Afhandling til dette sidste: «Bør Grundbøgerne tillægges offentlig Troværdighed?») Jfr. ogsaa Aubert. Obl. sp. Del III, §§ 8, 9 og 11. Paa sidste Sted finder man ogsaa vort nuværende Registers Indretning nærmere forklaret.

[2]) Dette gjelder saaledes om Karmsund og Hesby (hvor det i 1806 autoriserede Register tildels endnu bruges) Stjør- og Værdal, Numedal og Sandsvær, Romsdal.

Resumé.

Ich habe versucht die geschichtliche Entwickelung und die geographische Verpflanzung einer praktisch wichtigen Institution zu beleuchten. Ich habe geglaubt, dies würde ein allgemeineres geschichtliches Interesse haben. Die weite Verbreitung der Grundbücher von einem Rechtsterritorium zum anderen hat freilich viele Seitenstücke in der Geschichte. Hier ist sie ja handgreiflicher und erweisbarer als gewöhnlich; man darf aber wohl daraus auf die Entwickelungsgeschichte anderer, weniger sichtbaren Institutionen Schlüsse ziehen. Freilich, dasz die Verbreitung der Grundbücher wenigstens zum groszen Theil aus einer Nachahmung zu erklären ist, wird hier wahrscheinlicher, nicht allein durch das allgemeine historische Verhältnisz zwischen den betreffenden Territorien, sondern auch durch die willkürlichere Einrichtung dieser Institution, die hier eher erlaubt aus der Gleichheit auf die Nachahmung zu schlieszen. Aber man darf doch — wenn Gleichheit nur in gewissen groszen Zügen zu finden ist — nicht auszer Acht lassen, dasz gemeinsames Bedürfnisz gleichförmige, von einander unabhängige, Institutionen hervorbringen kann, besonders in demselben Zeitraum und bei verwandten Völkern.

Schon im Alterthum — mehrere Jahrhunderte vor unserer Zeitrechnung — findet man, besonders in Griechenland, öffentliche (in Stein gegrabene) Protokolle über dingliche Rechtsstiftungen, Immobilien betreffend. Aber bisher hat man keinen Zusammenhang zwischen diesen und den ältesten mittelalter-

lichen Grundbüchern nachweisen können, und ein solcher ist auch nicht wahrscheinlich, weil sie dem römischen Rechtsleben — das in der späteren Zeit auch der Entwickelung jedes Publicitätssystems ungünstig war — wie es scheint, unbekannt blieben. Rom hat jedoch ein Institut hervorgebracht, das eine geschichtliche Voraussetzung der Grundbücher war: die *notitia* oder die Beweisurkunde, woraus im Mittelalter die Dingprotokolle und bes. die ersten eigentlichen Grundbücher sich entwickelten (S. 7, 24). Ebenso waren Güterverzeichnisse wahrscheinlich in der römischen Kaiserzeit bekannt. Dieselben waren schon im 8ten Jahrh. weit entwickelt (9—11). Von den verschiedenen Formen sind hier namentlich zu nennen die besonders in West- und Süd-Deutschland (Bayern) im 11ten und 12ten Jahrh. entwickelten Traditionsbücher, wo die grossen Grundeigenthümer eine *notitia* über die Rechtsgeschäfte, wodurch sie neues Gut erwarben, allmählich verzeichnen liessen. Zur selben Zeit hatte sich in grossen Theilen des vorigen fränkischen Reichs (bes. in Nord- und Mittel-Deutschland) der Rechtssatz ausgebildet, dass die Übertragung des Eigenthumsrechts u. desgl. an liegende Güter auf dem Dinge — oder in den Städten theilweise vor dem Rath — vor sich gehen müsse (gerichtliche Auflassung); etwas später — in Deutschland im 12ten und 13ten Jahrh. — auch die damit zusammenhängende vorzügliche Beweiskraft der gerichtlichen Urkunde.

Alles dieses führte bald ganz natürlich zur Anlage theils öffentlicher Gerichtsprotokolle für alle Verhandlungen des Dinges oder des Raths, theils — und zwar vielleicht unter Nachahmung jener privaten Traditionsbücher — der ersten öffentlichen Grundbücher betr. die öffentlich vorgenommenen Übertragungen der liegenden Güter, oder doch hauptsächlich diese betreffend. Der erste Ort, wo solche öffentliche Grundbücher im Mittelalter nachweisbar sind, ist die damals vielleicht grösste deutsche Handelsstadt Köln a. R., im Lande der ribuarischen Franken, wo eben die Gerichtsschreiber-Institution am frühsten entwickelt war (S. 6, 20 ff.). In der eigentlichen Kaufmanngemeinde, der Martinspfarre — die wie die anderen Sondergemeinden der Stadt ihre eigene Jurisdiction hatte — findet man schon c. 1135 ein von den Schöffen

auf grossen Pergamenttafeln geführtes Protokoll über dingliche Rechtserwerbungen, die Liegenschaften betreffend; es ist nicht unwahrscheinlich, dass auch dieser Fortschritt des Rechtslebens den Kaufleuten zu verdanken ist. Die anderen Gemeinden Kölns folgten bald nach, doch mit «Büchern» anstatt der «Karten» — in der Weise, dass jedes Quartier der Gemeinde sein «Schreinsbuch» hatte. So stereotypisirt hielt das Kölnische «Schreinswesen» sich bis 1798, ohne sich zu Realfolien weiter zu entwickeln. Von Köln verpflanzten sich die Grundbücher schon im 12 Jahrh. zu anderen westdeutschen Städten (Andernach, Metz S. 25). Im Laufe des 13 Jahrh. verbreiteten die «Stadtbücher» sich sehr in den norddeutschen Städten — im Magdeburgischen Rechtskreise seit 1215, wesentlich, wie es scheint, in der Form allgemeiner Dingprotokolle (Rathspr.); im Lübischen Rechtskreise seit 1227 meistens als eigentliche Grundbücher (S. 26). Dass sie wenigstens in Hamburg (1248) von Köln her beeinflusst sind, ist wahrscheinlich (S. 29, 32). Diese Art von Stadtbüchern verpflanzt sich bald von hier nach Holstein (Kiel 1264, S. 89) und der Ostsee entlang bis nach Riga (S. 34—6). In einer andern Richtung verbreiten sich die Stadtbücher im 14 Jahrh. von Deutschland (und Flandern?) nach den böhmischen Ländern (S. 42). Grundbücher wurden auch seit 1360 in Wien geführt.

Auf dem Lande wurde in Deutschland sehr lange jedenfalls nur die Einführung in das allgemeine Dingbuch gefordert (Bayern 1346, Sachsen alte Gewohnheit im 16 Jahrh., S. 38; dann auch schleswigsche Territorien, S. 97). In den böhmischen Ländern (S. 39) entwickelten sich aber seit dem 18 Jahrh. — ob slavisches oder deutsches Recht, wird hier unentschieden gelassen — die merkwürdigen, chronologisch geführten «Landtafeln», wesentlich nur für Rechtserwerbungen betr. die Immobilien, welche bis Ende des 18 Jahrh. fortgesetzt wurden; dann wurden sie in moderne Grundbücher umgebildet, nachdem sie der Einführung solcher in die deutsch-österreichischen Länder die Bahn gebrochen hatten.

Im 16 u. 17 Jahrh. kamen Grundbücher öfters auch in deutschen Landdistricten (z. B. Holstein S. 97) vor. Zu diesem Zeitpunkt war freilich die Nothwendigkeit der Eintragung,

um den dinglichen Rechtsschutz zu erwerben, in manchen Orten allmählich anerkannt worden. Aber zur selben Zeit wurde auch die ganze Entwickelung des Grundbuchwesens in Deutschland durch die Reception des römischen Rechts vielfach gestört.

In diesen Jahrhunderten verpflanzen sich aber die Grundbücher auch weiter nordwärts. Wahrscheinlich unter norddeutschem Einfluss wurde seit der Mitte des 16 Jahrh. durch eine Reihe dänischer Gesetze — erst für die Städte, dann auch für das Land — vorgeschrieben, die von Alters her auf dem Dinge geschlossenen oder publicirten Rechtsgeschäfte betr. Liegenschaften in das Dingbuch einzuführen, um Rechtsschutz zu erwerben (S. 107). Diese Gesetze wurden in Norwegen im 17 Jahrh. nachgeahmt oder befolgt (S. 159). Hier hatte auch das lübische Grundbuch-Recht, das seit dem 14 Jahrhundert bei dem hanseatischen Kontor in Bergen angewandt wurde, in dieser Stadt im 16 Jahrh. einen unmittelbaren Einfluss (S. 151). Im Jahre 1632 wurde in Dänemark (S. 109), 1687 auch in Norwegen (S. 162), die Führung besonderer Grundbücher vorgeschrieben, und zwar die zur wörtlichen Eintragung aller auf dem Dinge (ɔ: durch «Dinglesung») kundgemachten Urkunden bestimmten Briefprotokolle (Kopialbücher), die damals noch fast nur Immobilien-Geschäfte enthielten.

Bisher sind nur chronologisch geführte Grundbücher berücksichtigt, die nicht in Folien für die einzelnen Grundstücke geführt sind. Das moderne Grundbuch, das Realfolium, hat auch seine ersten Keime in einer Art der ältesten Güterverzeichnisse oder in fiscalischen Registern der Städte (Renteregister, Urbarien) vielleicht auch in den Handelsbüchern (S. 11—18). Das älteste mir bekannte Realfolium ist das Erbbuch Danzig's von 1382 (S. 48). Es entwickelte sich allmählig — vielleicht auch früh, jedenfalls wohl im 16 Jahrh. — zu einem modernen Grundbuch (Hauptprotokoll), indem die Eintragung auf das Folium des Grundstücks die Bedingung des vollen Rechtsschutz's wurde, und eine genaue Prüfung der Gesetzlichkeit der Rechtsstiftung (jedenfalls schon im 17 Jahrh.) voraus ging (S. 54). Diese modernen Principien findet man auch früh bei dem Grundbuch München's von 1484 (S. 67 ff.). Auf dem Lande kommen die Realfolien erst viel

später vor. Man findet sie — und zwar wahrscheinlich als Hauptprotokolle — in einzelnen holsteinischen Territorien im 17 Jahrh. (S. 98). Zur selben Zeit wurden sie in verschiedene holsteinische Städte (S. 98) und in Flensburg und Hadersleben (1698, S. 100) eingeführt. Im 18 Jahrh. wurden sie in Holstein und Schleswig — wo übrigens viele Territorien nur Personalfolien hatten — noch mehr verbreitet (S. 102 ff.). 1693 wurden sie für Berlin — wo schon lange Realfolien anderer Art bekannt waren (S. 14) — vorgeschrieben, und nachher auch für andere preussiche Städte (S. 80—1). Hier hat man denn auch die Vorläufer der bekannten allg. Hypotheken-Ordnung von 1722, welche Realfolien als Hauptbücher, in einer tabellarischen, sehr ausgebildeten Form, für die ganze preussische Monarchie vorschrieb, aber nur langsam — wegen fehlender brauchbarer Kataster — durchgeführt wurde (S. 81 ff.). Die preussischen Realfolien, die sehr lange als mustergültig galten, erhielten noch 1750 und 1783 eine neue Einrichtung, mit einer auch anderswo (S. 62) sehr verbreiteten Theilung des Foliums: Gutsbestand, Eigenthumserwerbungen, Lastungen (in Preussen auch bes. *onera perpetua*). Diese Dreitheilung findet man auch in den in der letzten Hälfte des 18 Jahrh. eingführten österreichischen Realfolien, deren verschiedene Theile sich aus den verschiedenen Arten der alten Grundbücher (Urbarien, Kaufprotokolle, Satzprotokolle) entwickelt hatten (S. 14, 37, 42). Diese Realfolien waren freilich auch Hauptbücher, muszten aber wegen der Kürze der Eintragungen durch die daneben geführten vollständigen Briefprotokolle supplirt werden (S. 42, 139). Die letztgenannten Protokolle — die auch in Deutschland und den Herzogthümern vielfach benutzt wurden — sind nun fast überall in Deutschland u. Österreich aufgegeben. Im 19 Jahrh. ist das Realfolium als Hauptbuch in die meisten deutschen Rechtsterritorien und in die ungarischen Länder aufgenommen. In Frankreich sind bisher nur Personalfolien bekannt.

Verschieden von den bisher behandelten Hauptbüchern in rechtlicher Bedeutung, nicht aber in der Einrichtung, ist eine andere Klasse der Realfolien, nämlich diejenigen, welche nur als ein Hülfsregister für den Gerichtsschreiber dienen, während

andere Grundbücher (Erbebuch, Rentebuch und dergl.) das Hauptprotokoll bilden. Diese Klasse kann auch in Deutschland weit zurück verfolgt werden. Eins der ältesten ist das «Hausbuch» der Altstadt Hannover ca. 1428 (S. 59), dessen Entwickelung von einer sehr einfachen Form bis in das 18 Jahrh. — wo die Dreitheilung des Foliums hervortritt — sich verfolgen lässt. Zu dieser Klasse gehört wohl auch am ehesten das Hypothekenregister Flensburgs v. 1508 bis Anfang des 17 Jahrh. (S. 90 ff.), das aus einem 1436 angelegten «Stadtbuch» (einer local geordneten Aufzeichnung der Häuser mit Eigenthümern und desgl.) entwickelt war. Das bekannteste noch gebrauchte Realfolium dieser Art ist das Hamburger Hauptbuch, im 17 Jahrh. angelegt.

Unter Einfluss des Beispiels der Herzogthümer und norddeutscher Territorien wurde diese Art der Realfolien für die Land-Jurisdictionen in Dänemark und Norwegen durch die von dem Schleswiger A. Höjer verfasste Verordnung v. 7 Febr. 1738 vorgeschrieben (S. 115 ff.). Das Gesetz war jedoch gerade im Hauptpunkte unklar, und es war demselben gar keine Instruction und kein Schema für die genauere Einrichtung beigefügt (S. 169). Auch die Regierung überliess sehr lange die Durchführung des Gesetzes den lokalen Beamten. Die Institution blieb darum ein ganzes Jahrhundert hindurch vollständig verwildert und liefert überhaupt ein interessantes Beispiel des gesetzgeberischen Verfahrens der absoluten Monarchie: rasche Reformen, schlaffe Durchführung. In diesem Fall war die Durchführung ganz besonders langsam und unvollkommen. Am schlechtesten war die Lage in Dänemark, wo auch die agrarischen Verhältnisse und der Zustand der Kataster grosse Hindernisse in den Weg legten. Man hatte sehr lange fast nur alphabetische, chronologisch geführte Personal- oder Nominalregister. Im ganzen 18 Jahrh. findet man nur für die den Obergerichten unterliegenden adeligen Güter schwache Keime eines Realfoliums (S. 119); bei den Untergerichten, wo seit 1805 die «Dinglesung» und Eintragung für alle Güter statt finden musste, findet man die ältesten Realfolien im ersten Theil des 19 Jahrhunderts, und sie wurden auch seitdem so langsam eingeführt, dasz es noch jetzt sowohl Land- wie Stadt-Jurisdictionen giebt,

die sie nicht haben (S. 133). • Kopenhagen war die erste Stadt, die ein Realfolium erhielt, und zwar schon 1759 durch ein besonderes Gesetz, das ein noch jetzt benutztes, vielleicht von dem hamburgischen beeinflusstes, Schema vorschrieb (S. 125 ff.). Im Anfang des 19 Jahrh. legten mehrere Städte Realfolien freiwillig an — die Verordn. v. 1738 hatte hier nur Personalfolien gefordert — wobei sie theilweise ein dem preussischen ähnliches sehr tabellarisches Schema befolgten (S. 128 ff.). Die dänische Verordn. v. 28 März 1845 befahl die successive Anlage der Realfolien überall, auch in den Städten, und gab genaue Vorschriften über die Entwicklung nebst einem Schema, welches wie das sächsische v. 1843 (S. 136, 144) eine Nachbildung des bayrischen Realfoliums v. 1823 (S. 137, 143) und dadurch des österreichischen (böhmischen) v. 1794 ist (S. 139, 142).

In Norwegen kann die Entwicklung und die Fortpflanzung der Realfolien mit grosser Sicherheit, durch die Untersuchung der einzelnen Amtsarchive und der localen und personellen Verhältnisse verfolgt werden. Die Einfachheit der Bodenverhältnisse und ein ganz brauchbares Kataster erleichterte hier die Anlage (S. 167), wesshalb man sie auch schon im 18 Jahrh. im südlichen Norwegen vielfach verbreitet sieht. Die Durchführung des Gesetzes v. 1738 ging jedoch auch in Norwegen sehr langsam und unregelmässig, in der Weise, dass zwischen dem ersten und dem letzten Realfolium 130 Jahre liegen; es waren auch auf dem Lande nicht ganz wenige Jurisdictionen, die nur alphabetisch-chronologische Nominalregister hatten, als die kgl. Resol. v. 19 Juli 1848 (das Ges. v. 19 Aug. 1845 durchführend) auf's neue ihre Führung einschärfte, diesmal auch für die Städte. Von diesen hatten die meisten schon im Laufe der ersten Hälfte des Jahrhunderts (Kristianssand schon 1763) Realfolien freiwillig angelegt. Vor 1848 war auch in Norwegen das Wachsthum der Institution ein wildes gewesen (S. 160, 201 ff.). In der Mannigfaltigkeit der Schemata entdeckt man jedoch einzelne eigenthümliche Typen, die theilweise durch Nachbildung eine grosse Verbreitung fanden. Die Nachweisung derselben in den verschiedenen Jurisdictionen hat ein besonderes rechtshistorisches Interesse, weil sie die gewohnheitliche Rechtsbildung

im allgemeinen beleuchtet (S. 104 ff., 212). Die Gleichheit zwischen einem Theil der entwickelteren norwegischen und verschiedenen deutschen Realfolien ist handgreiflich, und eine, wenn auch vielleicht nur mittelbare. Nachahmung ist jedenfalls bisweilen wahrscheinlich (S. 212). Dem im Jahre 1848 eingeführten officiellen norwegischen Schema wurde aber kein fremdes, sondern die einfachsten älteren einheimischen zu Grunde gelegt (S. 224).

Sowohl in Norwegen wie in Dänemark ist das Realfolium fortwährend kein Hauptbuch, sondern nur ein Hülfsregister für die Grundbuchführer, ohne eigentl. öffentlichen Glauben. Es muss aber dieser — obgleich bei weitem nicht wie bei den neueren deutschen Grundbüchern — dem als Briefprotokoll geführten Hypothekenbuch («Pantebog») beigelegt werden. Die Handlung, die für die Erwerbung des Rechtsschutzes Dritten gegenüber entscheidet, ist aber nicht die Eintragung in dieses Buch, sondern die «Dinglesung» der Urkunde, wenigstens wenn dieselbe nachher gesetzmässig im Dingbuch angemerkt worden ist. Übrigens ist (bes. auf dem nordischen Juristentag 1887) eine Bewegung für die Einführung des modernen deutsch-österreichischen Grundbuchsystems merkbar. Hoffentlich wird Dänemark und Norwegen dabei zusammen gehen um die alte Rechtsgemeinschaft nicht hier zu stören.

Jenes System — wie es in den neuesten Gesetzen von 1871—72 hervortritt — ist dann die reife Frucht einer langen historischen Entwicklung, die jedenfalls bis in das 12 Jahrh. zurück verfolgt werden kann. Es giebt freilich viele Territorien, wo die Institution entweder als ganz neu aufgenommen ist oder doch nur in einem weit zurückliegenden nationalen Rechtszustand Anknüpfungen findet. Anderseits giebt es in Deutschland und Österreich verschiedene Territorien, besonders Städte, die durch viele (5—7) Jahrhunderte das Grundbuchprincip bis zu diesem Tage festgehalten und entwickelt haben, so dass sie auch die Vorbilder anderer Länder geworden sind. Unter diesen befinden sich eben diejenigen, welche die grösste Bedeutung für die nordische Rechtsgeschichte haben (Lübeck, Hamburg).

Wie man leicht sieht, ist es vorzugsweise die äussere Geschichte der Grundbücher, die man in dieser Schrift behandelt findet. Zur Geschichte des materiellen Grundbuchrechts findet man nur vereinzelte Beiträge. Für Dänemark und Norwegen hängt sie nämlich mit der Geschichte der Dinglesung auf's innigste zusammen, und diese habe ich in einer anderen Schrift neuerdings dargestellt[1]). Für Deutschland habe ich, wie auch das Titelblatt und die Einleitung bezeugt, überhaupt nur beabsichtigt, die Geschichte der Grundbücher theilweise zu beleuchten.

[1]) Den norske Obligationsrets specielle Del III. Christiania 1892 (auch besonders unter dem Titel: Det norske Thinglysnings- og Registreringsvæsen, 1 Hefte).

Sted-Register.

(Udarbejdet af Cand. jur. Andr. Nystrøm).

Ex. G. S. F.
1/25/04

